

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Київський університет імені Бориса Грінченка

СВІТЛАНА СИСОЄВА

ІРИНА СОКОЛОВА

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Київ-Маріуполь - 2016

УДК 378.1(075)
ББК 74.480я73

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист №1\11-4169 від 25 березня 2014 року)

Рецензенти:

Сущенко Л.П., доктор педагогічних наук, професор
Коваль Т. І., доктор педагогічних наук, професор
Чобітько М.Г., доктор педагогічних наук, професор

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посібник / С.О. Сисоєва, І.В. Соколова. – 2016. – 338 с.

У навчальному посібнику відбиті найбільш ключові, на думку авторів, проблеми сфери вищої освіти, аналіз яких дозволить майбутнім викладачам поглибити знання з проблем вищої освіти як соціокультурного феномену і предмету міждисциплінарного дослідження. Проаналізовано тенденції розвитку вищої освіти у глобалізованому, інформатизованому суспільстві знань. Розглянуто напрями державної освітньої політики і модернізації вищої школи України у Європейському освітньому і науковому просторі. Охарактеризовано компоненти, види професійної діяльності викладача вищої школи, його професійні функції, успішність реалізації яких зумовлена сформованими компетентностями. Подано методичні вказівки щодо організації самостійної роботи з інформаційним і довідковим матеріалом посібника, виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань.

Даним навчальним посібником можуть користуватись здобувачі вищої освіти, педагогічні та науково-педагогічні працівники, менеджери освіти, слухачі закладів післядипломної освіти.

ЗМІСТ

СИНОПСИС	4
ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН	12
Лекція 1. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти	12
Лекція 2. Неперервна освіта як світова тенденція	42
Лекція 3. Вища освіта як соціокультурний феномен	51
Лекція 4. Університетська освіта	73
Лекція 5. Інформатизація і технологізація вищої освіти	96
Самостійна робота	116
Висновки до модулю 1	117
Питання до модульного контролю	119
Розділ 2. ВИЩА ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО	121
Лекція 6. Вища освіта у правовому просторі суспільства	122
Лекція 7. Компетентнісний підхід у вищій освіті і професійна діяльність викладача вищої школи	143
Лекція 8. Економіка вищої освіти	176
Самостійна робота	203
Лекція 9. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти	203
Самостійна робота	230
Висновки до модулю 2	231
Питання до модульного контролю	233
Розділ 3. ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ	235
Лекція 10. Напрямки державної освітньої політики України	236
Лекція 11. Модернізація вищої освіти України як фактор економічного та соціального прогресу української держави	254
Лекція 12. Організація освітнього процесу у вищих навчальних закладах	281
Лекція 13. Фінансування вищої освіти в Україні	306
Самостійна робота	315
Висновки до модулю 3	315
Питання до модульного контролю	317
МЕТОДИЧНІ РЕСУРСИ ПОСІБНИКА	318
4.1. Плани і методичні вказівки до семінарсько-практичних занять	318
4.2. Навчально-дослідницькі завдання: методичний коментар	322
4.3. Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання з дисципліни «Теорія і практика вищої освіти»	323
Методичний коментар до підготовки навчально-дослідницьких завдань	325
Методичні рекомендації до написання есе	327
ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ	330
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	335

СИНОПСИС

У **Передмові** описано концепцію формування змісту навчального посібника. Визначено основні компетентності, якими має оволодіти здобувач вищої освіти по завершенні вивчення дисципліни як частини освітньої програми на магістерському рівні вищої освіти. Подано методичні вказівки щодо організації роботи з інформаційним і довідковим матеріалом посібника.

У першому розділі **«Вища освіта в умовах цивілізаційних змін»** подано загальну характеристику та тенденції розвитку сучасної вищої освіти (конвергенція, інтернаціоналізація, регіоналізація) в умовах глобалізації, європеїзації, євроінтеграції, інформатизації суспільства.

Схарактеризовано вищу освіту як особистісну, суспільну і соціальну цінність. Інноваційність сучасної вищої освіти, як соціокультурного феномену, зумовлена об'єктивними причинами еволюційного розвитку соціуму, одним з яких є Єдиний простір вищої освіти.

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти представлено в аксіологічному, андрогогічному і гуманістичному вимірах у контексті неперервної освіти. Мовна освіта є важливим засобом формування свідомості особистості та її здатності бути *соціально, академічно і професійно мобільною* у полікультурному суспільстві.

Проаналізовано парадигми і моделі університетської освіти, що виконує важливі функції у суспільстві знань. Охарактеризовано моделі університетів у гносеологічному розвитку. Представлено інформаційно-технологічний контекст розвитку вищої освіти.

Другий розділ **«Вища освіта і суспільство»** присвячено розвитку вищої освіти у правовому та економічному просторах суспільства. Подано характеристику вищої освіти як соціального інституту, як предмету і результату правового регулювання. Проведено компаративний аналіз систем управління вищою освітою, охарактеризовано професійний статус суб'єктів освітнього процесу на прикладі зарубіжних країн.

Вимоги до педагога постіндустріального суспільства визначено з урахуванням компетентнісного, акмеологічного підходів, зорієнтованого на розкриття, розвиток та реалізацію життєвих і професійних здатностей особистості. Охарактеризовано компоненти, види професійної діяльності викладача вищої школи, його професійні функції, успішність реалізації яких зумовлена сформованими компетентностями.

Вища освіта ХХІ століття розглядається як важливий інструмент національної економіки, основний фактор розвитку людського потенціалу і форм людського капіталу.

На цій основі описано стратегії забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти, проаналізовано моделі її фінансування. Розкрито етапи і процедури процесу управління конкурентоспроможністю вищого навчального закладу. Представлено авторське бачення менеджменту якості вищої освіти.

Описано світові рейтинги університетів у контексті процесів інтернаціоналізації вищої освіти.

У третьому розділі «**Вища освіта і вища школа України**» розглянуто основні етапи і принципи освітньої політики незалежної України; описано систему і механізми державного управління, нормативно-правову базу розвитку вищої освіти, правовий статус здобувачів і суб'єктів освітнього процесу. Визначено особливості і протиріччя вищої освіти України, які детермінують процеси модернізації галузі у перспективі і зумовлюють зміни у галузі в умовах її євроінтеграції. Описано особливості імплементації європейських стандартів якості вищої освіти в Україні як активного члена Болонського процесу

Представлено сучасну систему вищої освіти відповідно до Закону «Про вищу освіту України» (2014), охарактеризовано її основні компоненти. Описано особливості реалізації освітніх програм за ЄКТС у вищих навчальних закладах в умовах реалізації права суб'єктів освітнього процесу на академічну і професійну мобільність.

Визначено принципи консолідації українського суспільства навколо об'єднуючої цінності, якою є вища освіта: демократизму, людиноцентризму, наступності, безперервності, культуровідповідності.

У **висновках** до кожного розділу дається коротке резюме того, що було викладено в основній частині модулю; узагальнено основні положення інформаційних модулів.

Четвертий розділ включає методичні ресурси посібника. Пропоновано методичні рекомендації до семінарсько-практичних занять. Подано варіанти індивідуальних навчально-дослідницьких завдань і методичний коментар щодо їх виконання. Включено методичні рекомендації щодо підготовки і оцінювання есе. Представлено джерельну базу для вивчення і дослідження проблеми, яка включає нормативні документи, монографії, наукові, навчально-методичні і довідкові видання.

У **предметному покажчику** зібрані окремі слова й фрази, які є ключовими й можуть зацікавити того, хто буде використовувати навчальний посібник.

ПЕРЕДМОВА

У ХХІ столітті вища освіта визнається фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства.

Швидкозмінність і швидкоплинність глобальних процесів суспільного розвитку, світові інтеграційні тенденції, інформаційний «вибух» у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій, значущі соціально-економічні трансформації в постсоціалістичних країнах *висунули освіту на одне з пріоритетних місць у державній політиці кожної країни, надали освіті статусу гаранта незалежності й національної безпеки держави.*

Модернізація сучасної вищої освіти є закономірним історичним процесом, пов'язаним із необхідністю *зміни освітньої моделі вищої школи*, що сформувалася в умовах індустріальної культури і вступила у протиріччя з культурними реаліями постіндустріального суспільства.

Модернізація як процес удосконалення будь-якої системи в нових умовах, у тому числі й освітньої, починається з *нової філософії, нової культури*. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку – це філософія і культура постмодерну. Саме в контексті цієї філософії і культури модернізація сучасної освіти спрямована не тільки на оновлення змісту, форм і методів освітньої діяльності, а й торкається *самого розуміння освіти як цілісного суспільного феномену*.

Провідним компонентом системи освіти в Україні є вища освіта, яка впливає на всі напрями суспільного життя й обумовлює розвиток суспільства в цілому.

Мета навчальної дисципліни «Теорія і практика вищої освіти»

Формування професійної компетентності здобувача другого освітнього рівня як здатності *застосовувати* теоретичні знання сучасних наукових парадигм, освітніх концепцій, педагогічних теорій для розуміння сучасних тенденцій розвитку вищої освіти та процесів її модернізації в Україні; використання у практичній діяльності викладача вищої школи; для дослідження проблем вищої освіти.

Завдання навчальної дисципліни:

- оволодіння знаннями про сучасні тенденції розвитку вищої освіти, цілі, цінності й пріоритети вищої освіти;
- розуміння домінант розвитку сучасної вищої освіти, чинників, що впливають на процес модернізації і реформування вищої освіти в Україні;
- поглиблення знань про технологізацію та інформатизацію вищої освіти, відкриті освітні системи та дистанційну освіту;

- усвідомлення значущості вищої освіти в реалізації концепції навчання упродовж життя;
- формування у студентів наукового світогляду та методологічної культури;
- усвідомлення вимог до професійно значущих якостей особистості й професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи;
- розвиток інтелекту, творчих якостей здобувачів вищої освіти, здатності до науково-дослідницької та інноваційної діяльності.

Місце навчальної дисципліни у професійній підготовці майбутнього викладача вищої школи.

Навчальна дисципліна є складовою освітньо-професійної або освітньо-наукової програми підготовки здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

В основі **авторської концепції створення посібника** покладено провідні *ідеї*.

Феномен вищої освіти на сучасному етапі розвитку постмодерного суспільства характеризується різноманітністю сфер свого прояву, тобто у цьому процесі наявні соціокультурний, економічний, соціологічний, політологічний та психолого-педагогічний компоненти. Складний міждисциплінарний характер феномену потребує аналізу різноманітних підходів до його дослідження у сучасній науковій думці та визначення на його основі сутності даного феномену як полісемантичного поняття, наділеного дефініційними ознаками.

Дотичними є наукові розвідки різних проблем вищої освіти (педагогічних, економічних, культурологічних тощо), що зазначено у методологічній частині, відображено у джерельній базі на початку кожного розділу. Нові постмодернові реалії спонукають систематизувати підходи до розуміння сутності теорії і практики вищої освіти як навчальної дисципліни, що має міжпредметні і міждисциплінарні зв'язки.

На онтологічному рівні навчальна дисципліна визначена як елемент системи (педагогіка вищої школи), що має певний рівень організації, оскільки організація тлумачиться як внутрішня упорядкованість, узгодженість, взаємодія автономних частин цілого, зумовлених її побудовою. Таким чином, в якості цілого виступає галузь – педагогіка вищої школи, а її частиною, навчальною дисципліною – теорія і практика вищої освіти, що є формою організації наукового знання про вищу освіту.

Специфіка діяльності викладача вищої школи пов'язана з постулюванням ідеї цілісного сприйняття феномену вищої освіти у площині усвідомлення методології дослідження проблеми (парадигм, концепцій, теорій), розуміння сучасних тенденцій розвитку вищої освіти і реалізації педагогічних технологій у вищій школі.

Методологічна ідея створення посібника полягає у реалізації підходів:

- *Системного і цілісного* сприймання вищої освіти як безперервного процесу соціальної адаптації людини в сучасному мультикультурному суспільстві;

- *Компетентнісного* до визначення результатів опанування студентами змістовним модулем або модулями, опис яких подано на початку кожної частини (це подано у дескрипторах компетенцій);
- *Аксіологічного*, який визначає ціннісні основи вищої освіти, організації навчання у вищих навчальних закладах за домінування цінностей саморозвитку і самореалізації студента і викладача;
- *Конкретно-історичного підходу*, який спрямовує на формування змісту освіти на вирішення найбільш актуальних для даного етапу суспільного розвитку питань відповідно до суспільно-історичних закономірностей і фактів, реально відображаючи події світового і європейського розвитку вищої освіти та їх взаємозв'язок з певними етапами української історії та сучасності;
- *Компаративного*, оскільки педагогічна компаративістика безпосередньо пов'язана із загальними умовами розвитку суспільства і вищої освіти, з іншими дисциплінами гуманітаристики та відгалуженням педагогіки вищої школи з їх внутрішньою структурованістю та взаємозумовленістю;
- *Цивілізаційного*, оскільки розвиток вищої освіти детерміновано цивілізаційними змінами у суспільстві (процесами глобалізації, конвергенції, інформатизації, технологізації тощо);
- *Культурологічного*, згідно з яким вища освіта розглядається як соціокультурний феномен;
- *Діяльнісного*, який визначає спрямування змісту дисципліни на формування у особистості знань і умінь, що сприятимуть соціальній активності та професійній діяльності майбутнього викладача у сучасному суспільстві знань, а педагогічних технологій – на формування його здатності виявляти сформовані компетентності (системні, загальнопрофесійні, професійно-предметні) у процесі реалізації ним функцій викладача вищої школи;
- *Проблемного* щодо подання навчального матеріалу і його опанування. Форма презентації представлена такими складовими, як «навчальний текст», «керівництво до навчання», «консультація викладача», «самостійна робота студента», «презентація результатів». Проблемний характер мають також завдання, які представлено у всіх розділах посібника.

Концепція формування змісту навчального посібника базується на таких **основних принципах** :

- *Фундаменталізації* змісту, що передбачає міждисциплінарну інтеграцію знань з різних галузей, встановлення зв'язків між модулями; сукупності теоретичних і практичних компонентів, що забезпечують спостереження та усвідомлення майбутнім викладачем різноманітних зв'язків між модулями, передбачає використання міжпредметної змістової інформації; у процесі роботи над змістом та структурою даного курсу враховуються існуючі міжпредметні зв'язки з іншими навчальними дисциплінами освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів і магістрів.
- *Науковості*, оскільки при викладі інформаційного матеріалу автори спиралися на результати наукових розвідок учених і практиків з різних галузей знань: соціології і філософії освіти, економіки освіти, історії, освітнього

менеджменту тощо. У посібник включено як стійки усталенні в науці факти, так і такі, що мають характер емпіричних досліджень і потребують теоретичних узагальнень і подальших досліджень.

- *Поєднання* емпіричних (відображають факти, явища, події, містять завдання) і теоретичних (містять теорії, методологічні знання) текстів. Змістові модулі включають репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні тексти. Репродуктивні тексти відповідають завданням пояснювально-ілюстративного навчання. Проблемні тексти — це здебільшого проблемний монолог, у якому для створення проблемних ситуацій висувають суперечності, розв'язують проблему, аргументують логіку розвитку думки. Програмований текст подає зміст частинами, передбачає перевірку засвоєння кожного «кроку» інформації контрольними запитаннями. Комплексний текст містить певний обсяг інформації, необхідної студентам для розуміння проблеми, а проблема визначається за логікою проблемного навчання.

- *Актуальності* інформації, що означає включення знань, які відображають сучасні тенденції розвитку вищої освіти.

- *Професіоналізації* як орієнтації змісту на практичне застосування теоретичних знань і вмінь в реальній практичній діяльності викладача вищого навчального закладу.

- *Оптимальної* передачі інформаційного та методичного матеріалу, а також логічної завершеності навчального процесу у межах дисципліни (аудиторна робота, самостійна робота, виконання індивідуально-дослідницьких завдань, контрольні заходи).

- *Модульності, що передбачає модульне структурування* повноти навчального матеріалу за трьома змістовими модулями «**Вища освіта в умовах цивілізаційних змін**», «**Вища освіта і суспільство**», «**Вища освіта і вища школа України**».

Кожний змістовий модуль містить опис повного циклу підготовки з теми за змістом, організаційними формами навчання, видами контролю, а також тими компетентностями й професійними функціями, які розвиваються у магістранта у процесі вивчення кожної теми, а сформованість яких визначає результат навчання.

Структура опису кожної теми включає: назву теми; основні поняття теми; зміст лекції, семінарських занять, самостійної, індивідуальної роботи з теми; питання або завдання для модульного контролю.

Програмні результати вивчення навчальної дисципліни:

- Здатність тлумачити основні категорії, поняття, та терміни, які вживаються при висвітленні проблем сучасної вищої освіти;
- здатність визначати і обґрунтовувати закономірності сучасного економічного та соціального розвитку європейських країн у контексті модернізації вищої освіти;
- здатність аналізувати цілі, цінності й пріоритети розвитку сучасної вищої освіти, а також основні напрями модернізації і реформування вищої освіти в Україні;

- здатність характеризувати ринкові механізми функціонування вищої освіти і вищої школи;
- здатність організовувати освітню діяльність в якості викладача вищої школи, використовуючи ЄКТС;
- здатність формулювати та вдосконалювати важливу дослідницьку задачу, для її розв'язання збирати необхідну інформацію та формулювати висновки, які можна захищати в науковому контексті;
- здатність на основі самопізнання сформулювати власний стиль наукової, професійно-педагогічної діяльності, професійного спілкування; розвивати уміння й навички навчання упродовж життя.

Зміст навчального посібника розроблено відповідно до навчальної програми з дисципліни «Теорія і практика вищої освіти», рекомендованої Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (Лист № 14.1/ 12- Г- 69 від 03.03.12) для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за магістерськими програмами для здобуття кваліфікації викладача вищого навчального закладу.

Автори посібника звертають увагу на піктограми, які допоможуть орієнтуватися у змістових модулях, виділяти основну і додаткову інформацію, користуватися методичним інструментарієм.

Кожний розділ починається з короткої інформаційної характеристики матеріалу.

Цією піктограмою помічені основні терміни та поняття у змістовних модулях.

Ця піктограма звертає увагу на теоретичні засади дослідження проблем.

Ця піктограма констатує додаткову інформацію і допомагає сформувати повне уявлення про предмет дослідження.

Цією піктограмою помічені ключові терміни та поняття.

Цією піктограмою помічені теми для обговорення, які дозволяють використати інтерактивні технології навчання для розвитку та перевірки розуміння студентами інформації, викладеної у змістовних модулях, а також мають дискусивний характер.

План семінарського заняття помічений цією піктограмою.

Питання для дискусії.

Список рекомендованої літератури до семінарського заняття.

Цією піктограмою помічені теми для самостійної роботи.

Висновки до змістового модулю.

Контрольні запитання, помічені цією піктограмою, пропонують замислитись над матеріалом лекцій.

РОЗДІЛ 1

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Зміст навчальних елементів

- Загальна характеристика та тенденції розвитку сучасної вищої освіти.
- Вища освіта як соціокультурний феномен
- Моделі університетської освіти
- Технологізація та інформатизація вищої освіти.

Компетентності

- Здатність визначати тенденції розвитку сучасної вищої освіти з урахуванням загальноцивілізаційних викликів, світових орієнтирів і європейських парадигм.
- Здатність характеризувати вищу освіту як соціокультурний феномен.
- Здатність визначати практичну площину технологізації та інформатизації вищої освіти

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

аксіологічний підхід у вищій освіті; андрагогічна модель навчання; бакалавр; Болонський процес; вища освіта; вища школа; глобалізація; глобалізація та конвергенція освіти; дистанційна освіта; Дублінські дескриптори; Європейський простір вищої освіти; інформатизація суспільства; інтернаціоналізація вищої освіти; магістр, магістратура; медіа освіта, медіа педагогіка; полікультурна освіта; технологізація вищої освіти; університетська освіта

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ: теорія і практика

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти

В.Андрущенко, І.Аносов, В.Биков, Д. Дзвінчук, О.Дубасенюк, О.Жабенко, В.Журавський, М.Згуровський, С.Калашнікова, В.Кремень, П.Куделя, Т.Левченко, В.Луговий, В.Майборода, С.Майборода, С.Ніколаєнко, В.Огаренко, В.Огнев'юк, П. Саух, С.Сисоева, Federico Mayor Zaragoza, M. Knowls, J. Knight

Університетська освіта

Р.Беланова, Н.Бордовська, О.Мещанінов, В.Огнев'юк, О.Рєан, І.Соколова, Т. Туркот, І.Ходикіна, José Ortega y Gasset

Лекція 1.

СУЧАСНОЇ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вища освіта
для
цивілізаційного
розвитку
суспільства

До ХХ століття освіта виконувала вузько прагматичні завдання в різних галузях практичної життєдіяльності людини і професійної підготовки молоді до самостійного життя, вирішувала питання модернізації промисловості, створення ефективної системи управління.

С другої половини ХХ століття відбувається еволюція вищої освіти.

З периферії суспільного життя вища освіта поступово переміщується до центру сучасної цивілізації.

«Найпріоритетнішими галузями в ХХІ ст. будуть наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта як сфера, що олюднює знання».

В.Кремень

«Освіту в широкому розумінні слід вважати засобом, який дає кожній людині змогу стати особистістю, активним членом суспільства, здатним допомогти кожній общині, кожному суспільству зробити крок до кращого життя».

Ф. Майер

«Освіта загалом і вища освіта зокрема відіграє в суспільстві унікальну роль: вона відтворює особистість, озброює її знаннями, формує світогляд і творчі здібності, виховує як патріота і громадянина – тобто реально готує його (суспільства) майбутнє. І від того, якою буде наша освіта, без перебільшення, залежить майбутнє держави: народу і культури».

В. Андрущенко

Основоположною місією вищої освіти, зазначається в документах Всесвітньої конференції з проблем вищої освіти (5–9 жовтня 1998 р., Париж), є служіння людині і суспільству. З огляду на це основна мета вищої освіти полягає в тому, щоб засобами різних форм і методів навчання і виховання підготувати студентів до активної участі в соціальному житті; створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки практично оцінювати ситуацію і адаптуватися до соціальних змін, а й оригінально мислити, генералізувати, реалізувати і продукувати власні ідеї, намічати шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість. Стабільне функціонування держави, її безпека, незалежність і добробут народу залежать від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції.

У ХХІ століття відбувається процес перетворення вищої освіти в глобальний фактор розвитку людства, в один із важливих чинників розвитку цивілізації. За словами Василя Кременя, ми є свідками входження людства в нову сучасність, в епоху оновлення глобального світу, у якому невпинно розширюються взаємозв'язки й взаємозалежність індивідів, держав, націй,

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

інтенсивно формується планетарний інформаційний простір, трансконтинентальний ринок капіталів, товарів, робочої сили, активізується техногенний вплив на природне середовище, ускладнюються етнічні й міжконфесійні зв'язки та відносини. Визначальними стали інтелект та освіта, які перетворюють сучасне суспільство на суспільство знань.

Тенденція

- напрямок розвитку будь-якого явища або процесу;
- прагнення, схильність, властиві кому-небудь або чому-небудь; підпорядкованість певній тенденції;
- основний напрям, те, що є провідним у розвитку людини, спільноти, суспільства або соціальних, психологічних, економічних та інших процесів

Узагальнюючі визначення за словниками

Сьогодні вища освіта розглядається як соціальне й культурне явище. Вища освіта є атрибутом людства, невід'ємним його супутником у поступальному русі еволюційного розвитку. Освіта спрямовує життя суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра»; формує у людині нове мислення, нове бачення сенсу життя.

На розвиток вищої освіти впливають процеси глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства.

Сьогодні глобалізація тлумачиться як багатовимірне комплексне явище, яке включає низку процесів, що відбуваються водночас.

Глобалізація

- процес, який характеризує сучасний етап розвитку людства;
- формування спільного світового економічного, політичного та культурного простору, який функціонує на основі універсальних загальноновизнаних правових цінностей та принципів, опосередковується загальними організаційними формами.

Глобалізацію розуміють як безперервний історичний процес, спрямований на формування єдиного світового простору, цивілізаційну трансформацію людства, створення глобальної інфраструктури, транснаціоналізацію комунікацій.

Глобалізація як концепція єдиного людства широко представлена у релігійних, політичних та філософських ученнях. Сутність цієї теорії полягає в тому, що сучасний світ виступає як єдина цілісність. Надзвичайно активно відбувається глобальна інтеграція господарських, технологічних та інформаційних структур, які все більше стають транснаціональними; актуалізується пошук діалогу між самодостатніми й принципово різними державами, цивілізаціями та культурами. Тобто цей процес є об'єктивним, отже незалежним від суб'єктивних його інтерпретацій. Водночас глобалізацію не слід розглядати як інструмент формування дійсно єдиного світу, де панує етнічна толерантність, співпраця й співіснування різноманітних етносів та культур. Вона, навпаки, уособлює експансію виключно європейської цивілізації і зовсім не прагне бути засобом взаємодії різних культур і традицій.

Здійснюється агресивне насаджування методів ринкового фундаменталізму «відсталим» суспільствам. Навіть в економічному аспекті вона не зближує, а чітко стратифікує регіони і країни світу, не долає, а закріплює периферійний характер окремих країн.

Глобалізація – це принципово новий якісний стан світових суспільних відносин, який зачіпає усі сторони життя. Головним її фактором виступає розвиток освіти, науки й культури.

Глобалізацію розглядають з точки зору *універсалізації і гомогенізації світу*. Універсалізація полягає у виробленні єдиних спільних базових принципів і інститутів права, усунення суперечностей між національними правовими системами. У свою чергу, право стає важливим інструментом глобалізації, оскільки відсутність єдиного правового поля, його недостатня сформованість гальмують процеси глобалізації в різних сферах формування і функціонування світового суспільства. Окрім того, право виступає головним ідеологічним підґрунтям глобалізації, яке покликане стримувати негативні сторони і наслідки глобалізації.

У рамках цього підходу висувалися різні припущення щодо створення глобального селища (англ.: *global village*) – універсальної спільності всіх людей, що живуть на Землі або всесвітнього уряду (англ.: *global government*), яке регулювало б весь комплекс взаємовідносин між країнами і народами. Іншими словами, передбачалося формування якоїсь всесвітньої конфедерації.

Глобалізація як інтеграція або творення певного гомогенного простору, зазвичай, ідентифікується з Заходом, тобто країнами усталеної демократії. Проте найбільшого успіху вона досягла у Західній Європі, на теренах якої утворився Європейський Союз. Уперше правові акти про єдину Європу – Римські договори – було прийнято у 1957–1958 рр. Натомість, у 1986–1987 рр. їх переглянуто і оновлено після ухвалення Єдиного Європейського Акту.

Ще через кілька років відбулося підписання Маастрихтського договору (1992–1993 рр.), яким власне започатковано Європейський Союз. Нарешті, Амстердамський договір (16-17 липня 1997 р.) заклав нові підвалини процесу інтеграції.

Глобалізація як процес означає уніфікацію світу, життя за єдиними принципами, орієнтацію на єдині цінності, дотримання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати. Глобалізацію характеризує все більша взаємозалежність, головним наслідком якої є підрив, руйнування національного державного суверенітету під тиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, що взаємодіють на рівних засадах не лише між собою, але й безпосередньо з державами – традиційними суб'єктами міжнародних відносин.

Третій вимір глобалізації – відкритість, прозорість національних кордонів держав в різних галузях – економіці, політиці, культурі, вищій освіті тощо. Активно формуються інноваційні утворення «світовий освітній простір», «європейський освітній простір», «світові освітні мережі». Різні рівні інтеграції

освітніх, наукових, педагогічних, урядових, громадських організацій створюють небачені можливості для їх співпраці, взаємодії в умовах інтернаціоналізації різних сфер життя суспільств.

Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями, економічними і політичними системами та між людьми. Вона значно розширює культурно-інформаційні контакти між державами, впливає на управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення, інші суспільні інституції і процеси.

Міжнародний союз транснаціональної освіти включає в це поняття будь-яку викладацьку діяльність, пов'язану з навчанням за кордоном, і виділяє в якості його головної ознаки переміщення за державні кордони не студентів, як це відбувається традиційно, а навчальних матеріалів і програм, що пересилаються за допомогою комп'ютерних мереж і телекомунікаційного зв'язку.

У рамках транснаціональної освіти можна спостерігати особливості сучасного функціонування традиційних вищих навчальних закладів, їх дії на міжнародній арені в просторі ринку, в межах якого вищими навчальними закладами реалізуються соціальні ролі приватних провайдерів освіти. В ході впровадження глобальних інновацій в системі вищої освіти країнами-імпортерами освіти розробляється регулююче законодавство, яке охоплює питання захисту споживача освіти, захисту регіональних (місцевих) систем вищої освіти та забезпечення якості освіти, що імпортується.

Країни-експортери освіти, як правило, створюють кодекси етичної практики в системі освіти та піклуються насамперед про репутацію своїх закладів освіти, оскільки вони працюють на міжнародній арені. ЮНЕСКО, неурядові та приватні міжнародні організації, такі, як Міжнародна спілка транснаціональної освіти, також дотримуються принципів ефективної практики транснаціональної освіти, які спрямовані на підвищення та збереження необхідного рівня якості освіти. Удосконалення, реформування, збільшення конкурентоздатності вищих навчальних закладів – відповідає парадигмі вищої освіти як «підприємства», що працює в глобальному конкуруючому просторі. Дійсно, вищій навчальний заклад, який надає транснаціональну освіту, стикається з такими ж проблемами управління, як і будь-яка мультинаціональна організація, включаючи урахування різних культурних очікувань, правові вимоги, ринкові можливості, фінансові проблеми і забезпечення якості. Відбувається глобалізація навчальної, дослідницької, інноваційної діяльності за рахунок формування нових систем дистанційного навчання і дослідницьких мереж, які діють у світі незалежно від географічних та політичних кордонів.

Педагогічні дискурси глобалізації у вищій освіті

Економічний дискурс, тобто ракурс бачення проблеми глобалізації у сфері вищої освіти, акцентує увагу на злиття національних економік в єдину загальносвітову систему, на процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, стрімкого формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору,

що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку фінансів, товарів і послуг, у т.ч. освітніх.

Глобалізація сприяє формуванню всесвітньої економіки як цілісного організму, водночас зумовлює поглиблення міжнародного розподілу праці, взаємозалежності і конкуренції на ринках праці і освітніх послуг.

Кордони національних держав стають відкритими в сфері економічних відносин, про що свідчить діяльність транснаціональних корпорацій, одних з головних провідників економічної глобалізації. Але процес глобалізації невірно розуміти лише як власне економічну взаємодію національних співтовариств – в ньому чітко простежуються, а в деяких відносинах домінують політичні та інші аспекти.

Фундаментом глобального суспільства стає «нова економіка», яку часто-густо називають «економікою знань» як джерело багатства та інтелектуального капіталу нації, наголошуючи на особливій ролі науки та освіти в розвитку сучасного виробництва. У глобалізованому суспільстві вища освіта стає товаром, що задовольняє новітні потреби і водночас комерціалізується, перетворюючись на предмет бізнесу.

Політичний вимір глобалізації у вищій освіті пов'язується зі зростанням наднаціональних (неурядових) організацій, компетенція й діяльність яких у сфері вищої освіти поширюється за національні межі: ЮНЕСКО, ОЕСР, ЄС, ВОТ, Міжнародна мережа органів забезпечення якості у вищій освіті, Міжнародний союз транснаціональної освіти (GATE) тощо.

Активно сприяючи розвитку інтеграційних процесів у сфері освіти, нормотворча діяльність ЮНЕСКО орієнтована на: створення умов для розширення співробітництва народів у галузі освіти, науки й культури; забезпечення загальної поваги до законності і прав людини; залучення більшого числа країн у процес розробки правових основ для міжнародної інтеграції у сфері освіти; дослідження стану освіти у світі, включаючи окремі регіони й країни; прогнозування найефективніших шляхів розвитку та інтеграції; пропаганду прийнятих конвенцій і рекомендацій; збір і систематизацію звітів держав про стан освіти на кожний рік.

Свою діяльність в освітній сфері ЮНЕСКО здійснює через ряд інституцій, зокрема Міжнародне бюро освіти (з 1969 р.) для проведення порівняльно-педагогічних досліджень, предметом яких виступають зміст освіти, принципи та методи навчання, педагогічні інновації тощо.

Міжнародний інститут планування освіти (МІПО) було створено у 1963 р. у Парижі. Провідна функція МІПО – сприяти якості освітньої політики, планування розвитку освіти та освітнього менеджменту у різних країнах світу шляхом підвищення кваліфікації управлінського персоналу, дослідження проблем та перспектив його діяльності.

У 1951 р. у Гамбурзі було засновано *Інститут освіти ЮНЕСКО* (ІОЮ), який переймається проблемами освіти дорослих, неперервної освіти, подолання неписьменності серед дорослих. Серед міжнародних проектів інтеграційної активності інституцій ЮНЕСКО виокремлюється існуюча з 1953 р. мережа асоційованих шкіл ЮНЕСКО (ASP-пет). Діяльність її є прикладом глобалізації

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

в освітній сфері – прикладом співробітництва у справі підвищення ролі освіти в утвердженні цінностей миру, культури та толерантності.

Рада Європи (створена у 1949 р.) займається всіма важливими питаннями, які виникають у європейському суспільстві, за винятком питань оборони. Програми її діяльності охоплюють такі сфери суспільного життя, як права людини, засоби масової інформації, правове співробітництво, соціальні та економічні питання, охорона здоров'я, культура, освіта, культурна спадщина, спорт, молодь, місцева демократія, транскордонне співробітництво, навколишнє середовище, регіональне планування. Одним із важливих напрямків діяльності цієї організації є також розвиток політичного партнерства з новими демократіями Центральної та Східної Європи, надання допомоги країнам цього континенту в їх політичних, законодавчих, конституційних реформах. Від самого початку свого існування Організація намагається усувати будь-які перешкоди між народами, створюючи в Європі єдиний простір, в основі якого лежать загальнолюдські цінності. У 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи.

Європейський Союз (ЄС) відіграє першочергову роль у розробці напрямів соціально-економічної та політичної стратегії західноєвропейських держав. Він був заснований у 1951 р., сучасну назву одержав у 1994 році. Пріоритетними цілями ЄС є розвиток загальноєвропейського виміру освіти, сприяння мобільності та налагодження зв'язків між університетами й школами Європи.

Досить впливовим стосовно розвитку глобалізаційних процесів в освітній сфері залишається *Всесвітній Банк*. На переконання фахівців Банку, найважливішими чинниками, які впливатимуть на розвиток освіти на сучасному етапі, є демократизація, ринкова економіка, глобалізація, значні технологічні інновації, еволюція суспільного та приватного факторів. Своєю діяльністю Банк спрямовує на надання кожному індивіду шансу для отримання початкової та базової освіти на належному рівні якості; відповідних навичок, достатніх для життя в умовах глобальної економіки; користування вигодами, що створює освіта у громадському житті; збагачення позитивним досвідом духовних стосунків.

Провідною метою своєї освітньої політики Всесвітній Банк сьогодні вважає сприяння поліпшенню якості освіти шляхом: переходу від традиційних методів, спрямованих на репродуктивне засвоєння знань, до інноваційних, що передбачають індивідуалізацію навчального процесу, надання йому форми активного творчого співробітництва всіх учасників; акцентування уваги на розвитку фундаментальних навчальних навичок, до яких відносяться: читання, письмо, лічба, навички мислення, соціальні навички; надання можливості навчатися у будь-якому віці, що украй необхідно для набуття професійної мобільності; оптимізації інфраструктури освітньої сфери.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що об'єднує 29 країн світу, є безпосередньою учасницею процесів інтеграції в освітній сфері. В центрі її уваги – економічна політика. Організація

переймається проблемами успішного вступу молоді у світ праці, підвищення конкурентноздатності трудових ресурсів через неперервну освіту, відповідність професійної освіти попиту на ринку праці тощо.

У масштабах усієї Європи моніторинг вищої освіти здійснюють такі провідні організації: Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (the European Association for Quality Assurance in Higher Education), Європейська Комісія (the European Commission), Європейський консорціум з акредитації вищої освіти (the European Consortium for Accreditation in higher education), Європейська асоціація університетів (the European University Association), Спілка студентів Європи (the European Students' Union) та ін.

У *культурологічному дискурсі* глобалізація розглядається в широкому цивілізаційному аспекті. Дослідники підкреслюють процеси укрупнення цивілізаційних просторів, умовно поділяючи їх на Південь – Північ, або Схід – Захід. У такій географічно орієнтованій планетарній цивілізації виокремлюються цивілізаційні центри (Г.Кіссінджер називає їх «центри сили») – США, Росія, Європа, Китай, Японія, інколи Індія.

У контексті глобалізаційних викликів у багатьох країнах постає нова тенденція щодо ціннісного виміру освіти, тобто її значення для окремої людини, суспільства в цілому. Інтенсифікація культурних, освітніх, наукових зв'язків, розширення контактів між людьми різних національностей, рас і конфесій створює передумови для полікультурного розвитку, формування універсальних цінностей, плідного використання кращого міжнародного досвіду.

Відомий бразильський компаративіст Жасіра да Сілва Комара весь спектр освітніх глобалізаційних концепцій запропонував об'єднати у три групи, залежно від типу взаємодії різних культур у рамках навчальної програми школи:

- асиміляційні, що передбачають забезпечення пріоритетного культурного і освітнього розвитку однієї домінуючої нації та занепад інших шляхом уніфікації;
- мультикультурні, які визначають автономний розвиток різних культурних груп, що підкреслюють свою специфіку, унікальність (Такий підхід не створює передумов для взаємодії, взаємозбагачення цих культур);
- інтеркультурні, які спрямовані на взаємовизнання та взаємозбагачення різних культур шляхом встановлення широкого спектру контактів.

Соціокультурний контекст глобалізації відображає глибинні зміни в культурних стереотипах у зв'язку з новітніми науковотехнічними соціальними нововведеннями, перспективами міжкультурного діалогу.

У новому столітті людство спостерігає базові мегатенденції глобального цивілізаційного процесу в соціокультурній сфері: «культурну поляризацію», «культурну асиміляцію», «культурну гібридизацію», «культурну ізоляцію».

Під знаком мега тенденції, якою є «культурна поляризація», пройшла більша частина ХХ століття, відзначена протиборством двох таборів, —

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

капіталістичного й соціалістичного. Основний механізм реалізації цієї мегатенденції — поляризація й сегментація політичної й гео економічної карти світу, супроводжувані формуванням стійких військово-політичних і економічних регіональних союзів.

«Культурна асиміляція» виходить із того, що «вестернізації» альтернативи немає. Розширюється процес установаження універсальних («загальнолюдських») норм і правил у міжнародних відносинах.

«Культурна гібридизація» доповнюється процесами транскультурної конвергенції й формування транслокальних культур — культур діаспори, а не традиційно локалізованих і прагнучих знайти національно-державну ідентичність культур. Світ поступово перетворюється в складну мозаїку транслокальних культур, що утворять нові культурні регіони. Інтенсифікація комунікацій і міжкультурних взаємодій, розвиток інформаційних технологій сприяють подальшій диверсифікованості різноманітного світу людських культур, а не їхньому поглинанню якоюсь універсальною «глобальною культурою».

XX століття дало численні приклади культурної ізоляції й самоізоляції окремих країн, регіонів, політичних блоків (так звані «санітарні кордони» або «залізна завіса»).

Джерелами ізоляціоністських тенденцій у XXI сторіччі є: культурний і релігійний фундаменталізм; екологічні, націоналістичні й расистські рухи; прихід до влади авторитарних і тоталітарних режимів, для яких характерні соціокультурна автаркія, обмеження інформаційних і гуманітарних контактів, жорсткість цензури.

Глобалізація виявляє і серйозні негативні аспекти, створює раніше невідомі світові проблеми, зумовлені протиріччям між інтеграцією й диференціацією. Не зникли, а навпаки поглиблюються зіткнення на етнічному, релігійному, політичному ґрунті. Посилилася економічна диференціація країн, значними залишаються відмінності у стандартах життя як у різних країнах, так і окремих верств населення усередині країн. Космополітизація масової культури нерідко гостро суперечить багатовіковим традиціям і звичаям різних народів тощо.

Технологічний вимір глобалізації визначає нагромадження, обробку і миттєву передачу інформації на основі інформаційно-комунікаційних технологій у будь-який кінець світу. Зростання можливостей доступу до мережі Інтернет, збільшення кількості персональних комп'ютерів, інтернет-користувачів у державному і в приватному секторах тощо вказують на рівень технологічного й інформаційного забезпечення функціонування міжнародного ринку освітніх послуг та відповідно характеризують інформаційні можливості розвитку національних систем освіти. *Інформаційно-технологічний дискурс* глобалізації у вищій освіті досліджує вплив нових технологій на її якість, а також результати професійної підготовки фахівців, які є конкурентоспроможними на світовому, європейському, національному ринках праці.

**ДИСКУТИВНА
ТОЧКА ЗОРУ**

Висловіть вашу точку зору щодо авторських міркувань, які тут цитуємо:

«По-перше, глобалізація висуває підвищені вимоги до закладів освіти як центрів постачання знань, які зумовлені швидким розвитком суспільства знань; по-друге, активізація глобалізаційних процесів вимагає підготовки висококваліфікованих робітників та покладає відповідальність на заклади освіти; по-третє, глобалізація звужує діяльність держав у галузі управління і освітньої політики, оскільки до цього підключаються різні приватні сектори та постачальники приватної освіти, і, нарешті, глобалізація розширює кордони міжнародного ринку освіти, відповідно, заклади освіти встановлюють і розвивають міжнародне співробітництво, мережі тощо».

Damme D. V. Quality assurance in an international environment : national and international interests and tensions. Background paper for the international seminar in January 2002 in San Francisco / D. V. Damme. – San Francisco. – 2002. – P. 88–92.

Розвиток засобів електронного зв'язку приводить до формування нових форм освіти (формальної, неформальної, спонтанної), структурної розмаїтості в системі «вища освіта без кордонів», де віртуальні, ліцензійні (франчайзингові), корпоративні університети, інтернаціональні конгломерати, брокери у сфері освіти, виробники програмного забезпечення, видавництва сприяють виникненню нових форм конкуренції, а отже, впливають на економічний вимір глобалізації вищої освіти.

Всі розглянуті вище аспекти глобалізації так або інакше впливають на розвиток і реструктуризацію одного з найважливіших соціальних інститутів суспільства — системи вищої освіти, роль і значення якої зростає у період входження суспільства у постіндустріальний етап свого розвитку.

**Глобалізаційні виклики
для вищої освіти**

Глобалізація набуває планетарного характеру і розповсюджується на всі сфери суспільного життя і діяльності, загострюючи як ніколи раніше конкуренції.

«І успіх у цій конкуренції, пише В.Кремень, — в значній мірі буде залежати від згуртування держави — нації, від рівня усвідомлення усіма громадянами власного національного інтересу, від здатності відстояти його в конкуренції із іншими державами. Тому «формування патріотизму, єдності країни має не тільки суто гуманітарне значення, а й є передумовою кращого життя кожного громадянина України. І тільки той народ, який в найбільшій мірі усвідомить свої національні інтереси в усіх сферах, який зуміє їх захистити і відстояти в конкуренції з іншими державами, зможе забезпечити найкраще, найгідніше життя своїх громадян. Отже *патріотизм — це не тільки гуманітарний вибір, а й вибір економічний*».

Виділяють такі основні потенційні загрози глобалізації для традиційних академічних цінностей.

1. *Формуванням освітньої нерівності.* Характерною рисою такого «розколотого» освітнього простору є розрив в економічній структурі світу між групою розвинених держав, які становлять «золотий мільярд» (країни Західної Європи, США та Канада – близько 20% всього населення планети), й рештою країн. У багатьох країнах Азії, Африки та Латинської Америки спостерігаються неграмотність серед дітей і дорослих, дуже обмежений доступ до інформаційних технологій, що відкидає молодь цих країн на периферію освіти.

2. *Формуванням нової концепції розуміння освіти* та науки як елементів більш широкої «індустрії знань» із використанням знання як одного з ключових економічних ресурсів. Надання знання стає ще одним видом комерційної угоди. Університети зобов'язані більше думати про себе як про бізнесові підприємства й менше як про навчальні заклади» (Ф. Олтбек).

3. *Поглиблення професіоналізації вищої освіти.* Академічна освіта опиняється під загрозою, адже цінність університетської освіти визначається тепер за зовнішніми показниками, такими як працевлаштування випускників вищих навчальних закладів чи розміри їх заробітку.

4. *Комерціалізація продукції досліджень* і відхід від теоретичних, не прикладних досліджень. Університети, як правило, «виконують» наукову тематику на замовлення виробництва. Задовольняючи фінансові потреби сьогодення, вищі навчальні заклади втрачають більше – авторитет у царині фундаментальних досліджень, які були, є і будуть візитівкою будь-якого університету в різні часи.

5. Особливу загрозу для національних систем вищої освіти становить *поява освітніх провайдерів.* В економічно слаборозвинених країнах ця тенденція збільшує «відтік інтелекту» за кордон. Найталановитіша молодь може бути селекціонована ще в період навчання, з наступним запрошенням продовжити освіту в країні походження провайдера. У результаті потоки імміграції здібної молоді з окремих країн і надалі збільшуватимуться.

Конвергенція вищої освіти

Теорія конвергенції виникла в епоху біполярності світу, протистояння двох держав (США та СРСР), які уособлювали різні світоглядні підходи до політичної та економічної організації суспільства.

Н. Луман та Ю. Хабермас, розкриваючи філософські аспекти пізнання, говорять про «принцип конвергенції», згідно з яким істинне розуміння будь-якого об'єкту можливе лише внаслідок «комунікативного зусилля», тобто багатократного пізнання досліджуваного предмету різними суб'єктами незалежно один від одного, що дозволяє уникнути суб'єктивізму та досягти консенсусу у визначенні його сутнісних рис.

У сфері вищої освіти конвергенція припускає добровільне сприйняття належних дій для досягнення спільної мети.

Основними формами конвергенції є:

- конвергенція інтелектуального капіталу;
- конвергенція Європейських систем вищої освіти;
- конвергенція європейських стандартів у галузі науки та технологій як стратегія посилення взаємодії національних освітніх систем;
- акредитація освітніх програм у провідних акредитаційних агенціях;
- конвергенція ментальна.

Конвергенція

(лат. Convergere, англ. Convergence, «наближення», «зближення»)

☞ *У природознавстві*: «виникнення у процесі еволюції у відносно далеких груп організмів однакових рис у будові і функціях унаслідок їхньої життєдіяльності за схожих умов навколишнього середовища».

☞ *У філології*: «розвиток подібних рис у кількох мовах, незалежно від спільного походження внаслідок тісних і тривалих контактів між їхніми носіями».

☞ *У філософії*: «сукупність поглядів на процеси взаємодії, які зближують та призводять до взаємовигідних відносин і перспектив розвитку протилежні системи, співіснування яких доповнюють одна одну та призводять до відмови від політичної та ідеологічної конфронтації у вирішенні глобальних проблем на основі етики загальнолюдських цінностей».

Характерною ознакою стану сучасної культури є зміна парадигми, що репрезентується, зокрема, поліцентризмом світосприйняття, плюралістичністю культуротворчих ідей та методологічних засад, мультикультуралізмом буття. Крім того, посилюється інтенція до національної самоідентифікації, яскравого самовияву етнічної складової у кожній національній культурі.

Ментальна конвергенція (В. Бойко) сповідує, передусім, самоідентифікацію особистості через культуру, її самозближення та діалогізацію з собою потребує розуміння процес розгерметизації внутрішніх проявів, методів та способів сприйняття. Ментальна конвергенція, як самоідентифікація особистості через міжкультурний діалог, несе в собі дію, спрямовану на розуміння надкультурних сутностей.

■ Конвергенція правова (розвиток регіональних, міждержавних правових систем, уніфікація міжнародного права). Прийняття й застосування всіма країнами міжнародних стандартів у галузі вищої освіти має вирішальне значення для забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг на глобальному рівні.

Правова конвергенція в галузі вищої освіти є складним соціальним явищем, яке відображає загальні закономірності розвитку освітнього права в умовах глобалізації та передбачає підвищення ступеня узгодженості правового регулювання суспільних відносин, зближення правових систем світу, взаємне проникнення їх окремих регулятивних механізмів та інститутів.

Показники інтернаціоналізації вищої освіти

На початку ХХІ ст. одним з ключових факторів трансформації вищої освіти стала його інтернаціоналізація, яка проходить у жорстких умовах глобалізації світового освітнього простору.

Інтернаціоналізацію розглядають у зв'язку з глобалізацією, яку С. Скотт, відомий фахівець у галузі вищої освіти, називає «найбільш фундаментальним викликом, з яким зіткнулася вища школа за всю більш ніж тисячолітню історію свого існування».

Інтернаціоналізація, за словами Дж. Найт, змінює вимір освіти, а глобалізація змінює світ, у якому розвивається інтернаціоналізація.

Інтернаціоналізацію вищої освіти розглядають у різних контекстах як: феномен міжнародних відносин; процес впровадження міжнародного аспекту в дослідницьку, освітню, обслуговуючу функції вищої освіти (Дж. Найт, О.Слепухін), коли цілі, функції і організація надання освітніх послуг набувають міжнародного вимірювання; фактор конкурентоспроможності країни, сфери освіти (О.Сагінова); фактор формування професійної компетентності конкурентоспроможного фахівця (К. Гурова); інтеграцією окремих вузів і національних систем на противагу глобалізації, яка означає їх конкуренцію (І. Майбуров). Інтернаціоналізація пов'язана з фізичною мобільністю студентів, викладачів, управлінського персоналу, міжнародною освітою (У.Тейхлер), з інтелектуальними і культурними цінностями.

Інтернаціоналізація

є однією із форм, у яких вища освіта відповідає на можливості і проблеми глобалізації.

Інтернаціоналізація охоплює багато питань, серед яких навчальні програми, процес викладання і навчання, дослідження, інституційні угоди, мобільність викладачів та студентів, різноманітні форми співробітництва та багато інших.

Визначення ЮНЕСКО

Інтернаціоналізація вищої освіти є об'єктивним і багатовимірним соціокультурним процесом, що відбувається під впливом глобальних соціально-економічних і політичних процесів на основі взаємодії і взаємовпливу, на засадах міжнародного і європейського освітнього права, Європейського простору вищої освіти для забезпечення упровадження високих стандартів якості вищої освіти.

Головними умовами інтернаціоналізації вищої освіти та чинниками, що сприяють її прискоренню у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. дослідники вважають такі:

- масовізація вищої освіти в умовах сприятливого економічного та технологічного клімату, позначеного швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- розвиток глобальної конкуренції послуг, товарів і робочої сили. В умовах розвитку економіки знань вища освіта стала реальним виробником усіх цих предметів конкурентної боротьби: і послуг, і товарів, і робочої сили.

У контексті демографічної кризи, що спостерігається у деяких регіонах, залучення іноземних студентів є засобом виживання як національних ВНЗ, так і національної економіки в цілому;

- інтернаціоналізація ринків робочої сили: вони все більше мають регіональний та глобальний характер, чому слугує зростаюча кількість багатосторонніх домовленостей про взаємовизнання дипломів, академічних ступенів та професійних кваліфікацій, розробка міжнародних стандартів якості освіти, практика міжнародного ліцензування ВНЗ тощо;
- здешевлення транспортних послуг та можливостей отримання інформації через ІКТ.

Усі ці чинники сприяли зростанню попиту на міжнародну вищу освіти та спростили доступ до неї, з одного боку, зростаючих мас претендентів, а з другого – зростаючої кількості ВНЗ і нових типів провайдерів на ринку освітніх послуг.

Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти

У світовій практиці виділяють чотири стратегії інтернаціоналізації вищої освіти:

- Mutual understanding approach – узгоджений підхід;
- Skilled migration approach – стратегія залучення кваліфікованої робочої сили;
- Revenue-generating approach – стратегія отримання прибутку;
- Capacity building approach – стратегія розширення можливостей.

Узгоджений підхід до інтернаціоналізації вищої освіти спирається на довгострокові політичні, культурні, академічні цілі розвитку країни. Реалізація такої стратегії ведеться через підтримку студентської та академічної мобільності шляхом надання стипендій і здійснення програм академічних обмінів, а також програм, спрямованих на створення інституційних партнерств у сфері вищої освіти. Домінуючим принципом даного підходу є міжнародне співробітництво, а не конкуренція. Стратегія реалізується через програми академічної мобільності (Еразмус, Сократес та інші) та інституційного партнерства в сфері вищої освіти.

Стратегія підтримки міграції кваліфікованих співробітників спрямована на залучення обраних іноземних фахівців і талановитих студентів до роботи в приймаючій країні як на засіб забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни в економіці знань.

Стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, спрямована на отримання прибутку, базується на узгодженому підході і на стратегії залучення кваліфікованої робочої сили, але в її рамках освітні послуги пропонуються на повністю платній основі, і не передбачено надання державних субсидій. Іноземні студенти дають додатковий дохід освітнім інституціям, стимулюючи університети реалізовувати підприємницьку стратегію на міжнародному освітньому ринку. Уряди, в свою чергу, надають вузам значну автономію,

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

забезпечують високу репутацію своєї системи вищої освіти, а також високу ступінь захисту іноземним студентам.

Стратегія розширення можливостей заохочує здобуття вищої освіти за кордоном або в вузах-постачальниках іноземних освітніх послуг. Важливими інструментами такого підходу є:

- програми підтримки зарубіжної мобільності державних службовців, професорсько-викладацького складу, науковців та студентів;
- забезпечення іноземним вузам, програмам і викладачам сприятливих умов для комерційної освітньої діяльності в країні.

Поняття інтернаціоналізації у сфері вищої освіти у міжнародній практиці традиційно включає два аспекти: «внутрішню» інтернаціоналізацію (internationalization at home) і «зовнішню» інтернаціоналізацію або освіту за кордоном, трансграничну освіту (education abroad, across borders, cross-border education)¹.

Внутрішня інтернаціоналізація вищої освіти полягає у реалізації стратегій і підходів щодо запровадження міжнародного виміру у змісті й організацію освітньо-наукової діяльності будь-якого ВНЗ, тобто внесення університетами глобальних і компаративних компонентів у навчальні плани, програми, проекти наукових досліджень, а також залучення іноземних студентів, викладачів, науковців і наукових шкіл до навчального процесу.

Процес інтернаціоналізації на рівні університету стосується:

- студентів: набір іноземних студентів, організація обмінних програм і виробничих практик, а також індивідуальна студентська мобільність;
- професорсько-викладацького складу: обмін викладачами, спільні науково-дослідні програми, стажування у зарубіжних університетах, створення спільних навчальних програм, організація інтенсивних курсів та літніх шкіл;
- змісту навчальних програм: нові програми та курси з міжнародною компонентою, що враховують елементи міжкультурної комунікації і країнознавства, іноземні мови (як предмет вивчення і як мову-посередник при читанні курсів), дистанційне навчання, використання нових інформаційних та педагогічних технологій у навчальному процесі;
- акредитації, визнання та оцінки: визнання документів про освіту, використання системи ECTS, видача «подвійних» та спільних дипломів, забезпечення якості освіти, міжнародні рейтинги університетів;
- керівництва та управління вузом: структури, які можуть і мають право приймати рішення, міжнародні відділи, адміністрування на факультетському і кафедральному рівнях, набір персоналу, створення умов для інновацій, міжнародне співробітництво та проекти, програми обміну та стажувань для адміністраторів, управління людськими і матеріальними ресурсами, консультаційні та інформаційні служби, процедура оцінки, інфраструктура.

Зовнішня інтернаціоналізація покликана позиціонувати ВНЗ та всіх його зацікавлених осіб (студентів, викладачів, науковців, менеджерів та ін.) на

¹ Knight J. Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales / Jane Knight // Journal of Studies in International Education. – 2004. - Vol. 8. - № 1. – P. 5–31.

міжнародному ринку освітніх і дослідницьких послуг. Зазвичай вона проявляється в академічній (студенти) та професійній (викладачі) мобільності. За даними ЮНЕСКО за останні 25 років рівень мобільності студентів зріс на 300%. На думку експертів, до 2025-го – кількість студентів, які навчаються за кордоном, становитиме 4,9 млн. осіб.

На *міжнародному рівні* інтернаціоналізація спрямована на досягнення цілей (економічних, політичних, соціо-культурних, академічних) для досягнення міжнародних академічних стандартів у викладанні, навчанні й науковій діяльності; впровадження міжнародного компоненту в освітньо-професійні і освітньо-наукові програми підготовки здобувачів вищої освіти, здатних працювати у мінливих умовах сучасного міжнародного ринку праці.

Серед значимих агенцій сучасного етапу розвитку *академічної мобільності* слід назвати Американську раду освіти (ACE, США), Інститут міжнародної освіти (IE, США), Німецьку службу академічних обмінів (DAAD, Німеччина), Британську Раду (the British Council, Великобританія), Організацію з питань міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти Голландії (NUFFIC), Незалежну консультативну агенцію з питань освіти в Австралії (IDP Education Australia), Центр міжнародної мобільності Фінляндії (CIMO), Міжнародну раду освіти Ірландії (International Education Board Ireland), Канадську мережу освітнього співробітництва (CEC Network), Державну агенцію (Освіта в Франції) (Edu-France).

Міжнародні професійні організації в галузі освіти представлені Асоціацією фахівців з міжнародної освіти (NAFSA), Союзом університетів Латинської Америки, Асоціацією країн Південно-Східної Азії та тихоокеанського регіону (ASEAN), Асоціацією регіонального співробітництва країн Південної Азії (SAARC), Європейською асоціацією університетів тощо.

Завданням інтернаціоналізації *на європейському рівні* є створення європейського освітнього простору на спільних засадах з метою формування конкурентоспроможної особистості, яка буде мати глобальну культурну свідомість і компетентність.

На *національному рівні* інтернаціоналізація є ключовим елементом національної стратегії для визначення національних пріоритетів, державної стратегії в галузі вищої освіти, збереження та проголошення національної культури та ідентичності.

В останні роки розвиток сучасних інформаційних технологій відкрив нові можливості для забезпечення міжнародної співпраці між різними учасниками онлайн.

Поява нового покоління програмних продуктів дозволяють географічно розподілені команди за допомогою Інтернет проводити в реальному часі переговори, мозкові штурми, презентації тощо; використовувати спільне програмне забезпечення (groupware), створювати спільне робоче середовище, яке приводить до появи нового класу фахівців – Е-професіоналів.

Ці тенденції створюють передумови для всебічної *віртуальної* інтернаціоналізації вищої освіти, яка полягає у включенні різних міжнародних

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

аспектів у дослідницьку, викладацьку та адміністративну діяльність вищих навчальних закладів на основі використання сучасних інформаційних технологій.

Приклади віртуальної інтернаціоналізації освіти за основними напрямками діяльності вищої школи:

- міжнародні веб-семінари (вебінари) та е-практикуми для адміністраторів та різних цільових груп; он-лайн процедури відбору студентів;
- професійні веб-спільноти;
- міжнародні відео-конференції, відео-лекції, відео-семінари;
- навчальні вікі-проекти;
- робота у віртуальних малих групах над виконанням спільних ситуаційних завдань; педагогічні відео-семінари; он-лайн співпраця у підготовці наукових статей; віддалене використання дослідницького та лабораторного обладнання; відеоконференції; вікі-проекти; відео-лекції зарубіжних викладачів; віртуальні проектні команди під час стажування в іноземних компаніях; участь студентів у міжнародних конкурсах симуляційних ділових ігор; відео-інтерв'ювання.

Такі віртуальні форми інтернаціоналізації вищої освіти дозволяють привнести в навчальний процес якісно новий досвід, а саме – міжнародну електронну мобільність, коли студенти з різних країн можуть спільно працювати над своїми навчальними проектами. Розвиток в процесі навчання студентів компетенції міжнародної електронної співпраці підвищує їх шанси на подальшу успішну кар'єру в сучасному глобальному середовищі.

Вища освіта в умовах євроінтеграції

У сучасному тисячолітті розвиток вищої освіти визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Процеси європейської інтеграції і європеїзації у сфері вищої освіти відрізняються напрямом спрямованості. Перші спрямовані на загальноєвропейський рівень (наднаціональний, міжнародний, міждержавний, міжпарламентський, міжурядовий) і передбачають об'єднання зусиль суб'єктів цих процесів для реалізації спільних ініціатив, проектів, одним з яких є створення Європейського освітнього простору.

Європейська інтеграція

☞ представляє собою об'єктивно обумовлений процес співробітництва та поступового зближення в політичній, економічній, культурній, інформаційній, юридичній сферах на рівні окремих індивідів, громад, регіонів, держав.

Європеїзація як процес поширюється на зовнішню політику окремих держав, а також на внутрішньополітичні, соціально-економічні, культурні процеси. Європеїзація розглядається як феномен, що має складну багаторівневу структуру, де окремі держави розглядаються не лише як суб'єкти, але й як об'єкти впливу на цей процес. Європеїзація може мати як усвідомлений характер, що випливає з діяльності суспільства та держави, так і опосередкований, результат якого виходить за рамки реалізації політичного курсу країни. Прикладом такого підходу можуть слугувати поступові перетворення у суспільній свідомості громадян, що сприяють утвердженню «європейських цінностей».

Оскільки процес європейської інтеграції є ширшим за інтеграційні процеси, що відбуваються у межах ЄС, європеїзація є багатовимірним процесом і має безпосереднє відношення до європейської інтеграції.

Європеїзацію можна визначити як зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя держав-членів або держав-кандидатів під впливом процесу європейської інтеграції.

Європеїзація сприймається також як процес формування, поширення та інституціоналізації формальних та неформальних правил, процедур, способів дії, спільних переконань і норм, які вперше були визначені та сформовані під час прийняття рішень в ЄС і згодом інкорпоровані в логіку внутрішніх дискурсів, політичних структур та напрямів державної політики держав-членів.

Європейські пріоритети розвитку вищої освіти: гармонізація архітектури європейської системи вищої освіти, формування Європейського простору вищої освіти і науки, структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи (Болонський процес) для підвищення її якості.

Болонський процес для розвитку вищої освіти в Європі

Болонський процес є конвергенцією вибудовування національних систем вищої освіти в Європі.

Головна мета цього процесу — консолідація зусиль наукової й освітянської громадськості й урядів країн Європи не лише для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки та вищої освіти у світовому вимірі, а й для підвищення її ролі в суспільних демократичних перетвореннях.

Болонський процес

☒ система заходів європейських державних установ, університетів, міждержавних і громадських організацій, пов'язаних із вищою освітою, спрямована на структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень з метою створення європейського наукового й освітянського простору задля поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи.

Болонський процес: історичний дискурс

Стислий історичний екскурс доводить, що Болонський процес не виник раптово. Процес зближення систем вищої освіти розпочався з 1950-х — початку 1960-х рр.

У 1957 р. підписано Римський договір, за яким діяльність ЄС у галузі освітньої політики обмежувалася заохоченням співпраці між державами-членами без втручання у зміст навчального процесу й організацію освітніх систем окремих країн, поважаючи їхню культуру та мовну різноманітність. Відтак, було актуалізовано питання щодо порівняння освітніх систем із метою стандартизації документів про рівень їхньої освіти.

Подією планетарного масштабу наприкінці другої декади вересня 1988 р. стало святкування 900-річчя найдавнішого у Європі Болонського університету. На свято приїхали ректори понад 300 університетів Європи (і не лише Європи), найвідоміші та найвпливовіші релігійні, громадські та політичні діячі, діячі культури й освіти з багатьох країн. Серед присутніх були: Папа Римський Іван Павло II, мати Тереза, Далай-лама та багато інших відомих особистостей.

До цієї події експерти підготували й узгодили історичний документ, який 18 вересня 1988 р. урочисто підписали присутні на святкуванні ректори європейських університетів, — Велику хартію університетів.

Наприкінці 1992 р. прийнято рішення про розроблення спільної конвенції під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО, метою якої було визнання кваліфікацій, навчальних курсів, дипломів і ступенів вищої освіти. Конвенцію підписали у 1997 р. у Лісабоні. У середовищі політиків і наукової громадськості зростало розуміння, що необхідно встановити якісно нові зв'язки у Європі для розвитку та зміцнення її інтелектуального, соціального й науково-технологічного потенціалу. «Європа знань» нині широко визнана як незамінний чинник соціального та гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання й збагачення європейської людності.

У 1998 р. в Парижі міністри освіти Франції, Німеччини, Італії та Великобританії прийняли Спільну декларацію «Про гармонізацію архітектури системи вищої освіти в Європі», яка отримала назву «Сорбонської».

Болонському процесу передувала діяльність Європейської комісії, Ради Європи та ЮНЕСКО, низки європейських університетів, а також європейської мережі інформаційних центрів.

Підписання міністрами 29 європейських країн у червні 1999 року Болонської декларації «Про європейський простір вищої освіти» є ще одним свідченням того, що зміни в освіті — не раптове відкриття, а результат поступового усвідомлення процесів європейської економічної та політичної інтеграції, розвитку ідей та інновацій у галузі освіти.

У Болонській декларації визначено такі основні цілі із розвитку ЄПВО:

- прийняти систему зрозумілих і порівнянних ступенів;
- запровадити систему вищої освіти, яка ґрунтується на двох циклах;
- запровадити систему кредитів ЄКТС;
- сприяти мобільності студентів, викладачів і науковців;

- сприяти європейській співпраці із забезпечення якості;
- сприяти європейському виміру у вищій освіті.

У травні 2001 року на Конференції міністрів європейських країн в Празі зроблено оцінку прогресу в розвитку ЄПВО, а також прийнято важливе рішення щодо створення Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) із представників країн-підписантів і Європейської комісії та визначено стратегії подальшого розвитку Болонського процесу, а саме: сприяння навчанню впродовж життя; підвищення привабливості ЄПВО.

Єдиний простір вищої освіти (ЄПВО)

✎ складна міжнародна структура, суб'єкти якої встановлюють правила зв'язків між ними і іншими елементами задля підвищення спроможності випускників, підвищення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи

На Берлінській конференції міністрів європейських країн у вересні 2003 року, було визначено пріоритети розвитку ЄПВО на 2005-2007 роки: забезпечення якості на інституційному, національному і європейському рівнях; початок запровадження двоциклової системи; визнання ступенів і періодів навчання, включаючи отримання студентами ВНЗ Додатку до диплома європейського зразка з 2005 року; розроблення рамки кваліфікацій ЄПВО; запровадження в ЄПВО докторського ступеня як третього циклу; сприяння тісному взаємозв'язку між ЄПВО і Європейським науковим простором (ЄНП).

У травні 2005 року в Бергені міністрами обговорено проміжні досягнення Болонського процесу. Групою супроводу підготовлено аналітичний звіт та визначено пріоритети розвитку ЄПВО до 2007 року: посилення соціального виміру і зняття перешкод для мобільності; запровадження стандартів і рекомендацій із забезпечення якості; запровадження національних рамок кваліфікацій; присвоєння та визнання спільних ступенів; створення можливостей для гнучких траєкторій навчання, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Основні інструменти Болонського процесу:

- національні та європейські рамки кваліфікацій (НРК, ЄРК)
- європейську кредитну та трансферно-накопичувальну систему (ЄКТС)
- результати навчання, студентоцентричне навчання
- також додаток до диплома європейського зразка (Diploma Supplement).

Конференція міністрів європейських країн в Лондоні (17-18 травня 2007 року) означила віху у створенні першого правового органу Болонського процесу – Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR) відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA). Міністрами визначено подальші пріоритети розвитку ЄПВО до 2009

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

року: створення реєстру національних агенцій із забезпечення якості; стратегія покращення глобального виміру; розроблення національних планів дій із сприяння соціальному виміру.

У 2009 році конференція відбулася у бельгійському місті Льовен (Louvain-la-Neuve). Основні робочі питання стосувалися планів європейської освітянської громади на наступне десятиріччя, з акцентом на: громадський контроль, безперервне навчання, працевлаштування, методи донесення до студента цілей вищої освіти. Також розглядалися питання міжнародної відкритості, мобільності студентів, освіти в цілому, наукових досліджень і інновацій, фінансування та різноманітних інструментів і методів забезпечення прозорості освітнього процесу.

Наступна конференція міністрів відбулася у березні 2010 року в Будапешті та Відні з нагоди десятиліття Болонського процесу. На честь ювілею, відбулося офіційне оголошення про створення Європейського простору вищої освіти у складі 47 країн.

26-27 квітня 2012 р. у Бухаресті (Румунія) відбувалася Конференція міністрів Європи і третій Болонський політичний форум, на якому було визначено національні пріоритети діяльності урядів країн, ВНЗ, науково-педагогічної спільноти до 2015 р.: інвестиції у вищу освіту, забезпечення якісної вищої освіти для всіх, покращення здатності випускників до працевлаштування та посилення їх мобільності як засобів кращого навчання; створення умов, що сприяють студентоцентрованому навчання, інноваційним методам викладання та сприятливому робочому й навчальному середовищу, залучення студентів і працівників до структур урядування на всіх рівнях.

Вища освіта до 2020 року

У Комюніке міністерської зустрічі з Болонського процесу в Льовені (29 квітня 2009 року) стверджується: «У десятилітті, що передує 2020 року, європейська вища освіта має зробити вкрай необхідний внесок у реалізацію Європи знань ...». Стратегічним пріоритетом розвитку Європейського простору вищої освіти) на період до 2020 року залишається «визнання кваліфікацій» поряд із поліпшенням привабливості та конкурентоздатності; співпрацею, що будується на партнерствах; інтенсифікацією діалогу та інформуванням у відповідності зі «Стратегією ЄПВО у глобальному контексті».

European Higher Education in a Global Setting. A Strategy for the External Dimension of the Bologna Process

На європейських форумах було конкретизовано напрямки діяльності учасників Болонського процесу на наступний період.

Забезпечення якісної вищої освіти шляхом: розширення доступу до вищої освіти, що є передумовою суспільного прогресу та економічного розвитку, сприяння студентоцентрованому навчання у вищій освіті, що характеризується інноваційними методами викладання через залучення студентів як активних учасників процесу свого власного навчання; розвитку більш ефективних

структур урядування (governance) та управління (management) у вищих навчальних закладах, підтримки їх автономності та академічної свободи; запровадження та застосування «Європейських стандартів та рекомендацій із забезпечення якості» (ESG); забезпечення якості за програмами спільних (joint degree) і подвійних (double degree) дипломів.

Покращення здатності випускників до працевлаштування (employability) задля задоволення потреб Європи шляхом: покращення співпраці між роботодавцями, студентами та вищими навчальними закладами, особливо стосовно розвитку навчальних програм, що допомагають підвищити інноваційний, підприємницький та дослідницький потенціал випускників; постійного розвитку компетентностей та посилення альянсів знань (knowledge alliances); забезпечення міцного зв'язку між дослідженнями, викладанням і навчанням на всіх рівнях; підтримки різноманітності докторських програм; свідомого запровадження результатів навчання (learning outcomes); подальше розроблення рамок кваліфікацій (qualifications frameworks), які покращують прозорість і дають можливість системам вищої освіти стати більш відкритими та гнучкими.

Посилення мобільності для кращого навчання передбачає працю в напрямі можливості повного перенесення національних грантів і позичок в ЄПВО; перегляду національного законодавства в світлі його повної відповідності Лісабонській конвенції про визнання; заохочення вищих навчальних закладів і стейкхолдерів щодо використання Посібника з ЄПВ (European Area of Recognition, EAR) для вдосконалення практик визнання іноземних кваліфікацій.

Наступна Конференція ЄПВО на рівні міністрів пройшла в Єревані, Вірменія, у 2015 році. Під час конференції визначено основні пріоритети розвитку співпраці в рамках Болонського процесу до 2018 року, серед яких: покращення якості та відповідності вищої освіти, готовності випускників до працевлаштування; розширення доступу до вищої освіти, зокрема в контексті демографічних змін, міграції та військових конфліктів; впровадження погоджених раніше в рамках Болонського процесу структурних реформ вищої освіти.

На Конференції було ухвалено нові Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, Європейські підходи до забезпечення якості спільних програм вищої освіти, а також нова версія Довідника користувача ЄКТС.

Європейський простір вищої освіти: сучасність і майбутнє

Основне завдання ЄПВО полягає в забезпеченні високого рівня якості вищої освіти і сприяттні мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом кроскультурного визнання їх кваліфікацій.

Представники Ради Європи, Європейської комісії, Болонського Секретаріату, які відповідають за розвиток вищої освіти в ЄПВО, зазначають, що центральні органи управління вищою освітою кожної країни-учасниці

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

повинні сприяти запровадженню положень Болонського процесу за такими основними напрямками діяльності:

- розроблення, запровадження та розвиток національної рамки кваліфікацій (НРК–NQF);
- запровадження інноваційної Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС–ECTS) та Додатку до диплома (Diploma Supplement, ДД-DS);
- координація діяльності Європейської мережі та Європейського реєстру забезпечення якості (ЄМЗЯ/ЄРЗЯ – ENQA/EQAR);
- координація діяльності європейської мережі із визнання періодів і термінів навчання (ENIC-NARIC);
- розроблення процедур визнання попереднього навчання та розвиток національної рамки кваліфікацій впродовж життя (LLL NQF – НРК ВПЖ) з метою забезпечення індивідуальної траєкторії навчання громадян країн-підписантів Болонського процесу.

На сучасному етапі розвитку ЄПВО важливим викликом є запровадження стандартів, рекомендацій і основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівнянності, визнанню періодів і термінів підготовки (навчання) фахівців, а саме:

- запровадження трициклової системи (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії PhD);
- трансформація мережі вищих навчальних закладів (інституційної структури) в університети, політехнічні університети, академії, коледжі тощо та їх розвиток відповідно до тенденцій розвитку мережі ЄПВО;
- проведення в університетах прикладних досліджень (навчання через наукові дослідження);
- трансформація університету в університет навчання упродовж життя;
- укрупнення (об'єднання) університетів, вищих навчальних закладів;
- вирішення проблеми формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями із врахуванням відповідного рівня компетентності, компетенцій і результатів навчання;
- трансформація освітніх стандартів, розвиток університетських програм навчання відповідно до вимог Болонського процесу, участь у спільних проектах «ТЮНІНГ» (TUNING);
- запровадження спільних ступенів та спільних (спеціальних) програм для іноземних студентів;
- запровадження сучасних процедур визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного) та розроблення національної рамки кваліфікацій навчання упродовж життя (FQ LLL);
- запровадження соціального виміру ЄПВО вищої освіти через: проведення моніторингу соціального виміру в університетах; урахування національних традицій, підходів тощо;
- запровадження інклюзивної освіти;
- підвищення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів у двосторонніх напрямках;

- забезпечення портативності студентських грантів та позик мобільності;
- забезпечення справедливого доступу до якісної вищої освіти;
- підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку системи вищої освіти і держави;
- розроблення і запровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів з метою підвищення якості змісту професійної освіти і навчання та приведення його у відповідність до вимог роботодавців;
- розроблення сучасних механізмів врахування потреб ринку праці з метою сприяння належному працевлаштуванню випускників;
- запровадження системи якості вищої освіти відповідно до стандартів та рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA);
- приєднання національних незалежних агенцій із забезпечення якості до Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR).

Мобільність викладачів і студентів як ознака ЄПВО

Мобільність студентів, молодих дослідників та адміністрації університетів зміцнює якість програм та рівень досліджень.

Мобільність посилює академічну та культурну інтернаціоналізацію Європейської вищої освіти. Мобільність важлива для розвитку особистості та її перспектив працевлаштування, а також підвищує співпрацю та конкуренцію між інституціями вищої освіти.

Європейськими міністрами освіти узгоджено нові завдання, згідно з якими до 2020 року має бути 20 відсотків студентів, які будуть навчатися чи проходити практику в іншій країні. У межах кожного з трьох циклів освіти передбачено створити можливості для мобільності в рамках програм, що надають академічні ступені.

Спільні ступені та програми, а також вікна для мобільності, мають стати більш поширеною практикою. Крім того, політики щодо розвитку мобільності мають ґрунтуватися на цілій низці практичних інструментів щодо фінансового забезпечення мобільності, визнання [дипломів та періодів навчання], доступної інфраструктури, норм щодо візового режиму та дозволу на роботу. Необхідними вимогами мають бути гнучкі освітні програми, активна інформаційна політика, повне визнання результатів навчання, підтримка навчання та цілковита портативність грантів та кредитів.

Мобільність також має вести до збалансованішого потоку студентів, що приїжджають та від'їжджають, у межах Європейського простору вищої освіти. Привабливі умови роботи та кар'єрних шляхів, а також відкриті міжнародні процедури прийняття на роботу потрібні для залучення висококваліфікованих викладачів та дослідників до роботи в інституціях вищої освіти.

Популярні міжнародні програми SOCRATES, ERASMUS, Leonardo da Vinci, «Молодь», Tempus стимулюють обміни викладачами, студентами, молодіжні ініціативи, новітні освітні технології тощо.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

SOCRATES – освітня програма Європейського Союзу, створена для сприяння співпраці між різними освітніми закладами з метою підвищення якості навчання й надання освіти європейського виміру. Цю програму спочатку було складено на п'ять років (1995 – 1999), а пізніше продовжено як *SOCRATES II* на сім років (2000 – 2006). У програмі взяли участь 29 європейських країн.

ERASMUS – складова частина програми *SOCRATES*.

Основними її напрямками є: обмін студентами та викладачами між європейськими вищими школами; спільні проекти вищих навчальних закладів стосовно розвитку навчальних програм; інтенсивні навчальні курси з окремих напрямів; збільшення мобільності студентів; розвиток вищих шкіл; створення правових, організаційних та матеріальних умов для зарубіжного навчання й стажування; можливість використовувати стипендії під час такого навчання; проведення іноземними викладачами лекцій у вищій школі іншої країни; можливість викладачів наукового стажування за кордоном.

Ця програма доступна для всіх типів та рівнів вищих шкіл. У програмі *ERASMUS* беруть участь понад 2000 європейських вищих шкіл. У її межах щорічно перебувають за кордоном понад 100000 студентів.

TEMPUS – програма транс'європейської мобільності у вищій школі (1990 – 1994; 1994 – 1998; 2000 – 2006; 2007-2013). Її пріоритетними напрямками були: управління та менеджмент у вищій школі й модернізація освітньої системи. Діяльність у межах програми здійснювалася за такими напрямками: фінансування нових вузчих програм, наприклад, неперервної освіти; фінансування післядипломної освіти та аспірантури; обмін викладацькими кадрами та студентами; комплексне поліпшення управління; фінансування публікацій, досліджень та індивідуальних стипендій. Ця програма стала новим стимулятором співпраці у вищій школі між країнами Європейського Союзу й Центрально-Східної Європи, що сприяло процесам їх інтеграції.

З 2014 р. програма трансформувалась у напрям програми Еразмус+: КА2. Розвиток потенціалу вищої освіти.

- Україна приєдналася до програми Темпус 29 квітня 1993 р.
 - Починаючи з 2000 р. до проектів Темпус, окрім університетів, долучаються інші партнери – підприємства, неурядові організації, органи влади.
 - Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти України до 2021 року, участь у освітній програмі Темпус визначено одним із пріоритетних завдань розвитку міжнародної співпраці.
-

Leonardo da Vinci – програма Європейського Союзу, що має назву «Неперервна освіта: школа та її партнери в процесі професійної підготовки». Її завдання – підвищувати якість професійної освіти й пристосовувати освіту до

потреб ринку праці, активізувати конкурентоспроможність фахівців, поширювати нові комунікативні технології.

Регіоналізація вищої освіти

Регіоналізація є одним із напрямів модернізації вищої освіти. Її особливості варто розглядати у контексті загальних аспектів регіоналізації.

Завдяки свободі переміщення товарів, послуг та капіталів за межі національних кордонів саме регіоналізація формує менш-більш стійкі репродуктивні зв'язки та через конгломерат національних економік поступово формує міжнародний поділ праці, єдині виробничі комплекси, окреслює на світовій карті нові економічні кордони, що не збігаються із національними, гарантує гнучкість і рухомість міжнародних виробничих зв'язків. У сучасних умовах регіоналізація об'єднує великі підприємства й навіть транснаціональні репродуктивні комплекси в стійкі регіональні утворення зі спільною виробничою та науково-технічною базами.

Регіоналізація вищої освіти

як її розвиток в напрямку набуття системи властивостей, що у своїй сукупності утворюють нову якість освіти – регіональність (відповідність суспільним запитам регіону), наявність якої забезпечує її ефективне функціонування як рушійної сили розвитку суспільства.

Т.Єрмакова

Основний зміст регіоналізації полягає у формуванні на основі встановлення інтенсивних інтернаціональних зв'язків нових великих об'єднань, соціотериторіальних систем, міжнародних консорціумів і транснаціональних альянсів (союзів, корпорацій тощо). Нині кількість регіональних об'єднань постійно зростає, фіксуючи певні ступені глобалізації. Зауважимо, що окремим країнам такі організації можуть забезпечити певний захист від негативних наслідків глобалізації.

Регіоналізацію вищої освіти розглядають у різних площинах:

1. у зв'язку з інтернаціоналізацією вищої освіти в глобалізованому освітньому просторі, що спонукає до інтенсифікації регіоналізаційних процесів як певного виду співробітництва в галузі освіти, заснованого на кооперації держав одного геополітичного регіону з метою економічної інтеграції, соціальної єдності та політичної безпеки.

Нині науковці виокремлюють шість основних регіонів – Північноамериканський, Латиноамериканський, Центральнопівнічноамериканський, Азіатсько-тихоокеанський, Африканський і Європейський, який вважають найуспішнішим завдяки імплементації програм Європейського Союзу та Ради Європи щодо формування загальноєвропейського освітнього й наукового простору вищої освіти.

2. У зв'язку з глобалізацією, оскільки регіоналізації, на думку Дж. Найт, є одним із непередбачуваних раніше результатів глобалізації, а тому

інтрарегіональне співробітництво повинно стати предметом серйозного аналізу в процесі підготовки довготермінових планів інтернаціоналізації вищої освіти на національному й інституційному рівнях.

3. *Як механізм розвитку регіону, оскільки вища освіта є стратегічною сферою людського життя, яка створює фундаментальні умови для розвитку особистості і суспільства. Через неї здійснюються якісне відтворення робітників будь-якої галузі, підтримка оптимального функціонування регіону як соціальної спільноти, активізуються процеси соціалізації і формування регіонального співтовариства, що здатне на якісно новому рівні розвивати всі суспільні сфери регіону (Т.Єрмакова).*

Значення регіональних закладів освіти полягає в забезпеченні свого регіону висококваліфікованими кадрами для тих галузей економіки, які в ньому представлені. Якщо немає чітко вираженої спеціалізації регіону, то заклади вищої та професійної освіти, готують фахівців за напрямками, які можуть визначати перспективний розвиток регіону, забезпечити йому певну конкурентну нішу в національній або навіть міжнародній економіці. Доцільність та обґрунтованість наукового аналізу саме регіональних проблем обумовлено значущістю впливу університетів на регіональному рівні.

Як справедливо зазначає Майкл Шетток, університет для місцевої громади є «плацдармом, що поєднує її із глобальним суспільством».

Створення наукових парків та проведення прикладних досліджень, розроблення інноваційних програм для бізнесу – усе це перетворює університет у ядро економічного регіону, центр збереження традицій та культурного надбання. Виникає необхідність формування регіональних міждисциплінарних наукових проектів для вирішення насамперед екологічних, соціальних та економічних регіональних проблем, розроблення тактичних і стратегічних планів розвитку, побудови сталих моделей для прогнозів, що враховують різноманіття чинників, які впливають на стан регіональної економіки й соціальної сфери.

Сучасний університет у регіоні підвищує культурно-освітній рівень місцевої спільноти; збільшує можливості працевлаштування; глобалізовує регіон шляхом поєднання місцевих можливостей із глобальними реаліями. Діяльність університету має набувати підприємницького характеру й спрямовуватися на отримання прибутку та пошук оптимальних варіантів підприємництва.

Інноваційність вищої освіти

Феномен «інноваційність» став ключовим у характеристиці постіндустріальної формації – її становленні і розвитку.

Інноваційність сучасної освіти, як і суспільства в цілому, зумовлена об'єктивними причинами еволюційного розвитку соціуму. За своїм змістом, формами і методами освіта не є незмінним, закостенілим феноменом, адже вона весь час реагує на нові цивілізаційні виклики, суспільні реалії, враховує тенденції, перспективи розвитку людства, національного буття народу.

Інновація — це такий процес або результат процесу, в якому:

- використовується частково або повністю охороноздатні результати інтелектуальної діяльності і забезпечується випуск патентоспроможної продукції;
- забезпечується випуск товарів і послуг, по своїй якості, відповідних або таких, що перевищують світовий рівень;
- досягається висока економічна або соціальна ефективність у виробництві або використанні продукту.

Інновація

• кінцевий результат креативної діяльності, втілений у виведеному на ринок новому чи вдосконаленому продукті, технологічному процесі, що використовується у практичній діяльності, або новому підході до надання споживчих послуг;

• матеріалізований результат науково-технічної діяльності, побудованої на нових методологіях іновому мисленні

(В.Льїн)

• новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Закон України «Про інноваційну діяльність» (2002 р. зі змінами 2014 р.)

Розрізняють такі види інновацій:

- *технічні*, які реалізуються у виробництві продуктів з новими або покращеними властивостями;
- *технологічні*, пов'язані з отриманням нового або ефективного виробництва наявного продукту, виробу, техніки, нові або удосконалені технологічні процеси;
- *обслуговування, організація процесу*, які спрямовуються на поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти, культури;
- *соціальні (процесні)* – процес оновлення сфер життя людини в реорганізації соціуму (педагогіка, система управління, благодійність);
- *продуктові* – створення продуктів з новими і корисними властивостями;
- *організаційні*, які передбачають вдосконалення системи менеджменту, у т.ч. у сфері освіти;
- *організаційно-управлінські*, що пов'язані з процесами оптимальної організації виробництва, транспорту, збуту і постачання;
- *маркетингові* – реалізація нових або значно поліпшених маркетингових методів, що охоплюють істотні зміни в дизайні та упаковці продуктів, використання нових методів продажів і презентації продуктів (послуг), їх представлення і просування на ринки збуту, формування нових цінових стратегій;

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

- *інформаційні*, що вирішують завдання раціональної організації інформаційних потоків у сфері науково-технічної і інноваційної діяльності, підвищення достовірності і оперативності здобуття інформації;

- *освітні інновації*.

Освіта – як система формування інтелектуального капіталу націй і одна з головних сфер виробництва інновацій – створює базові умови для швидкого зростання ринків на основі швидкого оновлення технологій і продуктів.

Інновації відображаються у тенденціях накопичення і відозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти.

У галузі вищої освіти виділяють такі види інновацій:

- Інноваційність Європейського простору вищої освіти як системи на засадах гуманізації, гуманітаризації, неперервності, полікультурності і національної спрямованості.

Інноваційність європейського простору вищої освіти полягає в орієнтації на сучасний ринок праці і пристосованості до передбачуваних потреб у робочій силі з певним рівнем і профілем підготовки.

Інноваційна система вищої освіти є: суспільно орієнтованою, яка послідовно враховує вищі інтереси розвитку постіндустріального суспільства (демократичні цінності, стійкий розвиток тощо); економічно-ефективною, суть якої полягає в досягненні максимальних економічних результатів, упровадженні економічних методів управління системою і механізмів підвищення її якості.

Реформування вищої освіти як інструменту здійснення освітньої політики ЄС, Ради Європи у контексті Болонських реформ означає цілісний процес політико-адміністративних, фінансових, технологічних, педагогічних і суспільних змін, що передбачають масштабні перетворення європейської і національних освітніх систем як у цілому, так і на окремих її рівнях.

- Інновації у національних системах вищої освіти.
- Інновації у системі вищої освіти, яка набуває ознак відкритої, доступної всім громадянам на всіх рівнях як магістральний напрям її розвитку, за умови підвищення ефективності наукової і науково-дослідної діяльності.
- Інновації у змісті вищої освіти, особистісно орієнтованої, спрямованої на творчий розвиток здобувачів; запровадження механізмів європейських, державних стандартів якості як важеля розвитку Європейського освітнього простору, управління якістю вищої освіти на всіх рівнях.
- Інновації у професійній підготовці фахівців у вищих навчальних закладах, що ґрунтуються на студентоцентрованій парадигмі її організації; створенні наукового, освітнього, культурного середовища для розвитку особистості здобувача освітнього рівня.
- Інновації у технологіях організації навчального процесу у ВНЗ, професійної підготовки в умовах ступеневої освіти.
- Інновації в управлінні вищою освітою, вищим навчальним закладом.

- Інновації в моделях навчання, до яких відносять: контекстне, імітаційне навчання, проблемне навчання, модульне, модульне-рейтингове, проєктивне.
- Інновації, пов'язані з використанням новітніх інформаційних технологій.
- Системні ініціативи, зокрема створення нових освітніх інституцій (відкритих університетів); фінансування системних змін, яке заохочує підвищення рівня підприємливості та розвитку професійних вмінь та навичок викладачів; створення «груп просування інновацій» (Королівське товариство, наприклад).

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. *Висловіть вашу точку зору щодо авторських міркувань, які тут цитуємо:*

«Якість освіти – індикатор рівня життя інноваційного суспільства» (П.Ю.Саух)

«Інноваційна, самодостатня людина є метою інноваційної освіти» (В.Г.Кремень)

Існують також інші підходи до класифікації інновацій, зокрема: за видами діяльності – наукові, дослідницькі, навчальні, процесні, управлінські; за характером – радикальні, комбінаторні, модифікаційні; за масштабом – локальні, модульні, оціночні, системні; за методикою – інновації методів, методики, технології, програми; за джерелом – зовнішні, внутрішні.

Результатом інноваційної діяльності є:

- інноваційний продукт результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність»;
- інноваційна продукція – нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим Законом;
- інноваційний проєкт – комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції.

Інноваційна діяльність

є метадіяльністю, яка спрямована на перетворення всього комплексу особистісних засобів суб'єкта, які забезпечують не тільки адаптацію до швидко мінливої соціальної і професійної реальності, але і можливість впливу на неї.

Об'єктами інноваційної освітньої діяльності є: нові знання, інноваційні освітні програми і проєкти, навчальний та виховний процеси, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що істотно поліпшують якість освіти. Інноваційна освітня діяльність здійснюється на всеукраїнському, регіональному рівнях, а також на рівні навчального закладу.

Рівень інноваційної освітньої діяльності визначається її змістом та масштабністю змін, що будуть внесені у систему освіти внаслідок удосконалення педагогічної діяльності, використання запропонованої освітньої інновації.

Лекція 2.

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ

Неперервна освіта: спрямованість на особистість

Стратегічний пріоритет освітньої політики — формування суспільства, яке постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство.

Концепція неперервної освіти, яка вперше була оприлюднена у 1965 р. на конференції ЮНЕСКО, ґрунтується на одвічній ідеї гуманізму.

У ній людина «розглядається епіцентром усієї життєдіяльності на планеті. Їй необхідно створити умови для повноцінного розвитку і всебічної діяльності упродовж усього життя на різних етапах її професійного становлення і розвитку, починаючи від вибору напряму професійної діяльності й до постпрофесійного періоду життя». Після публікації доповіді комісії під керівництвом Е. Фора (1972) було схвалено рішення ЮНЕСКО, в якому безперервність освіти визнано провідним принципом, «керівною конструкцією» для нововведень або реформ освіти в усіх країнах світу.

У 1972 році ЮНЕСКО увів «навчання упродовж життя» як поняття глобальної перспективи, що фокусується на наступних аспектах: • потреби і права людей на навчання впродовж життя; • формування комплексного підходу між формальним і неформальним контекстами навчання; • адекватне фінансування для обох вказаних видів навчання; • охоплення всіх людей, починаючи з наймолодших і закінчуючи найстарішими; • пошук шляхів демократизації доступу до навчання.

У 1973 році Організація Економічної Співпраці та Розвитку ОЕСР опублікувала звіт «Періодична освіта: Стратегії навчання впродовж життя», в якому основна увага була надана потребам глобальної економіки і конкурентоспроможності.

Виняткової значущості у зв'язку з цим набуває безперервна освіта. Так, «Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу» (2000 р.) утверджує ідею, що безперервна освіта перестає бути лише одним з освітніх напрямів, натомість набуває статусу основного принципу освітньої системи. За допомогою цієї системи всі жителі Європи мають одержати рівні можливості адаптуватися до вимог соціально-економічних змін і брати активну участь у формуванні майбутнього континенту.

До шести ключових ідей, які є підґрунтям для здобуття неперервної освіти, відносять:

- нові базові вміння для всіх: працювати з інформаційно-обчислювальною технікою; іноземні мови, технічна культура, підприємництво та соціальні навички (уміння бути більш самостійним завдяки таким якостям, як самоспрямованість, самовпевненість, ризикованість);
- значне збільшення інвестицій у людські ресурси, щоб підняти пріоритети найважливішого здобутку Європи — її людей;
- інноваційні методики викладання і навчання;
- нову систему оцінювання якості здобутої освіти, для чого необхідно удосконалити критерії, за якими оцінюються участь та результати навчання протягом усього життя, особливо стосовно неофіційного та неформального навчання;
- розвиток наставництва і консультування;
- наближення освіти до місця проживання.

За останні десятиліття кардинально змінилася система генерації й передачі знань, а їх обсяг багаторазово зріс. Сьогодні не можна за 5 або 6 років (це період навчання у ВНЗ) підготувати людину до професійної діяльності на все життя. Нині щорічно обновляється близько 5 % теоретичних і 20 % професійних знань. Вирішення проблеми полягає в переході до *освіти протягом життя*, де базова освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової освіти і організується не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент, що доповнюється іншими програмами.

У документах Європейської Комісії поняття «навчання упродовж життя» (LLL) означає цілеспрямоване навчання, що здійснюється на постійній основі упродовж життя для удосконалення знань, умінь і компетенцій в інтересах особистісного, громадського і соціального розвитку, а також (або) для отримання роботи.

Експертами ЮНЕСКО були сформульовані основні принципи системи безперервної освіти: спадкоємність між різними ступенями освіти, між різними напрямками формування особистості; взаємозв'язок загальної і професійної освіти; політехнічна освіта, що доповнюється підготовкою на виробництві; відкритість і гнучкість системи освіти; вільний вибір профілю навчання і можливість скористатися послугами системи освіти в будь-якому віці; свобода щодо вибору засобів, методів і форм навчання; доступ до будь-яких видів і типів освіти, головним чином на основі індивідуальних здібностей і схильностей людини, об'єднання й інтеграція таких форм освіти, як основна, наступна, повторна, паралельна; формування міждисциплінарних програм для здобуття паралельних та додаткових спеціальностей; надання можливостей для вільного вибору різних видів навчання: формального (formal learning), спонтанного (informal learning), неформального (non-formal learning).

Організація Економічної Співпраці та Розвитку ОЕСР визначила п'ять основних особливостей стратегії навчання впродовж життя:

- визнання неформального і неофіційного (спонтанного) компонентів навчання, пов'язаних з розробкою задовільних консультативних і керівних систем;

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

- розвиток основних навичок для всієї молоді і дорослого населення з метою розвитку дійсного прагнення до навчання;
- перспектива охоплення всього життя шляхом надання пріоритету в задоволенні потреб дітей дошкільного віку і дорослого населення;
- результативне і ефективне керівництво фондами з вірогідною необхідністю залучення більшого числа державних і приватних ресурсів, особливо, через введення нових стимулів;
- питання керівництва і партнерства, яке визначає необхідність залучати і координувати діяльність різних інстанцій.

Навчання впродовж життя ґрунтується на чотирьох стовпах: • спроможність працевлаштування, • пристосовність, • підприємництво, • рівні можливості.

Неперервність освіти пов'язана з динамічною зміною вимог до кваліфікації персоналу, демографічними змінами, глобалізацією економічних процесів, зростанням необхідності в неперервному засвоєнні знань, умінь і навичок, що дозволяють фахівцю бути адекватним, конкурентним у нових галузях.

Неперервна професійна освіта є багатовимірним поняттям, в якому відображено її значення як способу і стилю суспільно-індивідуального буття людини в глобалізованому світі і постіндустріальному суспільстві (філософський вимір).

Спеціальність

- поняття відображає особливі узагальнені об'єкти діяльності, різні предметні галузі, виробничі функції та предмети діяльності й визначає більш вузьке коло робіт у форматі конкретної професії.
- категорія, що характеризує: у сфері освіти – спрямованість і зміст професійної підготовки фахівця; у сфері діяльності – особливості спрямованості і специфіку роботи в межах професії.

У понятті також зазначено право людини на різні форми формального і неформальної освіти, траєкторії, освітньо-професійні програми для здобуття кваліфікації, забезпечення академічної і професійної мобільності впродовж життя (*соціальний вимір*), розвитку її як особистості через освітні інституції, безперервність саморозвитку і самовдосконалення (*моральний вимір*).

На сьогодні існують наступні три основні форми безперервної освіти:

■ *формальна* освіта – початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ВНЗ (аспірантура й докторантура), підвищення кваліфікації й перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації й професійної перепідготовки;

■ *неформальна* освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання;

■ *інформальна* освіта – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо. При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві фактори свого розвитку.

Результатом здобуття людиною формальної освіти є необхідна кваліфікація, що відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню вищої освіти і засвідчує її здатність виконувати функції в суспільстві відповідно до сформованих у неї компетенцій.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. Висловіть Вашу точку зору щодо поданих тез у міжнародному документі.

«Людина є головним європейським здобутком і, отже, є центральним елементом будь-якої політичної діяльності ЄС». «Безперервна освіта повинна стати головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності і зайнятості».

«Меморандум безперервної освіти Європейського Союзу» (2000 р.)

Європейська Комісія об'єднала різні освітні й навчальні ініціативи в єдину Програму навчання протягом життя (Lifelong Learning Programme). Ця програма прийшла на зміну програмам професійного та дистанційного навчання, які існували до 2006 року. Рада Європи затвердила навчання протягом життя як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти; воно також є критичним фактором у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності.

За цілями, які ставляться й реалізуються у системі неперервної освіти, її умовно поділяють на три складові.

Перша складова системи неперервної освіти – *додаткова професійна освіта* – сприяє формуванню професійної основи кадрового потенціалу сучасної високотехнологічної економіки. Споживачами послуг даної частини системи неперервної освіти є соціально адаптована частина населення, яке отримує освіту послідовно на всіх її рівнях.

Друга частина системи освіти *протягом життя* забезпечує різноманітним групам населення можливість адаптуватися до мінливих умов життя. Ця підсистема передбачає освіту, спрямовану на адаптацію й реабілітацію соціальних і професійних груп, не здатних самостійно пристосуватися до швидкозмінного соціального середовища. Крім того, до цієї підсистеми залучаються громадяни, що не мають в силу різних причин доступу до формальної системи професійної освіти, що створює для них загрозу десоціалізації.

У 2012 році відсоток людей віці від 25 до 64 років, задіяних у різноманітних формах навчання протягом життя, становив 9,7 % у межах ЄС.

Це на 1,2% вище, ніж у 2010 році. Серед жінок цей відсоток (10,6%) – вищий, ніж серед чоловіків (8,8 %). Найбільш високий відсоток громадян, задіяних у різних формах навчання протягом життя, у Швеції, Данії, Ісландії, Великобританії та Фінляндії – від 23% до 32%. Найнижчі показники у Болгарії та Румунії – менше 2%.

Відсоток всіх підприємств, які забезпечили навчання своїм працівникам становить від 21 % у Греції, до 90 % у Великобританії і складає 60 % в середньому по ЄС. Позитивна динаміка спостерігається в більшості країн, що в останні роки приєдналися до ЄС. Початкове професійне навчання в межах підприємств найбільш розвинене у Німеччині, Великій Британії, Австрії, Данії, Нідерландах, Італії та Франції – близько 50 % підприємств, у той час як у більшості інших країн ЄС воно практикується не більше, як на 10 % підприємств.

*Adult education trends and issues in Europe. –
http://ec.europa.eu/education/pdf/doc268_en.pdf*

Третя складова системи *освіти дорослих* забезпечує задоволення різноманітних індивідуальних освітніх потреб громадян, наприклад, мовну підготовку, отримання психологічних, культурологічних та інших знань, комунікативних навичок, спеціальних умінь тощо.

До формалізованих структур додаткової професійної освіти примикають різні неформальні структури (тренінгові групи, підготовка й перепідготовка на підприємствах тощо), які іноді діють на базі формалізованих структур, а нерідко утворюються неформально, як правило, на короткий термін. Також до цієї системи примикає відкрита освіта у різних її формах і дистанційне навчання.

Освіта дорослих

Загальноцивілізаційні зміни, що відбулися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., глобальне прискорення суспільного розвитку, збільшення тривалості життя суттєво вплинули на усвідомлення ролі освіти дорослих у сучасному соціумі.

Соціальне значення освіти дорослих посилюється сучасною демографічною ситуацією, характерною для європейських країн; складним соціально-політичним середовищем, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим без здатності до активної участі в мінливих суспільних процесах й адаптації в умовах зростаючої мобільності до культурної, етнічної та мовної різноманітності.

Переважна більшість європейських країн ухвалили нормативні акти щодо законодавчого регулювання освіти дорослих, де визначено її цілі, принципи й механізми державної підтримки, основні суб'єкти, їхні права і обов'язки, способи координації між різними провайдерами освітніх послуг, а також принципи та механізми державного фінансування.

Освіта дорослих: програма громадянського суспільства

- 1919 - 1939 – існувала Світова Асоціація з питань освіти дорослих (м. Лондон, Великобританія);
- Всесвітні конференції (симпозіуми) з освіти дорослих під егідою ЮНЕСКО (1949, Данія; 1960, Канада; 1972, Японія; 1985, Франція; 1997, Німеччина);
- 1997 р. країни Співдружності Незалежних Держав підписали Угоду про співробітництво в галузі поширення знань і освіти дорослих;
- 1997 р. прийняття Модельного закону про освіту дорослих;
- 2000 р. засідання Міжнародної ради з освіти дорослих (Дамаск, Сирія);
- Софійська конференція з освіти дорослих (Болгарія, 2002 р.);
- 2009 р. - VI міжнародна конференція з освіти дорослих («CONFINTEA VI») під егідою ЮНЕСКО (м. Белена, Бразилія)
- З 2014 р. – Міжнародні дні освіти дорослих в Україні

Як підкреслено у двох підсумкових документах, прийнятих VI міжнародною конференцією з освіти дорослих («CONFINTEA VI»), що проводилася під егідою ЮНЕСКО у 2009 р. у м. Белена (Бразилія), «...освіта і підготовка дорослих — головні інструменти у вирішенні глобальних проблем XXI століття: збереження миру, розширення демократії, дотримання прав людини, повага до різноманітності, урегулювання конфліктів, стійкий розвиток економіки, удосконалення людських ресурсів і захист довкілля».

Освіта дорослих в усіх її вимірах — формальна, неформальна, інформальна — спрямована на саморозвиток особистості й відповідно повинна мати підтримку на державному рівні.

Забезпечуючи фахове та особистісне зростання людини, післядипломна освіта покликана уможливити пристосування до швидкоплинних змін як у виробничій, так і в невиробничій економічних сферах за умов інформаційно-технологічного суспільства. Післядипломна освіта спрямовується на поєднання особистісного розвитку з підвищенням професійного потенціалу людини; забезпечення випереджального характеру підготовки, підвищення кваліфікації відповідно до суспільних вимог; мотивування освіти впродовж життя; створення ефективних технологій навчання дорослих.

Професійне навчання на виробництві

Стимулювання професійної підготовки персоналу організацій регулюється Законом України «Про оподаткування прибутку на підприємствах», яким передбачено, що витрати на означену діяльність можуть включатися до валових витрат у розмірі 3 % фонду оплати праці.

Досвід конкурентоспроможних на світовому ринку окремих вітчизняних і багатьох інноваційних зарубіжних підприємств доводить, що видатки на

професійне навчання персоналу досягають 5 % і більше фонду оплати праці. У структурі витрат на робочу силу витрати на професійне навчання у країнах Європейського Союзу становлять 1,0 %.

Окрему категорію дорослих людей, навчання яких у дорослому віці відіграє надзвичайно важливу роль, є *безробітні*. Перевиробництво кваліфікованих кадрів окремих фахових спрямувань впливає на зростання кількості безробітних і спонукає до подальшого навчання, перенавчання, перекваліфікації часто відразу після закінчення вищого або професійно-технічного навчального закладу.

Освіта людей третього віку

Соціально-економічні зміни в другій половині ХХ ст. спонукали до посилення уваги до «старших дорослих» та підвищення їх ролі в соціумі.

З-поміж актуальних змін провідними є істотне зменшення народжуваності, зниження дитячої смертності та зростання тривалості життя. Сучасна демографічна ситуація в більшості країн світу на початку ХХІ ст. характеризується значним зростанням частки населення літнього та похилого віку і є притаманною також Україні.

У зв'язку з цим на часі розробка нової філософії сприйняття старіння населення та стратегії забезпечення старості в життєвому циклі кожної людини.

Нині однією з найпоширеніших можливостей здобути освіту для літніх людей є навчання в університетах третього віку, діяльність яких сприяє послабленню соціальної диференціації і відповідної напруженості в суспільстві, наданню людині поважного віку нових можливостей самореалізації.

У вищих навчальних закладах країн ЄС можна отримати кваліфікацію «Європейського Магістра з освіти дорослих (ЕМАЕ)» за програмою навчання, розробленою групою університетів ряду європейських країн. Партнерами цієї програми є університети країн ЄС (Німеччини, Республіки Чехії, Данії, Італії, Румунії, Іспанії). Майбутні магістри можуть отримати відповідні теоретичні знання і практичну кваліфікацію, щоб працювати як професіонали у специфічних галузях освіти дорослих.

Андрагогіка. Андрагогічна модель навчання

Формування основ андрагогіки започатковано у працях американських учених (М.Ноулс, Р.Смітс) і здійснюється в дослідженнях учених інших зарубіжних країн – Великої Британії (П.Джарвіс), (Ф.Пеггелер), Польщі (І.Дзежговська, І.Вільш), Росії (С.Змеєв) та інших, які пропонують різні андрагогічні педагогічні теорії та концепції.

Поняття «андрагогіка» було введене в науковий вжиток у 1833 році німецьким істориком педагогіки О. Каппом (книга «*Platon's Erziehungslehre, als Pädagogik für die Einzelnen und als Staatspädagogik*») і розвинуте у теорію освіти для дорослих американським педагогом Мальколмом Ноулзом (1913–1997). Теорія навчання дорослих виходить з того, що мета сучасного підходу до освіти полягає у сприянні розвитку та збагаченні цілісної особистості, прояву її самобутності, актуалізації її здібностей.

Етапом становлення та оформлення андрагогіки в самостійну область знання вважають 40–60-ті рр. ХХ століття, у період активного наукового пошуку і з'ясування сутності андрагогіки, визначення специфіки її предмета, методів дослідження. Багатьма вченими-педагогами у цей час було розглянуто широкий спектр взаємозалежних і взаємозумовлених питань і проблем навчання дорослих.

Андрогогіка

(від грец. *άνήρ* (*άνδρος*) — дорослий чоловік і грец. *αγωγή* — вести)

➤ одна з назв галузі педагогічної науки, що охоплює теоретичні і практичні проблеми освіти, навчання і виховання дорослих.

Зокрема, поняття «людинознавство», уведене радянським психологом Б. Ананьєвим у середині 60-х років ХХ століття, дозволило досить чітко визначити контекст андрагогіки як однієї з областей знань і практики, суміжною з педагогікою, психологією, соціологією, акмеологією, яка вивчає дорослу людину у процесі її освітньої діяльності (як учня).

Науковий контекст андрагогічного знання визначається категоріями:

- людина (у її цілісності на етапі життєдіяльності);
- дорослість (якість, що задає віковий і соціальний діапазон розгляду специфіки дорослої людини як суб'єкта навчання);
- освіта (соціокультурний механізм цілеспрямованого розвитку й формування людської якості (образу);
- освіта дорослих (процес професійно-особистісного становлення людини у варіативних формах, яка перебуває в контексті безперервної освіти);
- безперервна освіта (освіта, розглянута у співвідношенні із цілісним простором життєдіяльності людини);
- андрагог (загальна назва для фахівців, зміст роботи яких пов'язаний зі сферою навчання дорослих).

С. Змеєв сформулював 10 основних андрагогічних принципів навчання: пріоритет самостійності навчання (учіння); спільна діяльність научуваного (учня) та вчителя; опора на особистий досвід научуваного; індивідуалізація навчання; системність навчання; контекстність навчання; актуалізація результатів навчання; елективність (варіативність, диференціація) навчання; розвиток освітніх потреб; усвідомленість навчання².

Таким чином, андрагогіка вивчає зміст, форми, методи та засоби організації навчання дорослих людей з метою полегшення їхнього навчання, задоволення їхніх освітніх потреб, підвищення операціональності отриманої

² Змеєв С.И. Андрогогіка: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеєв— М.: ПЕР СЭ, 2007. — С. 101-102.

освіти під час вирішення життєвих проблем, досягнення індивідуальних цілей, самореалізації особистості.

У соціально-педагогічній моделі навчання домінуюче положення займає викладач як основний суб'єкт цього процесу, визначаючи мету, зміст, форми, методи і засоби навчання. Учень у даній моделі навчання виступає переважно в ролі об'єкта педагогічного впливу, він має дещо залежне становище і не може серйозно впливати на організацію навчального процесу.

Андрагогічна модель навчання

☞ *організація спільної діяльності дорослого учня і викладача, при якій:*

- *Учень-дорослий в силу об'єктивних факторів відіграє провідну роль в організації процесу навчання, визначаючи разом з викладачем усі параметри процесу навчання: цілі, зміст, форми, методи та засоби навчання.*
- *Викладач виступає як консультант, експерт, надаючи дорослому учню допомогу в організації процесу навчання.*

В андрагогічній моделі навчання провідна роль на всіх етапах процесу навчання головним чином належить дорослому учневі, який є активним суб'єктом навчання.

Андрагогічна модель навчання складається зі свідомого прагнення людини до самореалізації, самостійності, самоуправління. Маючи за плечима значний життєвий досвід (побутовий, соціальний, професійний), доросла людина розраховує на невідкладне застосування отриманих знань, умінь та навичок. Її навчальна діяльність значною мірою визначається часовими, просторовими, соціальними, побутовими факторами, які можуть обмежувати процес навчання, але можуть і стимулювати його.

В андрагогічній моделі навчання, за М. Ноулзом³, дорослі учні: відчують потребу в навчанні; повинні знаходитись у навчальному середовищі, для якого характерні фізичний комфорт, взаємодовіра, повага, взаємодопомога, свобода самовираження і можливість висловлювати власну точку зору; з'ясовують мету навчання і сприймають її як свою власну; беруть на себе частину відповідальності за планування і організацію навчального процесу; беруть участь у навчальному процесі, використовуючи власний досвід; відчують просування до наміченої мети.

Оскільки доросла людина стає реальним суб'єктом процесу навчання, відбувається зміщення акцентів із передавання знань на створення умов, потрібних для оволодіння способами пошуку необхідних знань, розроблення програм самоосвіти, професійного розвитку, соціальної адаптації тощо. З огляду на це викладач-андрагог має бути не стільки посередником між дорослими учнями й знаннями, оскільки консультантом.

³ Knowls M. The modern practice of adult education: From pedagogy no andragogy. – Chicago, 1980. – P.57-58

Важливою умовою активізації процесу навчання з точки зору андрагогічної моделі є співробітництво учасників навчання між собою та з викладачем. На відміну від традиційних форм освітньої діяльності (лекції, семінари, консультації), які мають досить обмежені можливості у зміні позиції студента, активні методи навчання дають йому змогу виконувати різні ролі під час проведення тренінгів, участі в мозкових штурмах, виконання завдань кейс-методів, участі в ділових іграх.

Андрагогічна модель надає студентові можливість адаптувати навчання до своїх індивідуальних потреб і особливостей; створює передумови для розвитку у студента самостійного, творчого і відповідального підходу до свого навчання, набуття ним умінь і навичок організації найважливішого виду людської діяльності – учіння.

Участь у організації процесу свого навчання значно підвищує зацікавленість студента у досягненні запланованих результатів навчання, а відповідно – рівень мотивації навчання (студент живе не для того, щоб вчитися, а навчається для того, щоб жити).

Лекція 3.

ВИЩА ОСВІТА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Освітні парадигми в умовах сучасних цивілізаційних змін

Антропологічні, гуманістичні, культурологічні погляди, роздуми вчених, письменників, філософів, педагогів, психологів мають давні традиції й сягають далеких цивілізацій.

Кожна парадигма формується залежно від елемента, який є домінуючим в системі основних параметрів освіти як соціокультурного феномена.

Парадигма

➤ Інтегровані концептуальні ідеї, що визначають теоретико-методологічні засади дослідження проблем вищої освіти, а також педагогічні теорії, що свідчать про розвиток педагогічної науки у певний історичний період розвитку суспільства і відбиваються у тезаурусі вищої освіти.

Сисоєва С.О., Соколова І.В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання: – С. 42.

Такими елементами вважають *уявлення* про систему знань, вмінь, навичок, необхідних людині в конкретну історичну епоху; *усвідомлення* типу культури і способів розвитку особистості в процесі її засвоєння, цінностей вищої освіти в суспільстві, місце людини в системі неперервної освіти, навчання, виховання і роль педагога як носія знань та культури в освітньому просторі; *осмислення* принципів кодування й передачі інформації.

Представники філософської антропології у всі часи намагалися розв'язати одну з найважливіших проблем – знайти основну, базисну якість людини, до якої можна було б звести всю її складну природу. Однією з таких якостей вважали гуманне ставлення до людей, під яким в античному суспільстві розумілося дружелюбство (Демокрит), людинолюбство (Аристотель), людяність (Цицерон). М. Шелер, наприклад, наполягав на такій якості, як здатність людини до «чистого споглядання речей», Г. Плеснер відзначав «вічний пошук і прагнення до самовдосконалення», А. Гелен – «діяльнісну активність», І. Кант – здатність людини самоусвідомлювати власну цінність.

**Підходи до
визначення
поняття
«парадигма»**

(від грец. –
paradeigma -
приклад, зразок,
взірець)

- Методологічна основа єдності певного наукового співтовариства, що значною мірою полегшує їхню професійну комунікацію.

*Професійна освіта: Словник: Навч. посібник / Уклад.:
С. У. Гончаренко та ін.; За ред. Н. Г. Ничкало. – К.:
Вища шк., 2000. – С.231.*

- Концептуальна ідея навчально-виховного процесу, що містить в собі вихідні філософські засади, власне педагогічну теорію та її інструменталізацію у вигляді конкретних методик чи форм організації освіти.

*Романенко М. І. Освітня парадигма:
генезис ідей та систем. – Донецьк: Промінь, 2000. – 160 с.*

Вагомий внесок у розвиток антропологічної педагогічної думки зробили українські гуманісти – філософи, письменники, педагоги, зокрема Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, К. Ушинський, А. Макаренко та ін. Світоглядні погляди щодо розвитку гуманістичної педагогіки Х. Алчевської, П. Каптерева, Т. Лубенця, М. Грінченко ґрунтувалися на засадах свободи, ставлення до людини як до цілісної і неповторної цінності, усвідомлення, що людина – не засіб, а мета її суспільного й особистого розвитку. Філософсько-педагогічні теорії взаємозв'язку національного й загальнолюдського у формуванні гуманних цінностей особистості (Г. Ващенко, А. Волошин, І. Огієнко, В.Сухомлинський та інші) сприяли розумінню педагогічного процесу як засобу цілісного, гармонійного розвитку дитини.

Антропологічна парадигма дозволяє проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті; забезпечує взаємозв'язок та єдність соціогуманітарної, культурологічної, психолого-педагогічної й предметно-спеціальної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі. З розвитком антропологічної теорії формуються знання про психологію мотивації особистості до діяльності, пошуку, концепції теорії пізнання. У процесі взаємодії суб'єктів освітнього

процесу відбуваються якісні зміни, результатом яких стає прагнення всіх учасників процесу до саморозвитку, де пріоритетами виступають емпатія, креативність, індивідуальність, динамізм.

Гуманізація визнається філософською і соціально-політичною доктриною, що проголошує благо людини як вищу мету освітньої діяльності для забезпечення вільного і всебічного розвитку особистості, діяльній участі індивіда в житті суспільства. Як важлива складова нового педагогічного мислення, що передбачає переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу, означає вияв поваги до особистості викладача, учня, студента, прийняття їхніх особистісних цілей, інтересів і потреб.

В основу сучасної *гуманістичної освітньої* парадигми покладено такі філософські ідеї: суб'єкт педагогічного процесу – вільна і духовна особистість, якій притаманна потреба в саморозвитку і самовдосконаленні; цілі, зміст, форми і методи гуманістичної освіти зорієнтовані на особистість того, хто навчається, гармонізацію його розвитку; свобода як сукупність умов (зовнішніх або внутрішніх) сприяє гармонійному розгортанню та виявленню усебічних можливостей особистості.

У професійній підготовці майбутніх фахівців у вищій школі реалізація ідей гуманістичної парадигми означає формування в них гуманістичного педагогічного мислення та гуманістичної педагогічної культури і з погляду дидактичного забезпечення передбачає конкретні вихідні засади. З-поміж них виділяються такі: ретельний облік ендопсихічних якостей кожного студента, впливу на його екзопсихічні характеристики, що залучають його до культури (загальнолюдської, національної, професійної) в єдності її нормативно-репродуктивних діалогічно-творчих складових; задоволення базових потреб навчених шляхом створення умов для їх діяльності, залучення їх до досягнень цивілізації; створення у вищій школі гуманітарної сфери, що сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості, формуванню ноосферного мислення, ціннісних орієнтацій і моральних якостей з наступною їх актуалізацією в професійній та суспільній діяльності.

Людиноцентризм і демократизація сучасної освіти мають враховувати нове тлумачення індивідуального підходу, який передбачає:

- відмову від тотальної орієнтації на пересічного студента;
- пошук і розвиток кращих якостей особистості в молодій або дорослій людині;
- застосування психолого-педагогічної діагностики особистості студента, слухача (інтереси, спрямованість, здібності, Я-концепція, якості характеру, особливості розумових процесів тощо);
- урахування специфіки життєдіяльності й життєтворчості особистості у навчально-виховному процесі;
- прогнозування розвитку особистості;
- розроблення особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання;

- конструювання індивідуальних програм розвитку та його корегування⁴.

Культура є системною ознакою антропологічної парадигми, і, на думку Г.Балла, виступає як єдність складових двох типів: нормативно-репродуктивних, що забезпечують зв'язок між поколіннями, сталість засобів і способів функціонування людської спільноти та окремих особистостей; діалогічно-творчим, завдяки яким відбувається оновлення і розвиток суспільства.

Культура, за М.Бахтіним, – це «антропологічний феномен, породження безмежно багатой людської суб'єктивності, виявлення всієї людської природи у всьому різнобарв'ї і її високих і низовинних виявлень». Він усвідомлював і розглядав її у двох площинах: як форму спілкування представників різних культур і як форму діалогу. На важливість цілеспрямованого залучення учасників освітнього процесу до «великих діалогів», що розгортаються в людській культурі і є провідним механізмом її розвитку вказував і В.Біблер.

Культурологічна парадигма визнає необхідність засвоєння людиною соціокультурних норм поведінки, що мають культурно-історичне значення. Людина розвивається шляхом засвоєння нею культури як системи цінностей, водночас вона стає творцем нових елементів культури. Отже, відбувається становлення індивіда як творчої особистості.

Культурологічна парадигма дозволяє виділити соціально-культурні цінності, опанування якими вважаємо результатом професійної підготовки майбутнього фахівця у ВНЗ: загально цивілізаційній (світові) цінності, національні цінності, що їх становлять історичні реліквії, пам'ятні дати, традиції та фольклор, національні герої та видатні люди, архітектурні пам'ятники, державні (національні) символи тощо; особистісні цінності людини, яка перебуває в постійному діалозі із собою, іншими людьми, національною культурою, культурами країн, мова яких вивчається; цінності професійної (педагогічної) діяльності; цінності культури спілкування державною, рідною, іноземною мовами; цінності культури особистості (правової, педагогічної, психологічної, екологічної, економічної, естетичної).

Тільки освіта, орієнтована на людину і культуру, як засіб «олюднення», може зреалізувати у дію слова «про людину як найвищу цінність суспільства», зробити їх змістом життя людей і суспільства в цілому. Отже, найвищою цінністю освіти, культури, політики, зокрема освітньої, є людина, і не тільки її благо, повноцінний розвиток, життєвий успіх, а й цінності й устремління, що сприяють прогресивному розвитку людства, держави, суспільних відносин, утвердженню ідеалів демократії й гуманізму. Культурно-духовна гармонізація суспільства є найважливішою умовою продуктивності виховних впливів на розвиток особистості.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ *Завдання. Обґрунтуйте авторські точки зору, які викладено у тезах:*

«...метою культурологічної освіти стає людина культури,

⁴ Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – С.12-13.

змістом – культура як середовище, а культуротворчість – спосіб розвитку людини в культурі» (О.Дубасенюк).

Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С.18.

«Взаємозв'язок освіти і культури відбувається в полікультурному середовищі вищого навчального закладу через зміст, комунікативні й діалогічні методи навчання студентів, а також через збереження і відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації» (І.Соколова).

Саморозвиток і самореалізація особистості в культурі стають важливою суспільною цінністю, а формування здатностей до творчості, самовдосконалення і навчання впродовж життя – завданням педагогіки. Якщо в освітній моделі, яка відбиває свою культуру, виділити три компоненти: традиційний, актуальний і інноваційний, то у кожній з освітніх моделей зміст означених компонентів буде різний, але іманентно зв'язаний один з одним. Актуальний і інноваційний компоненти переходять у наступну модель у новому статусі: актуальний здобуває статус традиційного, а інноваційний стає актуальним. Таким чином, модернізація вищої освіти здійснюється завдяки трансформації інноваційного компонента в актуальний, що уможливорює організацію всього педагогічного простору відповідно до реалій постіндустріалізму.

Вища освіта як особистісна, суспільна і соціальна цінність

Поняття «вища освіта» містить сукупність дефініцій, що сприяють усвідомленню означеного феномену у таких площинах:

Вища освіта – для розвитку цивілізацій;

Вища освіта – для людства;

Вища освіта – для держави і нації;

Вища освіта – для суспільства;

Вища освіта – для особистості.

Сучасне життя вимагає особистості, яка досягла вищого рівня духовного освоєння навколишнього світу і тому сповна володіє культурно-духовними надбаннями як регуляторами своєї життєдіяльності. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій визначається показником міри соціалізації особистості — як результат її готовності до життя у сучасному суспільстві. За словами М. Бахтіна, поза ціннісними відношеннями, для людини немає і не може бути системи моральних координат, «в яких є ... добро і зло».

Аксіологічні виміри вищої освіти

Закони діалектики відображають еволюцію цінностей суспільства, сприяють кращому розумінню пріоритету загальнолюдських, національних, професійних тощо цінностей.

Поняття «культура», «гуманізм», «свобода», «творчість», «освіта», «наука» є аксіологічними універсаліями, які не тільки взаємо-детерміновані, але й утворюють цілісний динамічний універсум, в центрі якого знаходиться

Людина. Саме центричність людського становища надає аксіологічній значимості цим взаємопов'язаним складовим людського універсуму, а також визначає аксіологічний вектор буття людини.

Цінність є значущістю, яка відіграє орієнтуючу роль у житті людини, сприяючи її самовизначенню та самореалізації. Цінності є інтегративної основою не тільки для окремо взятого індивідуального суб'єкта, але і для колективних суб'єктів – соціальних груп, націй і для людства в цілому.

На Саміті тисячоліття (Нью-Йорк, 2000 р.) було прийнято «Декларацію тисячоліття» – один з основоположних документів Організації Об'єднаних націй XXI століття. Лідери, представники 191 держави визначили фундаментальні цінності, які мають винятково важливе значення для міжнародних стосунків у новому сторіччі: свобода; рівність; солідарність; терпимість; повага до природи; загальний обов'язок щодо управління глобальним економічним та соціальним розвитком, а також стосовно усунення загрози міжнародному миру та безпеці має розподілятися між народами світу і виконуватися на багатосторонній основі.

Проблема аксіологічного спрямування професійної підготовки фахівців у вищій школі сьогодні набуває особливої актуальності. Зважаючи на потреби особистості, неоднозначні соціокультурні впливи, освітній процес у державі має бути спрямований на духовне збагачення й творчу діяльність особистості, що розкриває свої здібності для самореалізації, та на створення умов для саморозкриття інших.

Аксіологічний підхід

у вищій школі дозволяє виділити методологічні позиції дослідження професійної підготовки майбутнього педагога вищої школи з погляду закладених у них можливостей для задоволення професійних потреб, дає змогу вирішувати завдання гуманізації суспільства, формувати аксіологічну компетентність особистості.

В аксіології центральною є категорія цінності, яка відображає певну якість ціннісного ставлення, що й фіксується у свідомості людини у вигляді оцінного судження чи характеризується певною емоційною реакцією. Закони діалектики відображають еволюцію цінностей суспільства, сприяють кращому розумінню пріоритету загальнолюдських цінностей.

Цінності – це ієрархічно розташовані значення, які впорядковують для людини Всесвіт, довкілля, соціальні стосунки, речі тощо. Цінності охоплюють найбільш суттєве, значуще, важливе для людини в контексті діючої культури, вони відокремлюють добро і лихо. Цінності становлять справжню серцевину духовної культури. Можна вважати: яка система цінностей – така й культура того чи іншого суспільства. Саму культуру іноді розглядають як опанування дійсності за допомогою цінностей.

Цінності виконують кілька важливих соціальних функцій: створюють шкалу переваг і орієнтують людину в соціальному просторі; мотивують

соціальні дії, вчинки людей; дають людині виправдання своїх вчинків, і взагалі – сенс існування; регулюють соціальні взаємодії і стосунки.

В залежності від об'єкту оцінки розрізняють декілька видів цінностей: моральні, політичні, ідеологічні, мистецькі, матеріальні тощо. Паралельно складаються відносно незалежні ієрархії значень; цінності моральні, політичні, матеріальні не завжди узгоджуються поміж собою. Дійсно, цінності, з одного боку, об'єднують людей та регулюють їх відносини, а з іншого – можуть бути витоком соціальної напруги і руйнації соціокультурних систем (громадянська війна – вищий прояв ціннісного конфлікту).

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. *Обґрунтуйте авторську точку зору, доведіть її актуальність і концептуальний характер.*

Сьогодні є необхідність у переосмисленні проблем професійності, праці, свідомості, цінностей, а разом із ними – влади, права, культури, ідеології тощо, які все ж розуміються і здійснюються без врахування світоглядних смислів ринкової економіки і енергій капіталу, помножених на людські бажання і прагнення. Останні мають особливе значення, адже вони стають основою самовизначень як суспільства, так і окремої людини.

Кремень В. Людина і освіта у вимірах економічної цивілізації / В.Кремень // Освіта. – 2006. – № 45-46. – С. 4-5.

Філософія гуманізму розглядає людину як суб'єкт еволюції і вищу цінність. Загальні цінності об'єднують, споріднюють людей, перетворюють соціокультурні системи на стабільні об'єднання. Європейська християнська культура дала світу кілька визначальних цінностей, які можна розглядати як *загальнолюдські*. Це – вартість над усе людського життя, це права та свободи громадян, людська гідність, етнічна самобутність (ідентичність), збереження миру та відмова від насильства.

Поряд із загальнолюдськими існують національні цінності, їх становлять історичні реліквії, пам'ятні дати, традиції та фольклор, національні герої та видатні люди, архітектурні пам'ятники, державні (національні) символи тощо. Національні цінності, становлять вартість тому, що об'єднують людей, сприяють їх ідентифікації, викликають патріотичні почуття, зміцнюють державу.

У наш час, коли народи зближуються, поширюються і спільні цінності. Цінності, водночас, не можуть бути нівельовані, різні соціальні групи (і навіть окремі індивіди) завжди будуть мати свої, окремі цінності. Проблема полягає в тому, щоб індивідуальні, групові, національні та загальнолюдські цінності узгоджувалися поміж собою. Кожне суспільство зацікавлене в підтримці і охороні базових цінностей. Цінність людського життя, біблійна заповідь «не убий» знайшли закріплення в державних законах, правових нормах всіх без винятку держав. Таким чином, норми фіксують, закріплюють цінності, вони є важливим елементом культурного середовища.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Б.Гершунський зазначав, що ціннісний (аксіологічний) аспект освіти повинен розглядатися у трьох взаємопов'язаних блоках:

■ як цінність державна – освіта залежить від державної освітньої політики, тобто, держава зацікавлена у розвитку освіти та надання цій сфері пріоритетного державного значення;

■ як цінність суспільна – адже моральний, інтелектуальний, економічний та культурний потенціал кожного суспільства складають основу громадянського суспільства – важеля громадянського контролю за державою;

■ як особистісна цінність.

Педагогічна діяльність як ключова системоутворююча цінність є важливим фактором накопичення, збереження та вироблення загальнолюдських цінностей, про що переконливо свідчить історія розвитку педагогічної думки.

Для педагогічної аксіології ціннісні орієнтації є однією з важливих характеристик особистості, а їх розвиток – одним із завдань професійної підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі. За таких умов *аксіологічний підхід* має розглядатися у контексті задоволення професійних потреб майбутнього учителя, усвідомлення ним загальнолюдських ідеалів і цінностей педагогічної діяльності, формування в нього аксіологічної культури, природа якої лежить у площині набутих людиною знань, умінь, навичок та досвіду.

Аксіологічний аспект рефлексії теорії та практики сучасної вищої освіти дає можливість по-новому переосмислити вищу освіту з позицій провідної культуротворчої функції. Вища освіта виконує роль посередника між минулими та прийдешніми поколіннями, національними традиціями та культурою. Через освіту людина самоідентифікує себе у полікультурному світі, формується її світогляд та ціннісні орієнтири.

Для формування людини XXI століття потрібно подолати відставання вищої освіти від потреб суспільства та відтворити освітні форми для трансляції сучасного знання у поєднанні із загальнолюдськими цінностями.

У педагогіці ціннісні орієнтації освіти поділяються на загальнолюдські, національні, регіональні, групові, індивідуальні. На загальнолюдському рівні ціннісні орієнтації освіти проявляються у прагненні до виживання людства, створення єдиного загальнолюдського освітнього простору, до порозуміння і збереження цілісності людського співтовариства.

Цінність особистості є вища ієрархічна цінність у світі, цінність духовного порядку.

Бердяєв М. О назначении человека. — М.: Республика, 1993. — С.62.

Цінність – одна з основних понятійних універсалій філософії – означає елементарні складові найбільш глибинного шару всієї інтенціональної структури особистості в єдності предметів її спрямувань (аспект майбутнього), особливого переживання-володіння (аспект теперішнього) і збереження

свого «здобутку» у свідомості (аспект минулого), що конституює внутрішній світ особистості як «унікально-суб'єктивне буття».

Новая философская энциклопедия :

в 4-х томах / науч.-ред. совет :

В. С. Степин и др. – М. :

Мысль, 2010. – Т. 4 : (Т–Я). – 2010. – С.320-321.

На національному рівні – у збереженні етносу, трансляції національної культурної традиції, побудові загальнонаціонального освітнього простору, підтримці високого рівня національної безпеки. На регіональному рівні їх роль полягає у збереженні культурної специфіки регіону, побудові регіонального освітнього простору. На груповому рівні – в реалізації потреб людини у професійному і загальнокультурному розвитку, створенню можливостей неперервної освіти і самоосвіти. На індивідуальному рівні – у становленні особистості, яка здатна до свідомого саморозвитку, професійного самовдосконалення, є суб'єктом природи, культури, творцем самої себе.

Аксіологічний аспект рефлексії теорії та практики вищої освіти дає можливість осмислити вищу освіту з позицій притаманній їй культуротворчій функції. Вища освіта виконує роль посередника між минулими та майбутніми поколіннями, національними традиціями та культурою. Через освіту людина самоідентифікує себе у полікультурному світі, формується її світогляд та ціннісні орієнтири: життя, свобода, щастя, які від античної давнини й до сьогодні були ядром гуманістичних прагнень людини.

Через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, відбувається становлення його громадянської позиції. Освіта має утверджувати не тільки національну, але й європейську громадянськість, бути відкритою для взаємозбагачення культур, культивуючи діалог між ними. Українська культура та освіта збагатилися у процесі культурогенезу цінностями інших культур. Зберігаючи національний дух, національну ментальність з її домінантою емоційно-духовної сфери над раціональною, вони відкриті й до коннаціональних надбань на шляху особи до національної і європейської громадянськості.

Сучасна вища освіта як система визначається певними групами цінностей.

1. Внутрішні цінності, до яких він відносить «академічні», тобто традиційні, цінності, зосереджені у відповідній галузі разом з якісними критеріями, ранжируемими відповідно до параметрів дисциплін; «управлінські» цінності спрямовані на політику та процедури; «педагогічні» цінності, що фокусуються на навичках і компетенції; цінності, «сконцентровані на зайнятості» (випускників) з виділенням ієрархічно структурованих стандартів.

2. Зовнішні цінності, що індуковані суспільством, державою, зокрема, – це економічні цінності освіти, тобто її здатність забезпечувати функціонування соціально-професійної структури суспільства.

3. Інструментальні цінності освіти зумовлені ступенем одержання особистістю соціального, інтелектуального, символічного капіталу. До цієї групи відносять матеріальні цінності освіти (залежність оплати праці викладача від рівня та якості освіти); соціальні цінності (освіта як фактор соціальної мобільності, вибір видів і сфер професійної діяльності); статусно-престижні цінності (освіта як спосіб та інструмент підвищення соціального статусу).

4. Цінності загальнолюдського характеру або продуковані цінності в освіті формують вільну й відповідальну особистість; її світоглядні установки, погляди; забезпечують умови для вільного самовизначення кожної людини у світоглядному просторі для прийняття нею власних життєвих цілей, провідних мотивів та інтересів, прагнень, потреб, принципів тощо⁵.

Реалії практики вимагають реалізації в змісті вищої освіти абсолютних цінностей-цілей; життя, свобода, щастя, які від античної давнини й до сьогодні були ядром гуманістичних прагнень людини.

Вища освіта як соціальний інститут виконує ряд соціальних функцій і виступає сама як безпосередня соціальна цінність. Найбільш глибокий і сутнісний сенс вищої освіти для суспільства в цілому і для молоді особливо реалізується через її *культурно-світоглядну* функцію, бо саме ціннісні аспекти освіти, невідривно пов'язані з культурно-світоглядною функцією, яка презентує собою *морально-етичну цінність* освіти, що свідчить про необхідність формування вільної та відповідальної особистості.

На Всесвітній конференції з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5-8 липня 2009 року) було визначено основні пріоритети розвитку вищої освіти і механізми реалізації довгострокових планів на рівні парламентів, урядів держав, громадянського суспільства і соціальних інститутів:

- Соціальна відповідальність вищої освіти.
- Доступ, справедливість і якість
- Інтернаціоналізація, регіоналізація і глобалізація
- Навчання, дослідження і інновації

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

«Глобалізація і динамізація соціуму, ущільнення комунікаційних зв'язків, входження в добу якісно нових інформаційних, технічних та технологічних можливостей посилюють значення освіти. Настав час Homo educatus. Саме й лише освічена людина може стати рівновеликою цінністю щодо природи й космосу, уможливити втілення ноосферної парадигми».

Огнев'юк В.О. "Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно- методологічний аспект)"

Завдання: Який снес ви вкладете в поняття *Homo educatus*?

⁵ Клепко С. Цінності буття і цінності освіти в контексті глобалізації / С. Клепко // Дайджест “Школа – парк” педагогічних ідей та технологій. – 2005. – № 1–2. – С. 25–35.

За допомогою освіти кожна людина долучається до здобутків людства, що мають глобальне значення, осягає все краще зі скарбниці власного народу, зберігає власну національну ідентичність, що є запорукою духовного, економічного та фізичного виживання в умовах стрімких, часто суперечливих, а то й негативних планетарних процесів.

Освіта є потужною соціальною інституцією, яка може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку. Саме з освітою пов'язуються сучасні завдання консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору України, формування ціннісної системи – відкритої, варіативної, духовно і культурно насиченої, толерантної, яка забезпечить становлення дійсної громадянськості й патріотизму, національної ідентичності.

Полікультурна та міжкультурна освіта

Першоджерелом полікультурної освіти вважається «Панпедія» Я. А. Коменського (XVI ст.), де сформульовано його універсальна програма виховання всього людства, зокрема настанови щодо формування

у дітей вмінь жити в мирі та дружбі з іншими, виконувати взаємні обов'язки, поважати і любити людей. Ж.-Ж. Руссо вважав виховання джерелом оновлення людини, спрямованим на те, щоб жорстоку людину зробити добродійною і чуйною. Виховання, на його думку, не створює чеснот, але стримує пороки; воно не учить істині, але оберігає від помилок. Воно виробляє у людини здатність до всього, що може привести його до істини і направляє його до добра, коли він навчається любити добро.

У 60–80-х роках ХХ ст. найбільш вживаним є поняття «*мультикультуралізм*», у змісті якого закладено розуміння політики та ідеології держави щодо етнічного та культурного розмаїття суспільства, в якому різні культури можуть «розвиватися поруч у межах однієї країни» (С. Драгоевич). У подальшому це поняття також зазнавало деяких змін, по суті відбувалося його суб'єктування. Так, під мультикультуралізм розуміють лише позитивну характеристику поліетнічних суспільств з толерантним відношенням до нетитульних груп населення, де існує добровільне взаємоприспособлення та «адаптація соціальних інститутів суспільства до потреб різних культурних груп».

У 60-70-ті роки минулого століття формуються американська (J.A.Fishmann, H.Kloss, W.F.Mackey, C.B.Paulston, D.Spolsky, J.B.Green, J.Read і ін.), канадська (J.Cummins, L.Driedger, J.Porter і ін.) наукові школи, які досліджували акультураційний тип білінгвальної освіти, що ставила за мету встановлення гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп. У США у світлі реформи освіти в державних школах було введено двомовне виховання для дітей з етнічних меншин. Поширеним стає розуміння міжгрупового навчання як міжкультурного.

У 1980-х роках набуває популярності концепція *інтеркультуралізму*, в якій наголос робиться саме на забезпеченні активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві, на їхньому взаєморозумінні та взаємозбагаченні.

У 80-90-і роки ХХ століття формується Європейська (перш за все німецька) науково-педагогічна школа, що досліджує відкритий тип білінгвальної освіти, метою якої є збагнення світу спеціальних знань засобами рідної і іноземних мов, полікультурне виховання і інтеграція учнів у загальноєвропейський і світовий культурний простори. Європейською школою були розроблені теоретичні основи білінгвальної освіти як альтернативного шляху вивчення іноземної мови. Спільним для наукових пошуків цього періоду є визначення таких дефініційних ознак полікультурної освіти, як інтеркультурне навчання, міжкультурна комунікація.

Термін «*транскультуралізм*» виник на межі 80–90-х років ХХ ст. внаслідок глобалізаційних процесів, які мали транснаціональну культурну орієнтацію на загальноєвропейські та глобальні культурні ринки. У наукових працях це поняття осмислюється як процес соціокультурного освоєння прийдешнім етносом нових місць компактного проживання (Н. Яценко); процес, що пов'язаний з перетином кордонів, міграціями, культурними та політичними взаємодіями; здатність людини одночасно засвоювати різні культурні традиції та культурний досвід різних країн (К. Розлогов, Е. Орлова).

На початку 90-х років ХХ ст. у Східній Європі найбільш уживаним є поняття «*культурного плюралізму*», яке ґрунтується на визнанні співіснування у межах однієї території (країни) багатьох культур, жодна з яких не є пануючою. У такому сенсі культурний плюралізм передбачає повагу та підтримку всіх культур та способів життя, що існують у суспільстві.

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти у ХХІ ст. «Освіта: прихований скарб» (1997 р.) наголошується, що одна з її найважливіших функцій — навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав та етносів на свідому солідарність. Освіта має сприяти усвідомленню людиною своїх коренів і прищепити їй повагу до інших культур.

В основу сучасної полікультурної парадигми покладено: філософські ідеї про важливість збереження унікальності кожної культури, необхідності обміну культурними досягненнями як умові розвитку народів, про благо людини як вищій критерій моральності (С.Аверінцев, М.Бахтін, Ю.Лотман, А.Оганов, Е.Тейлор, І.Хангельдієва); ідеї культурної антропології про безліч культур; діалогова концепція спілкування представників різних культур (В.Біблер, Т.Богатирьова, І.Василенко, В.Шалін, Ю.Яковец, Р. Яновський); ідеї гуманістичної психології про потребу людини в самоактуалізації (А.Маслоу, Д.Роджерс); концепції сприйняття етнічної ідентичності в міжетнічній взаємодії; ідеї культурно-історичної психології про провідну роль соціокультурного оточення у формуванні і розвитку особистості, взаємозв'язок культури і моралі особистості, культури і освіти (М. Бахтін, Г. Балл, В. Біблер, Є. Іванов).

Процеси політичної та економічної інтеграції відбуваються у тісній єдності з формуванням єдиного світового освітнього простору. Людина постає перед проблемою необхідності навчитися жити в полікультурному суспільстві, налагоджувати співробітництво та організовувати міжкультурне спілкування з представниками різних культур, віросповідань, національностей, ціннісних орієнтацій.

Спрямованість Європейського Союзу на збільшення «відкритості систем освіти» пов'язана із реалізацією міжкультурної освіти, яка є необхідним інструментом для досягнення цієї мети.

Завдання підготовки молоді до життя у поліетнічному і полікультурному суспільстві визначається одним з головних у документах ООН, ЮНЕСКО. Радю Європи, визначено компетенції, пов'язані з життям людини у полікультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояв (відродження – resurgence) расизму і ксенофобії і розвитку клімату нетолерантності, освіта повинна «оснастити» молодих європейців міжкультурними компетенціями, такими як сприйняття відмінностей, пошана інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій.

У наукових джерелах лінгвістичне розмаїття мов трактується подвійно: як мультилінгвізм (multilingualism) або наявність більше ніж одного носія мови в певному географічному регіоні, і як плюрилінгвізм (plurilingualism), тобто перелік мов, якими людина може користуватись, включаючи й рідну.

Полікультурна освіта наповнена міжнаціональним, міжетнічним змістом і означає взаємодію різних етнічних культур в освіті в ситуації плюралістичного культурного середовища, адаптацію до культурних цінностей інших народів. Кожна людина як особистість несе в собі протягом усього життя почуття спорідненості з членами етнічної групи. Принцип полікультурності забезпечує гетерогенну, поліфонічну структуру освітнього простору, робить його «відкритим» для всіх етносів.

У цій площині метою полікультурної освіти є етнічна і культурна ідентифікація особистості як психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою особою або етнічною групою.

Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки. Керуючись принципами такої освіти, педагоги виховують повагу до мов і культур усіх етнічних груп, що мешкають у полікультурному регіоні, на території країни. Запровадження такої освіти забезпечить всім, хто навчається, незалежно від статі, соціальної, етнічної, расової, культурної приналежності, рівні можливості на здобуття вищої освіти.

Сьогодні полікультурність – це найважливіший аспект реалізації демократії в окремих країнах та у світі в цілому. Повага до розмаїття, толерантність, діалог і співпраця за умов довіри та взаємного розуміння є найкращим поручником миру та міжнародної безпеки. Це джерело обміну,

інновацій, творчості та мирного співіснування, яке слід враховувати, підтримувати і просувати на міжнародному, національному і місцевому рівні.

Україна – держава культурного, етнічного, релігійного розмаїття. На її території проживають представники понад 130 національностей, народностей та етнічних спільнот, які у сукупності інтегративних внутрієтнічних і міжєтнічних зв'язків складають 51 національну групу. Населення України представлене такими етнічними групами: українці в національному складі населення становлять 72,7 %, росіяни – 22,1 %, євреї – 0,9 %, білоруси – 0,9 %, молдавани – 0,6 %, болгари – 0,5 %, поляки – 0,4 %, угорці і румуни – по 0,3 %, греки і татари – по 0,2 %, вірмени – 0,1 %, цигани та кримські татари – по 0,09 %, німці і азербайджанці – по 0,07, гагаузи – 0,06 %, грузини – 0,05 %, чуваші, узбеки, мордва – по 0,04 %, литовці, казахи, чехи, корейці, удмурти і словаки – по 0,02 %, башкири, марійці, латиші, осетини, лезгини, таджики, естонці, комі, туркмени, албанці, ассирійці, аварці – по 0,01 %, киргизи, комі-перм'яки, карели, чеченці, даргинці, караїми, араби, фіни, лакци, абхази, кабардинці, табасарани – близько 0,01 %. Серед інших етнічних меншин, кількість яких становить менше 1% від загальної кількості населення, виділяються білоруси (0,6%), молдавани (0,5%), кримські татари (0,5%), болгари (0,4%), угорці (0,3%), румуни (0,3%), поляки (0,3%), євреї (0,2%), вірмени (0,2%), греки (0,2%), роми (0,1%), грузини (0,1%), гагаузи (0,1%) та ін.

Пономарьов Анатолій. Етнічність та етнічна історія України:

Курс лекцій. /А.Пономарьов

[Электронный ресурс] – К.: Либідь, 1996. – 272 с.

Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки.

Отже, полікультурна освіта призначена для забезпечення прав та задоволення освітніх, мовних, культурних тощо потреб усіх етнічних груп і етнічних спільнот, спрямована на формування в особистості здатності сприймати універсальне (загальнолюдське), особливе (національне), індивідуальне (етнонаціональне) і діяти відповідно до засвоєних культурних цінностей як повноправний представник світу, Європи, України, свого етносу.

Вища освіта, забезпечуючи формування професійної компетентності конкурентоспроможного фахівця, сприяючи розвитку когнітивних, соціальних та емоційних характеристик особи, не може не реагувати на виклики сучасного глобалізованого світу. Цілком очевидно, вона має бути адекватною культурному й етнічному розмаїттю людства, такою, що найповніше задовольняє потреби різних соціальних і професійних груп, а також індивідуальні духовні потреби особистості. Саме тому в багатьох національних

державних документах закладено ідеї полікультурності, наголошено на необхідності вивчення кожною людиною світової і національної культури.

Полікультурна освіта студентської молоді є частиною професійної освіти, спрямованою на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання особливостей своєї етнокультурної групи, а також взаємодії всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, расизму, шовінізму. Метою полікультурної освіти є гуманістично зорієнтоване співвивчення іншомовної і рідної культур, а результатом — формування у студента полікультурної компетентності.

Полікультурна освіта здійснюється шляхом упровадженням полікультурного компоненту в освітніх і наукових програмах підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії. Відтак, завданнями полікультурної освіти є: соціо і полікультурна ідентифікація як процес «вживлення» особистості в пласти етнічної і національної культури, а через них – входження в полікультурне середовище глобального світу; оволодіння основними поняттями, що визначають полікультурність світу; виховання емоційно позитивного відношення до різних культур; виховання у студентів пошани до історії і культури інших народів та етнічних груп; формування толерантності; розуміння необхідності збереження розмаїття культур як умови цілісності світу; прийняття рівноправ'я громадян незалежно від їхньої етнічної, мовної, конфесійної приналежності, права людини на вільну особисту культурну самоідентифікацію — паралельно зі створенням умов для адаптації та інтеграції людини до нової культури, що притаманна громаді міста, регіону, країни.

Сучасні громадяни полікультурних поліетнічних країн мають визнавати демократичні цінності, такі як справедливість і рівність, ставати на захист і зміцнення всіх етнічних, расових, мовних і релігійних груп, з яких складається їхня нація, країна. З цієї метою Радою Європи визначено компетентності, пов'язані з життям людини у полікультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояв (відродження – *resurgence*) расизму і ксенофобії і розвитку клімату нетолерантності, освіта повинна «оснастити» молодих європейців міжкультурними компетенціями, такими як сприйняття відмінностей, пошана інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій.

У вищому навчальному закладі формування полікультурної компетентності майбутнього фахівця має відбуватися шляхом опанування знань у таких площинах: Культура і плюралізм. Комунікація і культурні бар'єри. Культура і поліетнічність. Психосоціальна ідентифікація і міжкультурні зв'язки. Культура і іноземна мова. Полікультурне суспільство, поліетнічне середовище і полікультурна освіта: ціннісні виміри, механізми впливу, особливості формування. Толерантність і толерантна поведінка.

Полікультурна компетентність майбутнього вчителя – інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил

поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві.

Мова як соціальний та освітній феномен

У філософії мови мова розглядається як вираження внутрішнього духовного світу людини, як засіб спілкування та збереження інформації, як система знаків, як навчальна письмова мовна діяльність. Без мови нема культури, вона її фундамент, основа.

Мова формується у процесі соціального буття і спілкування. З точки зору комунікаційних процесів мова визначається як складний соціальний феномен, що представляє собою систему знаків, систематизованих і оброблених за допомогою певного коду. Вона має ряд переваг перед іншими знаковими системами. Вона зручна в користуванні, не потребує додаткових затрат енергії, економічна у передачі інформації, надійна як засіб її збереження.

«Мова – феномен, рівний народові: його генезису, характеру, досвіду, долі, синтезу минулого, сучасного й майбутнього. Тому мову не просто вивчають (як фізику, географію, навіть історію), а вбирають у єство з молоком матері, повітрям, небом, піснею, думою й гімном, тріумфом і печалю свого роду, етносу, нації, держави. Мова – міра індивідуальної й усенародної культури, їх родової сутності».

Кононенко П. Національна педагогіка в реформуванні освіти / П. Кононенко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – С.19–30.

В житті окремої людини мова виконує певні функції:

1. Функція *соціалізації*: оволодівши рідною мовою, людина починає спілкуватися з соціальним оточенням, отримує доступи до культурної спадщини і формується як типовий член даного суспільства.

Соціалізація суб'єкта відбувається на фоні засвоєння ним елементів мовної системи, а по тому і загальнолюдських культурних цінностей, які формуються шляхом взаємовпливу суб'єкта і суспільства у безперервності комунікативного обміну.

2. *Світоглядна* функція мови полягає в залежності світогляду соціалізованої особистості від її рідної мови. Різноманіття мов величезна: є мови, що мають більше 40 відмінків, інші 6-8, у деяких їх немає взагалі; є мови, де кожне слово односкладово, і мови, де пропозиція – одне-єдине слово; в гавайському мовою всього 7 приголосних звуків, в мові саамів – 53 і т. п. Оскільки мова є знаряддям мислення, напрошується висновок, що народи, які використовують мову з 40 відмінками, повинні мислити якимось інакше, ніж народи, взагалі не знають відмінків.

З 30-х років ХХ століття у науці дискутується гіпотеза лінгвістичної відносності, пов'язана з іменами Е.Сепіра і Б. Уорфа. Відповідно до цієї гіпотези, структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання

зовнішнього світу. Китаєць і північноамериканський індіанець по-різному розуміють одні і ті ж події і явища, тому що вони сприймають світ через призму своєї рідної мови. Гомер назвав синє Егейське море «віноцвітним». Виноградне вино, яке пили стародавні греки, було зеленуватого кольору. Синій ж колір жодного разу Гомером не згадано; не зустрічається він і на сторінках Біблії. Звідси робиться висновок, що стародавні жителі східного Середземномор'я не відрізняли взагалі синього кольору від зеленого, блакитного, можливо – фіолетового, оскільки відсутні слова для позначення цих квітів. Таким чином, всі ми є бранцями своєї рідної мови. Залежність етнічної свідомості від мови достатньо очевидна, але тривають суперечки про кордони цієї залежності.

Мова є невід'ємною ознакою самої нації, одним із найістотніших чинників її самовиявлення і світосприйняття, важливим показником її життєдіяльності й духовності. Мова слугує засобом вираження і формування етнічної самосвідомості, задовольняє культурні потреби народу, є однією із найважливіших етноконсолідуючих ознак ідентичності.

3. *Інструментальна* функція – сприяє використанню мови для читання, перекладу, спілкування з людьми іншої національності тощо, тобто мова виступає як комунікативний інструмент.

4. *Функція самовизначення і самовираження*. Внутрішня мова, природно, здійснюється рідною мовою, тому роздуми людини про своє «Я», про особисту самість, інтимна самооцінка проводиться засобами рідної мови. Семантичні ресурси рідної мови відіграють вирішальну роль у процесі поетичного самовираження.

5. *Функція духовного розвитку людини*. Німецький філософ Вільгельм фон Гумбольдт стверджував, що мова впливає на духовний розвиток народу. Гумбольдт зазначав: «У кожній мові закладено самобутнє світоспоглядання».

На думку О. Потебні, слово – це не просто мовний засіб, а засадничий, базовий принцип свідомості нації; в ній, мові, вже закладене усе розмаїття національного бачення світу (наочного, абстрактного та міфологічного). Кожна з мов світу, як підкреслював мовознавець, є глибоко відмінною системою прийомів мислення, що й обумовлює її неповторність. Умирання мови означає для етносу загибель навколишнього інтелектуального середовища, а для всього людства – втрату одного із способів сприйняття світу.

6. *Формування ідентичності особи* (теорія Дж. Фішмана). Згідно з нею, мова тісно пов'язана з ідентичністю трьома способами: індексальним, тобто мова асоціюється з певною культурою, вона формулює висловлювання й виражає інтереси, оцінки й світогляд культури; символічним, який означає, що мова репрезентує певні національні (етнічні) групи зі своїми мовами. Доля мов неминуче пов'язана з долями носіїв цієї мови; відношенням частини до цілого.

7. *Національно-культурна функція* мови ґрунтується на сутнісній функції соціальної пам'яті, полягає у збереженні національної мови як духовного генофонду народу.

Значна частина будь-якої культури є вербальною: «Моделі соціалізації

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

дитини асоціюються з певною мовою, культурні стилі міжособистісних відносин асоціюються з певною мовою, етичні принципи, що лежать в основі повсякденного життя, співвідносяться з певною мовою і навіть матеріальна культура та естетичне сприйняття зазвичай обговорюються й оцінюються за допомогою фігур мови, які переважно існують тільки в цій культурі, а не є універсальними»⁶. Відтак, мова може бути яскравим маркером ідентичності для одних людей чи етносу в цілому і не бути таким для інших. Асоціація між мовою й ідентичністю залежить від соціального контексту, в якому перебуває певна етнічна група.

Сьогодні 80 % населення розмовляє на 83-х мовах з наявних майже 6 тисяч. На 3,5 тисячах малих мов говорить 0,2 % населення. 72 % інтернет-сайтів написані англійською, 7 % – німецькою, 3 % – французькою, японською та іспанською. 90 % існуючих мов не представлені в мережі. 20 % мов не мають письмової форми.

Варто говорити також про роль мови як етноконсолідуючої і етнодиференціюючої ознаки формування ідентичності. Якщо нівелюється роль мови як основного чинника формування ідентичності, відбувається етнічна асиміляція: втрачаючи мову, народ перестає психологічно усвідомлювати свою ідентичність, культурну самобутність й окремішність і поповнює кількісно інші, мажоритарні етноси.

На цей час офіційними мовами ЮНЕСКО (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO*) є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька мови.

З моменту заснування в 1946 році офіційними мовами секретаріату, генеральної конференції та виконавчої ради ЮНЕСКО були англійська та французька. У 1950 році до мов генеральної конференції додалася іспанська, а в 1954 – російська. У тому ж 1954 році обидві мови стали офіційними для виконавчої ради. Основні органи управління організацією включили арабську у список офіційних в 1974 році. Китайська додалася до цього списку у 1977 році для виконавчої ради і у 1980 – для генеральної конференції.

Сьогодні у світовій культурі є чимало штучних (формалізованих) мов – комп'ютерні, математичні, фізичні, нотний запис тощо.

Культурологія освіти

Культура як досвід, що акумулюється в різних формах знань, передається і засвоюється у процесі навчання, включає в себе різні види культур: поведінки, спілкування, почуттів, мислення і культуру практичної діяльності.

⁶ Fishman J. A. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, England: Multilingual Matters, 1991. – С. 24.

Освіта несе в собі загальні елементи культури: духовні, практичні, естетичні, моральні. В освітньому процесі уможлиблюється не тільки трансляція (передача) культурних здобутків в поколіннях, а й закладається можливість трансформації (перетворення) їх у внутрішньому світі людини внаслідок її активності.

Освіта несе особливу відповідальність за реалізацію образу людини в культурі, виступаючи чи не головнішим фактором розгортання людської особистості. Освіта являє людині історичні образи, що були вироблені в культурі, і надає через літературу, мистецтво, філософію, науку можливість їх сприйняття, осмислення, запозичення. Саме у такий спосіб – відтворенням цілісного історично сформованого образу-ідеалу людини – освіта виконує чи не найважливішу для наступної культури функцію передачі в поколіннях морально-соціальних еталонів, норм.

Культурологія є також інтегративною сферою знання, народженою в широкому багатоаспектному діалозі на перетині філософії, історії, психології, мовознавства, етнографії, релігієзнавства, соціології культури та мистецтвознавства. Базисом культурологічного знання виступають окремі науки про культуру, в межах яких досліджуються певні феномени культури. Таким чином, культурологія належить до соціогуманітарних наук, хоча активно використовує як методи природничих наук, так і спеціальні методи дослідження в соціальній сфері.

Важливим завданням теорії культури є пізнання сутності культури і виявлення законів та механізмів функціонування конкретних форм і сторін культури. Основні завдання культурології: аналіз культури як системи культурних феноменів; виявлення ментального змісту культури; дослідження типології культури; розв'язання проблем соціокультурної динаміки; вивчення культурних кодів та комунікацій.

Культурологія освіти окреслює коло проблем, вирішення яких можливе у її межах, зокрема:

- визначення культуротворчих функцій освіти і її зв'язків з культурою; проектування змін, необхідних в освіті для зміцнення і поглиблення цих зв'язків;
- актуалізація змін в теорії освіти для забезпечення її відповідності новим культурним орієнтирам (нестандартності, неадаптивності, різноманітності);
- обґрунтування у педагогічних технологіях і стратегії необхідності змін відповідно сучасним культурним пріоритетам;
- аргументація кардинальної зміни культурно-освітніх цінностей;
- означення нових культурних цінностей у сучасній освіті та критеріїв і показників культуромісткості і культуровідповідності різних її моделей;
- конкретизація культуровідповідності освіти.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Основними принципами культурології освіти є культуровідповідність, продуктивність та мультикультурність. Їх реалізація у сфері освіти сприяє забезпеченню культурного смислу існування цього суспільного інституту.

Нова постмодерна культура *XXI століття* розглядає такі проблеми культурології вищої освіти:

1. Необхідність постановки нових цілей освіти — перехід від самодостатнього нагромадження інформації до навчання творчо оперувати нею; усвідомлення статусу знання як активної енергії.

2. Доцільність нових технологій навчання — заміна візуального шляху передачі інформації на аудіовізуальний; актуалізація сугестивних методик освіти і виховання.

3. Оновлення складу предметів постмодерної школи.

Культурологічна освіта спрямована на забезпечення процесів трансляції загальнокультурного досвіду людства, вкорінення його в особистісний духовний світ особистості.

Культурологічний підхід до педагогічної освіти у вищому навчальному закладі означає:

📖 інтегральність як освоєння універсального знання різних культурних традицій, що уможливує формування цілісного уявлення студента про соціокультурну дійсність і місце у ній людини;

📖 аксіологічність як орієнтація на культурні цінності й смисли, що покликано підтримати закладення ціннісно-мотивуючого фундаменту педагогічної культури студента;

📖 антропологічність як акцент на суб'єктній природі культурних процесів, що впливає на формування продуктивного типу педагогічної діяльності майбутнього фахівця;

📖 полікультурність як відображення множинності національних самобутніх культур, що сприяє становленню ціннісної та комунікативної толерантності студента;

📖 педагогічне спрямування як забезпечення адекватності меті, завданням і принципам педагогічної діяльності вчителя.

Система культурологічної освіти майбутніх учителів об'єктивується взаємозв'язком нормативних культурологічних дисциплін, циклу спецкурсів з актуальних проблем сучасного культурного процесу, побудови на основі культурологічного підходу дисциплін гуманітарного та соціально-економічного спрямування, а також позааудиторних форм виховної роботи зі студентами.

Сучасні тенденції мовної освіти

Глобалізація суспільства, потреба особистості у швидкій адаптації до умов полікультурного світу посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини.

Мовна освіта є важливим засобом формування свідомості особистості та її здатності бути *соціально мобільною* у полікультурному суспільстві, *академічно мобільною* – у Європейському і світовому освітніх просторах,

професійно мобільною – на міжнародному, європейському і національному ринках праці.

Домінантні імперативи сучасної гуманістичної тріади людина-освіта-культура, про що наголошує В.Г.Кремень, відбиваються в мовній політиці держави, прийнятті нею вектору мовно-культурної й загальної освітянської політики, зорієнтованої на збереження, розвиток і активне використання рідної мови та мов національних меншин, здатності людини до крос-культурного діалогу.

Мовна політика є однією з пріоритетних у програмах Європейського Союзу.

1991 році Федеральна рада Швейцарії провела Міжурядовий Симпозіум щодо «Прозорості та узгодженості у вивченні мови в Європі: цілі, оцінка, сертифікація». Симпозіум виявив, що визнання кваліфікації у знаннях мови потребує вдосконалення професійної підготовки вчителів. Це, у свою чергу, приведе до поліпшення зв'язків та кооперації між викладачами іноземної мови в Європі. Як результат симпозіуму, Швейцарський національний науковий фонд розпочав проект розробки рівнів володіння мовою, що привів до створення «Європейського мовного портфелю» (*European Language Portfolio*) — форми сертифікації мовних компетенцій людини.

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*) — керівний документ, що використовується для опису досягнень тих, хто вивчає іноземні мови у Європі. У листопаді 2011 року своєю Резолюцією Рада Європейського союзу рекомендувала використання Рекомендацій для валідації рівнів знань іноземної мови.

На Барселонському саміті Ради Європи (2002) глави держав та урядів оголосили про впровадження в освітні системи країн-членів принципу «рідна мова плюс дві іноземні» та «індикатора лінгвістичної компетентності», що означало запровадження нового вектора мовної політики. Він передбачає вивчення, щонайменше, двох іноземних мов з раннього віку і має стати частиною діяльності закладів шкільної, університетської та професійно-технічної освіти ЄС.

План дій «Сприяння вивченню іноземних мов та лінгвістичній різноманітності 2004-2006» став відповіддю Єврокомісії на заклик Європейської ради та Європейського парламенту і концентрувався на трьох стратегічних сферах: вивчення іноземних мов упродовж життя, покращення викладання іноземних мов; створення сприятливого середовища для вивчення мов.

Започаткований у 90-х роках ХХ ст. проект Ради Європи «Bilingual Education in Secondary Schools: Learning and Teaching Non-Language Subjects Through a Foreign Language / Workshop 12 A&B» сприяє інтенсивнішому та гармонізованішому запровадженню білінгвального навчання як провідного напрямку освітньої політики більшості країн.

У 2007-2008 рр. Єврокомісією проведено Європейські бізнес-форуми з мультилінгвізму (*the Business Forum for Multilingualism*). Презентуючи доповідь, віце-президент Європейської Комісії Гюнтер Верхойген зазначив:

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

«Інвестиції, спрямовані на оволодіння іноземними мовами та управління багатомовністю, є вирішальним чинником, який дозволить європейському суспільству залишитися конкуренто-спроможним у глобалізованому світі»⁷.

Вивчення двох іноземних мов визначено пріоритетом у новій, розрахованій на 2009-2020 рр., Рамковій стратегічній програмі ЄС щодо співробітництва у сфері освіти та тренінгів «ЕТ 2020» (Council Conclusions on a strategic framework for European cooperation in education and training («ЕТ 2020»)), прийнятій у травні 2009 р. на засіданні Ради ЄС з освіти, молоді та культури.

Органічно вписується в освітній простір проект «Європейські школи», що охоплює 14 закладів освіти, розташованих у семи країнах Євросоюзу. Навчання здійснюється однією з наступних європейських мов: датською, нідерландською, англійською, фінською, французькою, німецькою, грецькою, італійською, португальською, іспанською та шведською. Класи «Європейських шкіл» складаються з учнів мовної меншості і мовної більшості. Всі «Європейські школи» працюють за єдиним навчальним планом щодо використання рідної мови учнів, результатом навчання є отримання «європейського бакалаврату» (The European Baccalaureate).

Поширення набувають канадська, американська, німецька моделі білінгвального навчання, білінгвальні програми для вивчення літератури, історії, біології, математики тощо іноземною мовою. Своєрідністю педагогічних коледжів Угорщини, Польщі, Росії є вивчення студентами педагогічних ВНЗ курсу методики іноземною мовою.

На 118-й сесії Комітету міністрів у Страсбурзі (2008) міністрами закордонних справ країн-членів Ради Європи була затверджена Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності», яка доводить, що міжкультурний підхід створює орієнтовану на майбутнє модель управління міжкультурним розмаїттям. Документ наголошує на цінності багатомовності та наполягає на тому, щоб захист мов меншин у кожній окремій державі не відбувався за рахунок офіційних (державних) мов. Вивчення мови допомагає запобігти складанню стереотипних уявлень про інших людей, розвинути допитливість і відкритість новому і незвичному, пізнати інші культури. Вивчення мови допомагає побачити, що спілкування з тими, хто має іншу соціальну і культурну ідентичність, збагачує людину, робить її по-справжньому полікультурною.

Вивчення двох іноземних мов визначено пріоритетом у новій, розрахованій на 2009 – 2020 рр., Рамковій стратегічній програмі ЄС щодо співробітництва у сфері освіти та тренінгів “ЕТ 2020”, прийнятій у травні 2009 р. на засіданні Ради ЄС з освіти, молоді та культури.

Щорічно 26 вересня в ЄС проводиться Європейський день, який, як зазначає Єврокомісія, ставить за мету прийти від популяризації мультилінгвізму до вивчення громадянами ЄС іноземних мов упродовж життя.

⁷ Пелагеша Н.Є. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу / Н.Є. Пелагеша // Стратегічні пріоритети – №3(16). – 2010 – С. 28–39.

Лекція 4

УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА

**Моделі
університетів:
від давнини
до сучасності**

Університет – класичний, найстаріший та найпоширеніший тип вищого навчального закладу. Першим вищим навчальним закладом в Європі був Константинопольський університет, заснований в 425 році і отримавший статус університету у 848 році.

У IX столітті з'явився Університет Салерно, який проіснував до 1861 року, а також літературні школи у Велики-Преславі і Охриді, засновані болгарським царем Борисом.

До неєвропейських університетів з найдавнішою історією належать Аль-Карауїн у Фесі (859), Аль-Азгар в Каїрі (975), Університет Аль-Мустансірія в Багдаді (1233), Санкорє Мадрасах в Тімбукту (1327), Університет Сонгюнгван в Сеулі (1398) та Стамбульський університет (1453).

На території Східної Європи першими вищими школами була Колхідська – IV ст., грузинські академії – XI-XII ст.

У Китаї першим навчальним закладом університетського типу вважається Академія Ханьлінь, відкрита у VIII столітті.

У 1576 році князем Василем-Костянтиним Острозьким було засновано перший на території східної Європи вищий навчальний заклад – греко-слов'яно-латинську академію у м.Острог.

Найстаріші та знані університети

- 1088** Болонський університет
- 1150** Паризький університет
- 1206** Оксфордський університет
- 1218** Університет Саламанки (Іспанія)
- 1224** Неапольський університет (Італія)
- 1231** Кембриджський університет
- 1253** Сорбонна (Паризький університет)
- 1290** Лісабонський університет (Португалія)
- 1347** Карлів університет (Празький) (Чехія)
- 1364** Ягеллонський (Краківський) університет (Польща)
- 1365** Віденський університет (Австрія)
- 1386** Гейдельберзький університет Рупрехта-Карла (Німеччина)
- 1632** Києво-Могилянська колегія (з 1701 р. – Києво-Могилянська академія) (Україна)
- 1636** Гарвардський університет (США)
- 1661** Львівський національний університет імені Івана Франка

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

1686	Слов'яно-греко-латинська академія (Росія)
1717	Іельський університет (США)
1805	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
1834	Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Протягом століть складалися та продовжують складатися різні форми організації вищої школи відповідно до покладених в їх основу принципів та положень. Ідея університету розкривається у самій назві *Universitas*, що у перекладі з латинської означає «сукупність». З точки зору організаційного аспекту університетом називали результат об'єднання різних за типом вищих навчальних закладів.

Під Університетом *stricto sensu* розумітимемо інституцію, в якій пересічного студента навчають бути культурною людиною і добрим фахівцем.

Хосе Ортега-І-Гассет

Саме університетська еліта покликана запропонувати суспільству, що втратило свою ціннісну матрицю, нову морально-етичну парадигму, адже університет завжди продукував суспільно значущі цінності в їх широкому та прагматичному сенсі.

В. Огнев'юк

Як соціальний інститут академічна автономія виникла у *Болонському університеті*, який представляв собою сукупність двох корпорацій (*universitas*) – студентів і викладачів.

Студентська корпорація отримала від міста Болонї хартію, що дозволяла укладати договори з професорами, визначати курси, які викладалися, встановлювати терміни лекцій і канікул, регулювати аренду житла для студентів, ціни на продаж книг тощо. Професура утворила власну асоціацію, яка мала право проводити іспити, присвоювати докторську ступінь, визначати платню за іспити. Керівним органом університету була Генеральна рада, яку обирали студенти. Генеральна рада обирала ректора.

За *Паризькою моделлю* університет утворювали магістри, а студенти були лише членами університету.

На початку XIII ст. у Паризькому університеті було два факультети — теології та артистичний (факультет мистецтв), який слугував підготовчим до першого. Кожним з цих двох факультетів керували титулярні викладачі (*regents*) на чолі з деканом (*doyen*). Найбільш чисельний факультет мистецтв поділявся на чотири нації (французьку, пікардійську, норманську, англійську). Кожною з націй керував прокуратор. Над прокураторами стояв ректор, у веденні якого від початку був тільки факультет мистецтв. Генеральна асамблея університету об'єднувала всіх викладачів і вирішувала загальні проблеми двох факультетів.

У кінці XIII ст., коли у Паризькому університеті стало чотири факультети (декретний, або канонічного права, медичний, теологічний і артистичний), ректор факультету мистецтв почав виконувати функції голови всього університету. Він обирався тільки на один триместр, але в деяких непередбачених випадках його могли перебрати й раніше. Іноді, навпаки, він залишався на другий і третій терміни. Ректор розпоряджався університетськими фінансами і головував на Генеральній асамблеї.

Оксфорд (1169 р.) і Кембридж (1209 р.) за своєю організаційною структурою відносяться до федеративних та колегіальних університетів (*collegiate universities*), тобто університетів, основу яких складають коледжі, наділені високим ступенем автономії. Така організаційна структура сприяла динамічною адаптації перших університетів до мінливих умов – відкриття нових коледжів і факультетів (а потім і дослідницьких центрів) проходило «безболісно» для інституційного фундаменту університету.

Сьогодні Університет Кембріджа налічує 29 коледжів; Університет Оксфорда – 39 коледжів та 5 академічних відділень. Саме коледжі служать центрами всіх форм корпоративного життя, тобто виховного впливу на студентів.

До 1500 року в Європі діяло вже 80 університетів. У той час університети помалу позбуваються цехової структури — адже в середні віки термін «*universitas*» означав не стільки сукупність наук, скільки будь-яку корпорацію людей, об'єднаних спільними інтересами й незалежним правовим статусом. Відтоді починає формуватися сучасна форма університету як академічного навчального закладу, що акумулює у своєму відомстві фундаментальні науки різних напрямів на противагу «інститутам», орієнтованим на вузьку спеціалізацію. Проте останні утворюються тільки у XIX столітті.

А до цього, починаючи з XV століття, відбуватиметься відмирання схоластичних напрямів університетської освіти й поступове, особливо в добу Просвітництва, залучення новітніх досягнень природознавства. При цьому не тільки виникають нові університети — у Мадриді (1508), Кенігсберзі (1544), Вільнюсі (1579), Единбурзі (1583), Галлі (1694), Геттінгені (1737), Москві (1755), Штутгарті (1781), Дерпті — Тарту (1802), Казані (1804), Харкові (1805), Берліні (1810), Варшаві (1818), Санкт-Петербурзі (1819), Києві (1834), Бухаресті (1864), а й змінюється їхня структура, орієнтована на практичні потреби суспільства.

При створенні *Берлінського університету* у 1809 році пруські реформатори початку XIX століття дійшли висновку, що університетська освіта не може зводитися лише до здобуття наукових знань та технічних навичок і умінь. Вона повинна поширювати загальну освіченість, культурні традиції, відтворювати парадигму класичної «ліберальної» освіти, започаткованої ще в античні часи, вільної від опіки релігії і церкви, утилітаризму, прагматичного суспільства і держави. Як головний ініціатор реформ Вільгельм фон Гумбольдт прагнув, щоб новий класичний університет сприяв консолідації німців, виконував об'єднуючу, державотворчу функцію, сконцентрував у собі духовне

життя нації, здобутки її культури «через своїх освічених, духовно збагачених, відповідальних, науково і загальнокультурно підготовлених вихованців – національну еліту». Отже, згідно з *німецькою* моделлю університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та осягнення істини, мусить вчити мисленню, а не професії і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень.

Відповідно до *американської* концепції університету його головною метою є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу, тісне поєднання навчання і наукових досліджень. Лише викладачі, які ведуть наукові дослідження, мають достатній потенціал творчості, щоб забезпечити інтелектуальний розвиток молоді, яку вони навчають. Університет має бути місцем, де завершується навчання теорії, яка розуміється як засіб розвитку цивілізації.

Засновники Єльського університету (пуританські священики) керувалися принципом колегіальності, що зіграв згодом важливу роль у розвитку вищої освіти в США. У той час, як у більшій частині Європи та Шотландії коледжі не передбачали проживання студентів на їх території, засновники Єля хотіли створити коледж-гуртожиток, де студенти могли б вчитися один у одного, живучи разом на території університету. Такі ідеї відображали англійські ідеали того часу, втілені коледжами Оксфорда і Кембриджа, де студенти вчилися, жили й відвідували церкву у товаристві своїх наставників. При такій системі освіта сприяла тренуванню розуму і підготовки до певної професії, набуттю досвіду, спрямованому на розвиток різних аспектів характеру учня, у тому числі моральної чесноти.

Жодна з представлених моделей не виступає в Європі в чистому вигляді, а інституції вищої освіти є певною комбінацією щонайменше двох з них (у різній пропорції). Незалежно від моделі, що домінує в такій комбінації, в різних країнах роль університету базується на кількох основних елементах: навчання молоді, наукові дослідження, формування вартостей і надання послуг суспільному оточенню.

Історія академічних ступенів. Бакалавр

Бакалаврат є першим циклом вищої академічної освіти. Уперше академічне звання «бакалавра» було введено на богословському факультеті Паризького університету

папою Григорієм IX (1227-1241) для визначення студентів, які оволоділи відповідними програмними вимогами, вирізнялися в дискусіях під час великого посту (т. зв. *determination*) були визнані здатними до викладання (під керівництвом магістрів) «нижчих дисциплін» і, як наслідок, отримали право носити червону камилавку. Окремих з них допускали до викладання «складніших» дисциплін, проте бакалаврів не приймали в члени корпорації докторів та магістрів.

З часом академічне звання бакалавра розповсюдилось по всій Західній Європі. Його стали присвоювати вже випускникам середніх шкіл, 6-7 класів ліцеїв та коледжів, що успішно склали спеціальні екзамени и отримали право вступу до університету.

**Значення
поняття
«бакалавр»**

- ❖ похідне від лат. *bacca laurea* («Лаврова гілка»), «увінчаний лаврами», тобто «відзначений», від *baculus* («кий», «палиця»);
- ❖ від слова кельтського походження *baccalarius* — «старший студент, клерк, землероб-орендар»;
- ❖ від франц. «*bachelier*» от «*bas chevalier*» (низький рицар) або «*basèchelons*»;
- ❖ від *baccalarius* (*baccalaria* - маєток), яким у ранньому середньовіччі називали дітей колонів, що не одружилися;
- ❖ від *bas cavalier*. - зброєносець шляхетного роду, що самостійно домогся звання дрібнопомісного дворянина;
- ❖ від «*baccalarii*», що означає особливий рід охоронців високопоставлених осіб

У XV столітті на інших факультетах бакалаврами називали студентів, які витримали перший іспит, необхідний для досягнення вищих наукових ступенів – ліценціата або магістра та доктора. Для отримання допуску до складання цього екзамену, необхідно було мати понад 14 років та пройти 2 річний курс логіки.

Проте згодом, поняття «бакалавр» стало повсюдно означати перший ступінь, який отримують після закінчення курсу основ наук на богословському, юридичному, медичному та інших факультетах. І в цьому значенні бакалавріат зберігся до наших днів.

У XVIII столітті було введено вікові обмеження, диференційовано підходи щодо наукових галузей і вимоги до ступенів бакалавра, магістра и доктора, які відповідали трьом категоріям викладацьких посад. Ступінь бакалавра зазвичай мали репетитори і вчителі нижчих або підготовчих класів університетів, магістра (ліценціата) — викладачі університетів, ступінь доктора — професори університету, особи, що стояли на чолі університетських кафедр.

З Європи титул бакалавра потрапив до США, де перші коледжі з'явилися у 1636 р. Сьогодні для одержання ступеня бакалавра необхідно закінчити коледж після здобуття середньої освіти. Найчастіше зустрічаються ступені бакалавра гуманітарних наук (B.A.) та бакалавра природничих наук (B.S.), хоча є й бакалаври педагогіки (B.Ed.), бакалаври бізнесової адміністрації (B.B.A.) тощо.

Наприкінці 90-х років XX століття у розвитку вищої освіти Європи починається новий етап розвитку бакалавріату.

Ступінь бакалавра (Bachelor Degree) – це перший ступінь вищої освіти в більшості європейських країн. Бакалаврські програми (Undergraduate courses) розраховані в середньому на 3-4 роки навчання, після чого випускники отримують ступінь бакалавра або звичайний, або з відзнакою (BA / BSc with Honours).

Ступінь бакалавра може бути двох видів: бакалавр наук (Bachelor of Science – B.S.) та бакалавр мистецтв (Bachelor of Art – B.A.). Відповідно до обраної спеціальності ці види діляться на більш конкретні типи. Наприклад: бакалавр гуманітарних наук (Bachelor of Liberal Arts (and Sciences)).

Магістратура

Поняття «магістр» зазнало поступового еволюційного розвитку впродовж століть: з'явившись ще за часи Римської імперії як назва державної посади, в епоху середньовіччя це поняття набуло звичного нам значення, а вже в XIX столітті поняття «магістр» вживається для позначення вченого ступеню.

Власне слово magistratus з'явилося ще у кінці VI ст. до н.е. у Стародавньому Римі та спочатку означало в перекладі з латинської «сановник, начальник». Магістратурами називалися державні посади, які зазвичай були колегіальними, короткостроковими та обіймалися безкоштовно. Людина, яка обіймала цю посаду, називалася магістратом.

У Західній Європі в період Середньовіччя слово «магістр» означало особливе звання, яке носив учитель «семи вільних мистецтв».

Наприкінці XII ст. на території Західної Європи з'являються перші університети. В кожному університеті діяв свій статут, згідно з яким магістром міг стати студент, якому вже виповнився 21 рік. Ступень магістра надавав право викладати, вести диспути.

Найбільш складна система встановлення ступенів існувала в Паризькому й німецьких університетах. Ступінь бакалавра, необхідний для отримання вищих ступенів – магістра й доктора – вважався нижчим ступенем учительської кар'єри; для професорів факультету вільних мистецтв вищим ступенем поступово усталився ступінь магістра. Особи, які не залишали навчання після отримання ступеня бакалавра, могли спробувати здобути магістерський ступінь, що надавав їм право на читання ординарних лекцій, тобто текстів вищого порядку, які вивчались більш глибоко.

У XIV ст. у трактаті «Про похвалу кліру» описані вісім похвальних якостей, якими повинен володіти магістр. Він повинен бути старанним в своїх заняттях; його лекції повинні бути корисні для слухачів; матеріал магістр повинен викладати послідовно; істину ставити вище за все та вище за свою виключність; не ляяти католицьку віру; бути смиренним; забезпечувати собі все необхідне для достойного життя, тобто не жебракувати чим можна було попрали честь звання магістра; ненавидіти промоцію, яка досягалася шляхом симонії.

Магістр

☞ назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення другого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або другого циклу вищої освіти в болонській класифікації

У XIX ст. терміном «магістр» позначався нижчий, порівняно із докторським, учений ступінь на філософських факультетах західноєвропейських університетів.

Magna Charta Universitatum

Наприкінці другої декади вересня 1988 року найстаріший у Європі Болонський університет святкував своє 900-річчя.

До цієї події планетарного масштабу експертами було підготовлено та узгоджено документ, який 18 вересня в урочистій обстановці підписали присутні на святкуванні ректори європейських університетів. Його за аналогією з визначним середньовічним документом, відомим, як Magna Charta Universitatum було названо Велика Хартія Університетів.

У Хартії проголошено фундаментальні принципи, які зараз і назавжди, як там сказано, повинні бути основою призначення університетів.

1. Щоб зберегти свободу в дослідженнях і навчанні, способи реалізації цієї свободи повинні бути доступні всім членам університетського співтовариства.

2. Підбір викладачів і регулювання їх статусу повинні відповідати принципу нероздільності досліджень і навчання.

3. Кожний університет повинен, з урахуванням конкретних обставин, забезпечувати захист свобод студентів; студентів повинні влаштовувати умови, в яких вони розвивають свою культуру і навчаються, що і є їх головною метою.

4. Університети, особливо в Європі, вважають взаємний обмін інформацією і документацією, спільні проекти з метою розвитку освіти важливими чинниками постійного прогресу знань. Отже, як і в ранні роки своєї історії, університети заохочують мобільність студентів і викладачів; більш того вони вважають загальну політику еквівалентності статусу, титулів, екзаменів (без упередження до національних дипломів) і присудження стипендій істотним чинником для виконання їх високої місії в нинішніх умовах.

Університет XXI століття

У XXI столітті університет стає головним соціальним інститутом сучасного суспільства.

Як елітний вищий навчальний заклад, він останнім часом перебрав на себе велику кількість *нових функцій*: організація та проведення спільних міжнародних фундаментальних наукових досліджень; забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих кадрах; розвиток безперервної освіти. Саме університети спроможні сьогодні забезпечити зважене, наукове обґрунтування процесів державотворення, створити прогресивні моделі суспільного розвитку.

Місія сучасного університету і основні принципи його діяльності визначені в документах міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Асоціація європейських університетів, Велика Хартія університетів Європи, Всесвітній Банк, Європейська Комісія). Узагальнюючи положення міжнародних документів, визначимо наступні риси сучасного університету:

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

■ Університет — це автономний інститут у серці суспільства, що має особливу організацію внаслідок свого положення і історичного надбання. Він створює, оцінює і передає культуру за допомогою наукових досліджень і навчання. Щоб відповідати потребам суспільства, дослідження і навчання в університети повинні бути морально і інтелектуально незалежними від будь-якої політичної і економічної влади (Magna Charta Universitatum, 1988 р.);

■ Університет є довіреною особою європейських гуманістичних традицій; його постійною турботою є примноження знань. Для втілення свого призначення він, стираючи географічні і політичні бар'єри, підтверджує життєву необхідність для різних культур пізнавати одна одну і впливати одна на одну (Велика Хартія Університетів, 1988 р.);

■ Процеси навчання і досліджень в університетах нероздільні, щоб навчання не відставало від суспільних потреб, що змінюються, і прогресу наукових знань (Велика Хартія Університетів, 1988 р.);

■ Свобода досліджень і навчання є основним фундаментальним принципом існування університету. Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритими для діалогу, університет є ідеальним місцем спілкування професорів, готових до передачі своїх знань та добре забезпечених всім необхідним для цього, і студентів, що здатні і прагнуть збагатити свій розум цими знаннями (Велика Хартія Університетів, 1988 р.);

■ Університет як центр дослідницької роботи у вирішенні актуальних суспільних проблем своїх регіонів (ЮНЕСКО, 1996 р.);

■ Університети як центри розвитку освіти для дорослих і неперервної освіти в новій економіці (ЮНЕСКО, 1997 р., 1998 р.);

■ Університет як науково-освітньо-промисловий комплекс (Всесвітній Банк, 2001 р.) для обміну інформацією і знаннями;

■ Університет навчання впродовж життя — це науково-освітньо-культурний комплекс.

Як автономний заклад, університет виконує почесну місію розповсюдження знань серед нових поколінь; готує висококваліфікованих спеціалістів. Його освітня стратегія ґрунтується на принципах професіоналізму і випереджаючої освіти. Навчальний процес в університеті невіддільний від дослідницької діяльності.

Вищий навчальний заклад активно співпрацює з іншими університетами, утворюючи партнерські мережі й упроваджуючи спільні міжнародні програми для формування в Європі єдиного простору вищої освіти. Сталий розвиток університетської освіти ґрунтується на довічних цінностях, нормах справедливості, індивідуальних та особистісних відмінностях, виходить із сутності університету, його феномена, як важливішої інституції суспільства, що є підґрунтям якісного життя сучасного та наступних поколінь.

Університетська освіта як складова системи «університет»

Університетська освіта є діяльністю (процесом) з виробництва, нагромадження, зберігання, передавання і розповсюдження знань.

Місія університетської освіти полягає у якісному навчанні та формуванні нового рівня свідомості вільної людини, здатної забезпечити баланс між економічним ростом та соціальним розвитком суспільства, спрямованих на єднання та відродження самосвідомості нації.

Університетська освіта

Університетська освіта, як складова системи «університет», представляє структуровану сукупність функціонально зв'язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету.

Сучасний розвиток університетської освіти здійснюється під впливом найбільш значимих факторів:

- посилення глобалізаційних тенденцій (економічні, технологічні, політичні, соціокультурні тенденції) на рубежі ХХ-ХХІ ст.;
- активізація постіндустріальних тенденцій;
- інтернаціоналізація вищої освіти і створення загальноєвропейського простору вищої освіти (ЕНЕА) та загальноєвропейського простору наукових досліджень (ERA);
- трансформація усіх сфер життя суспільства під впливом суттєвого зростання частки високотехнологічних галузей науки і виробництва;
- регіонального розвитку: створення технопарків, технополісів на базі університетів дозволяє всебічно використовувати науково-технічний та інтелектуальний потенціал регіонів;
- розвиток ринкових відносин і включення в них університетів визначає формування ринку науково-освітніх послуг;
- розвиток демократії та громадянського суспільства. Демократизація пов'язана, перш за все, із ростом кількості студентів в усіх розвинених країнах, але з наступним жорстким відбором найбільш здібних. Значні зміни відбулися також у взаємовідносинах між вищими навчальними закладами та центральними урядовими органами. Значно поширюється автономія університетів.

Функції університетської освіти

В інформаційному суспільстві, де вирішальним чинником суспільного прогресу, ресурсом розвитку виступає інтелектуальний потенціал, рівень науково-технічної діяльності, значимість університетської освіти неможливо перебільшити.

За словами В.Кременя, університетська освіта забезпечує майбуття шляхом формування нового покоління професіоналів або іншими словами,

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

виробляє людський (освіта, здоров'я) та соціальний (культура, загальні цінності, сильне громадянське суспільство) капітал.

Соціальна функція університетської системи освіти полягає у забезпеченні академічної мобільності студентів та професійної мобільності випускників і викладачів; розвитку демократичного суспільства, в якому кожному громадянину гарантовано право на безперервну освіту у різних формах.

Економічна функція означає включення університетів у ринкові відносини, формування національних, європейського і світового ринку науково-освітніх послуг.

З точки зору економічної теорії університетська освіта, як особливий вид освітньої послуги, є економічним благом, яке проявляється в нагромадженні знань, засвоєнні нової інформації, формуванні нових компетенції (на відміну від освітньої послуги як товару). Університетська освіта як благо має корисність для його споживачів (збільшення кількості споживачів цього блага суттєво не знижує корисності для кожного з них) і вимагає затрат на власне виробництво, що забезпечує високий рівень людського капіталу в національній економіці. Тому примноження цього блага вимагає кількісного збільшення його фінансування та якісного оновлення системи включення університету в розподіл фінансових ресурсів регіону.

Політична функція університетської освіти полягає у тому, що студенти вчаться громадянськості та усвідомлюють свої права і обов'язки.

Соціокультурна функція університетської освіти полягає у збереженні національних культур, формуванні у випускників здатності жити і працювати у полікультурному гармонізованому світі, де цінують високі моральні ідеали і панують толерантність – терпимість до чужих думок, поглядів, культур, мов, віросповідання.

Технологічна функція університетської освіти полягає у залученні технологічних досягнень для формування багатовимірної відкритої свідомості, яка здатна до сприйняття, розуміння та творення сучасного технологічного світу.

Як важлива функція університетської діяльності, університетська освіта *поєднує фундаментальні й прикладні дослідження* з професійною підготовкою спеціалістів зі створенням системи неперервної освіти, збереженням національних традицій, соціально-економічним розвитком регіону. Нероздільність навчального процесу і наукових досліджень визначені одним з фундаментальних положень Болонської декларації.

Виконуючи економічну, соціальну, регіональну, інформаційну функції, університетська освіта є діяльністю (процесом) з виробництва, нагромадження, зберігання, передавання і розповсюдження знань. На кожному з цих етапів (стадій) відтворення та розвитку знання має дотримуватись принцип взаємної інтеграції і тісної взаємодії освітньої підготовки та фундаментальних й прикладних досліджень. Тобто наукові надбання та відкриття, здійснені науково-педагогічним колективом університету, мають бути відображені в

нових спецкурсів, навчальних програмах дисциплін, у тематиці курсових і кваліфікаційних робіт.

Болонський процес визначає *стратегію і тактику університетської освіти* у Єдиному просторі вищої освіти (ЄПВО): сприяння мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом кроскультурного визнання кваліфікацій та їх профілів на основі узгодження національних рамок кваліфікацій із європейською рамкою; запровадження трициклової системи (бакалавр, магістр, інтегрований магістр (професійна підготовка), доктор філософії PhD); укрупнення (об'єднання) університетів; формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями із врахуванням відповідного рівня компетентності, компетенцій і результатів навчання; запровадження спільних ступенів та спільних (спеціальних) програм для іноземних студентів; запровадження сучасних процедур визнання попереднього навчання (формального, неформального, неофіційного); запровадження соціального виміру ЄПВО; запровадження інклюзивної освіти; підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів, вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку системи вищої освіти і держави; розроблення сучасних механізмів врахування потреб ринку праці з метою сприяння належному працевлаштуванню випускників; запровадження системи якості вищої освіти відповідно до стандартів та рекомендацій Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA).

Принципи університетської освіти

За класичні принципи університетської освіти (С.Гессен) незалежно від історичної епохи і характеру її розвитку вважають:

- повноту представленого в університеті наукового знання;
- дух свободи і творчості в процесі викладання і навчання;
- здатність університету до самовосповнення шляхом підготовки викладачів і учених.

Основні принципи сучасної університетської освіти: автономності, повноти наукових знань, гуманізації, універсалізації та фундаменталізації, гуманітаризації освіти, органічної єдності навчання з фундаментальними дослідженнями, академічні свободи, демократизації, інтелектуалізації, неперервності, індивідуалізації й диференціації, інноваційності розвитку, відкритості, здатності до самовідтворення науково-педагогічних кадрів.

З точки зору Г. Гельмгольца, повнота наукового знання полягає у забезпеченні повноцінної взаємодії дослідників з усіх галузей знання, які ведуть до загальної мети. Саме в університеті повнота науки, яка розвивається, забезпечує, з однієї сторони, широту світогляду майбутнього фахівця, а з іншої – створює засади для розвитку окремих галузей знання. Повноту, різнобічність і універсальність наукових знань розкривають через зміст університетського курсу, безпосередньо через теоретичний, практичний та експериментальний напрями науки, що є основою навчальної дисципліни.

Однак співвідношення між теоретичними та практичними компонентами

університетської освіти є різним, що безпосередньо впливає на рівень і специфіку підготовки фахівця.

Фундаментальність підготовки полягає в тому, що в університеті готується не стільки «людина знаюча», з незмінним світоглядом, скільки людина, підготовлена до життя, яка вміє орієнтуватися в складних проблемах, обґрунтовувати та приймати оптимальні рішення. Психологи зазначають, що знання можна отримати, втратити, але неможливо їх дати. Фундаменталізація освіти передбачає викладання циклу природничих, соціально-гуманітарних, професійно орієнтованих дисциплін як єдиного комплексу наук про природу, суспільство і людину.

Гуманітаризація університетської освіти покликана забезпечити загальнокультурний розвиток майбутнього фахівця, орієнтувати його в світі загальнолюдських цінностей, розвивати художнє мислення, тощо.

Поєднання навчання та наукової роботи – один з фундаментальних принципів університетської освіти, який полягає в об'єднанні в одному середовищі двох взаємодіючих процесів – наукової і освітньої діяльності. Якщо освітній процес протікає в середовищі «наукового затишку», він позбавлений властивостей, які запускають внутрішній механізм саморозвитку людини.

Академічні свободи забезпечують мобільність особи в процесі навчання в університеті. Особлива увага приділяється індивідуальним заняттям, які мотивують студентів до формування компетентностей і здатностей, необхідних для реалізації професійних функцій і виконання соціальних ролей у суспільстві.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. *Прокоментуйте авторську точку зору щодо ролі і призначення сучасної університетської освіти. Висловіть власну точку зору щодо означеної проблеми.*

Місія інноваційної університетської системи освіти – це здобуття провідної позиції у сфері освітніх та наукових послуг у регіональному просторі, що слугуватиме основним чинником формування єдності нації, національної згуртованості, формування нового покоління особистостей за європейським рівнем освіченості, здатних до глобальної конкуренції на світовому ринку праці, відповідальних та спрямованих на відродження самосвідомості нації, стали розбудову цілісної України.

Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: Монографія. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. — 460 с.

Здатність університетської освіти до самовідтворення науково-педагогічних кадрів з числа власних студентів символізує потенціал саморозвитку і свободу науки. У даному випадку мова йде про наукові школи, які створюються в університетах, і які виконують функції «інкубаторів» науково-педагогічних кадрів.

**Парадигми
і моделі
університетської
освіти**

У процесі еволюції університетської освіти сформувалися її історично змінні *парадигми*, кожна з яких утворилася в залежності від домінування в певну історичну епоху ідеального уявлення людини про універсальне знання.

Моделі університетської освіти розрізняють за ознакою пануючої в суспільстві парадигми, цілеспрямованості діяльності та специфіки домінуючого змісту.

У процесі розвитку університетської освіти «культурно-ціннісна» парадигма спирається на освоєння універсальних елементів культури і цінностей минулих поколінь за допомогою систематичного і поглибленого вивчення праць великих мислителів. Навчання найчастіше відбувалося латиною чи грецькою мовами. Культурно-ціннісна парадигма орієнтувала молодь на різнобічне пізнання оточуючого світу. В рамках даної парадигми випускники перших університетів здобували вище звання освіченої людини – філософа чи богослова. Стратегія освіти, пов'язана з оволодінням культурною спадщиною минулого, духовними цінностями і досягненнями наук, які отримали світове визнання, аж до нашого часу відноситься до феномена класичної освіти.

Академічна парадигма університетської освіти характеризується пріоритетом теоретичних знань і розвитком фундаментальних наук, орієнтацією на підготовку випускників університету до пошуку нових знань, розуміння і пояснення оточуючого світу з позицій науки. В межах цієї парадигми головною цінністю вважаються наукові знання про природу, людину в суспільстві, космос, життя. За типом та якістю засвоєння наукових знань, фундаментальних і прикладних досліджень розпочали виокремлювати такі види університетської освіти, як біологічна, математична, філологічна, фізична, хімічна тощо. Головною академічною традицією університету визначається систематичне вивчення фундаментальних основ науки, яке передбачає безпосередню участь студентів у процесі наукових досліджень.

Традиційна, або *класична*, модель є академічною системою систематизованої передачі молодому поколінню універсальних елементів знань, культури та досягнень науки, найвищих зразків людської діяльності. Освітня діяльність університету при цьому зорієнтована на підготовку перспективної, високоосвіченої та культурної людини *для майбутнього суспільства*. Згідно із концепцією традиціоналізму освітня система спрямовується на вирішення задач формування базових знань, умінь та навичок, що дозволяє студентам перейти до самостійного засвоєння знань, цінностей та вмінь більш високого рівня порівняно із засвоєними і зформованими.

В ідеї класичного університету відображається функціональна повнота, що закладена у формі «чотирьох едностей» функцій або принципів організації: «Єдність навчання наукам з науковими дослідженнями... Єдність навчання – дослідження і просвіти. Єдність навчання – дослідження і загальної освіти... Єдність наук, зосереджених в університеті».

Тобто з часів зародження університет готував й продовжує плекати національну еліту суспільства.

Класична система освіти та її стандарти сформувалися в Європі в результаті панування культури індустріального суспільства та її найважливішого елемента – науки. А тому характерними ознаками європейської освіти до середини ХХ ст. був саєнтизм, галузева диференціація та утилітарний прагматизм. Класична модель освіти репрезентувала ціннісні орієнтації та ідеали модернізованої індустріальної цивілізації, зокрема її технократичний оптимізм. Освіченою вважали людину, яка засвоїла науково-технічні здобутки цивілізації, збагатила свій розум теоретичним знанням. На всі соціальні проблеми така людина дивилася крізь призму науково-технічного прогресу, вважаючи науку панацеєю в їхньому розв'язанні. Пріоритетний розвиток науки й техніки визначав зміст освіти та відповідну їй професійну стратифікацію.

Криза цивілізаційних основ існування зумовила кризу класичної парадигми освіти, що має також глобальний характер і виявляється передусім у невідповідності змісту та функцій освіти процесові інформатизації та екологізації суспільства. Річ у тім, що індустріальне суспільство стимулювало масову підготовку високоосвічених людей, які й здійснили його науково-технічну модернізацію. Воно задавало стандарти, які визначали типові риси *освіченої людини: інтелектуальність, професіоналізм і компетентність*. Класична система освіти здійснювала насамперед інтелектуально-фахову селекцію індивідів, формуючи професійні страти та їхню кваліфікаційну структуру.

Професійна парадигма знайшла прояв у збагаченні і розширенні змісту університетської освіти. В межах цієї парадигми наука перестає бути самостійним засобом пізнання і пояснення світу. Вона почала виконувати функцію виробничої сили, яка сприяє розвиткові техніки і виробництва. У результаті подібного підходу університет почав концентрувати і розширювати не тільки спектр наукових знань, але й кращі зразки соціокультурної і професійної діяльності людини. З того часу в університетах стали отримувати вищу медичну, юридичну, економічну, педагогічну, інженерно-технічну та іншу вищу професійну освіту як відповідь на соціальний запит суспільства.

Технократична парадигма виступає на перший план у ХІХ-ХХ століттях як своєрідний світогляд, суттєвими рисами якого є: примат техніки і технології над науковими і культурними цінностями, вузькопрагматична спрямованість вищої освіти і розвитку наукового знання. При визначенні мети і змісту університетської освіти згідно цієї парадигми домінують інтереси виробництва, економіки і бізнесу, розвитку техніки і засобів комунікації.

У зв'язку з цим у ХХ ст. з гуманітарною та природничо-науковою компонентами університетської освіти відбулися суттєві, далеко не кращі зміни. З цього приводу напевно слід узяти до роздумів слова занепокоєння видатного українського мислителя Г.С. Сковороди (1722-1794): «Що може бути

гірше за людину, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона усі свої знання застосовує для зла».

Раціоналістична модель університетської освіти (П. Блум, Р. Ганьє, Б.Скіннер та інші) зорієнтована насамперед на забезпечення молодому поколінню безболісної адаптації до сучасного суспільства і цивілізації. Згідно із концепцією біхевіоризму (від англ. behavior – поведінка) освітня система спрямована, як правило, на вирішення задач передачі – засвоєння тільки тих культурних цінностей, знань, умінь і навичок, які дозволяють молодій людині безболісно вписатися в існуючі суспільні структури, отримати адаптивний «поведінковий репертуар», який потрібен для адекватного життєстрою відповідно до соціальних норм.

Раціоналістична модель університетської освіти організаційно орієнтована на успішну адаптацію випускника до сучасного суспільства і цивілізації, високу якість універсальної підготовки, глибоку спеціалізацію у сфері майбутньої професійної діяльності, готовність до творчого освоєння і розробки перспективних технологій.

Згідно *гуманістичної парадигми* головною цінністю університетської освіти є особистість людини з її здібностями та інтересами. Ідеєю та сутнісним смислом гуманістичної парадигми є визнання особистості людини вищою соціальною цінністю; розкриття творчого потенціалу особистості – як свободи самовиявлення здібностей, прагнень та індивідуальної самобутності. В умовах університету молода людина повинна отримати універсальну освіту і вибрати сферу професійної діяльності не тільки за ознакою соціальної значущості, але й за власними мотивами та інтересами, що забезпечує самореалізацію особистості. Посилення цілеспрямованого виховного впливу на студентів, прищеплення їм людяності, розвиток системи вічних життєвих цінностей має вважатися найважливішим завданням вищої школи.

Феноменологічна модель університетської освіти (А. Комбс, А.Маслоу, К. Роджерс та інші) зорієнтована на врахування індивідуальних особливостей кожного зі студентів, базується на персональному ставленні, врахуванні індивідуальних психолого-педагогічних відмінностей студентів за формами навчання та власним темпом засвоєння знань. Тут йдеться про індивідуальну природу навчання та виховання, а не про масовість.

Постнекласична система освіти функціонує на основі її *інформатизації* та *комп'ютеризації*. Річ у тому, що в інформаційному суспільстві виробництво знання надбудовується над індустріальною структурою і стає пріоритетною галуззю економіки. На базі персональних комп'ютерів, індустрії знання та мереж колективного користування формується єдиний інформаційний простір. У ньому знання існують у формі інтелектуальних систем, у тому числі й навчальних. Основою їхнього функціонування є бази даних і банки знань. Бази даних включають фактографічні знання, більш або менш адекватний опис об'єктів, подій і процесів у певних предметних середовищах. Банки знань містять концептуально-загальне знання: дефініції понять, формулювання законів, правил, норм; включають також операційне знання (як зробити, як

розв'язати задачу, як досягнути успіху тощо), виражене у формі алгоритмів, рецептур, моделей, евристичних правил. Доступ до баз даних і банків знань відкриває індивідові необмежені можливості в освоєнні знання та в оперуванні ним.

У новому столітті конкурують три парадигмальні типи університетської освіти: просвітницька (опирається на традиції просвітництва); індустріальна (враховує реалії індустріального суспільства, але не може забезпечити розвиток освіти в умовах загальносистемних соціальних змін); постіндустріальна (формується разом із становленням постіндустріального суспільства). Просвітницька парадигма освіти пов'язує своє існування з класичним університетом. За індустріальною парадигмою відбувається повне руйнування підвалин класичного університету з притаманними йому академічною свободою, автономією, повагою до людської індивідуальності, національними цінностями. Парадигма інноваційної освіти пов'язується з інноваційною освітою, провідною роллю університетів в суспільно-економічному житті країни.

Моделі університетської організації

Сьогодні поширення набувають такі основні моделі університетської організації:

■ *класичні університети*, як великі, багатофункціональні вищі навчальні заклади з високим науково-педагогічним, науково-технічним і культурним потенціалом, сфера впливу яких має екстериторіальний характер. Університет такого типу представляє структуровану сукупність функціонально зв'язаних підсистем (освітньо-наукової та фундаментальних і прикладних досліджень), скоординоване поєднання яких забезпечує досягнення стратегічних цілей університету (надання високоякісної фахової підготовки, фундаментальні і прикладні наукові дослідження, налагодження міжнародних освітньо-наукових зв'язків).

■ «Університет–суспільство» – модель, орієнтована на фундаментальні дослідження, які задаються суспільними потребами (економічними, політичними, соціальними тощо).

■ З точки зору розвитку університетської освіти, як соціокультурного феномена, виділяють моделі університету за ознаками «включеність у соціальні структури» і «спосіб управління». Відповідно до цього виділяють модель університету як державно-відомчої організації. При цьому навчальні заклади підпорядковуються і контролюються адміністративними або спеціальними органами.

■ Модель автономного університету, який не залежить від держави та інших соціальних інститутів, передбачає організацію освіти в рамках власної інфраструктури через різнобічну кооперацію діяльності університетських підсистем різного типу, рівня та рангу. Автономний університет, подібно до першого університету епохи середньовіччя, керується своїм Статутом та спирається на власні ресурси. Особливість американських закладів полягає у

тому, що згідно з американськими законами, незалежно від їх підпорядкування вони вважаються автономними об'єднаннями під загальним наглядом суспільних інституцій і фактичним керівництвом наглядових рад, до складу яких залучаються професори, представники місцевої влади та бізнесових кіл.

■ *Білінгвістична модель* організації навчально-виховного процесу орієнтована на задоволення потреб у забезпеченні якісної освіти у полікультурному місті (регіоні). Наприклад, утворення такої моделі у Фрайбурзькому університеті у Швейцарії (1889 р.) задовольнило потребу у забезпеченні якісної освіти у місті та кантоні з традиційно існуючими двома культурами: франкомовного та німецькомовного осередків. У Фінляндії з 20 університетів у двох викладання здійснюється шведською мовою. Це Академія Або у Турку та Шведська школа економіки та бізнес-управління в Хельсінкі. Двома мовами викладання здійснюється у Хельсінському університеті, Хельсінському технологічному університеті, Академії вишуканих мистецтв, університеті мистецтва та дизайну, в Театральній академії. В інших, теж державних, університетах викладання здійснюється державною фінською мовою. Кожний з випускників державних університетів повинен вміти розмовляти двома державними мовами. У Канаді за білінгвістичною моделлю працює, наприклад, один з найстаріших університетів в Оттаві. Слід відзначити, що в університеті студентам надано право вільного вибору однієї з двох державних мов для навчання, що потребує додаткового фінансування. Призначення білінгвістичної моделі університетської організації полягає у гармонізації місцевої громади.

■ *«Університет-підприємство»* – модель, орієнтована на підготовку фахівців для ринку праці. Університет-підприємство багато піклується про інституційний престиж і про прибутки. Тобто його фундаментальна місія полягає у підвищенні престижу та конкурентоспроможності університету. При цьому прибуток від діяльності повертається до університету з метою зміцнення педагогічної, навчальної та дослідницької інфраструктури.

■ Для моделі *«Університет-наука-виробництво»* характерною особливістю є створення наукових парків, технополісів, технопарків у структурі університету як системи.

■ *Університет-технополіс*, або *мультиполярний університет*, виник внаслідок зростання потреб суспільства. В університеті з'являється нова фігура – «пробивний» професор, або ініціативний професор, який здатний завантажити лабораторію власними проектами. «Пробивний» професор стає ключовою фігурою у справі розуміння зростання можливостей університету зі сприяння регіональному розвитку. Університет-технополіс структурований як технологічний парк. Технополіс – це просторова міська система, де утворюється синергія для координації діяльності окремих компонентів, які мають різноманітні функції та потребують координованого керівництва. Для оцінки внеску університетів у процес розвитку території потрібно зрозуміти, як університети трактують свої функції та яка структура може забезпечити інноваційну університетську діяльність. Структура університету особливо

важлива, оскільки саме вона дозволяє оцінити можливості університету як основи територіального простору.

■ *Підприємницька модель* університету є різновидом університету-технополісу. Наприклад, Каталонський політехнічний університет в Іспанії, у Барселоні, прийняв для свого розвитку *підприємницьку модель* Бертона Кларка. Завдання, які потребують вирішення на цьому шляху і які характерні для усіх підприємницьких університетів, є такими: міцний управлінський стрижень; децентралізація та стимул для створення периферійних підрозділів; диференціація джерел фінансування; стимулювання змін у класичних структурних підрозділах, таких як, кафедри та факультети, і впровадження стратегічних планів в усіх структурних підрозділах; підприємницька культура, яка мусить стати загальною для усіх кадрів і передбачає діалог між усіма керівними органами. Програма інновацій в Каталонському політехнічному університеті діє вже чотири роки із бюджетом у 1,5 млн. євро. Другим прикладом підприємницької діяльності є університет у Турку (Фінляндія) – традиційний заклад, що засновано у 1920 році, із сукупним фінансуванням біля 150 млн. євро. У 1998 році «заново орієнтований» університет мусив відповідним чином відреагувати на скорочення централізованого фінансування, на зниження його ролі у національному масштабі та водночас на розширення регіональних та підприємницьких можливостей. У центрі уваги виявився науковий парк університету в Турку – результат об'єднання зусиль міста Турку, органів регіонального розвитку, вищих навчальних закладів та промисловості і відповідає регіоналізму, що набирає сили по всій Європі. Науковий парк має територію у 500 гектар, три університетські кампуси (університет міста Турку, університет «Академія Або» та Школа економіки та бізнес-управління), лікарню, політехнічний інститут та технологічний центр. Це 25 тис. студентів та 400 професорів, сотні наукоємких високотехнологічних дочірніх компаній.

■ *«Корпоративні університети»* – вибудована система внутрішньофірмового навчання, об'єднана єдиною концепцією і методологією, розроблена для всіх рівнів керівників і спеціалістів в рамках стратегії розвитку компанії, а також задач, що стоять перед її окремими структурними підрозділами. Корпоративний університет є природним поєднанням ресурсів з метою підвищення ефективності їх використання та отримання нових функціональних можливостей. Співробітники мають можливість слухати лекції та брати участь у семінарах прямо на своїх робочих місцях чи ввечері вдома. Відомі корпоративні університети таких компаній, як «Макдональдс», «Дісней», «Форд», «Майкрософт», «Моторола». Найбільшим корпоративним університетом вважається підрозділ IBM Global Learning, який має у своєму складі більше 3400 викладачів у 55 країнах світу, в арсеналі університету близько 10000 спеціалізованих курсів.

■ Модель *«регіонального університетського комплексу»* утворюється шляхом об'єднання існуючих галузевих інститутів та академій на базі класичного університету. Така модель дозволяє більш ефективно враховувати особливості, потреби і можливості певного регіону при формуванні його

освітньої політики, оскільки охоплює великі територіальні утворення. У системі вищої освіти Франції, наприклад, така ідея реалізована у формі регіональних академій.

■ *Модель «світового університету», або «міжнародного університету»* є освітнім консорціумом, що дозволяє ефективно організувати взаємодію між діючими освітніми закладами з різних країн, виявляє орієнтацію на глобальну перспективу, забезпечення рівноправного доступу до знання та високого рівня освіти.

■ *Віртуальна модель університету* передбачає відкриття реальними, відомими університетами світу (Оксфорд, Гарвард, Принстон, Единбурзький університет, Массачусетський технологічний інститут, і Стокгольмська школа економіки, і Католицький університет Ріо-де-Жанейро тощо) навчальних програм у масштабному віртуальному проекті Second Life (www.secondlife.com) – в багатокористувацької онлайн-грі, що представляє собою тривимірний віртуальний світ.

За своєю філософією академічні віртуальні університети близькі до традиційних університетів: в них є віртуальні навчальні курси і навчальні програми, віртуальні кафедри, деканати і т. д. Мета цих університетів – навчання студентів з усіх необхідних курсів для вибраної спеціальності й отримання відповідного університетського диплома після закінчення навчання, наприклад, диплома бакалавра, магістра або доктора наук у таких освітніх закладах, як Університет Західних Губернаторів (США, Світовий лекційний зал (США), Віртуальний Університет штату Мічиган (США), Університетський коледж Університету штату Меріленд (США), Віртуальний університет Оресанда (Данія), Відкритий університет (Великобританія), який засновано у 1969 році і який став своєрідною моделлю для усього світу.

■ *Неінституціональна модель організації університету* зорієнтована на надання освітніх послуг поза традиційних соціальних інституцій, якими є університети. Мова йде про Internet, про різні форми дистанційного навчання, про “відкриті університети”, про різноманітні літні школи, де навчання здійснюється на “природі”, та інші форми організації навчально-виховного процесу, у т.ч. і засобами масової інформації.

Сучасні системи відкритої і дистанційної освіти характеризує наявність однієї з таких можливих організаційних структур:

- ✓ центр/кафедра/факультет/інститут дистанційного навчання (ДН) в межах традиційного університету;
- ✓ університет або коледж ДН, які не мають традиційних студентів;
- ✓ віртуальний університет, навчання в якому базується виключно на комп'ютерних мережах, наприклад, мережі Інтернет;
- ✓ телеуніверситет, навчання в якому базується переважно на використанні телевізійних навчальних курсів;
- ✓ консорціум традиційних університетів або коледжів, у яких кожний з учасників створює низку курсів для ДН, а організована ним агенція-

посередник відповідає за маркетинг цих курсів і загальне функціонування системи відкритої освіти на базі консорціуму.

■ В Японії почав роботу *Кібер-університет*, що пропонує дорослим працюючим людям підвищити свою кваліфікацію за допомогою чотирирічних онлайн-курсів. Студенти вивчають на вибір або інформаційні технології, або курс під назвою «світова спадщина». Після закінчення занять випускники отримують ступінь бакалаврів. Більшість студентів нового вузу це молоді люди у віці 25-35 років, які вже працюють.

■ *Однією з моделей дистанційної освіти* є організація навчання на базі одного університету, де існує класична денна форма. У такий спосіб влаштоване навчання в Оксфордському та Кембриджському університетах Англії, у Шеффілдському університеті Шотландії, у Пенсільванському університеті США, в університеті Південного Уельса в Австралії. Для цієї групи характерним є значний професорський науковий потенціал, що прагне до формування власних освітніх програм.

■ *Інша модель дистанційної освіти* полягає в організації навчання на базі декількох університетів, де також існує класична денна форма. Кооперація університетів зумовлена зростаючими вимогами до якості освіти. Кожен з університетів такого консорціуму залучає найкращих професорів, Нобелівських лауреатів до підготовки унікальних за рівнем та якістю курсів. У такий спосіб влаштоване навчання у Балтійському університеті у Швеції, де у консорціум об'єдналися більше п'ятдесяти університетів балтійського регіону. В Австралії у консорціум об'єдналися дев'ять університетів, що утворили Відкрите навчання Австралії, Open Learning Australia, де навчання ведеться за 150 дисциплінами. Так, компанія «Майкрософт» почала спільний із Массачусетським технологічним інститутом (МТІ) проект створення «Інтернет-кампусу». Вартість проекту – 25 млн дол. на 5 років.

Розвиток соціокультурних моделей освіти за схемою «Просвітництво – Модерн – Постмодерн» визначає специфічну роль та відповідну певній історичній епохі місію університету, яка постійно оновлювалася в переході від класичного університету до модерного, від модерного університету – до постмодерного. Постмодерністська модель освіти базується на новій парадигмі вищої освіти, за якою ролі агентів навчального процесу підпорядковані тому, щоб навчити студента вчитися. Постмодернізм приносить нове розуміння науки як міждисциплінарного феномену. В системі закладів освіти чільне місце займає дослідницький університет.

Дослідницький університет

Термін *дослідницький університет* (research university) набув значного міжнародного поширення після його появи 1994 року у класифікаторі Фонду Карнегі для університетів США (Carnegie Classification of Institutions of Higher Education).

У поточній, значно переробленій, редакції класифікатора Карнегі самого цього терміну немає, однак багато ВНЗ у різних країнах світу продовжують

ним доволі широко послуговуватися. Дослідницький університет – це сучасна форма інтеграції освіти й науки, яка уже доволі давно визнана за кордоном і має там дуже добру репутацію. Сутність класичного дослідницького університету – інтеграція навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень – уперше системно була визначена В. Гумбольдтом у ХІХ сторіччі. Девізом заснованого у 1809 році Вільгельмом фон Гумбольдтом університету в Берліні були слова: «Відданість науці».

Дослідницький університет – це вищий навчальний заклад, який не просто провадить наукові дослідження поряд із освітньою діяльністю, а й має значні успіхи у таких дослідженнях і випускники якого самі стають провідними науковцями. Тобто цей термін зазвичай є синонімом для «провідний університет», «престижний», «елітний», «багатий університет».

У наші дні найбільшого поширення дослідницькі університети набули в США – 260, Німеччині – 70, Великобританії – 73, Іспанії – 41.

Загалом, у світі термін «дослідницький університет» має не нормативний (надання певного статусу і відповідних державних пільг і преференцій), а дескриптивний характер – відзначення відповідності певним критеріям наукового, освітнього та економічного характеру, що робить його ефективним у наукових дослідженнях та інженерно-технічних розробках, а також популяризує на висококонкурентному ринку освітніх послуг.

Поняття «дослідницького університету» у світі сьогодні передбачає кілька важливих параметрів.

1. Дослідницький університет зберігає всю академічну складову, але при цьому працює одночасно за трьома взаємопов'язаними напрямками: навчання, наукові дослідження, інноваційне впровадження високих технологій і виведення їх на ринки (технологічний трансфер). Основні напрями діяльності університету даного типу можна визначити як фундаментальні й прикладні наукові дослідження, вищий ступінь підготовки та перепідготовки кадрів, інноваційну діяльність та комерціалізацію результатів наукових досліджень.

2. Дослідницький університет представлений у вигляді науково-освітньої структури інтегрованих по вертикалі навчально-наукових підрозділів і підрозділів навчально-науково-виробничого (інноваційного) характеру. Ця структура утворюється на базі класичного університету, знаходячи при цьому нові риси, впроваджуючи те нове, що є викликом часу, а саме: мультидисциплінарність, широке, на системній основі здійснюване залучення студентів до наукових розробок, тісна співпраця з вітчизняними та зарубіжними приватними підприємствами, практична/ інноваційна спрямованість тематики досліджень.

3. Для дослідницького університету характерною особливістю є багатоканальність джерел фінансування: федеральний та місцевий бюджети,

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

гранти, благодійні фонди, бізнес, доходи від навчальної, дослідницької, виробничої і консультаційної діяльності. Наприклад, у провідних університетах (Гарвард, Стенфорд і Массачусетський технологічний інститут (MIT)), вона становить близько 50%. При цьому переважна частина цих коштів надходить з федерального бюджету, однак бюджетні кошти отримуються виключно на конкурсній основі.

4. У дослідницькому університеті представлено широкий спектр програм підготовки фахівців, у т.ч. природничі, технічні, соціальні і гуманітарні науки та знання. Значною, часом більше половини усіх хто отримує тут освіту, є частка тих, хто здобуває науковий ступінь (аспіранти і докторанти).

5. Значна частка залучених викладачів, у т.ч. – із-за кордону (30–60 % усього викладацького складу).

6. У дослідницькому університеті розвинута інфраструктура для навчання студентів і аспірантів, для наукових досліджень, і так звана «інноваційна інфраструктура». Навколо університету створюються дослідницькі парки як форма інтегрованого розвитку науки, освіти та бізнесу. Дослідницький парк є по суті об'єднаною навколо дослідницького університету науково-виробничою, навчальною і соціально-культурною зоною забезпечення безперервного інноваційного циклу. Ядром парку є інноваційний бізнес-інкубатор, в якому вчений після ретельної експертизи своєї розробки отримує можливість пільгової оренди приміщення і обладнання, ділових консультацій, фінансової, інформаційної та організаційної підтримки. Таким чином, в парку починають діяти юридично і економічно самостійні фірми.

Найпоказовіший приклад вузу з розвинутою інноваційною інфраструктурою – Массачусетський технологічний інститут, який має навколо себе понад 300 малих підприємств, які доводять до кінцевого споживача науково-технічні інновації.

7. Дуже високий ступінь академічної автономії і наявність особливої корпоративної етики.

8. У дослідницькому університеті існує ефективна система відбору та підтримки талановитої молоді на всіх рівнях освітнього процесу (довузівському, вузівському та післядипломному), функціонують декілька центрів довузівської підготовки в різних регіонах країни, регулярно проводяться наукові молодіжні заходи, організовується стажування молодих вчених у провідних наукових центрах. Кращі студенти та молоді вчені щорічно нагороджуються медалями та відзначаються преміями за кращу наукову роботу.

9. Прагнення університету до лідерства в масштабі регіону, країни, світу.

Рейтингові оцінки рівня досягнень дослідницького університету в США, зокрема, враховують: кошти на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які надходять від промислових підприємств та державного і місцевого бюджетів; залучений університетом для його розвитку приватний капітал як в попередні роки, так і поточному році; представництво членів професорсько-викладацького складу у Національній академії наук, Національній академії технічних наук, Інститутів медицини США; кількість присуджених

університетом ступенів PhD за рік; кількість працюючих в університетах фахівців зі ступенем PhD, які підвищують свою наукову кваліфікацію шляхом виконання науково-дослідних робіт чи навчання. Для викладачів ДУ головним показником їх успіху є наукові здобутки.

Вищі навчальні заклади Великобританії – Оксфорд та Кембрідж – є найзнаменитішими дослідницькими університетами Великобританії, де органічно поєднуються фундаментальні дослідження та економічна практика. Зокрема, в Оксфорді проводиться більше досліджень світового значення, ніж в будь-якому іншому вузі Великобританії. Цей університет є еталоном академічної науки, і його авторитет підкріплює швидкий розвиток міждисциплінарних дослідницьких центрів, багато з яких співпрацюють з зарубіжними академічними та промисловими партнерами. До наукових досліджень залучені близько 3000 викладачів та 3000 аспірантів. Оксфорд сформував ринок, що об'єднує винахідників, дослідників та підприємців.

Інший дослідницький університет Великобританії – Кембрідж – має всесвітню визнану репутацію завдяки видатним академічним досягненням та високому рівню наукових досліджень у різних сферах знання, яскравим підтвердженням чого є присудження його вченим більше 80 Нобелівських премій. Кембріджський університет високо цінується саме тому, що його дослідження сприяють розвитку сучасної економіки. Спонсорські відносини з даним вузом переростають в довготривале широкомасштабне співробітництво. В університеті створено кілька управлінь, що займаються комерційними розробками, питаннями інтелектуальної власності і патентно-ліцензійною діяльністю компаній, з якими співпрацює університет. Прославлений своїми фундаментальними дослідженнями Кембрідж надає широкий спектр послуг, курси та програми, що відповідають вимогам та потребам бізнес-професіоналів та організацій.

У кінці 2005 році засновано Міжнародний альянс дослідницьких університетів (англ. *International Alliance of Research Universities*, скорочено IARU), до якого входять 10 провідних наукомістких університетів світу: Австралійський національний університет, Кембриджський університет, Оксфордський університет, Каліфорнійський університет в Берклі, Єльський університет, Пекінський університет, Національний університет Сінгапуру, Токійський університет, Копенгагенський університет, Швейцарська вища технічна школа Цюріха.

Альянс спільно вирішує найважливіші завдання, що стоять перед людством. Ним визначено довгострокові рішення в області зміни клімату, в якості однієї з ключових ініціатив. Члени альянсу також співпрацюють по ряду науково-дослідних проектів, які стосуються старіння людини, довголіття і здоров'я, глобальної безпеки і сталого розвитку міст. Альянсом розроблено ряд програм з обміну студентами, підвищення кваліфікації співробітників і зміцненню міжвузівських зв'язків.

Лекція 5.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ І ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інформаційне
суспільство

Поняття «інформаційне суспільство» відображає одну з найхарактерніших особливостей сучасного етапу розвитку суспільства – бурхливий, революційний розвиток у другій половині ХХ століття так званих інформаційних технологій.

В інформаційному суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ століття здійснюються багатомасштабні перетворення, що пов'язані з процесами накопичення, систематизації, зберігання, опрацювання, передавання інформації, із впровадженням інформаційних технологій в інфраструктуру суспільства, феноменом лавиноподібного розвитку мережних технологій зв'язку та технологій інформаційної індустрії.

В інформаційному суспільстві структура продуктивних сил людини актуалізується у формі людських інформаційних ресурсів. Разом з тим економічна діяльність людей за своєю сутністю є діяльністю інформаційною і головною атрибутивною характеристикою.

Інформаційне
суспільство

☞ суспільство, в якому якість життя так само, як і можливості соціальних змін і економічного розвитку здебільшого залежать від інформації і її використання;
☞ специфічна форма соціальної організації, в якій нові технології генерації, обробки і передачі інформації стануть базою його розвитку» (Д.Белл);

☞ суспільство, «в якому точкою опори є інформаційні цінності в більшій мірі, ніж матеріальні цінності, а економіка оцінює капітал, утілений у знаннях (knowledge capital), вище, ніж капітал у матеріальній формі (material capital)» (Й. Маруда)

Основною властивістю праці як найважливішої форми людської життєдіяльності є інформація. Її відмінними ознаками є збільшення ролі інформації і знань, зростання частки інформаційних комунікацій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті, створення глобального інформаційного середовища, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення потреб в інформаційних продуктах та послугах.

В інформаційному суспільстві створення, розповсюдження, використання, узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності. *Економіка знань* стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів.

Гене́за розвитку поняття інформаційного суспільства у XXI столітті

У 1998 році на черговій Повноважній конференції Міжнародного телекомунікаційного союзу (ITU) була прийнята резолюція про проведення Всесвітнього саміту з питань Інформаційного суспільства (WSIS).

У 2000 році на саміті країн Великої вісімки (G8) була прийнята Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства.

У 2002 році Генеральна асамблея ООН приймає резолюцію про схвалення ініціативи ITU щодо проведення двоетапного Всесвітнього саміту з питань Інформаційного суспільства, а в 2003 і 2005 роках відбуваються Женевський та Туніський етапи цього саміту.

Реальна робота з розвитку інформаційно-комунікаційної сфери Європи йде у рамках програм, в яких термін «інформаційне суспільство» використовується дуже рідко в якості альтернативного позначення інформаційної інфраструктури: e-Europe (2000-2004 роки), і 2010 (2005-2009 роки), Digital Agenda for Europe (2010 — 2020 роки).

Основою дефініційною ознакою поняття «інформаційне суспільство» є «інформація», на якій власне ґрунтується розвиток та існування інформаційного суспільства і процесів інформатизації всіх сфер діяльності людини. Науково-технічна революція сприяла серйозним змінам у формі, обсягах подання, обробки і використання інформації. Якісно змінилися способи знаходження інформації, спростилася система ухвалення рішень, зокрема й управлінських, оскільки практично для всіх верств населення доступними стали альтернативні інформаційні джерела (радіо, телебачення, Інтернет тощо).

Інформація

- ✎ сукупність відомостей (даних), які сприймають з навколишнього середовища (вхідна інформація), видають у навколишнє середовища (вихідна інформація) або зберігають у середині певної системи;
- ✎ динамічний акт вираження оцінки стану явищ, процесів, предметів, акт причинної дії на зміну стану системи і її компонентів;
- ✎ міра організації системи і умови її функціонування, процеси обміну продуктами психологічної діяльності, насамперед спілкування (*О. Леонтьєв*);
- ✎ обмін інформацією між складними динамічними системами та їхніми частинами сприймати, накопичувати та переробляти інформацію (*А. Урсул*)

За сучасних умов розвитку суспільства інформація, що походить від латинського слова «informatio» (відомості, роз'яснення, виклад), розглядається як самостійна категорія поряд з матерією та енергією. Існує чимало визначень даного терміну залежно від галузі науки та сфери людської діяльності.

У педагогіці і психології під інформацією розуміють зміст будь-якого повідомлення, дані про щось, які розглядаються в аспекті передачі їх у часі і просторі.

Отже, інформація – це важливий чинник забезпечення стабільності і розвитку суспільства, умова продуктивності взаємодії її користувачів та повної інтеграції у світове інформаційне середовище.

В інформаційному суспільстві інформація, нові знання, інформаційні послуги зростають швидкими темпами і стають домінуючими в економічному розвитку.

Вища освіта в умовах інформатизації суспільства

Інформатизація суспільства інтенсифікувала роль вищої освіти у формуванні людини, впливаючи на її інтелектуальний, моральний, естетичний розвиток.

Перехід до інформаційного суспільства полягає в розвитку громадянського суспільства й демократичних традицій, подоланні інформаційної нерівності, рівноправному входженні людства в глобальне інформаційне суспільство на основі дотримання прав людини, у тому числі права на вільний доступ до інформаційних ресурсів, права на захист персональних інформаційних матеріалів і обов'язку розкриття неконфіденційних відомостей державними, громадськими та комерційними організаціями.

Інформатизація суспільства істотно впливає на формування і соціалізацію особистості, на соціальні процеси і суспільні явища в цілому, що, у свою чергу, веде до науково-технічного прогресу і зростання науково-технічного потенціалу суспільства. Відтак актуалізуються нові галузі знань – соціальна інформатика, інформалогія, педагогічна інформатика. Досліджуються соціально-гуманітарні аспекти і проблеми інформатизації суспільства.

Інформатизація спрямована на розв'язання протиріччя інформаційного суспільства, яке полягає у тому, що, з одного боку, відбувається нагромадження великої кількості інформації, яку не може переробити окрема людина. З іншого, - без урахування досягнутого рівня знань і накопиченої інформації неможливо розвивати пізнання в різних сферах діяльності.

Суспільство ХХІ століття називають «інтелектуально-інформаційним», в умовах якого по-новому слід підходити до визначення і уточнення суті таких понять, як людський і штучний інтелект, форми їх взаємодії, можливості створення органічного симбіозу штучного (кібернетичного) і природного (біологічного) інтелекту. Їх місце, роль і особливості функціонування при формуванні інформаційно-інтелектуального простору індивідуума, групи індивідуумів, функціональних, виробничих, соціальних, етнічних, державних, міжнародних і інших співтовариств, є визначальний, оскільки розумна людська діяльність стає головним чинником в розвитку продуктивних сил і загальної національної безпеки для всіх і кожного з народів, що живуть на Землі. Уживаними стали такі поняття, як інтелектуальний потенціал, інтелектуальне

середовище, віртуальний інформаційно-інтелектуальний простір, світовий мозок, ноосфера, пси фактор, база знань.

Роль інформації в житті людства зросла настільки, що стало можливим говорити про інформаційне суспільство як про початковий етап інформаційної цивілізації – як тип організації соціального життя людини, спосіб відродження її соціальності, при якому домінуючою цінністю стає інтелект і духовний розвиток людини, а визначальним фактором розвитку техніки і виробництва – інформація і знання. (Г.В.Камаралі). Основними закономірностями становлення і розвитку інформаційної цивілізації визначають: економічну (оскільки інформація перетворюється в основний ресурс товарів і послуг, стає джерелом доданої вартості і зайнятості; соціальну (інформація стає важливим фактором зміни якості життя, під її впливом формується нова інформаційна свідомість); соціокультурну (формується відповідні норми і цінності, що відповідають потребам усебічного розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому); технологічну (здійснюється широке впровадження інформаційних технологій в усі сфери життя, у систему освіти і навчання); політичну (свобода доступу до інформації як основи політичних процесів і програм, що реалізують принципи плюралізму, демократії і гуманізму).

Створення та розвиток інформаційного суспільства передбачає широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, адже завданням її є орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. Безпосередньо перед вищою школою ставиться завдання – підготувати студентів до умов життя і професійної діяльності в інформаційному суспільстві, навчити їх діяти в цьому середовищі.

Інтелектуально-інформаційний контекст розвитку вищої освіти ХХІ століття представлено такими тезами:

➤ *Інформатизація суспільства* вимагає від людей уміння працювати з сучасними джерелами інформації. з точки зору організації освітнього процесу *важливим є не тільки пристосовувати людину до нових інформаційних технологій, як це мало місце на ранніх етапах комп'ютеризації, але й забезпечувати адаптацію інформаційних технологій до потреб, можливостей, запитів і здібностей користувачів* (Ф.Блэнкер).

➤ Наукові розвідки у напрямі аналізу використання інформаційних технологій в освіті в контексті їх впливу на особистість людини доводять, що психологічні новоутворення мають як системний (зміни у відношенні особистості до дійсності, її мотиваційній спрямованості), так і частковий, парціальний (знання й уміння при використанні мов програмування тощо) характер. Іншими словами, у процесі використання людиною сучасних інформаційних технологій вибудовується ієрархія психологічних новоутворень, які різною мірою впливають на їх особистість. Разом з тим, «хто володіє інформацією, той володіє світом». Здобувши уміння й навички роботи з сучасними інформаційними джерелами, людина може впливати на розвиток суспільства, управляти інформацією для самозбереження.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

➤ У процесі професійної підготовки в людині формується адекватний сучасному рівневі науково-технічного прогресу тип самосвідомості, що дозволяє їй відчувати себе інформаційно компетентною, комунікативно спроможною.

➤ Вища освіта має генерувати нові напрями, спеціальності для підготовки у ВНЗ фахівців, здатних не тільки виробляти нові інформаційні технології, але й навчати людей працювати з ними для задоволення пізнавальних потреб, оптимізації праці, реалізації професійних завдань, розширення комунікаційного простору людини. Пріоритетним завданням є виховання інформаційно-технологічної культури людини, яка здатна визначити і попереджати загрози інформаційно-комунікаційних технологій, мінімізувати їх вплив на фізіологічне, психологічне почуття людини.

➤ В університетах, як провідних центрах вищої освіти, концентруються фундаментальні наукові дослідження, спрямовані на безперервний розвиток інформаційного суспільства на етапі інформаційної цивілізації.

Інформатизація освіти

Бурхливий розвиток інформаційних технологій став поштовхом до глобальної інформатизації сучасного суспільства.

Інформаційний бум торкнувся сьогодні і сфери вищої освіти, адже функціонування інформаційного суспільства обумовлює перехід до інноваційної освіти. Підготовка майбутніх фахівців до активної діяльності в інформаційному суспільстві – одне з головних завдань сучасного етапу модернізації вищої освіти України.

Поняття *«інформатизація освіти»* означає підготовку людини до повноцінного життя в інформаційному суспільстві, підвищення ефективності навчального процесу завдяки розширенню обсягів інформації і вдосконаленню методів маніпулювання нею, а також набуття користувачами досвіду застосування інформаційних технологій в особистій професійній діяльності.

Інформатизація освіти

«невід’ємна складова інформатизації суспільства, впорядкована сукупність взаємопов’язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення освітніх інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу і тих, хто цей процес забезпечує»

В. Биков

Основними результатами інформатизації освіти є:

- розвиток інформаційної культури людини (комп’ютерної освіченості);
- розвиток змісту, методів і засобів навчання відповідно до світових стандартів;

- скорочення терміну та підвищення якості навчання на всіх рівнях підготовки кадрів;
- інтеграція навчальної, дослідницької та виробничої діяльності;
- модернізація управління освітою;
- кадрове забезпечення усіх напрямів інформатизації освіти шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців.

Використання у навчально-виховному процесі сучасних технічних засобів навчання, зокрема комп'ютерної техніки, з метою раціонального й інтенсивного комплексного процесу формування знань, умінь і навичок, передачі та переробки інформації нині здійснюється на основі аналізу інтегрованих баз даних і знань про об'єкт навчання, дослідження або їхнє використання для виконання конкретних завдань.

Технологізація освіти як показник її якості

Поняття «освітня технологія» віднедавна поширюється в теорії вчення. Уперше у 20-х роках минулого століття його використовували у педології, у наукових працях з рефлексології (І.Павлов, В.Бехтерев, О.Ухтомський, С.Шацький).

У 30-ті роки ХХ ст., коли у шкалах США з'явилися перші програми аудіовізуального навчання, в освіті починають користуватися поняттям технологія. Далі у США вперше вживають термін «освітня технологія» у контексті організації навчання і виховання. Одночасно використовують термін «педагогічна техніка», вжитий у «Педагогічній енциклопедії» 30-х рр. ХХ ст.: «педагогічна техніка – це сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять». Біля джерел технологізації педагогічного процесу був ще А. Макаренко.

У розвитку освітніх технологій у педагогічних ВНЗ України у другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. виокремлено такі періоди:

- програмовано-навчальний (1957–1970 рр.) – упровадження програмованого навчання як нової метатехнології, домінування виховної технології комуністичного виховання у навчально-виховній та управлінській діяльності ВНЗ;
- системно-методичний (1971–1984 рр.) – використання системного підходу до організації навчального процесу, поступове витіснення програмованого навчання традиційною навчальною технологією; перехід від розрізненого використання технічних засобів до створення кабінетних систем; розвиток вітчизняної діагностики; посилення позицій технологій соціально-педагогічних комплексів;
- реформувально-комп'ютеризаційний (1985–1990 рр.) – реформування традиційної системи навчання та управління, комп'ютеризація навчального процесу та реалізація інформаційних технологій; криза та руйнація суспільної метатехнології комуністичного виховання радянського періоду;

• науково-технологічний (з 1991 р.) – сучасний етап реалізації технологічного підходу в педагогічних ВНЗ України, розвиток освітніх технологій на науковій основі⁸.

Ознаками освітніх технологій є системність, концептуальність, діагностичність, алгоритмічність, ієрархічність, ефективність, а також прогнозованість, яка виражається в орієнтації на конкретно визначений результат.

Педагогічні технології

- ✎ науковий напрям, галузь знань, що спирається на дані соціальних, управлінських і природничих наук
(П. І. Підкасистий, 2004);
- ✎ багатовимірне поняття, процес, система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудована на науковій основі, запрограмована в часі і в просторі і яка веде до намічених результатів;
(М. В. Кларін, Г. К. Селевко, 1989).
- ✎ системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодія, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти.
(ЮНЕСКО)

Найсуттєвішим у визначенні поняття «педагогічна технологія» є сприйняття її як складного і багатовимірного явища, що у різних площинах педагогічної теорії і практики набуває певних ознак, які дають підстави витлумачувати педагогічну технологію як:

- *раціональний спосіб* досягнення свідомо сформульованої освітньої (навчальної, виховної) мети;
- *науку*, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання; систему способів, принципів і регуляторів, застосовуваних у навчанні (Г.Селевко); науку про майстерність у навчанні, з використанням системи раціональних способів для досягнення поставленої мети навчання (Н. Талізін); науку про розвиток, освіту, навчання і виховання особистості школяра на основі позитивних загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки, а також основ інформатики (А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак);
- *педагогічну систему* як сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей (М. Кларін); комплексну інтегративну систему, яка включає упорядковану множину операцій і дій, що забезпечують педагогічне цілевизначення, змістовні, інформаційно-предметні і процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння знань, набуття професійних

⁸ Янкович О. І. Розвиток освітніх технологій у теорії та практиці вищої педагогічної освіти України (1957 – 2005) : автореф. дис... доктора пед. наук. – С. 16.

умінь і формування особистісних якостей тих, хто навчається, відповідно до заданих цілей навчання;

- *педагогічну діяльність*, яка реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і характеризується більш високим ступенем ефективності, надійності та гарантованості результату, максимально реалізує в собі закони навчання, виховання та розвитку особистості (А. Насімчук, О. Падалка, О. Шпак);

- *системно-діяльнісний підхід* до освітнього (навчального) процесу, що означає системний, концептуальний, об'єктивований, інваріантний опис діяльності суб'єктів; системне планування, організацію виконання й оцінку процесу навчання відповідно до поставлених цілей, застосованих людських і технологічних ресурсів для підвищення ефективності навчання (Н. Кузьміна); системний спосіб організації навчання, що базується на діяльнісному підході, і включає упорядковану множину дій і операцій, що забезпечують постановку педагогічних цілей, змістовні, інформаційно-предметні і процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння знань, набуття різного виду умінь, формування особистісних якостей тих, хто навчається (П. Самойленко); галузь досліджень і практики (у межах системи освіти), що має зв'язки (відносини) з усіма аспектами організації педагогічних систем і процедурою розподілу ресурсів для досягнення специфічних і потенційно відтворюваних педагогічних результатів (П. Мітчелл);

- *систему знань* про педагогічну діяльність, що здійснюється за допомогою визначених засобів (В. Генецинський), необхідних викладачеві для реалізації науково обґрунтованої стратегії, тактики й процедури виховання (А. Насімчук, О. Падалка, О. Шпак); уміння конструювати педагогічний процес відповідно до поставленої мети й з урахуванням конкретних умов діяльності (Ю. Турчанінова); галузь знань, яка включає методи засоби навчання і теорію їх використання для досягнення цілей навчання (Т. Назарова).

- *мистецтво педагога*: майстерність, уміння, сукупність методів обробки зміни стану (В. Шепель); мистецтво учителя у створенні, використанні і визначенні всього процесу викладання і засвоєння знань (І. Прокопенко, В. Євдокимов);

- *модель* спільної педагогічної діяльності з проектування, організації і проведення навчального процесу із забезпеченням комфортних умов для учнів і вчителя (В. Ченців); моделювання змісту, форм і методів навчально-виховного процесу згідно із поставленою метою (П. Сікорський);

- *засіб* оптимізації і модернізації освітнього процесу, що передбачає розробку, використання прийомів і матеріалів, а також оцінку методів (М. Кларін), шляхом аналізу факторів, які підвищують рівень освіти методом конструювання та застосування прийомів і матеріалів, а також за допомогою оцінки застосованих методів (англійська педагогіка); модернізацію дидактичної системи на основі вивчення і дослідної перевірки елементів, що її утворюють (Ф. Янушкевич);

- *процесуальний компонент* (складову) освітнього (навчального) процесу, тобто: процес взаємодії учня та викладача, який складається з двох видів діяльності – викладання та навчання (О. Коваленко); складову процесуальної частини дидактичної системи (М. Чошанов); певний порядок, логічність і послідовність викладу змісту навчання відповідно до поставленої мети (М. Кларін).

Медіа педагогіка

На початку XXI століття педагогічна наука збагачується новою інтегральною галуззю знання – медіа-педагогікою.

Окремі складники медіа-культури (медіа-психологія, медіа-медицина, медіа-право, медіа-етика) виникли в результаті процесу інтеграції між комп'ютерними науками і сучасними комунікативними технологіями, з одного боку, та відповідними гуманітарними дисциплінами, з іншого.

Медіа-педагогіка

☞ спеціальна галузь педагогіки, тобто наука про медіаосвіту і медіаграмотність, що розкриває закономірності розвитку особистості у процесі медіаосвіти

Федоров А.В.

☞ сукупність усіх педагогічних концепцій, теорій, технологій і методик, які базуються на комплексному застосуванні медіа (включно з емпіричним досвідом, теоретичними положеннями та нормативними актами)

В. Робака

Розвиток засобів масової інформації/комунікації і залучення їх до процесу навчання й виховання значно активізували творчі шукання педагогів у багатьох країнах.

Медіа-педагогіка набула в Німеччині великого розвитку. Працюють науково-дослідні інститути, що виконують дослідження в цій ділянці. Першим професором медіа-педагогіки став Б. Шерб із Лейпцизького університету. Німецький учений вважає, що «настав час широкого впровадження у навчальних закладах медіа-педагогічних і медіа-психологічних курсів, поряд із курсами з комп'ютерних технологій».

Інший німецький фахівець – професор С. Ауфенангер зауважує, що медіа-педагогіка як наукова галузь зазнала істотних змін, ставши комплексною наукою, що акумулює відомості з багатьох дисциплін (загальної психології, філософії, освітніх технологій, психології розвитку тощо). Такого ж погляду дотримується й директор науково-дослідного інституту медіа-педагогіки в Мюнхені Х. Тойнер, яка стверджує, що медіа-педагогіка – це міждисциплінарна галузь, дотична до всіх наук.

Професор університету в Нюрнберзі Д. Шпангел визначає нагальне для медіа-педагогіки завдання – вироблення свого «ядра». На думку В. Робака, що в центрі цього «ядра» мають бути медіа-дидактика й теорія медійного виховання.

У вищих навчальних закладах Польщі також створено кафедри медій та інформаційних технологій, провадяться конференції з питань медійної педагогіки для дітей, молоді, дорослих, людей з особливими потребами. З 1999 р. у шкільних програмах з'явився новий предмет «Читацька і медійна едукація».

О.Федоров у системі медіа-освіти розрізняє такі моделі: освітньо-інформаційні (вивчення теорії, історії й мови медій): виховно-етичні (розгляд моральної, релігійної і філософської проблематики на медіа-матеріалі); практико-утилітарну (практичне вивчення й використання медіа-засобів); естетичну (розвиток художнього смаку й аналіз творів медіа-культури), а також моделі розвивального навчання, де основний наголос роблять на розвиток сприйняття, уяви, критичного мислення щодо медіа-текстів будь-якого типу тощо. Ці моделі здебільшого спираються на певні теорії медіа-освіти: естетичну, практичну, культурологічну та розвитку критичного мислення.

На думку Г.Онкович, медіапедагогіка має складатися з медіа-виховання, медіа-освіти й медіа-навчання і обслуговуватися відповідними технологіями. На часі вести мову й про медіа-дидактику.

Медіадидактика – це частина медіапедагогіки, яка займається питаннями застосування медіа в навчальному процесі, передусім розробленням інформаційно-освітніх технологій, особливостями організації дистанційного навчання, розробкою й апробацією нових дидактичних мультимедіа (електронних навчальних програм, посібників, підручників тощо). Медіавиховання – розділ медіапедагогіки, покликаний формувати світогляд, інтереси, потреби, ідеали, мотиви, ціннісні орієнтації, свідомість, переконання, судження, а також конкретні риси характеру, якості особистості, моделі поведінки та розвивати культуру людини засобами масової комунікації⁹.

Ще одним напрямом медіа-освіти є медіа-самоосвіта. Це актуально, оскільки нині йдеться про освіту впродовж життя, а дорослі люди, які вже мають якийсь фах, далі спілкуються із засобами масової інформації. І часто саме рівень їхньої медіа-освіченості спонукає здобувати нові знання або оновлювати їх через ЗМІ.

Методи медіаосвіти класифікують за такими ознаками: за джерелам одержаних знань і за рівнями пізнавальної діяльності учнів\студентів.

За джерелами одержання знань виділяють методи:

- *словесні* (лекція, розповідь, бесіда, пояснення, дискусія);
- *наочні* (ілюстрація і демонстрація медіатекстів);
- *практичні* (виконання різного роду завдань практичного характеру на матеріалі медіа).

За рівнями пізнавальної діяльності методи класифікують на:

- *пояснювально-ілюстративні* (повідомлення педагогом певної інформації про медіа, сприйняття і засвоєння цієї інформації аудиторією);

⁹ Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. – К.: АУП, ЦВП, 2011. – 58 с. – С. 18-20.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

- *репродуктивні* (розробка і вживання педагогом різних вправ і завдань на матеріалі медіа для того, щоб учні оволоділи прийомами їх втілення);
- *проблемні* (проблемний аналіз певних ситуацій або медіатексту з метою розвитку критичного мислення);
- *частково-пошукові або евристичні, дослідницькі* (організація пошуково-творчої діяльності навчання).

Основним інструментом реалізації медіаосвіти є інформаційно-комунікаційні технології.

Медіа освіта: історія і сучасність

Актуальність меідаосвіти, яка оголошена ЮНЕСКО пріоритетним напрямом освітнього процесу ХХІ століття, детермінована низкою факторів, що їх зазначено Л. Мастерманом (L. Masterman).

По-перше, високим рівнем споживання масмедіа та насиченістю сучасних суспільств їх продуктами. По-друге, ідеалогічною важливістю медіа та їхнім впливом на свідомість аудиторії. По-третє, швидким зростанням кількості медійної інформації, посилення механізмів управління нею та її розповсюдження. По-четверте, інтенсивністю проникнення медіа в основні демократичні процеси. По-п'яте, зростанням значущості візуальної комунікації та інформації в усіх галузях¹⁰.

У багатьох країнах медіа-освіта функціонує як система, що стала невід'ємною частиною, з одного боку, загальноосвітньої підготовки молоді, з другого – масових інформаційних процесів. Вона є атрибутом глобалізаційних перетворень, чинником конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства.

Медіаосвіта під дещо іншими назвами (медіакультура / media culture – Британія, екранна освіта / screen education – Канада) з'явилося наприкінці 30-х рр. ХХ ст. У 1960-х роках у провідних країнах-лідерах (Канада, Австралія, США та ін.) у педагогічній науці оформився специфічний напрямок «медіаосвіта», який був спрямований на те, щоб учні та студенти засвоїли мову засобів масової інформації, навчилися аналізувати медіатексти, а отже, на формування навичок з адаптації в світі медіакультури.

Медіаосвіта: підходи до визначення

- Є частиною основних прав кожного громадянина будь-якої країни світу на свободу самовираження і права на інформацію, а також є інструментом підтримки демократії.

*Recommendations Addressed to
the United Nations Educational Scientific
and Cultural Organization UNESCO.*

*In: Education for the Media and the Digital Age.
Vienna: UNESCO, 1999, p.273-274.*

¹⁰ Masterman L. Teaching the Media. — London : Comedia Publishing Group, 1985. — 341 p.

- Система використання засобів масової комунікації і інформації (друку, радіо, кіно, телебачення, відео, комп'ютерної техніки, фотографії) в розвитку індивідуальності школяра.

Ю. Усов

- Медіаосвіта (media education) дає можливість людям зрозуміти, як масова комунікація використовується в їх соціумах, оволодіти здібностями використання медіа в комунікації з іншими людьми.

О. Куценко

У цей період формуються теоретико-методологічні засади медіаосвіти, зокрема концепція «візуальної грамотності» (США), європейська «оцінна концепція», що спрямована на формування критичного мислення в процесі спілкування з інформаційним простором (Л. Мастерман).

В Європі медіаосвіта набула багатьох форм. Значну популярність у 60-70-ті рр. ХХ століття здобувають освітні проекти у Франції, які реалізовували ідеї навчання з використанням кіно як одного з аспектів культури та телебачення в навчально-виховному аспекті.

У 1970 р. медіаосвіта увійшла до обов'язкової навчальної програми початкової школи, а у 1977 р. – вищих навчальних закладів. З 1970 р. медіаосвіта стає обов'язковою для вивчення в Данії, а з 1980 р. – у Швеції.

Стрімкий розвиток сучасних засобів масових комунікацій на початку 1990-х рр. примусив переосмислити зміст, форми і методи роботи у сфері кіноосвіти на користь нового, більш місткого поняття — медіаосвіта. Згідно світовій практиці, весь досвід роботи з екранними мистецтвами став застосовуватися до самих різних медіа, присутніх в нашому повсякденному житті: телебачення, кіно, преси, фотографії, звукозапису.

У 1994 р. в Данії медіаосвіту було визнано законом на державному рівні, цей статус вона має і дотепер. 1998 рік став роком масового впровадження медіаосвіти в національні навчальні плани Англії.

«Медіаосвіта (media education), – наголошується в документах ЮНЕСКО, – пов'язане з усіма видами медіа (друкованими й графічними, звуковими, екранними і т.д.) і різними технологіями.

Медіаосвіта рекомендується до впровадження в національні навчальні плани всіх держав, у систему додаткової, неформальної та «довічної» освіти. Медіаосвіта забезпечує людині знання того, як: аналізувати, критично осмислювати і створювати медіа тексти; визначати джерела медіа текстів, їх політичні, соціальні, комерційні та / або культурні інтереси, їх контекст; інтерпретувати медіа тексти і цінності, поширювані медіа; відбирати відповідні медіа для створення й поширення своїх власних медіа текстів і набуття зацікавленої в них аудиторії; одержати можливість вільного доступу до медіа, як для сприйняття, так і для продукції¹¹.

¹¹ Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. In: Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO, 1999, p.273-274.

Цей напрям освіти нині став предметом прискіпливої уваги не тільки педагогів, а й фахівців сфери філософії освіти, журналістики, засобів масової інформації. Він розглядається в сучасному світі як процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здатностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінювання медіа текстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіа техніки.

Низка міжнародних документів, а саме – Грюнвальдська декларація з медіаосвіти (1982), резолюція ЮНЕСКО (1989) щодо розвитку критичної медіаосвіти, Віденська конференція «Освіта для медіа та цифрового століття», Севільська конференція «Медіаосвіта молоді», Резолюція Європарламенту щодо медіаграмотності у світі цифрових технологій, Комюніке Єврокомісії «Європейський підхід до медіаграмотності у світі цифрових технологій», а також низка інших документів, затверджених Євросоюзом та ООН, наголошують, що медіаграмотність є базовим елементом політики у сфері споживання аудіовізуальної інформації, основою обізнаності у питаннях інтелектуальних прав людини, необхідною умовою задля залучення громадян до участі у демократичному житті, дієвим фактором міжкультурного діалогу.

Медіаграмотність допомагає людині активно використовувати можливості інформаційного поля телебачення, радіо, відео, кінематографа, преси, Інтернету, сприяє кращому розумінню мови засобів соціальної комунікації.

У більшості держав-членів ЄС медіаграмотність викладається в рамках формальної системи як окремий предмет або *Медіаосвіта (медіаграмотність)* інтегровано в інші предмети.

Наприкінці 2007 року Європейська Комісія прийняла Комюніке з медіаграмотності, яке стало ще однією складовою загальноєвропейської аудіовізуальної політики та кроком просуванням до виконання Директиви з Аудіовізуального медіасервісу. Стаття 33 цієї Директиви вводить зобов'язання щодо подання регулярних звітів до ЄК щодо рівня медіаграмотності у всіх державах-членах.

Завдання медіаосвіти й медіаграмотності на рівні ООН вперше обговорювалися на міжнародному форумі «Альянс цивілізацій» (Alliance of Civilizations), що відбувся 15-16 січня 2008 р. у Мадриді за участю політиків, діячів науки, культури різних національностей і релігій із 68 країн світу. Тут на секції медіаграмотності було офіційно оголошено про створення першого в історії ООН інтернет-порталу, цілком присвяченого проблемам медіаосвіти, медіапедагогіки, медіакомпетентності для аудиторії всіх національностей, релігій і вікового спектра, де подано матеріали (книги, статті, навчальні програми тощо) англійською, французькою, іспанською, арабською, російською та іншими мовами світу.

Сучасна теорія й практика медіаосвіти (О.Федоров) спирається на провідні теоретичні концепції медіаосвіти: ін'єкційну («захисну»),

«протекціоністську»); медіаосвіту як джерело «задоволення потреб» аудиторії; практичну («прагматичну»); медіаосвіту як формування «критичного мислення»; «ідеологічну».

Головна мета медіаосвіти в межах ін'єкційної теорії полягає в тім, щоби пом'якшити негативний ефект надмірного захоплення медіа (в основному дитячою і молодіжною аудиторією). Педагоги прагнуть допомогти учням\студентам зрозуміти різницю між реальністю і медіатекстом шляхом розкриття негативного впливу медіа (приміром, телебачення) на конкретних прикладах, доступних для розуміння конкретної аудиторії.

Теоретичною основою другої концепції є ідея «споживання і задоволення» у сфері медіа. Мається на увазі, що вплив медіа на аудиторію обмежений, учні можуть самі правильно обирати й оцінювати медіатекст відповідно до своїх потреб. Відтак пріоритет медіаосвіти вбачається в тім, щоби допомогти людині одержати з медіа максимум користі.

«Практичні» медіапедагоги вважають, що вплив медіа на аудиторію обмежений, головне – навчити особу використовувати медіаапаратуру. Звідси – підвищена увага до вивчення техніки, формування практичного уміння користуватися апаратурою, в тому числі й для створення власних медіатекстів. А це означає: мінімум міркувань і аналізу, максимум виконавської практики.

Теорію медіаосвіти як засобу формування «критичного мислення» можна вважати теорію, в якій мас-медіа уявляються «четвертою владою», що поширює моделі поведінки і соціальні цінності серед різнорідної маси індивідуумів.

Семіотична теорія медіаосвіти опірною має таку тезу: масмедіа часто прагнуть завуалювати багатозначний знаковий характер своїх текстів, а це загрожує свободі споживання інформації. Аудиторія надто пасивна стосовно «читання» медіатекстів. Відтак мета медіаосвіти – допомогти студентам «правильно читати» медіатекст. Основним змістом медіаосвіти стають коди і «грамматика» медіатексту, тобто мова медіа, а педагогічною стратегією – навчання правилам декодування медіатексту, опису його змісту, асоціацій, особливостей мови тощо.

Походження естетичної чи художньої теорії медіаосвіти йде від культурологічної теорії масової комунікації. Метою медіаосвіти є допомога аудиторії в розумінні основних законів та мови медіа як різновиду мистецтва.

Прихильники культурологічної теорії медіаосвіти вважають, що медіа пропонує, а не нав'язує інтерпретацію текстів. Аудиторія завжди перебуває у процесі діалогу з медіатекстами та їхнього оцінювання. Аудиторія самостійно аналізує контент, вкладає в нього свою інтерпретацію.

Ключовими базовими поняттями медіаосвіти (К. Безелгет та Е. Харт) визначено такі:

☞ «агентства медіа» (*media agencies*): робота, функції та цілі творців медіатекстів;

☞ «категорії медіа» (*media categories*): типологія видів і жанрів медіа/медіатекстов;

☞ «технології медіа» (*media technology*): способи/технології створення

медіатекстів;

☞ «мови медіа» (*media language*): медійні мови, тобто вербальна, аудіовізуальна, монтажний ряд медіатекстів;

☞ «репрезентації медіа» (*media representations*): способи уявлення, переосмислення дійсності в медіатекстах, авторських концепцій і т.д.;

☞ «аудиторії медіа» (*media audience*): типологія аудиторії, типологія медіасприйняття.

Практична реалізація завдань медіаосвіти втілюється в таких напрямках: спеціальна (або соціокультурна) медіаосвіта, що здійснюється в межах окремого курсу в навчальному закладі або в межах додаткової освіти; інтегрована медіаосвіта (формування вмінь працювати з інформацією мас-медіа в процесі навчання); факультативний підхід (створення мережі факультативів, гуртків, клубів медіаосвітнього циклу).

Основними функціями медіаосвіти визначено інформаційну, просвітницьку, функцію неінституціональної освіти, соціалізації особистості, ціннісно-орієнтаційну, адаптаційну, культурно-дозвілєву.

Завдання: Розкрийте зміст та форми реалізації означених функцій у вищій школі.

Інформаційні технології в інформаційному суспільстві

Інформатизація освіти в свою чергу тісно пов'язана з поняттям «інформаційні технології навчання», які широко впроваджуються і застосовуються в освітній діяльності.

У педагогічній науці поняття «інформаційні технології» мають різні потлумачення, як-от: «інформаційні та комунікаційні технології» (В. Биков); «інформаційно-телекомунікаційні технології» (Р. Гуревич); «інформатично-комунікаційні технології» (М. Жалдак).

Більшість учених пов'язують поняття «інформаційні технології» з методами, засобами, прийомами, процесами і середовищами обробки різноманітної інформації. Їх матеріальною і технічною базою є будь-яке обладнання і техніка, персональні комп'ютери з периферійними пристроями та різноманітні засоби зв'язу.

Інформаційні технології

☞ сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються для реалізації та забезпечення інформаційних процесів у різних галузях людської діяльності;

☞ використання програмних і технічних засобів для роботи з інформацією, що виявляються у реалізації особою управлінських функцій пошуку, аналізу, синтезу, узагальнення, технічної обробки і передачі інформаційних потоків.

Розвиток інформаційних технологій є найважливішим напрямком науково-технічного розвитку суспільства, який безпосередньо впливає на динамізм розвитку суспільства.

Особливостями інформаційних технологій, що використовуються у вищій освіті, є те, що вони ґрунтуються на сучасних персональних комп'ютерних і різноманітних мережних засобах зв'язку.

Аналіз ринку інформаційних компонентів засвідчує два великих класи інформаційних технологій: базові інформаційні технології (операційні системи, мови програмування, технології автоматизованого проектування, телекомунікаційні технології, технології обробки текстів, експертні системи та ін.) і прикладні інформаційні технології, що реалізують типові процедури обробки інформації в конкретних предметних галузях.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. *Розмірковуючи над проблемою, авторами зазначено особливості інформаційної цивілізації, які впливають на розвиток теорії і практики вищої освіти XXI століття:*

новий технологічний устрій суспільства, заснований на широкомасштабному і всесторонньому використанні інформації і наукових знань;

формування глобального цифрового інформаційного середовища світової спільноти;

формування інформаційного способу життя і професійної діяльності людей;

формування нового, інформаційного світобачення і світогляду людини;

поширення комплексу проблем забезпечення інформаційної безпеки людини і суспільства.

Висловіть вашу точку зору щодо означеної проблеми.

Найбільш актуальними напрямками розвитку процесу інформатизації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів є:

- створення концепції інформатизації та комп'ютеризації вищих навчальних закладів і комплексної програми її реалізації;
- створення інформаційно-аналітичної системи управління вищих навчальних закладів, яка повинна охоплювати його адміністративні, фінансові, господарські, навчальні та наукові підрозділи;
- підготовка науково-педагогічних працівників до ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній, науково-дослідній роботі та організаційній діяльності;
- формування інформаційної культури студентів, їх підготовка до ефективного використання ІКТ у навчальній, науково-дослідній роботі та майбутній професійній діяльності;
- розвиток та вдосконалення організації навчального процесу на основі широкого використання інформаційних та телекомунікаційних технологій,

неантаганістичного поєднання цих технологій з традиційними і новітніми педагогічними технологіями;

- широке використання освітніх, наукових і культурних ресурсів Internet у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Інформаційно-комунікаційні технології

Інформаційно-комунікаційні технології є мета технологіями, оскільки містять всі компоненти педагогічної технології (взаємодію викладачів і студентів, інколи опосередковану і асинхронну; специфічні форми, методи і засоби навчання).

В умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі традиційні вимоги зазнають значних трансформацій. Наприклад, важко уявити собі, як можна під час проведення віртуальної лекції або лабораторної роботи виявити сугестивні та перцептивні здатності людини.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах надають можливості індивідуалізувати та диференціювати процес навчання, так як навчальний матеріал вивчається з індивідуальною швидкістю. Окрім того комп'ютерні технології здійснюють контроль зі зворотним зв'язком, з діагностикою помилок і оцінкою результатів навчальної діяльності, а також самоконтроль і самокорекцію. Є можливість за допомогою комп'ютера візуалізувати навчальну інформацію, наочно представляючи на дисплеї певний процес, у тому числі схований в реальному світі, проводити лабораторні роботи в умовах імітації в комп'ютерній програмі реального експерименту.

Однак роль викладача в навчальному процесі в умовах використання інформаційно-комунікаційних технологій залишається не тільки провідною, але й ще більше ускладнюється. Змінюється зміст його праці, вона здебільшого набуває характеру наставництва, що потребує від нього не тільки постійної самоосвіти і професійного росту, але й інформаційної компетенції.

Дистанційна освіта

Сучасна система освіти в умовах інформатизації суспільства стає більш відкритою, набуває якісно нових ознак, які зумовлені процесами глобалізації і значними соціально-економічними трансформаціями у постіндустріальному суспільстві.

Значною мірою відкритість сучасної системи освіти стала можливою завдяки використанню в освітньому процесі нових інформаційних технологій, мережі Інтернет і, як наслідок, поширенню дистанційної форми навчання. Сьогодні дистанційне навчання здебільшого спрямоване на професійну підтримку людини, надання їй можливості підвищувати свою професійну кваліфікацію, перекваліфіковуватися, одержати другу вищу освіту.

Дистанційна освіта

☞ форма навчання, у процесі якої одержання освітніх послуг здійснюється на відстані без відвідування вищих навчальних закладів з використанням засобів інформаційних технологій.

Організація дистанційної освіти базується на таких принципах:

- *гнучкості* – студенти, слухачі в основному не відвідують регулярних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці;
- *модульності*;
- *паралельності* – навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю (або з навчанням за іншим напрямком), тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності;
- *економічності*: ефективне використання навчальних площ та технічних засобів, концентроване і уніфіковане представлення інформації, використання і розвиток комп'ютерного моделювання повинні призвести до зниження витрат на підготовку фахівців;
- *технологічності* – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини у світовий інформаційний простір;
- *соціальної рівності студентів* (слухачів) як надання рівних можливостей одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу;
- *інтернаціоналізації* – надання можливості одержати освіту у навчальних закладах іноземних держав, не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, що проживають за кордоном;
- *практичної спрямованості* – застосування дистанційної форми при навчанні навичкам нагадує тренінг в очному навчанні, який здатний у багато разів підвищити ефективність навчального процесу, тому що він спрямований на вироблення практичних навичок самостійної роботи з матеріалом. Як відомо, на очних лекціях у середньому слухачі засвоюють не більше 20%, якщо просто слухають, і не більше 40%, якщо записують. Дистанційні курси дозволяють на 60% відсотків підвищити ефективність навчання завдяки можливості на практиці відпрацювати отримані знання.

Дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати ті курси, які він викладає, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій.

Якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки дидактичних засобів залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали; передбачається введення спеціалізованого контролю якості дистанційної освіти на відповідність її освітнім стандартам.

Е-навчання

Е-електронне навчання (е-навчання) сьогодні найадекватніше відтворює інтеграцію між традиційним і дистанційним навчанням та поступово витісняє термін дистанційного навчання (Distance Learning).

З психологічної точки зору е-навчання орієнтує особу, яка навчається, на новий стиль освіти для життя і на освіту на протязі всього життя, технологію, яка розвиває вміння і навички для сталого життя і неперервного самовдосконалення.

У терміні е-навчання підкреслюється електронний вид навчальних матеріалів і можливість електронного обміну між викладачем і студентом, а також між студентами, що характерно для інформаційних освітніх технологій, на відміну від навчальних матеріалів на паперових носіях інформації, що передаються звичайною поштою.

E-learning

(скорочення від англ.
Electronic Learning)

- ✎ система електронного навчання, мережеве навчання, віртуальне навчання, навчання за допомогою інформаційних, електронних технологій;
- ✎ інтерактивне навчання, під час якого навчальний матеріал доступний у діалоговому режимі, і яке забезпечує автоматичний зворотний зв'язок з навчальною діяльністю студента.

Для кращого розуміння особливостей е-навчання варто заакцентувати на різних дефініційних ознаках поняття, які дають уявлення про його поліфункціональність.

e-Learning – широкий набір додатків і процесів, що забезпечують: навчання, побудоване на використанні web-технологій; навчання, побудоване з використанням персонального комп'ютера, віртуальних класних кімнат; засоби організації взаємодії користувачів у мережі. *e-Learning* включає в себе доставку навчального контенту через інтернет, інтранет, аудіо-і відеозапис, супутникове мовлення, інтерактивне телебачення і CD-ROM.

e-Learning – навчання, побудоване з використаних інформаційних і телекомунікаційних технологій. Охоплює весь спектр Дій, починаючи від підтримки процесу навчання, до доставки учбових контенту слухачам.

e-Learning 2.0

Останнім часом все більшого поширення набуває термін *e-Learning 2.0*. Термін *e-Learning 2.0* відображає тенденції в сфері організації електронного навчання, пов'язані з використанням технологій Web 2.0. На відміну від *e-Learning*, що припускає використання дистанційних курсів для організації навчання, *e-Learning 2.0* передбачає використання засобів Web 2.0: блоги; wiki; підкасти; соціальна мережа тощо.

Середовище e-Learning

Під середовищем *e-Learning* розуміється набір ІТ-сервісів, що використовуються при проведенні дистанційного навчання. Центральною ланкою середовища *e-Learning* є система дистанційного навчання. Система

дистанційного навчання забезпечує надання наступних сервісів: дистанційне навчання; управління навчанням; управління користувачами; управління технічною та методичною підтримкою; забезпечення взаємодії слухачів дистанційного навчання тощо.

Відповідно до поставлених завдань, крім системи дистанційного навчання, середовище e-Learning можуть утворювати інші інформаційні системи, наприклад, бази знань, системи колективної роботи.

Технології і засоби e-Learning

До найбільш значущих технологій і засобів e-Learning можна віднести наступні: системи дистанційного навчання; курси дистанційного навчання; підкасти, електронна пошта, MP3 плеєри; CD-ROM; Web-сайти; інструменти Web 2.0; системи колективної роботи тощо.

Існуючі технології та засоби e-Learning дозволяють:

- 🖥️ проводити навчання в різних формах, включаючи синхронне, асинхронне, змішане навчання;
- 🖥️ організувати взаємодію всіх учасників дистанційного навчання;
- 🖥️ використовувати сучасні засоби навчання (тренажери, симуляції, імітаційне моделювання тощо);
- 🖥️ вибудувати ефективне навчання;
- 🖥️ забезпечити доступ до сховищ електронних матеріалів;
- 🖥️ організувати колективну роботу слухачів дистанційного навчання тощо.

Відкриті системи освіти

Відкрита освіта – це, передусім, нові методи і прийоми навчання, викладання, підготовки і організації освітнього процесу та нові підходи до освіти, базовані на продуктивному і творчому використанні новітніх технологій.

Це не самі по собі новітні технології, а їх творче новаторське використання в освітній сфері. Такий підхід до інформатизації і комп'ютеризації освіти здобуває дедалі більше поширення і підтримку серед освітян.

До арсеналу технологій та інструментів відкритої освіти належать засоби забезпечення доступу до навчальних матеріалів (передусім, електронні бібліотечні системи), засоби візуалізації, інструменти колективної роботи з різноплановим освітнім контентом (як в рамках самого навчального процесу, так і для підготовки до занять вчителів і викладачів), а також широкий спектр засобів забезпечення сучасної дистанційної освіти – у першу чергу засоби аудіо- і відеозв'язку. До кола завдань, що можуть успішно вирішуватися за допомогою інструментів і методів відкритої освіти, також належить розширення можливостей для колективної роботи в рамках навчального процесу як на рівні викладач-студент (зокрема, також і в дистанційній освіті), так і по горизонталі – між колегами-учителями та викладачами вищих

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

навчальних закладів (як і студентами та аспірантами в рамках вирішення конкретних освітніх та наукових завдань).

Відкрита освіта – це також і базований на сучасних комп'ютерних технологіях менеджмент освітнього процесу, здатний суттєво підвищити як рівень поінформованості громадськості щодо стану справ в освіті, так і ефективність управління системою освіти.

Поряд з електронними бібліотечними системами дедалі більшого поширення в освітній практиці набуває також і ще одна велика група новітніх засобів на основі інформаційних технологій – системи управління навчанням (СУН, англ. Learning Management Systems, LMS). СУН використовуються для розробки і поширення навчальних матеріалів та роботи з ними у навчальному процесі.

Складовими систем управління навчанням є індивідуальні завдання, контрольні роботи різних типів, початкові проекти для роботи у малих групах, різноманітні текстові та мультимедійні посібники. Ці складові інтегруються у навчальні комплекси за допомогою відповідних комунікативних засобів, зокрема, сервісів повідомлень та голосового і відеозв'язку. СУН використовуються на всіх освітніх рівнях, однак на сьогоднішній день найбільшого поширення вони набули у вищій освіті.

Світові лідери галузі інформаційних технологій останнім часом дедалі більшу увагу звертають на освітню галузь, причому йдеться не про традиційні знижки на продукти і пристрої для навчальних установ, а про самостійні спеціалізовані освітні проекти. Так, Google спільно з одним із найбільших у світі видавництв навчальної літератури Pearson започаткувала роботу над безкоштовною системою управління навчанням OpenClass (<http://www.joinopenclass.com/open/view/t1>).

Компанія Microsoft нещодавно оголосила про створення власної навчальної соціальної мережі SO.CL (<http://www.so.cl/>).

Значною віхою у розвитку доступних високотехнологічних освітніх ресурсів обіцяє стати нова програмна розробка компанії Apple, яка представила оновлений програмний пакет iBooks 2, призначений для роботи з електронними книжками. До складу пакета тепер входять спеціалізовані компоненти для роботи з мультимедійними інтерактивними підручниками (МП), створення таких підручників та підготовки супутніх матеріалів (роздатковий матеріал, картки тощо).

САМОСТІЙНА РОБОТА

- А.** Розкрити зміст основних понять змістового модулю.
- Б.** Перевести основну інформацію модулю у мову таблиць, схем, графіків (вибір за бажанням).
- В.** На основі опрацювання джерельної літератури виконати практичні завдання і дати відповіді на запитання:

1. Визначити предмет і узагальнюючі завдання сучасної вищої освіти.
2. У яких документах говориться про місію сучасної вищої освіти? Як би Ви визначили місію вищої освіти?
3. Якщо сучасна вища освіта зазнала кризи, чи доцільно замінити її системою Інтернет або консалтингу? Напишіть обґрунтування позитивної чи негативної відповіді.
4. Обґрунтуйте основні пріоритети розвитку сучасної вищої освіти. Складіть тези доповіді для висвітлення цього питання.
5. Доведіть змістом документів спрямованість європейської політики на збереження «культурного плюралізму».
6. Визначте функції, які мова виконує у житті людини. Які з них, на Вашу думку, є пріоритетними у полікультурному суспільстві і у життєдіяльності людини?
7. Визначте основні напрями технологізації вищої професійної освіти. Запропонуйте власну систему інформаційно-технологічного забезпечення університетської освіти на магістерському рівні вищої освіти. Зробіть схематичне зображення цієї системи.
8. Які переваги відкритої освіти Ви можете виділити? Визначте ранг кожної з них. Складіть таблицю.
9. Чим відрізняються поняття «дистанційна освіта» і «дистанційне навчання»? Відповідь обґрунтуйте.

ВИСНОВКИ ДО МОДУЛЮ 1.

- ❖ Виховання свідомої особистості, пробудження й культивування в ній найвищі духовні цінності та чесноти – в центрі уваги теорії та практики вищої освіти. Основний орієнтир у діяльності вищих навчальних закладів – особистість студента, його людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний.
- ❖ Глобалізація являє собою багатосторонній процес, в якому чітко простежуються політичні, економічні, соціальні, культурологічні, інформаційно-технологічні, демографічні, екологічні та інші аспекти, що впливають на розвиток і реструктуризацію одного з найважливіших соціальних інститутів суспільства – системи вищої освіти.
- ❖ Основними формами конвергенції є: конвергенція інтелектуального капіталу; конвергенція Європейських систем вищої освіти; конвергенція європейських стандартів в галузі науки та технологій як стратегія посилення взаємодії національних освітніх систем; отримання акредитації освітніх програм у провідних акредитаційних агенціях.
- ❖ На початку XXI ст. одним з ключових факторів трансформації вищої освіти стала його інтернаціоналізація, що відбувається під впливом глобальних соціально-економічних і політичних процесів на засадах міжнародного і

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

європейського освітнього права для забезпечення високих стандартів якості вищої освіти.

- ❖ У світовій практиці виділяють чотири стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: узгоджений підхід, залучення кваліфікованої робочої сили, отримання прибутку, розширення можливостей.
- ❖ На міжнародному рівні інтернаціоналізація спрямована на досягнення міжнародних академічних стандартів у викладанні, навчанні й науковій діяльності, впровадження міжнародного компоненту в освітньо-професійні програми підготовки здобувачів вищої освіти. На національному рівні інтернаціоналізація є ключовим елементом національної стратегії для визначення національних пріоритетів, державної стратегії в галузі вищої освіти, збереження та проголошення національної культури та ідентичності.
- ❖ Болонський процес, маючи історичне коріння у 50-х рр. ХХ століття, є конвергенція вибудовування національних систем вищої освіти в Європі, спрямована на структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень з метою створення європейського наукового й освітнього простору.
- ❖ Аксіологічний аспект рефлексії теорії та практики сучасної освіти дає можливість по-новому переосмислити вищу освіту з позицій провідної культуротворчої функції. Вища освіта як соціальний інститут виконує ряд соціальних функцій і виступає сама як безпосередня соціальна цінність.
- ❖ Стратегічний пріоритет освітньої політики нового тисячоліття — формування суспільства, яке постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, сприяючи залученню кожної особи до різних форм безперервної освіти: формальної, неформальної, інформальної.
- ❖ В основу концепції неперервної освіти покладено одвічні ідеї гуманізму, погляд на людину як на епіцентр усієї життєдіяльності на планеті. Експертами ЮНЕСКО були сформульовані основні принципи системи безперервної освіти: формального (formal learning), спонтанного (informal learning), неформального (non-formal learning).
- ❖ У ХХІ столітті університет стає головним соціальним інститутом сучасного суспільства, який спроможен забезпечити зважене, наукове обґрунтування процесів державотворення, створити прогресивні моделі суспільного розвитку.
- ❖ Університетська освіта виконує важливі функції: соціальну, економічну, політичну, соціокультурну, технологічну, нероздільності навчального процесу і наукових досліджень.
- ❖ У процесі еволюції університетської освіти сформувалися її історично змінні парадигми (культурно-ціннісна, академічна, класична, професійна, технократична, гуманістична, просвітницька, індустріальна, постіндустріальна), кожна з яких утворилася в залежності від домінування в певну історичну епоху ідеального уявлення людини про універсальне знання.

- ❖ У ХХІ столітті поширення набувають такі основні моделі університетської організації: класичний університет, «університет–суспільство», автономний університет, «університет-наука-виробництво», університет-технополіс, підприємницький університет, «корпо-ративні університети», модель «регіональний університетський комплекс», «міжнародний університет», віртуальний університет, дослідницький університет.
- ❖ Культурологія освіти як соціогуманітарна наука є інтегративною сферою знання, специфіка якої полягає в орієнтації на буття та діяльність людини й суспільства як цілісних феноменів.
- ❖ Полікультурна освіта призначена для забезпечення прав та задоволення освітніх, мовних, культурних тощо потреб усіх етнічних груп і етнічних спільнот, спрямована на формування в особистості здатності сприймати універсальне (загальнолюдське), особливе (національне), індивідуальне (етнонаціональне) і діяти відповідно до засвоєних культурних цінностей як повноправний представник світу, Європи, України, свого етносу.
- ❖ Мова є невід'ємною ознакою нації, одним із найістотніших чинників її самовиявлення і світосприйняття, важливим показником її життєдіяльності й духовності.
- ❖ Інформатизація освіти, як складова загальної тенденції глобалізації світових процесів розвитку, є ефективним засобом зміни традиційного характеру навчання на таке, що передбачає опанування інформаційною культурою. Технологізація вищої освіти є показником її якості.
- ❖ Медіаосвіта є атрибутом глобалізаційних перетворень, чинником конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства. Основними функціями медіаосвіти визначено інформаційну; просвітницьку; соціалізуючу; ціннісно-орієнтаційну, адаптаційну; культурно-дозвіллеву.
- ❖ Ознаками освітніх технологій є системність, концептуальність, діагностичність, алгоритмічність, ієрархічність, ефективність, а також прогнозованість.
- ❖ Організація дистанційної освіти базується на принципах: гнучкості; модульності; паралельності; економічності; технологічності; соціальної рівності студентів (слухачів); інтернаціоналізації.
- ❖ Е-електронне навчання (е-навчання) найадекватніше відтворює інтеграцію між традиційним і дистанційним навчанням (Distance Learning).

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет і завдання теорії і практики вищої освіти.
2. Криза сучасної освіти та основні проблеми для вирішення в галузі вищої освіти у ХХІ столітті.

ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

3. Вища освіта в умовах цивілізаційних змін, процесів глобалізації, світової євроінтеграції та інформатизації суспільства.
4. Вектор розвитку особистості у постіндустріальному світі і суспільстві знань. Місія сучасної вищої освіти.
5. Глобалізація та конвергенція вищої освіти.
6. Поняття інтернаціоналізації вищої освіти. Рівні інтернаціоналізації.
7. Європейський простір вищої освіти: характеристика, етапи і умови розвитку.
8. Основні принципи розвитку вищої освіти в умовах глобалізованого полікультурного світу.
9. Еволюція університетської освіти. Парадигми, функції, принципи університетської освіти. Сучасні моделі розвитку університетської освіти.
10. Вища освіта у реалізації концепції навчання упродовж життя.
11. Основні ідеї та парадигми навчання упродовж життя.
12. Ознаки регіональної вищої освіти.
13. Формальна, інформальна, неформальна освіта.
14. Зв'язок вищої освіти й освіти дорослих. Андрагогічна та педагогічна моделі навчання у вищій школі.
15. Вища освіта як особистісна, суспільна і соціальна цінність.
16. Особливості реалізації аксіологічного підходу у вищій освіті.
17. Суспільна й особистісна цінність неперервної професійної освіти.
18. Мовна культура, культура особистості, культура суспільства: міждисциплінарна інтеграція понять і явищ.
19. Основні функції мови у полікультурному суспільстві.
20. Відкриті системи освіти. Дистанційна освіта. Інформатизація і технологізація вищої освіти. Співвідношення понять «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання».
21. Вплив сучасних інформаційних технологій на зміну освітньої парадигми.
22. Медіаосвіта як чинник конкурентоспроможності економіки і фактор академічної і професійної мобільності людини.
23. Основні функції дистанційного навчання. Переваги та недоліки е-навчання.
24. Практика вищої освіти в умовах цивілізаційних змін у постіндустріальному суспільстві.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ ВИЩА ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО

Зміст навчальних елементів

- Вища освіта у правовому та економічному просторах суспільства.
- Освітнє право. Економіка вищої освіти.
- Якість вищої освіти. Конкурентоспроможність ВНЗ.
- Професійно-педагогічна діяльність викладача вищої школи.
- Педагогічна творчість.
- Професійна компетентність.

Компетентності

- Здатність визначати особливості розвитку вищої освіти в системі соціальних інститутів суспільства
- Здатність характеризувати вищу освіту з т.з. економічних законів, враховуючи позиціонування ВНЗ на ринках праці і освітніх послуг
- Здатність визначати особливості професійної діяльності викладача вищої школи в умовах сучасних цивілізаційних змін

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Акмеологічний підхід, вища освіта, економіка вищої освіти, інтелектуальна економіка; конкурентоспроможність вищої освіти; компетенція, компетентність; людський капітал; майстерність викладача; маркетинг у вищій освіті; освітній менеджмент; освітнє право; освітня політика; освітня послуга; педагогічна творчість; правова держава, правовий простір; правова система; правове регулювання у сфері освіти; ринок освітніх послуг; соціальний інститут; тьютор; якість вищої освіти

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ : ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Вища освіта в системі соціальних інститутів. Освітнє право
В.Астахов, В.Биков, К.Богомаз, М.Зубрицька, О.Кархут, В.Кремень, В.Огнев'юк, П.Валєєв, К.Романенко, С.Ніколаєнко

Економіка вищої освіти. Якість вищої освіти
Л.Антошкіна, Т.Боголіб, В.Буковинський, Ю.Бенедик, Дж.Д. Брюс, Н.Верхоглядова, В. Гельман, С.Зарецька, С. Клепко, В.Куценко, В.Коваль, І. Майбуров, Т. Оболенська, В. Ройтер, О.Романовський, С.Салига, С.Соляннікова

Професійно-педагогічна діяльність викладача
К. Астахова, І. Зязюн, О. Гура, О. Дубасенюк, І. Зимняя, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, С. Сисоєва, І. Соколова

Лекція 6.

НІ

ВИЩА ОСВІТА У ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ СУСПІЛЬСТВА

Педагогіка і педагог у постіндустріальному суспільстві

Створення умов у вищому навчальному закладі для розвитку духовності, інтелекту і творчих якостей студентів, їх особистісного і професійного зростання, формування у них інформаційної культури, здатності до самореалізації, самовдосконалення і навчання упродовж життя

визначають завдання і зміст педагогіки постіндустріалізму.

На думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство – це новий принцип соціально-технологічної організації і новий спосіб життя, що витісняє індустріальну систему. Інтелект і творчий потенціал людини стають основною продуктивною силою суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність.

Постіндустріальна культура підкреслює унікальність людини. У постіндустріальному суспільстві найбільш цінними якостями є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника.

Постіндустріальне суспільство

☞ це суспільство, в економіці якого, в результаті науково-технічної революції і істотного зростання доходів населення, пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг. Виробничим ресурсом стають інформація і знання.

У зв'язку зі зростанням ваги знань та інформації, наука перетворюється на безпосередню виробничу силу суспільства — все зростаючу частину доходів передові країни отримують не від продажу промислової продукції, а від торгівлі новими технологіями і наукоємною та інформаційною продукцією, як-от: кіно, телепрограми, комп'ютерні програми тощо. В постіндустріальному суспільстві наукові розробки стають головною рушійною силою економіки.

Педагогіка постіндустріального світу на відміну від педагогіки індустріального суспільства спрямована на розвиток особистості в усіх багатоаспектних вимірах його прояву.

Саме зрушення у динамічних характеристиках розвитку особистості визначають ефективність педагогічного впливу. Така педагогіка значно більше ніж педагогіка індустріального суспільства ґрунтується на законах вікової та педагогічної психології. Оскільки особистість виховується особистістю, ефективність педагогічного впливу педагога постіндустріального суспільства значною мірою визначається моральними та духовними цінностями самого педагога, філософією його світогляду і погляду на світ.

Особистість і суспільство знаходяться у відносинах взаємної функціональної цінності: особистість для суспільства і суспільство для особистості.

**Ознаки
«постіндустріалізму»**

- перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
- переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;
- провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства;
- орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології;
- прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Bell D. Notes on the Post-Industrial Society // The Public Interest. — (№7 1967) 102-118.

Цій меті мають служити такі елементи суспільства, як соціальні інститути, що дають змогу створити міцну і стійку систему відносин між людьми у складному суспільному середовищі, сформувавши соціальний порядок, необхідний для задоволення об'єктивних потреб щодо безпеки, збереження умов матеріального життя, соціальних благ, цінностей культури тощо.

**Вища освіта
у системі соціальних
інститутів**

Для суспільства, як складної організованої системи, життєво важливо закріпити певні типи соціальних взаємодій, зробити їх узгодженими, доцільними, які відбувалися б за певними правилами, були обов'язковими для соціальних спільнот, соціальних організацій, соціальних груп.

Соціальні інститути виникають внаслідок процесу диференціації суспільства (Г. Спенсер). Вони є каркасом соціуму і «фабриками відтворення» соціальних відносин і зв'язків між людьми (Е. Дюркгейм).

Соціальний інститут – це організована система зв'язків і соціальних норм, яка об'єднує значущі суспільні цінності і процедури, що задовольняють основним потребам суспільства.

Соціальний інститут
(лат. institutum —
організація, лад)

➤ відносно стійка модель поведінки людей і організацій, що історично склалася у певній сфері життєдіяльності суспільства і безпосередньо впливає на динамізм розвитку суспільства.

Інституціональний механізм є основним ресурсом для взаємодії суб'єктів і являє собою систему функціонування інституту, тобто інститут в дії. Інститути визначаються за допомогою інституційного механізму і визначають ті правила, за якими буде відбуватися взаємодія між різними суб'єктами.

Успішна діяльність соціального інституту можлива при реалізації певної сукупності умов: по-перше, наявності *соціальних норм та приписів*, що регулюють поведінку людей у рамках даного інституту; по-друге, *інтеграції* їх у соціально-політичну та ціннісну структуру суспільства, що, з одного боку, забезпечує формально-правову основу діяльності інституту, а з іншого – дозволяє здійснити соціальний контроль над відповідними типами поведінки; по-третє, наявності *матеріальних засобів та умов*, що забезпечують успішне виконання інститутами нормативних приписів та здійснення соціального контролю.

Кожен соціальний інститут має як специфічні *особливості*, так і *спільні ознаки з іншими інститутами*. Їх призначення – задовольняти найважливіші життєві потреби колективу: у відтворенні роду (інститут сім'ї та шлюбу); у безпеці та соціальному порядку (політичні інститути, держава); у добуванні засобів існування (економічні інститути, виробництво); у вирішенні духовних проблем, сенсу життя (інститут релігії); у передачі знань, соціалізації підростаючого покоління, підготовці кадрів.

Соціальні інститути виконують специфічні *функції*.

- *Регулятивна* функція полягає у регулюванні дій індивідів за допомогою норм, правил поведінки, санкцій, дій індивідів у межах соціальних відносин.
- Завдяки *функції відтворення, безперервності* суспільних відносин соціальний інститут транслює досвід, цінності, норми культури з покоління в покоління.
- *Інтегративна* функція полягає у згуртуванні прагнень, дій, відносин індивідів, що загалом забезпечує соціальну стабільність суспільства.
- *Комунікативна* функція спрямована на забезпечення зв'язків, спілкування, взаємодії між людьми за рахунок певної організації їх спільної життєдіяльності.

Характеристика вищої освіти як соціального інституту

Становлення особистості у системі суспільних відносин, його соціалізація є складним і суперечливим процесом, що містить наявність взаємозв'язаних між собою факторів, – соціальних інститутів.

Кожний із них характеризується своїми специфічними рисами і особливостями. Проте всі вони нерозривно пов'язані один з одним і утворюють єдине ціле – систему суспільних відносин.

Соціалізація людини як процес передачі цінностей здійснюється за допомогою соціальних інститутів, найважливішими з яких є сім'я, освіта (у т.ч. вища освіта), політика, етнос, засоби масової інформації.

Вища освіта у постіндустріальному суспільстві слугує людині соціальним і професійним захистом, оскільки дозволяє швидко адаптуватися до життєвих змін, сприймати нестандартні ситуації та приймати нестандартні рішення, розумітися в динамічних процесах глобалізованого, інформаційного світу, критично оцінювати набутий досвід, знаходити сили і можливості для подальшого розвитку та самовизначення.

Вища освіта є провідним і визначальним продовженням процесу соціалізації, головним інструментом культурної спадкоємності поколінь. Зміни, які відбуваються у суспільстві, породжують нові вимоги щодо системи вищої освіти.

Соціальний інститут вищої освіти надає сталості та визначеності суспільним відносинам стосовно нагромадження та передавання знань, соціального досвіду, відтворення та розвитку культури, цілеспрямованого формування особистості, інтелектуального потенціалу суспільства.

Однією з найбільш важливих *функцій* інституту вищої освіти є *трансляція і поширення цінностей культури в суспільстві*. Ідеться про цінності культури в широкому їх розумінні – наукові знання, професійні навички й досвід, досягнення в мистецтві, моральні норми і правила, стандарти і традиції соціальної поведінки тощо. Водночас інститут освіти виконує функцію *забезпечення історичної спадковості, використання історичного досвіду і духовної спадщини поколінь*.

Виховна функція системи вищої освіти полягає у формуванні за допомогою цілеспрямованої діяльності певних соціальних рис світогляду у молоді, визнання ними пануючих у суспільстві норм поведінки, ціннісних орієнтацій, тобто у підготовці молоді до виконання певних соціальних обов'язків. Виховання молоді в дусі конформізму, визнання культурних цінностей та ідеалів, що склалися в суспільстві, сприяє підтриманню існуючого соціального порядку. Але освіта сприяє й соціальним змінам, які відбуваються у зв'язку з переоцінкою знань і цінностей.

Вища освіта «визначає майбутнє» не лише суспільства в цілому, але й кожного громадянина, тому ще однією соціальною функцією вищої освіти є функція *професіоналізації*, що полягає у підготовці людини до компетентного виконання професійних завдань на ринку праці, а в масштабах суспільства – підготовку кваліфікованих кадрів для всіх сфер суспільного життя.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання: Пропонуємо висловити своє ставлення до даної тези. Чи вважаєте Ви такий підхід до розуміння цінності вищої освіти актуальним ?

«Вища освіта дозволяє кожному члену суспільства стати самодостатньою особистістю, адже розвиваючи розум і душевні сили людини, дає змогу замислитися не тільки над вирішенням особистісних і професійних проблем, а й зрозуміти ті перетворення, які відбуваються у суспільстві, стати їх активним учасником».

Важливою функцією вищої освіти в умовах індустріального та інформаційного суспільства постає *соціальна селекція*. Освіта надалі більш інтенсивно, ніж інші чинники (класове, національне походження, рівень добробуту) впливає на стративу, класову структуру суспільства, створює умови для розмиття соціальних бар'єрів, високої динаміки соціальної мобільності, надає окремим громадянам можливість для підвищення власного соціального статусу завдяки

здобутій освіті, для змін соціальних ролей, для динамічного переміщення між різними прошарками населення.

Виконання функції соціальної селекції забезпечує раціональне відтворення і поновлення соціальної структури суспільства, а отже, і його нормальне функціонування. Це є прямим виявом взаємодії інституту освіти й соціальної структури суспільства. Виконуючи селекційну функцію, інститут освіти сприяє соціальній мобільності, створенню можливостей просування вгору на вищий соціальний щабель. Життєві прагнення та цілі випускників безпосередньо пов'язані з розвитком професійної кар'єри, із професійною мобільністю як детермінантою їхніх високих статусних позицій, життєвого успіху. Шлях до успіхів, високий авторитет у суспільстві, на службовій ниві є оцінкою задоволеності своїм життям. Для досягнення цієї мети сучасному випускнику необхідно обрати прагматичну модель поведінки на ринку праці, що вимагає активного діяльносного, раціонального підходу до вибудовування своєї професійної кар'єри. При цьому, на думку С.Сисоевої, вища освіта *виховує національну еліту*, людей з високими моральними принципами, які мають досягнення у певних сферах діяльності та беруть на себе відповідальність за збереження благополуччя і стабільності у суспільстві, за пошук нових шляхів його розвитку.

Сприяючи науковому прогресу, вища освіта вносить істотний внесок у збагачення і розширення культурної спадщини суспільства. Крім того, завдяки тісним зв'язкам університетів з промисловістю відбувається інтеграція науки, вищої освіти і виробництва, результатом якої є прискорення науково-технічного прогресу суспільства.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання: *Обгрунтуйте авторську точку зору, висловлену у тезі. У якій спосіб держава, на Ваш погляд, має стимулювати розвиток професійних амбіцій людини ?*

Вища освіта має стимулювати *саморефлексію* – глибоке усвідомлення людиною своєї причетності до певної соціальної спільноти і професійної групи, де якнайкраще і найповніше вона здатна реалізувати професійні компетенції та особистісні потенції.

У демократичному суспільстві вища освіта, забезпечуючи процес гармонізації та вдосконалення людських якостей, має сформувати новий тип особистості, нового громадянина – активного учасника соціально-економічних і політичних перетворень.

Вища освіта у правовому просторі суспільства

В українському суспільстві очевидним є значне посилення уваги та практичного інтересу до права та правових інститутів, змінюється ставлення до права як механізму безконфліктної соціальної взаємодії, реалізації громадянами своїх законних інтересів.

Право набуває конкретних особистісно значущих ознак, що знаходить своє відображення у високому престижі юридичних спеціальностей, зростанні попиту на наукову та науково-популярну юридичну літературу. Затребуваними є правове знання та правова інформація. Очевидною є тенденція позитивного впливу правової освіти на формування цінності права та поваги до закону. Загальний демократичний устрій системи влади і політики правової держави органічно пов'язаний з його правовими засадами. В основу правової держави покладено рівність державної влади, громадянина і суспільства, їхня правова рівність перед законом.

Правова держава

➤ держава, в якій функціонує режим конституційного правління, існує розвинута і несуперечлива правова система й ефективна судова влада, забезпечено реальний розподіл функцій між виконавчими органами влади за умови ефективної взаємодії та взаємоконтролю, а також контролю з боку суспільства.

Головні ознаки правової держави класифікують на соціально-змістовні і формальні.

Соціально-змістовні функції правової держави:

- Закріплення в законодавстві основних прав людини.
- Панування у суспільному і державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення, забезпечуючи та гарантуючи непорушність прав меншості або окремого індивіда, втілюючи, при цьому, загальнолюдські цінності та ідеали.
- Урегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозвільного принципу — особі дозволено все, що прямо не заборонено законом; та регулювання діяльності державних органів на основі спеціальнодозвільного принципу — дозволено тільки те, що прямо передбачено законом.
- Наявність взаємовідповідальності між особою і державою, яка включає у себе можливість для громадянина не тільки оскаржити неправомірні дії державного органу або службовця, але й отримати відшкодування за зазнані збитки.
- Притаманність усім громадянам високої правової культури, яка включає у себе знання актуального чинного законодавства та вміння і навички його використання.

Формальні функції правової держави:

- Реалізація принципу розподілу влад на законодавчу, виконавчу та судову та наявність ефективного механізму їхньої взаємодії та взаємоконтролю.
- Юридична захищеність особи, тобто наявність розвинених та ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини.
- Високозначуще становище у суспільному і державному житті судових органів, як вирішальної, найбільш надійної юридичної гарантії прав людини.

➤ Неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя, включаючи державні органи, громадські організації та громадян.

Державна політика України передбачає систему заходів щодо правової освіти громадян як засобу трансляції правової культури, способу орієнтації в соціально-правовому просторі відповідно до норм – правових і етичних – правомірної поведінки, сприяння подоланню правового нігілізму, пом'якшення конфліктності та ризикогенності українського суспільства тощо.

Правовий простір

☞ сукупність матеріальних і нематеріальних (духовних), статичних і динамічних складових соціального буття даного суспільства або світового (регіонального) спільноти на конкретному історичному етапі їх розвитку, опосередкованих існуванням і дією права як соціального регулятора;

Формування правового поля вищої освіти – одне з найбільш актуальних завдань функціонування, розвитку та реформування цієї галузі в трансформаційний період. Досконалість і повнота законодавчої бази у сфері освіти є першою необхідною умовою як формування та реалізації державної освітньої політики, так і забезпечення можливості ефективного функціонування системи освіти, зокрема вищої. У більш вузькому плані поняття правового простору виражає органічну єдність трьох його головних складових: права, правосвідомості і правовідносин.

Вищій освіті, як і всім іншим соціальним інститутам, належить своє місце у правовому просторі.

По-перше, у сфері вищої освіти здійснюється підготовка фахівців для наукової та професійної діяльності в різних областях науки і практики. Тим самим, і наука, і практична діяльність, і система науково-дослідних установ і організацій, закладів вищої освіти, які здійснюють як базову підготовку за напрямками і спеціальностями вищої освіти, підвищення кваліфікації і перепідготовку фахівців, також виступають елементом правового простору суспільства. Настільки ж істотним елементом правового простору виступає, безумовно, і система чинного законодавства про освіту (міжнародного, європейського, національного, регіонального).

По-друге, у учасників освітніх відносин (студентів, науково-педагогічних працівників, професійних і громадських об'єднаннях працівників освіти тощо), які підпадають під «освітню» юрисдикцію своєї держави, формується специфічне «освітньо-правова» свідомість (індивідуальне чи групове), яке багато в чому обумовлює їх правову поведінку в сфері вищої освіти. Особливо це позначається в умовах наданих освітнім законодавством викладачам і науковцям у сфері освіти академічної свободи (автономії), а також представленню автономії адміністрації освітньої установи в організації освітнього процесу. Особливості розуміння своїх юридичних освітніх прав і обов'язків, тлумачення та застосування відповідних правових норм, ставлення

до них, в цілому до стратегії і тактиці освітньої політики та освітнього законодавства держави, може призводити до різних варіантів освітньо-правової поведінки, аж до явних порушень вимог законодавства в галузі освіти.

По-третє, під дією освітнього законодавства у всіх без винятку учасників освітніх відносин виникають, змінюються, припиняються правові зв'язки, що зумовлюють особливості їх правових відносин. Особливості цих правовідносин у визначальній мірі обумовлюються їх юридичним змістом (юридичними правами та обов'язками), хоча в не меншій мірі на це впливають психологічні, організаційні та інші неправові чинники.

По-четверте, специфіка освіти як органічного компонента правової системи (правового простору) суспільства не може не відбиватися на діяльності суб'єктів нормотворення – від федерального законодавця до органів управління освітніми установами, в чюю компетенцію входить вироблення і прийняття локальних нормативно-правових актів.

Вища освіта як предмет і результат правового регулювання

У теорії права галузь права розуміють як відносно самостійну сукупність юридичних норм, яка регулює якісно однорідну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання.

Поділ системи права на галузі ґрунтується на певних критеріях. Такими критеріями є предмет (матеріальний критерій) і метод (юридичний критерій) правового регулювання.

Освітнє право

- галузь права, система правових норм, що регулюють відносини з приводу організації та здійснення освітнього процесу між:
 - суб'єктами освітньої діяльності різних держав з приводу визнання різних інститутів освіти;
 - органами державної влади та суб'єктами освітньої діяльності (з приводу створення, управління, ліцензування, атестації, акредитації, матеріального та фінансового забезпечення діяльності тощо);
 - освітньою установою і споживачами освітніх послуг (учнями, студентами, батьками, суспільством).

Поняття «освітнє право» тлумачиться як галузь законодавства, галузь (інститут) права, як сукупність правовідносин, як сегмент (різновид) правосвідомості, як сегмент правової реальності (правового простору), як суб'єктивне право на освіту, як навчальна дисципліна та напрямок наукових досліджень.

Слід підкреслити міждисциплінарний характер відповідних досліджень, які здійснюються на стику знань у галузі соціальної філософії, антропології, педагогіки, психології, соціології, порівняльного правознавства, теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного, цивільного, трудового права та інших юридичних галузевих наук.

Предметом освітнього права є освітні відносини. Освітні відносини (освітні правовідносини) діють в особливій, самотійній сфері предметно-практичної діяльності суспільства і держави, принципово відрізняються від цивільних, адміністративних, трудових та інших суспільних відносин і в силу цього відокремлюються як окремий вид суспільних відносин. Освітні відносини володіють складною і динамічною структурою. Тривають, як правило, протягом декількох років і поділяються на низку ієрархічно взаємопов'язаних стадій (чвертей, семестрів, навчальних років тощо).

Освітні відносини характеризуються одночасно багатосторонніми, багатоаспектними, заснованими на особистій участі в них суб'єктів освітніх відносин. Відмежування предмета правового регулювання однієї галузі від іншої здійснюється на основі виявлення якісної однорідності складових його елементів: суб'єктів, об'єктів, змісту, динамічних чинників.

За суб'єктами освітні відносини виникають між:

- ✓ навчальним закладом і особою, яка навчається;
- ✓ органами управління освітою та навчальними закладами;
- ✓ органами управління освітою різного рівня;
- ✓ органами виконавчої влади та навчальними закладами;
- ✓ органами судової влади та навчальними закладами;
- ✓ навчальними закладами та представниками підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій, які беруть участь в освітньому процесі ВНЗ;
- ✓ студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами;
- ✓ керівниками, педагогічними, науковими, науково-педагогічними працівниками, спеціалістами;
- ✓ особами, які навчаються у навчальних закладах і працівниками навчальних закладів тощо.

Об'єкт освітніх відносин – це те, заради чого виникають правовідносини (дії, утримання від дій). Об'єктом освітніх відносин є те, відносно чого вони виникають, розвиваються і припиняються. Передусім це відносини, що уособлюють характер діяльності суб'єктів, юридичні наслідки їх поведінки, певні правові інтереси та ін. Об'єкт освітнього права не є однорідним.

До об'єктів освітніх відносин можна віднести: освітні послуги (їх доступність та якість); умови для кожної людини створені з метою повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку (їх рівність).

Предмет правового регулювання зазвичай розглядають як визначальний критерій системи права. Він – головна, об'єктивна підстава для розподілу правових норм за галузями права. Його доповнює метод правового регулювання. Метод правового регулювання – сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини (відповідає на запитання «як?»). Він несе основне навантаження в динаміці, «роботі» права, показує, як регулюються суспільні відносини, якими прийомами та у які способи.

Правовий метод являє собою певний набір юридичного інструментарію, завдяки якому державна влада здійснює необхідний вплив на суспільні відносини з метою спрямування їх розвитку в бажаному напрямку.

Значну роль у процесі становлення освітнього права відіграє розвиток аналогічного законодавства, формування його як системного галузевого утворення.

Поняття *системи права* характеризує сутнісну внутрішню сторону об'єктивного права, поняття системи законодавства відбиває його зовнішню сторону – форму. *Система права* складається з галузей права, які мають свій предмет і метод правового регулювання, а *система законодавства* включає галузі законодавства, в яких відсутній метод регулювання, а предмет регулювання не завжди однорідний, як у галузей права. Проте це традиційне співвідношення змінюється, якщо йдеться про становлення нових галузевих утворень. В цьому випадку галузь права починається з формування системи законодавства, тобто галузь законодавства є юридичною основою, базою галузі права.

У правовому регулюванні суспільних відносин у галузі освіти виділяють 4 стадії: нормативно-правова регламентація суспільних відносин у освітній сфері; визначення спеціальних умов, при настанні яких відбувається дія загальних норм і які дозволяють перейти від загальних правил до більш конкретних; установлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; практична реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, яка об'єктивно виражається в такому елементі механізму правового регулювання, як акти реалізації, що утворюють його заключну ланку.

Специфіка суспільних відносин у сфері вищої освіти з усіма їх взаєминами і залежностями відбивається в регулюючих відносинах законодавчих актів і їх складових норм права.

Освіта і міжнародне право

Міжнародне освітянське право є на сьогодні відносно новою підгалуззю міжнародного публічного права. На сучасному етапі розвитку міждержавних відносин на рівні міжнародних стандартів у сфері освітнього простору діють норми та принципи, що є закріпленими у відповідних міжнародно-правових актах про освіту.

Міжнародне освітянське право включає різні групи норм, які регламентують однорідні відносини: про статус освітніх установ, положення педагогів, дітей, студентів, визнання навчальних курсів і дипломів, розв'язання протиріч, стандартизацію в освіті і т. д.

Міжнародне співтовариство напрацювало низку нормативно-правових актів, де визначено міжнародні стандарти в галузі освіти. Відповідно до норм міжнародного права деякі з них, такі як резолюції і декларації, не обов'язкові для виконання, інші (договори, пакти, конвенції) мають обов'язкову юридичну силу, якщо вони ратифіковані вищим законодавчим органом держави.

Джерелами міжнародного права у галузі освіти є документи:

- прийняті *Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (ООН) і її спеціалізованими установами – Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО) і Міжнародною організацією праці (МОП), регіональними міжнародними організаціями – Радою Європи й Співдружністю Незалежних Держав, а також двосторонні угоди держав.*

Усі документи ЮНЕСКО ґрунтуються на принципах і нормах, закріплених *Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини*, іншими документами ООН, і містять конкретні нормативні положення, які регулюють освітні відносини в певній відносно самостійній сфері освіти, а також закріплюють діючі механізми, покликані забезпечити реалізацію цих положень у конкретних відносинах.

- Документи Міжнародної Організації Праці, у межах діяльності якої розроблено нормативні документи з питань соціального забезпечення працівників у сфері освіти, осіб, які навчаються без відриву від виробництва, нормування праці й заробітної плати й інші моменти залучення трудового процесу в освітній.

- Документи, прийняті з питань освіти для країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД). Основною правовою базою міждержавних відносин у межах СНД є багатосторонні й двосторонні угоди в різних сферах відносин. Більшість актів СНД, які регулюють відносини в галузі освіти відповідають принципам і нормам *Загальної декларації прав людини* й закріплюють право громадян на обов'язкове здобуття безкоштовної початкової й загальної освіти (технічна й професійна освіта в більшості країн є загальнодоступною).

Загальна декларація прав людини 1948 року — універсальний документ щодо прав людини, зокрема й права на освіту. Стаття 26 декларації проголошує право кожної людини на освіту. Освіта повинна бути спрямована на всебічний розвиток людини, сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами, бути безоплатною, хоча б початкова й загальна, початкова освіта має бути обов'язковою, технічна і професійна — загальнодоступною, вища — однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного; батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх дітей.

Освітня політика

- сфера діяльності, пов'язана відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду;
- найважливіша складова політики держави, інструмент забезпечення фундаментальних прав і свобод особи, підвищення темпів соціально-економічного і науково-технічного розвитку, гуманізації суспільства, зростання культури

Міжнародні правові акти є частиною національного законодавства, а також резолюції, конвенції, які мають статус рекомендаційних документів, значною мірою впливають на формування державної політики в галузі освіти.

Предметом освітньої політики є відносини або система відносин, що виникають у процесі діяльності.

Суб'єктом освітньої політики є індивід, соціальні спільноти (нація, професійні групи, еліти), соціальні інститути (держава, політичні партії та рухи, профспілки, групи інтересів тощо), державні органи регулювання освітнього процесу (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, інститути громадянського суспільства). У сучасних політичних умовах суб'єктами державної освітньої політики виступають як регіональні структури управління освітою, так і міжнародні органи й установи, котрі здійснюють освітню політику на світовому рівні (наприклад, ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, ЄС, Міжнародний фонд «Відродження» та ін.). Склад і компетенції органів та інституцій освітньої політики є специфічними для кожної держави.

Об'єктами освітньої політики виступають власне самі національні системи освіти, офіційно закріплені в кожній державі, міжнародні зв'язки національних систем освіти, структурні елементи. Через неоднаковий рівень економічного розвитку в державах сучасного світу їхня освітня політика спрямована на розвиток різних елементів системи освіти.

Об'єкт освітньої політики

☞ освіта як суспільне благо, як інтелектуальний і матеріальний ресурс суспільства, як система освітніх інституцій.

Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С.623.

Тип освітньої політики визначається характером соціально-економічних та політичних відносин у суспільстві, якістю еліт, домінуючою політичною культурою, національними освітніми традиціями.

Освітня політика включає у себе три елементи: *нормативно-правову* політику як визначення меж поведінки суб'єктів освітнього процесу та меж їх компетенцій; *культурно-ідеологічну* політику, що визначає орієнтації суспільної свідомості, які впливають на вибір рішення; *фінансову* політику, спрямовану на розподіл і використання засобів, які виділяються на освітні потреби.

Пріоритети освітньої політики країн Європейського Союзу визначаються такими базовими принципами розбудови єдиного європейського освітнього простору:

- полікультурна Європа – мовний та етнокультурний плюралізм, як наслідок історичного формування держав – націй у Європі; сприяння вивченню іноземних мов; урахування різноманітних національних підходів в освіті протягом життя;
- мобільна Європа – формування системи взаємовизнання дипломів; підтримка обмінів викладачами, учнями, студентами й адміністративним

кадрами; прийняття процедури, яка дасть змогу вчителям тимчасово працювати в різних державах ЄС;

- Європа професійної підготовки для всіх – рівний доступ усіх дітей до високоякісної освіти; вжиття заходів щодо боротьби з відсівом школярів;
 - Європа навичок – підвищення якості базової освіти, приведення системи підготовки молоді у відповідність з економічними, технологічними та соціокультурними потребами розвитку суспільства; удосконалення всіх секторів освіти, зокрема технічної професійної та вищої;
 - Європа, яка відкрита для світу – зміцнення зв'язків з іншими державами, співробітництво з міжнародними організаціями і фундаціями.
-

Цикли і компоненти освітньої політики

Ваді Хаддад (1995) у своїй роботі «Процес планування освітньої політики» визначає шість фаз циклу політики: аналіз існуючої ситуації; створення варіантів політики; оцінювання варіантів політики; адаптація політичного рішення; політичне планування і впровадження; оцінювання впливу політики.

Компонентами освітньої політики визначають: визначення проблеми; розвиток політики; обговорення і прийняття рішень; упровадження політики; оцінювання політики.

Управління вищою освітою у зарубіжних країнах

Динамічне суспільство знань потребує активного розвитку неперервної освіти. Організація вищої освіти має бути гнучкою, швидко реагувати на зміни у навколишньому середовищі, у тому числі на мінливі вимоги ринку праці.

Пошук нових управлінських рішень щодо створення ефективної інфраструктури безперервної освіти є нагальним завданням розвитку освітніх систем усіх країн світу.

Управління вищою освітою в США базується на принципах демократії, соціальної детермінації, гуманізації, правової пріоритетності, науковості та компетентності, інформаційної достатності та зворотного зв'язку. Роль громадськості США в управлінні вищою освітою є визначальною.

Структура управління державною вищою освітою в США є пірамідальною, тобто включає горизонтальний і вертикальний поділи. Горизонтальний поділ пов'язаний з участю в управлінні державних, громадських органів та органів самоврядування. Управління державним сектором вищої освіти здійснюється на чотирьох адміністративних рівнях: *федеральному* (Департамент освіти США, Американська рада з освіти), яке є децентралізованим; *штатному* (рада регентів, регулюючо-координаційна рада, консультативно-координуюча рада, департамент з вищої освіти або підрозділ з вищої освіти департаменту освіти штату), який представлено централізованою і децентралізованою моделлями; *колегіального*

округу (рада округу, виконавчий апарат ради округу); навчального закладу (рада опікунів, адміністрація закладу).

Основна місія Департаменту освіти США – це загальностратегічне планування і сприяння розвитку всіх рівнів освіти. До основних засобів, що використовуються Департаментом і його підрозділом – Службою з післясередньої освіти належать: участь у формуванні національної освітньої політики та визначенні її законодавчих засад, розподіл федеральних фондів, контроль за діяльністю акредитаційних агенцій. Департамент освіти безпосередньо не втручається в діяльність органів управління державною вищою освітою нижчих адміністративних рівнів і навчальних закладів.

За централізованого управління в штатах функціонують ради регентів, які керують розвитком вищої освіти в цілому та безпосередньо управляють діяльністю кожного державного вищого навчального закладу в межах штату. За децентралізованого управління – штатні координаційні ради виконують функції координації діяльності закладів вищої освіти, не втручаючись у їх внутрішню діяльність.

Наявність місцевого рівня управління державною вищою освітою – рівня округу – притаманна лише управлінню коледжами й лише у тих випадках, коли коледжі штату об'єднані в окрему від університетів систему, на чолі якої стоїть рада коледжів штату.

Тип внутрішнього управління державними вищими навчальними закладами залежить від того, яким є управління на рівні штату – централізованим чи децентралізованим. У першому випадку вищі навчальні заклади управляються безпосередньо штатною радою регентів, у другому – мають власний орган управління – раду опікунів. Структура внутрішнього управління, починаючи з рівня президента, є подібною для обох випадків і включає виконавчі органи (адміністративна рада), органи самоврядування (академічний сенат, рада професорсько-викладацького складу) та консультативні ради.

Характер управління державною вищою освітою в США в цілому та на кожному з рівнів безпосередньо визначається як громадсько-державний, оскільки управління здійснюється громадськими структурами. Органи ж державної влади — штатні департаменти вищої освіти чи підрозділи з вищої освіти штатних департаментів освіти – є виконавчими органами даних громадських структур і підпорядковуються їм у своїй діяльності. Громадсько-державний характер управління вищою освітою в США детермінується також механізмом забезпечення якості вищої освіти в США – акредитаційного процесу, який є громадсько-державним щодо форми здійснення та державно-громадським щодо форми контролю.

Управління вищою освітою в *Канаді* децентралізоване і підлягає, згідно з Конституцією країни, сфері виняткової юрисдикції провінцій. Загально канадських стандартів освіти не існує, немає федерального міністерства освіти. Кожна провінція самостійно визначає політику у цій сфері і формує бюджет для забезпечення освітніх потреб.

Федеральний уряд надає кошти на розвиток освіти провінційним адміністраціям, у складі яких є відповідні Міністерства або департаменти. Координуючим й узгоджувальним органом виступають загально канадські об'єднання та асоціації.

Усі університети входять до однієї із найстаріших недержавних організацій країни – Асоціації університетів і коледжів *Канади* (AUCS), що виступає з'єднувальною ланкою між університетами і урядом, розвиває міжнародні зв'язки і реалізує спільні освітні проекти.

В епоху індустріалізації та перманентних війн на континенті Європи сформувалася й набула значного поширення «наполеонівська» модель впливу держави на освіту. Тут встановився суспільний консенсус щодо збереження і централізації управління освітою та державного контролю за якістю й ефективністю навчально-виховного процесу. Одночасно, громадяни не покладаються на ідеальність роботи державних органів і за тривалий час активних політичних дій домоглися своєї рівноправної участі в усіх важливих справах: шкільних педагогічних радах, різних комітетах і комісіях (зокрема – екзаменаційних) та ін. Подібне представництво на практиці означає реалізацію принципу меритократизму – оцінювання особи за її персональними здібностями і досягненнями, а не за походженням і, почасти, отриманою освітою.

Для вищої освіти *Німеччини* характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно відбувається Конференція міністрів освіти земель; впливовим і дієвим органом є також Спілка ректорів ВНЗ. Вищі навчальні заклади фінансуються землями на 94%, центром – на 6%. Близько 7,8% фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки. Загалом, вища освіта у Німеччині на 90% державна, через що кількість студентів у вищих навчальних закладах щорічно збільшується на 40 %.

Система управління Німеччини ієрархічно побудована таким чином. На верхніх її щаблях знаходиться Федеральне Міністерство освіти, Комісія з освіти у бундестазі та Конференція ректорів і президентів вищих навчальних закладів; на рівні земель – відповідно міністерства культур та місцеві конференції ректорів і президентів вищих навчальних закладів.

В Європі високою централізацією і громіздкими структурами виділяється система вищої освіти *Франції*. Там створено групу впливових суспільних органів і асоціацій консультативного характеру. Головними з них є Національна рада з вищої освіти і досліджень (CNESER), а також Конференція президентів університетів. Вони активно співпрацюють з Міністерством освіти, яке виконує контрольні і керівні функції щодо діяльності всіх ВНЗ і наукової роботи в системі вищої освіти зокрема стандартизація навчальних планів, відбір за конкурсом професорсько-викладацького складу).

У 90-х роках ХХ ст. у Міністерстві освіти Франції була створена нова структура – спеціалізоване управління планування і розвитку університетів, яке координує стратегічні питання взаємодії державної влади й університетів. Закони «Про орієнтацію вищої освіти», «Про вищу школу» послідовно

збільшували ступінь автономії французьких університетів, робили систему управління гнучкішою та менш централізованою, хоча все одно важелі стратегічного управління вищої освіти залишаються за Міністерством освіти.

Французькі принципи централізованої моделі управління державним сектором освіти знаходимо в Італії, Іспанії, Греції, Португалії, а в меншому обсязі – у державах Скандинавії та Балтії. Її модифікований і пристосований до національних умов варіант втілено в Німеччині, де на вищому (університетському) освітньому рівні держава визнає застосовність гумбольдтівських принципів *Lehrfreiheit* і *Lernfreiheit* – «свободи навчати» і «свободи вчитися», а на нижчих використовує досить високий рівень контролю за виконанням головних цілей виховання й навчання.

Університетський сектор *Данії* складається з 8-ми університетів та, згідно проведеної реформи вищої школи, підпорядкований Міністерству науки, технології та інновацій. Внаслідок реформи системи освіти було змінено систему і структуру управління університетів та чітко відокремлено управління навчальним процесом і науковими дослідженнями від вирішення адміністративних, фінансових, господарських і технічних питань щодо заезпечення діяльності ВНЗ.

За новою схемою ректори не обираються, а призначаються на конкурсних засадах Наглядовою радою університету як менеджери, що відповідають за забезпечення нормального функціонування установи, у т.ч. за всі адміністративно-фінансові питання. До Наглядової ради входять як провідні представники науково-викладацького складу університету, так і відомі й авторитетні фахівці, необов'язково пов'язані з вищою школою. Саме Наглядова рада приймає принципові рішення стосовно змін до організації навчального процесу або проведення науково-дослідницької роботи.

З кожним університетом Міністерством науки, технологій та інновацій укладається контракт (*Performance Contract*), в якому, зокрема, визначено: • фахівців у яких галузях та сферах готуватиме даний ВНЗ; • кількісні та якісні параметри роботи університету, у т.ч. число студентів та аспірантів, рівень їх підготовки, кваліфікація і кількість викладачів; • пріоритетні напрямки науково-дослідної роботи, що відповідають світовому рівню (як правило, 1–3) і фінансуватимуться з державно-гобюджету; • напрямки науково-дослідної роботи, що фінансуватимуться з різних джерел.

Британська модель стосунків держави й освіти найближча до американської, але має одну радикальну відміну – у Великій Британії слово «держава» означає все королівство, а у США – лише один штат.

Державне управління вищою освітою Литви має розвинуту інституційну та нормативно-правову основу, всі вищі навчальні заклади володіють автономією, а діяльність державних органів спрямована на забезпечення відвертості і відповідальності перед суспільством; співпраці членів академічного співтовариства; європейських гуманітарних і демократичних традицій та узгодженості з положеннями Європейського простору вищої освіти.

У Литві державну політику в сфері науки та освіти формує Сейм Управління вищою освітою і наукою у межах своїх компетенцій відповідно до Закону Литовської республіки (2009 р.) здійснює Уряд, Міністерство освіти та науки та інші міністерства, Наукова рада Литви, Державний фонд освіти, Центр оцінки якості освіти, контролер з академічної етики та процедур, уповноважені Урядом та Міністерством освіти і науки органи, а також інші інституції. Консультативно-дорадчим органом Міністерства освіти і науки із стратегічних питань розвитку вищої освіти є Рада з вищої освіти, яка формується Урядом. Рада з наукових досліджень Литви є державною бюджетною установою, є радником Сейму і Уряду з питань науки і підготовки вчених; бере участь в здійсненні програм наукових досліджень, експериментального (соціального, культурного) розвитку та ін., в програмному конкурсному фінансуванні наукових досліджень, робіт з експериментального (соціального, культурного) розвитку і організовує оцінку здійснюваної в Литві наукової діяльності.

Державний фонд освіти у встановленому Урядом порядку здійснює адміністрування державних позик і надає спонсорську підтримку позикам студентам тощо. Центр оцінки якості освіти є державною бюджетною установою, яку формує Міністерство освіти і науки. Його основними задачами є: заохочення якості діяльності вищих навчальних закладів за допомогою зовнішньої оцінки, а також акредитації установ і освітніх програм; створення сприятливих умов для вільного переміщення осіб шляхом організації і проведення оцінки і (або) визнання в Литві кваліфікацій, пов'язаних з вищою освітою, одержаних в іноземних установах та здійснення інших встановлених Урядом функцій.

Найвищим органом академічного самоврядування державного університету є сенат (складається з вчених університету, визнаних творчих працівників в галузі мистецтва, студентів, державного коледжу – академічна рада (членами якої є викладачі і студенти коледжу, а також представники інших науково-навчальних інституцій). Органом громадського нагляду і опіки державних університетів є рада університету, державного коледжу – рада коледжу.

У Новій Зеландії управління системою освіти здійснюється Міністерством освіти, яке санкціонує програми фінансування, розробляє навчальні програми, загальну політику в області освіти, реалізує контрольні функції. Безпосередньо координацією діяльності університетів і розробкою програм їх фінансування займається фінансова комісія університетів, яка працює в тісному контакті з урядом і Міністерством освіти. Університети Нової Зеландії не мають безпосереднього підпорядкування Міністерству освіти, а тому підпорядковуються лише уряду.

Серед країн, які останніми роками пов'язують з системою освіти свої разючі успіхи у соціальному, економічному, політичному житті – Японія та Південна Корея. Разом з Китаєм вони представляють східноазійський тип освіти та педагогічної освіти. Хоча Японія та Південна Корея зазнали сильного

американського впливу, їх освітні сфери зберегли азійську своєрідність. Ця особливість, щонайперше, полягає у значній централізації управління освітою, сильному впливі держави на всі аспекти освітнього життя, незважаючи на достатньо розвинутий приватний освітній сектор (наприклад, в Японії 75% ВНЗ є приватними).

У 2000 р. в Японії був створений Національний інститут моніторингу діяльності університетів з метою підвищення ефективності розподілу коштів на освітню та дослідницьку роботу.

У 2001 р. відбулося об'єднання Мінпромнауки і Міністерства освіти Японії в Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технології. У цьому ж році на засіданні Кабінету міністрів була представлена «Політика в області структурної реформи системи університетів Японії» – документ, в якому визначено пріоритетні завдання: • реорганізація системи управління університетів; • перетворення університетів у національні університетські корпорації; • розвиток системи вищої освіти, що відповідає найвищим міжнародним стандартам за допомогою впровадження принципів конкуренції та системи сторонньої оцінки діяльності університету та професорсько-викладацького складу; • поліпшення дослідницьких програм в кожному університеті; • визначення 30 провідних університетів тощо.

У липні 2003 р. був введений в дію «Закон про Національні університетські корпорації». 1 квітня 2004 кожен з національних університетів, щоб перетворитися в «Національну університетську корпорацію», одержав статус юридичної особи. Корпорації мають у власності землі та будівлі університетів. Штатні співробітники вже не є цивільними службовцями.

Реформа вищої освіти сприяла розвитку академічної і фінансової автономії університетів. Зросла їх конкурентоспроможність в дослідженнях та наданні освітніх послуг. Була прийнята передова система фінансової звітності разом з введенням змагальності. Ефективним виявився стратегічний і функціональний менеджмент університетів. Тим не менш, нові корпорації залишаються «національними» в тому сенсі, що держава продовжує нести відповідальність за їх діяльність, надаючи університетам основну частину фондів, у яких вони потребують, у вигляді блок-грантів (а не кошторисного фінансування, як раніше), які кожен університет використовує на свій розсуд. Гранти можна переносити на наступні роки. Окремо, для зручності національних університетів, виділяються «основні фонди розвитку».

Міністерство освіти КНР у складі Держради КНР регулює всі аспекти системи освіти Китаю, включаючи системи обов'язкової початкової освіти, вищої освіти, додаткової освіти і т. д.

Міністерство займається сертифікацією вчителів, викладачів, стверджує навчальні програми, підручники і навчальні посібники, розробляє стандарти для всієї системи освіти, проводить моніторинг з метою підвищення якості вищої освіти. Особлива увага приділяється технічним наукам. Міністерство освіти з початку політики реформ і відкритості почало реалізовувати довгострокові проекти з розвитку системи освіти у КНР. Так, для поліпшення

якості вищої освіти, наукової складової діяльності академічних установ, а також матеріально-технічної бази були розроблені і успішно реалізуються програми «Проект 985» і «Проект 211».

Жорстко конкурентний світовий освітній ринок і перегляд у зв'язку з цим політики просування закладів вищої професійної освіти на світовому освітньому ринку викликав необхідність і модернізації адміністративного законодавства КНР, норми якого при централізованій моделі управління вищою освітою зазнали істотних змін. У результаті реформ установам вищої освіти надана широка автономія у всіх областях їх діяльності, і, перш за все, педагогічної та дослідницької.

У країні перейшли на диверсифіковану систему фінансування діяльності закладів вищої освіти при збереженні провідної ролі державного бюджету як джерела фінансування. Створення спільних з іноземними навчальними закладами університетів та навчальних програм дозволило залучити іноземних викладачів і фахівців для роботи в Китаї з метою підвищення привабливості здобуття вищої освіти в Китаї іноземними студентами.

Суб'єкти освітнього процесу у вищій школі зарубіжних країн

У світовій університетській культурі структура посад науково-педагогічного складу пов'язана з терміном «професор».

У більшості розвинутих країн усталилася така архітектура посад професорсько-викладацького складу: асистент професора (assistant-professor), асоційований професор (associate professor) або доцент (docent, хоча в західній вищій освіті цю посаду використовують дедалі рідше) і повний професор (full professor). Але кожна країна має свої особливості, пов'язані із градацією наукових ступенів і науково-педагогічних посад у вищих навчальних закладах.

У системі вищої освіти *Німеччини* існує чотири категорії викладачів: професор, асистент, науковий працівник і викладач спеціальних дисциплін (іноземних мов, спорту тощо). Функції перших двох виконують доктори, але професор повинен мати чималий досвід і обирається за національним конкурсом. Науковий працівник мусить мати вищу освіту, виконувати наукові дослідження і проводити практичні заняття зі студентами. Увесь викладацький склад має статус державних службовців.

В *Німеччині* здійснюється присудження двох наукових ступенів: доктора (нім. *Doctor, Dr.*) та доктора габілітованого (нім. *Doctor-Habilitation*).

- Ступінь доктора наук присуджують з певної галузі науки після успішного захисту дисертації. Здобувачами докторського ступеню можуть бути особи, які здобули диплом магістра (нім. *Diplom Magister*) або отримали державний диплом у системі підготовки національних німецьких кадрів для керівних органів, а також низки спеціальностей особливого реєстру – юристи, шкільні вчителі, фармацевти тощо, які надають після отримання диплома магістра і за наявності дворічного професійного стажу (нім. *Sta atse xamen*). Захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук відбуваються тільки в університетах (нім. *Universitaten*). Навчання здобувачів здійснюється в

докторантурі та пов'язане з проведенням докторантами самостійних наукових досліджень упродовж трьох років. Дисертаційне дослідження докторантами проводяться в інститутах Товариства Макса Планка, науково-дослідних центрах, у національних та індустриальних лабораторіях. Науковий ступінь доктора наук, участь у конкурсі після роботи за кордоном та наявність вагомих наукових здобутків дозволяє отримати першу професорську посаду (нім. *W 2* – професор, але не завідувач кафедри, так званий «професор без влади»).

- Доктор габілітований – наступний етап в науковій кар'єрі доктора наук, що передбачає підготовку габілітації (нім. *Habilitation*) і захист її перед спеціальною експертною комісією. Науковий ступінь доктора габілітованого можна отримати за будь-якою спеціальністю, запровадженою німецькими університетами, за умови, що претендент має всі відповідні ступені вищої освіти за цією спеціальністю з гарними оцінками. Державний диплом доктора габілітованого дозволяє посідати другу професорську посаду (нім. *W 3*) на університетській кафедрі.

У Республіці Польщі прийняті два наукових ступені: доктора (пол. *Doktor*, пол. *Doktor sztuki* або кваліфікація I ступеню) та доктора габілітованого (пол. *Doktor habilitowany*, пол. *Doktor habilitowany sztuki* або кваліфікація II ступеню) з певної галузі науки чи мистецтва.

- Докторський ступінь присуджується особам з академічним ступенем магістра або рівноцінним йому, які склали докторські іспити визначені Радою наукових установ (Університетською вченою радою) та захистили докторську дисертацію. Підготовкою докторів наук займаються університети і наукові центри, які мають третю ступінь вищої освіти – докторантуру (*studia doktoranckie*) та дозвіл Центральної комісії з наукових ступенів і звань присуджувати докторський ступінь. Докторантура здійснює навчання, що триває чотири роки, за стаціонарною та заочною формами. Вступ до докторантури здійснюється на конкурсній основі. Приймальна комісія готує рішення на основі проекту докторської дисертації, інтерв'ю з кандидатом на докторську програму, середньої оцінки його атестату бакалавра та магістра або ідентичній йому ступені; крім того, до уваги береться також знання іноземної мови та наукова діяльність кандидата.

- Доктор габілітований присуджується претендентам, які вже мають ступінь доктора, зробили значний внесок у науку чи мистецтво, пройшли процедуру габілітації та успішно захистили дисертаційну роботу.

У галузі мистецтва присвоюються кваліфікації I і II степеня, які є рівнозначними званнями доктора й доктора габілітованого відповідно.

Завдяки схожості умов проходження програм навчання в докторантурі Польщі та аспірантурі України та вимог щодо захисту кваліфікаційних робіт, наукові ступені доктора та габілітованого доктора у Польщі відповідно прирівнюються до кандидата наук і доктора наук в Україні. Громадянам зазначених країн дозволяється продовжувати навчання чи здобувати наступний науковий ступінь в іншій – відповідно в Україні або Польщі.

В *Угорщині* перша наукова ступінь – доктор університету, присвоюється випускникам університету, що здали 2-3 спеціальних іспитів і захистили дисертацію в комісії університету. Друга – кандидат наук, третя – доктор наук, яка присуджується Академією наук. Доктор університету може обіймати посади асистента і ад'юнкта, кандидат наук – доцента і завідувача кафедрою. Затвердження на посаду професора і завідувача кафедрою здійснюється постановою Ради Міністрів

Єдиним науковим ступенем в *Італії*, починаючи з 1999 року, коли відбулася реформа системи дипломів і ступенів відповідно до загальноєвропейських освітніх стандартів, являється ступінь доктора (італ. *Dottorato di Ricerca*). Навчання здобувачів здійснюється в університетах. Здобувачами наукового ступеня можуть бути лише випускники *Laurea Specialistica* (італ. *LS*), яка присвоюється після закінчення академічно орієнтованої дворічної програми і відповідає 120 кредитам ECTS та написання кваліфікаційної роботи.

Протягом першого року навчання студенти вивчають кілька загальноосвітніх університетських курсів, з яких здають іспити, а в кінці року індивідуально для кожного обирається область спеціалізації і науковий керівник. Протягом наступних років здобувачі відвідують семінари відповідно до їх спеціалізації, а залишок часу присвячують дослідженням, збору інформації та роботі над дисертацією, представляючи регулярні звіти про результати роботи науковому консультанту.

Програма проведення дослідницької діяльності з присудженням ступеня доктора наук (італ. *Corsi di Dottorato di Ricerca – CDR*) розрахована на три роки і включає написання дисертаційної роботи, однак у разі необхідності може бути продовжена ще на один рік без надання стипендії. Завершивши роботу над дисертацією, претендент представляє її для процедури захисту — отримання позитивної оцінки незалежної Комісії та затвердження результатів дисертаційної роботи ректором університету. Після завершення докторантури особливо видатним студентам пропонується продовжити своє перебування у ВНЗ на посаді асистент-професора (італ. *Assistant professor*) або постдока за контрактом строком від року до трьох років.

Професорсько-викладацький склад вищих закладів освіти *Іспанії* поділяють на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повинні мати звання доктора, тільки для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного вищого закладу освіти, однак, для отримання права на роботу вони складають ще професійний іспит. Уряд та Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня, це, зокрема, стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо.

В університетах Великобританії для науково-педагогічного складу є чотири позиції: *лектор, старший лектор, кандидат у професори (reader) і*

професор. Щоб посісти ці посади, необхідно пройти конкурсний відбір. У британських університетах є можливість посадового росту в одному й тому ж університеті, проте це не просто. Найважчий перехід із посади старшого лектора на посаду кандидата в професори (*reader*). Він може взагалі не відбутися ніколи, бо для цього потрібні очевидні наукові досягнення з міжнародною популярністю.

У Великобританії немає вікового цензу на зайняття лекторських або професорських посад, бо вік прирівнюють у правовому аспекті до таких категорій, як раса, етнічна належність, релігія, стать, а отже, він не підлягає дискримінації. Пенсійний вік тут становить 65 років, але кілька років тому прийнято закон, що нівелює вікову ознаку, і скасовано обов'язковий вихід на пенсію.

Структура посад професорсько-викладацького складу в США має чотири рівні. Перший рівень (*graduate-assistants*) – *референт*, на нього призначають випускників університетів із дипломами магістрів терміном на один рік із правом подальшого перепризначення. Стартова посада випускника докторської програми з дипломом PhD – *асистент професора* (*assistant professor*). На неї призначають терміном на 3 роки з правом повторного призначення.

Другий трирічний термін для цієї посади останній: якщо подальшу роботу асистента професора визнано безперспективною, йому пропонують підшукати інше місце роботи. Якщо асистент професора зарекомендував себе гарним педагогом і активним дослідником (вигравав гранти, активно публікував статті у провідних наукових журналах, створив свою лабораторію, брав участь у престижних конференціях тощо), йому пропонують постійну посаду асоційованого професора (*associate-professor*). Після близько 10 років успішної роботи (активна дослідницька діяльність, новизна результатів, публікації, гранти тощо) асоційований професор може перейти на постійний вищий посадовий рівень – *повний професор* (*full professor*). Обидва етапи супроводжуються лише експертизою результатів наукової і педагогічної діяльності претендентів на посаду.

Найвища каста професорів університетів США – *professor-tenure*. Цей статус присуджують через 6–9 років викладання після атестації на посадах асоційованого професора і повного професора. Професор-tenure отримує *довічний контракт* із університетом, розірвати який може тільки він сам.

В університетах *Канади* існують чотири градації викладачів: лектор, помічник професора, асоційований професор, повний професор.

Лекція 7.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИЩІЙ ОСВІТІ І ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Реалізація компетентісного підходу у вищій освіті зумовлена такими чинниками:

По-перше, глобалізацією усіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства в умовах загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу. За таких обставин вищі навчальні заклади як соціальні інститути формальної освіти мають надати молодій людині можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці. Компетентнісний підхід у професійній підготовці спрямований на формування особистості, здатної до здобуття подальшої професійної (вищої) освіти, соціальної та професійної мобільності.

По-друге, необхідністю опанувати мистецтвом швидких трансформаційних змін в освітніх системах як у локальному (регіональному, національному) середовищі, так і глобальному просторі; підготовку високоосвічених, життєво компетентних випускників, здатних і готових самостійно, свідомо і творчо визначати та здійснювати власне життя.

По-третє, переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя, де ці новоутворення стають визначальною сферою професійної діяльності людини; держава і провайдери освіти за таких обставин передусім змушені скерувати свої зусилля на досягнення економічної й соціальної ефективності вищої освіти як головного чинника успішної соціалізації та кар'єрного зростання громадян.

По-четверте, філософією постіндустріального суспільства, в якому визначальними цінностями є рівень вищої освіти, професіоналізм, здатність людини до навчання протягом життя. Саме тому у моделі компетентного випускника ВНЗ можна врахувати та адекватно відобразити вимоги ХХІ століття до особистості.

По-п'яте, упровадженням моделі особистісно орієнтованого (студентоцентрованого) навчання, яка передбачає визнання студента суб'єктом цього процесу; формування та розвиток здатності до конструктивної соціальної активності, цілеспрямованої участі у соціальному, суспільно-політичному та культурному житті громади та держави.

Компетентнісний підхід

- ✎ розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості;
- ✎ інтеграція змісту й технологій теоретичної й практичної компонентів підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ з метою формування в нього певних компетенцій, що сприяють його швидкій адаптації на ринку праці, успішному розв'язанню життєвих, особистісних, професійних завдань для самовизначення, саморозвитку, самореалізації.

Концептуальні основи щодо реалізації компетентнісного підходу в умовах формування глобального інноваційного суспільства із збереженням досягнень та традицій національної вищої освіти закладені в положеннях Сорбонської, Болонської декларацій, Лісабонської угоди, Берлінського,

Бергенського, Лондонського, Празького, Львівського комюніке, Хартії Кельнського самміту «Групи восьми» – «Цілі і задачі навчання протягом всього життя», Санкт-Петербурзького самміту «Групи восьми» – «Освіта для інноваційних суспільств у XXI столітті», рішеннях третьої-п'ятої сесій Світового громадського форуму «Діалог цивілізацій» (2004-2007 рр.), резолюції Всесвітньої конференції з вищої освіти-2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (ЮНЕСКО, м. Париж, 5-8 липня 2009 р.) тощо.

Природним генетичним прообразом компетентнісного підходу вважаються ідеї загального й особистісного розвитку, сформульовані у контексті психолого-педагогічних концепцій розвивальної й особистісно орієнтованої освіти.

Етапи становлення компетентнісного підходу

- *перший етап – 1960-1970 рр.* – введення в науковий апарат поняття «компетенція», а також розмежування понять «компетенція» та «компетентність»; початок досліджень різних видів мовної компетенції в галузі лінгвістики; уведення у науковий обіг поняття «комунікативна компетентність»;
- *другий етап – 1970-1990 рр.* – використання понять «компетенція» та «компетентність» у теорії та практиці вивчення мови; розробка змісту поняття «соціальна компетенція»/ «компетентність»;
- *третій етап – з 90 рр. XX ст.* – характеристика та дослідження компетентності як наукової категорії в освіті; професійна компетентність особистості і «професійно-педагогічна компетентність» стають предметом спеціального та всебічного розглядання; термін «компетентність» широко вживаний у професійній педагогіці;
- *четвертий – з початку XXI ст.* – визначення компетентності як особистісні результати опанування студентом (особою, що навчається) програми на певному рівні вищої освіти.

У науково-педагогічних джерелах компетентнісний підхід розглядають також у таких змістових площинах:

- як узагальнена умова здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій;
- як методологічний та організаційно-педагогічний орієнтир, що акцентує увагу на меті і результатах професійного навчання і виховання;
- один з тих чинників, що сприяють модернізації змісту освіти, механізм приведення його у відповідність до вимог сучасності (Н.Побірченко);
- здатність випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в процесі, у соціальній структурі (В. Байденко, Н. Бібік, А. Субетто);
- спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості,

результатом якого буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості (О. Пошетун);

▪ метод моделювання й проектування результатів освіти і їхніх відображень у стандарті; дозволяє поставити за основу міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату освітнього процесу; орієнтувати діяльність випускників на розмаїтість професійних і життєвих ситуацій (О. Дубасенбк).

З позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду (О. Савченко).

Особливостями компетентнісного підходу у вищій освіті є:

- визнання компетенцій в якості результату навчання на кожному етапі безперервного циклу;
- перенесення акцентів з поінформованості суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем;
- студентоцентрована спрямованість навчання;
- спрямованість фахової підготовки на майбутнє працевлаштування випускників і задоволення потреб ринку праці і вимог працедавців;
- у зверненні в освітньому процесі до людини, з опорою на антропологічні та аксіологічні засади її розвитку (світогляд, критичність мислення, відношення до праці, професії, до себе і партнерів, здатність до самооцінки свого внутрішнього світу). Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості.

Вищим проявом професійної компетентності фахівця впливати на ринок праці, зокрема, аналізувати й узагальнювати суспільні потреби в якісних характеристиках продукції професійної сфери, а також спроможність створювати (організовувати) виробництво цієї продукції (наприклад, організація власного бізнесу), у тому числі за рахунок компетентностей, поєднуючи їх з виконанням конкретних робіт і плануванням роботи залучених працівників (команди).

Поняття «компетенція» «компетентність»

На різних етапах розвитку педагогічного знання вчені розмірковували про професійно значущі якості викладача, різні здібності, уміння, визначали суть здійснюваних нею видів діяльності.

Аналіз різних підходів до визначення понять «компетенція» та «компетентність» дає підстави стверджувати, що означені поняття мають різношарову багатокомпонентну структуру та полісемантичне значення.

Компетенція
(від лат. *competentia* – здібний, “*competens* (*competentis*)” – здатний, досвідчений у певній галузі)

☞ сукупність встановлених в офіційній формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, що визначають можливість приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати в необхідних

випадках заходи відповідальності;
 ✎ поінформований, авторитетний у будь-якій сфері; коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід; спеціальна сфера знань, вміння для виконання певних професійних обов'язків, що є достатніми й відповідають певним професійним стандартам

Відтак компетентною вважається та особа, яка має достатні знання в якій-небудь галузі, є з чим-небудь добре обізнаною, тямущою, кваліфікованою; має певні повноваження, є повноправною, повновладною.

**Кононативні
ознаки поняття
«компетентність»**

- ✎ достатній рівень професійних знань, умінь та навичок, що використовуються фахівцем;
- ✎ досвід діяльності, підготовленість до використання знань;
- ✎ якісний і результативний показник сформованості професійних знань та вмінь щодо реалізації їх в діяльності;
- ✎ здатність до актуального виконання видів діяльності;
- ✎ складне новоутворення, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність;

Більшість учених і практиків розглядають поняття «компетентність» і «компетенції» у контексті гуманістичної парадигми та особистісно орієнтованого підходу до навчання. Так, компетенції визначають як комплекс станів та властивостей особистості, що дозволяють їй успішно вирішувати професійні завдання щодо навчання та виховання; як сукупність індивідуальних якостей особистості, що визначають успішність діяльності викладача й студентів; складне інтегроване індивідуально-психологічне новоутворення; лабільний параметр професіоналізму і творчої активності, когнітивна складова психологічної готовності суб'єкта до виконання професійних і соціальних функцій.

Компетентна поведінка, на думку Р.Джонсона, є взаємодією трьох змінних складових: здібностей, мотивів людини і вимог ситуації. З такої позиції Дж. Равен визначає систему критеріїв, за допомогою яких можна визначити компетентність випускника закладу освіти: значущість або важливість для людини професійної ситуації, задоволеність професійною ситуацією, передбачення наслідків професійної ситуації.

Педагогічний дискурс проблеми доволив визначити різні підходи до тлумачення понять «компетенція» і «компетентність» у теорії вищої освіти і формування компетенцій і компетентностей у вищій школі.

Перший підхід пов'язаний з їх роллю в забезпеченні зв'язку теоретичних і практичних складових вищої освіти.

Компетенція актуалізує прагматичну спрямованість процесу професійної підготовки майбутнього фахівця, тоді як компетентність доповнюється особистими якостями індивіда (мотиваційними, вольовими, етичними, ціннісними орієнтаціями, звичками тощо). При цьому діалектика їх взаємодії полягає в тому, що компетентність є актуальним проявом компетенції.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Завдання. Висловити свою думку про зміст тексту. Чи поділяєте Ви авторську точку зору? Які саме цінності, орієнтації, на Ваш погляд, властиві викладачеві?

Поняття «компетенція» і «компетентність» доцільно розглядати у двох вимірах – професійному та особистісному.

У професійному вимірі сформовані компетенції – це перспективна програма опанування особою сукупністю знань, формування вмій і навичок на кожному з етапів неперервної освіти. Рівень компетенції визначається здатністю особи справлятися зі складними непередбачуваними ситуаціями і змінами у різних сферах життєдіяльності і видах професійної діяльності.

Особі із сформованою компетентністю властиві ціннісні орієнтації. Їй притаманні загальна та професійна культура, набутий досвід взаємодії з іншими людьми.

Згідно із другим підходом – знанням – основним родовим компонентом визначено професійні знання, які формалізовано у змістовних модулях дисциплін освітньо-професійної програми підготовки бакалавра або магістра.

Відповідно до третього підходу поняття «компетенція» і «компетентність» визначаються через категорії «здатність», «готовність», «здібність». Відтак, компетентна особистість – це особистість із сформованими компетенціями.

Прихильники *четвертого підходу* розглядають компетентність як *оцінну категорію*, а компетенції сприймаються ними як похідні, вужчі від компетентності. Компетенції виступають у якості *реальних вимог* до засвоєння людиною сукупності знань з певної галузі, способів діяльності, досвіду, якостей особистості, яка діє в соціумі. У свою чергу, компетентність є ступенем, або рівнем здатності особистості ефективно діяти.

П'ятий підхід – системно-структурний – основними родовими ознаками якого визначено єдність та системність теоретичної і практичної готовності викладача до професійної діяльності і базується на визнанні поняття «компетентність» багатогранним системним утворенням. Компетенція виступає як наперед задана вимога (норма), а компетентність – як вже сформована особистісна якість (сукупність якостей) людини та мінімальний досвід діяльності у заданій сфері професійної діяльності.

Шостий – особистісно-діяльнісний – розкриває сутність професійної компетентності через компоненти, які характеризують педагога як особистість, суб'єкта професійної діяльності компетентність – міра включеності особистості

у діяльність. Відтак, компетенції включають здатність, готовність до пізнання та ставлення, які необхідні для виконання різних видів діяльності, і у першу чергу – професійної. У теорії вищої освіти охарактеризовано різні види компетенцій або компетентностей: ключові (у складі ціннісно-сміслових, соціально-трудова і особистісного удосконалення), загальнопредметні та предметні (А.Хуторської), психологічні (Н.Чепелева), індивідуальні (Я.Цехмістер), інтелектуальні (І.Зязюн), інформаційно-комунікативні (А.Проворов, І.Соколова, О.Смолянинова, С.Сисоєва, М.Назаренко, А.Оробинський, А.Івонін), вищі (С.Сисоєва), спеціально-педагогічні, науково-педагогічні, методичні (Н.Кузьміна), управлінські, дидактичну компетентність у вищій школі (В.Сластьонін), дослідницьку (В.Загвязінський), творчу (В.Кан-Калик, В.Красевський, Н.Нікандров), етичну (Л.Хоружа), культурну (І.Юліанова), міжкультурну (К.Кричевська) або полікультурну (А.Белогуров, І.Соколова, Л.Супрунова), білінгвальну (Н.Соколова).

**Європейський
вимір визначення
компетентності**

Проблематика компетентнісно орієнтованої освіти є у наш час дуже актуальною; її розробляють відомі міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів.

У Європі використовується низка термінів на позначення «результатів навчання» і «компетенцій» (competence). Вони мають різні відтінки значення і дещо різні сфери референції. Однак у будь-якому випадку вони всі відносяться до того, що той, хто навчається, буде знати, розуміти та здатним виконувати наприкінці процесу навчання. Їхнє широке використання є частиною зміни парадигми, відповідно до якої особа, що навчається, поміщена у центрі навчального процесу у вищій освіті. Ця зміна є основою для Європейського простору вищої освіти, Болонського процесу і ЄКТС.

Овітня комісія Ради Європи трактує компетентність як здатність застосовувати набуті в процесі учіння знання й вміння в різних ситуаціях. ЮНЕСКО поняття компетентності тлумачить як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні.

Міжнародний департамент стандартів поняття компетентність визначає як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. Експерти програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo» (1997р.) визначають поняття компетентності (competence) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як «здатність застосовувати знання і вміння» (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях.

Рада Європи визначила п'ять ключових компетенцій, «якими мають бути оснащені молоді європейці»:

- «...політичні і соціальні компетенції, такі як здатність брати відповідальність, брати участь в ухваленні групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильницьким чином, брати участь в підтримці і поліпшенні демократичних інститутів;

- компетенції, пов'язані з життям в полікультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояв (відродження – resurgence) расизму і ксенофобії і розвитку клімату нетолерантності, освіта повинно «оснастити» молодих людей міжкультурними компетенціями, такими, як сприйняття відмінностей, пошана інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;

- компетенції, що відносяться до володіння (mastery) усною і письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи і соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція. У цьому ж контексті комунікації все великої важливості набуває володіння більш, ніж однією мовою;

- компетенції, пов'язані із зростанням інформатизації суспільства;

- здатність навчатися впродовж життя як основа безперервної освіти в контексті як особистого професійного, так і соціального життя.

Компетентність

- ✎ динамічне поєднання когнітивних та мета-когнітивних вмінь та навичок, знань та розуміння, міжособистісних, розумових та практичних вмінь та навичок і етичних цінностей.
- ✎ Компетентності покладені в основу кваліфікації випускника.

Проект Тюнінг

(Налаштування освітніх структур в Європі)

Методологію проекту Тюнінг визначено основним академічним інструментом розробки, впровадження, оцінювання програм вищої освіти всіх трьох її циклів у країнах, що входять до Європейського простору вищої освіти. Підхід проекту Тюнінг дозволяє за відмінностями між результатами навчання та компетентностями визначити різницю між ролями безпосередніх учасників процесу: викладацького складу та студентів / осіб, що навчаються. Бажані результати навчання формулюються викладачами, краще з залученням представників студентів, на основі вхідних даних, отриманих від внутрішніх та зовнішніх зацікавлених сторін. Компетентності набуваються або розвиваються в процесі навчання студентами/особами, що навчаються. Розвиток компетентностей є метою навчальних програм. Компетентності формуються в різних навчальних дисциплінах і оцінюються на різних етапах програми. Деякі компетентності відносяться до предметної області (є специфічними для області,

в якій проводиться навчання), інші є загальними (спільними для всіх курсів програми). Зазвичай розвиток компетентності відбувається комплексно і циклічно впродовж всієї програми.

У проекті розрізняються три типи загальних компетентностей:

- інструментальні компетентності: когнітивні (пізнавальні) здатності, методологічні здатності, технологічні здатності та лінгвістичні здатності;
- міжособистісні компетентності: індивідуальні здатності типу соціальних навичок (соціальна взаємодія та співпраця);
- системні компетентності: здатності, уміння та навички, що стосуються систем в цілому (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань; потрібні попередньо надбані інструментальні та міжособистісні компетенції).

В рамках проекту Тьюнінг були визначені спеціальні предметні компетенції для 42 предметних областей, таких як ділове адміністрування, хімія, педагогіка, Європейські студії, історія, науки про Землю, математика, сестринська справа і фізика тощо, а також для кількох тематичних мереж, що діють в межах окремої предметної галузі.

В проекті Тьюнінг компетентності описуються як точки прив'язки для розробки та оцінювання навчального плану, а не як система обмежень. Вони залишають можливість для гнучкості та автономності при розробці навчального плану. У той же час, вони забезпечують спільну мову для описування цілей, на які спрямований навчальний план.

Професійна компетентність

Формування професійної компетентності як педагогічну проблему науковці порушили наприкінці 80-х років ХХ століття.

Вітчизняні й зарубіжні дослідження, які прямо чи опосередковано торкалися проблеми з'ясування сутності формування професійної компетентності, ґрунтувалися на двох основних підходах – індивідуально особистісному та діяльнісному. Професійна компетентність учителя не обмежується вузько професійними рамками і пов'язана із розв'язанням широкого кола соціальних, культурологічних, психологічних та інших проблем. У професійно компетентній роботі вчителя, на чому наголошує А. Маркова, на досить високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість вчителя, а відтак досягаються вагомні результати в навчанні й вихованні. Тому системними характеристиками моделі професійної компетентності вона визначає мотивацію до педагогічної діяльності, якості, інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність).

Педагогічна ерудиція, педагогічне мислення, педагогічна інтуїція, педагогічна імпровізація, педагогічне уявлення, педагогічний оптимізм, педагогічна рефлексія, засвоєння яких у комплексі сприяє реалізації вкладачем основних функцій на творчому рівні, є також важливими показниками професійної компетенції.

У загальному вигляді структуру компетентності можна представити як сукупність динамічних і статичних компонентів: теоретичні знання; вміння та

навички; риси, якості особистості, досвід та поведінка; мотиви, цінності, ідеали; готовність і здатність до певних видів діяльності та до навчання впродовж життя. Статична форма вияву будь-якої компетентності засвідчує певний початковий рівень її сформованості (тобто наявний рівень теоретичних знань, первинних вмінь, якостей тощо). Динамічна форма характеризує рівень вмінь діяти у різних ситуаціях професійного спілкування, виявляти здатність особи виконувати функції, набуваючи, а у подальшому удосконалюючи досвід особистісної і професійної поведінки.

Процес формування професійної компетентності вчителя має безперервний характер, що зумовлюється характером й особливостями професійної діяльності. Це дає можливість виділити рівні формування компетенції, описати їх і оцінити ефективність роботи вчителя або викладача на кожному етапі професійної діяльності. Динаміка розвитку професійної компетентності відображена в його кар'єрному зростанні.

Професійна компетентність вчителя вживається у таких контекстах: як інтегральна якість особистості, що має свою структуру і дозволяє фахівцеві найбільш ефективно здійснювати свою діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню; сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії. Професійна компетентність вчителя сприяє створенню продуктивних моделей формування потрібних якостей в особистості учня, самореалізації особистості, виявом якої є його індивідуально-педагогічний стиль.

Компетентність вчителя характеризується набутими професійними вміннями (конструктивними, організаторськими, гносеологічними, комунікативними), а також вміннями щодо організації діяльності учнів та управління такою діяльністю; включає кваліфікацію, а також широкий світогляд, зацікавленість і правомірність у здійсненні прийнятих рішень.

Компетентність вчителя

✎ складні професійно-індивідуальні новоутворення, що на основі міждисциплінарної інтеграції, соціального, професійного та особистого досвіду, набутих знань, сформованих умінь і навичок, особистісних якостей зумовлюють готовність та здатність людини до успішного виконання професійної педагогічної діяльності, сприяють створенню моделі творчої взаємодії з учнями, колегами, батьками, забезпечують самореалізацію вчителя, виявом якої є його індивідуально-педагогічний стиль;

✎ цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у ВНЗ, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню у неї світоглядних та науково-професійних поглядів, педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної педагогічної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя.

Конотативними ознаками професійної компетентності є поняття «майстерність», «професіоналізм», «професійна готовність» тощо. При цьому майстерність викладача – це якісна характеристика високого рівня педагогічної діяльності, яка ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Професіоналізм педагога визначається як сукупність професійно значущих якостей, які забезпечують ефективність й оптимальність професійної діяльності. Професійна готовність розуміється як єдність теоретичної та практичної готовності, що проявляється через певні вміння. Ці категорії, безперечно, стосуються професійної компетентності педагога, але не є тотожними їй, бо характеризують окремі здатності людини до вирішення завдань професійної діяльності.

Система педагогічних здібностей

- гностичні; комунікативні; академічні (здібності до певної галузі науки);
- мовні; експресивні (виявляються в емоційній наповненості взаємодії зі студентами, колегами);
- сугестивні (виражають здатність вчителя до безпосереднього емоційно-вольового впливу на студентів);
- перцептивно-рефлексивні; прогностичні (виявляються в передбаченні результатів дій);
- проективні, конструктивні, організаційні;
- загальні (спостережливості, мислення, увага, пам'ять);
- спеціальні (поетичні, письменницькі, артистичні тощо).

Педагогічні здібності включають багато особистісних якостей викладача і розкриваються через певні дії, уміння. Виявляються педагогічні здібності в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків викладача та студентів; здатності запобігти настанню втоми при роботі з людьми, витримувати емоційні навантаження у процесі спілкування (соціальні працездатність і саморегуляція).

Творчість

Творчість — одне із найбільш загадкових явищ у житті кожної людини і суспільства в цілому.

Творчість не тільки забезпечує поступальний рух суспільства вперед, розвиток земної цивілізації. Творчість, маючи могутній психологічний реабілітаційний ефект, охороняє людину-творця від стресів, відгороджує від повсякденності і суєти, дозволяє зануритися в себе, у свою творчість, черпаючи в ній сили й натхнення для життя і творчих звершень. Люди, здатні до творчості, легко адаптуються в будь-якому соціальному середовищі, життєвій і професійній ситуаціях.

Творчість є цілісне напруження і реалізація особистості, що не означає вияв деякої специфічної здібності. Б.Додонов, наприклад, вважає, що творчість — це синтез здібностей, не унікальність окремих характеристик особистості, а унікальне їх поєднання. Синтез здібностей не можна одержати тільки за

рахунок штучних тренувань, цей процес передбачає пов'язану з універсально-життєвим змістом самореалізацію особистості. Самореалізація є самоствердженням особистості не тільки через створення предметного світу, а й безпосередньо через самосвідомість і саморозвиток. Це, зокрема, пояснює стан суспільства, яке не прогресує: індивіди бажають залишатися тим, що вони є, вимагаючи при цьому від суспільства змін, які можуть виникнути лише з їх власної зміни.

Важливим аспектом самореалізації особистості є її самовизначення. Самовизначення характеризує включеність особистості в ті або інші підструктури суспільного життя через індивідуальний вибір, який не завжди співпадає з вибором внутрішнім. Самовизначення як самообмеження не є перешкодою розвитку особистості, воно надає самореалізації особистості певну визначеність. Самореалізація можлива на основі провідної мети життя людини, ціннісний орієнтир якої зумовлений самовизначенням, і, перш за все, професійним.

Якості особистості, які сприяють її самореалізації у житті і професійній діяльності, необхідно розвивати у комплексі. Домінантними якостями особистості, які формують її здатність до самореалізації, є творчі, які можуть створювати певні системи (підсистеми).

1. Підсистема спрямованості на творчість: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення.

2. Підсистема характерологічних особливостей особистості: сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; вміння довести почату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність.

3. Підсистема творчих умінь: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування.

4. Підсистема індивідуальних «творчих» психічних процесів: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення.

Критерії педагогічного оцінювання творчих якостей людини	Критеріями оцінювання творчих якостей людини є: спрямованість на творчу діяльність, характерологічні особливості, творчі вміння, психічні процеси.
---	--

Спрямованість на творчу діяльність.

Позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе — це відносно стійка, значною мірою усвідомлена система уявлень, на основі якої особа будує свою взаємодію і відношення з іншими людьми. Критерії оцінки: сформована

самосвідомість, самооцінка і рівень домагань, реальна оцінка себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей.

Творчий інтерес, допитливість — це форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на творчість. Критерії оцінки: нестимульована зовні зацікавленість оточуваним середовищем, різними явищами, зацікавленість новими формами діяльності, зокрема для розв'язання нестандартних задач або вирішення проблем.

Потяг до пошуку нової інформації, фактів — це потреба у відшуканні нових фактів, задоволення інформаційного голоду. Критерії оцінки: самостійний пошук нової інформації з метою саморозвитку.

Характерологічні особливості:

Сміливість — це риса, яка дозволяє не відступати перед небезпекою. Критерії оцінки: постійний прояв рішучих дій, спрямованих на подолання труднощів.

Готовність до ризику — це установка на дії в умовах невизначеності їх результатів і можливих небезпечних наслідків. Критерії оцінки: схильність братися за роботу, результати якої невизначені; впевненість, готовність до сміливих дій без страху поразки.

Самостійність — це незалежність в оцінках, судженнях, діях. Критерії оцінки: постійний прояв риси, відстоювання своєї думки, рішучість в судженнях і діях, здійснення дій без сторонньої допомоги.

Ініціативність — це упереджаючий зовнішній вплив реагування на події конкретними пропозиціями і діями. Критерії оцінки: прояв ініціативи за власним бажанням; потяг до нових форм діяльності, завзятість.

Впевненість у своїх силах та здібностях — це оцінка своїх сил і здібностей як достатніх для виконання того чи іншого завдання. Критерії оцінки: відсутність сумнівів в оцінці власних сил і здібностей; адекватна оцінка сил і здібностей, надія тільки на себе.

Цілеспрямованість — це наявність суб'єктивної системи цілепокладання, потреба в усвідомленні цілей діяльності. Критерії оцінки: постійний прояв і прогнозування кінцевого результату своєї діяльності, прагнення до досягнення мети навіть через упертість.

Наполегливість — це спрямованість на неухильне, всупереч труднощам і перешкодам досягання і реалізацію мети. Критерії оцінки: здатність не відступати перед труднощами при досягненні мети.

Вміння довести почату справу до кінця — це потреба у завершеності дій, орієнтація на отримання результату. Критерії оцінки: послідовність у виконанні і завершенні будь-якого завдання, вміння займатися тим і доводити до кінця не тільки те, що подобається.

Працелюбність — це риса характеру, яка полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності. Критерії оцінки: праця із задоволенням, не уникає трудових завдань; відповідальне і самостійне відношення до праці.

Емоційна активність — це емоційне задоволення від процесу творчості. Критерії оцінки: вираз емоційної зацікавленості творчою діяльністю, постійний прояв задоволення творчим процесом.

Творчі уміння.

Проблемне бачення — це уміння усвідомити і побачити проблему. Критерії оцінки: здатність до висування та усвідомлення проблеми, розв'язок якої веде до вирішення протиріччя.

Здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей — це здатність конструювати систему умовиводів, за допомогою яких на підставі фактів робиться висновок про об'єкти, явища, їх розвиток. Критерії оцінки: вміння вийти за межі певних правил, змінити кут погляду на проблему, абстрагуватися від задачі; висунути (як правило, суб'єктивно) нові ідеї.

Здатність до дослідницької діяльності — це здатність до знаходження нового засобами наукових досліджень. Критерії оцінки: використання під час пошуку фактів, нової інформації найпростіших наукових методів дослідницької діяльності, вміння аналізувати літературу з конкретної проблеми; навчальну проблем.

Уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію — це уміння розділяти ціле на частини і поєднувати їх у єдине ціле; знаходити логічні взаємозв'язки між окремими частинами цілого. Критерії оцінки: бачення складових частин будь-чого, уміння порівнювати предмети, поняття, виділяти головне, робити висновки.

Розвинуте уявлення, фантазія — це пізнавальний процес, який виражається у побудові образів. Критерії оцінки: розвинена фантазія, яка дає можливість створювати багато образів та ідей, відтворювати пропущені факти в логічному ланцюгу; бурний прояв фантазії в оповіданнях, малюнках.

Здатність до виявлення протиріч — це здатність бачити діалектичні протиріччя. Критерії оцінки: володіння операціями по самостійному знаходженню нового, виключаючого старе, несумісне з цим новим.

Здатність до подолання інерції мислення — це можливість суб'єкта змінювати сплановану програму дій в умовах, які об'єктивно вимагають від нього перебудови. Критерії оцінки: вільне подолання стереотипів мислення, аналіз розв'язку задачі з різних сторін, врахування об'єктивних умов.

Здатність до міжособистісного спілкування — це здатність вступати в контакт з людьми, результатом якого є взаємні зміни поведінки, діяльності, відносин, установок. Критерії оцінки: при необхідності активно орієнтується на роботу в колективі, може організувати співробітництво.

Психічні процеси.

Альтернативність мислення — це властивість мислення індивіда розв'язувати ситуацію вибору, аналізуючи різні думки, представити розв'язок у діаметральному ракурсі. Критерії оцінки: нетрадиційне використання традиційних підходів при розв'язанні творчих і навчальних завдань.

Дивергентність мислення — це мислення, яке характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю, тобто якостями, які дозволяють

виявити розбіжності і сформулювати проблему. Критерії оцінки: прояв при вирішенні навчальних проблем швидкості, гнучкості та оригінальності мислення.

Точність мислення — це фіксація на розв'язуванні проблеми, утримання її змісту, здібність мислення знаходити найбільш відповідний розв'язок. Критерії оцінки: адекватність висновків умовам проблемної ситуації.

Готовність пам'яті — це здібність зафіксувати інформацію, зберегти її й відтворити негайно або з часом при необхідності. Критерії оцінки: потрібна інформація впізнається і відтворюється відразу або з часом, самостійно або з допомогою залежно від рівня прояву якості.

Асоціативність пам'яті — це встановлення зв'язків між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами, теоріями на основі згаданого образу або ситуації. Критерії оцінки: при розв'язуванні творчих і навчальних задач встановлюються зв'язки між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами на основі згаданого образу або ситуації.

Цілісність, синтетичність, свіжість і самостійність сприйняття — це здібність сприймати дійсність в цілому, не поділяючи її на дрібні, відносно незалежні частини, і незалежність їх відтворення; незалежність сприйняття установок і суджень інших. Критерії оцінки: сприймання проблемної ситуації в цілому, самостійне конструювання розв'язку проблеми з окремих відносно незалежних частин.

Пошуково-перетворюючий стиль мислення — це стиль мислення, який передбачає побудову власного дослідницького проекту і новоутворень у пізнавальній діяльності. Критерії оцінки: при розв'язуванні навчальних проблем проявляється пошукова активність, схильність до експерименту.

Щодо типу мислення особистості, здатної до особистісної самореалізації, то зазначимо, що деякі дослідники використовують поняття творчого мислення. Дж.Гілфорд розробив модель структури інтелекту, у якій виділив два типи мислення: дивергентне і конвергентне. Саме дивергентне мислення забезпечує народження оригінальних ідей і є підґрунтям самовираження особистості.

Необхідно розвивати всі типи мислення молодій людині при пріоритеті розвитку творчого мислення. Крім того, слід зауважити, що ініціативність, незалежність і здатність до обґрунтованого ризику можна розвивати тільки у їх нерозривній єдності. При цьому важливого значення набуває виховання високої працездатності і волі, уміння досягати поставлені цілі. Тому, якщо учень (студент) розпочав будь-яку роботу за власним бажанням, він повинен: обов'язково довести її до кінця; зробити її у найкращому вигляді.

Значної уваги потребує розвиток комунікативних умінь, розуміння того, що у багатьох випадках робота у групах, з партнерами дає кращі результати.

Важливою проблемою розвитку особистості, здатної до самореалізації є розвиток у неї мотивації досягнення. Мотивація досягнення, пов'язана з позитивним емоційним станом людини і найбільш сприятливою ситуацією для розвитку мотивації досягнення, на думку психологів, є ситуація поєднання ненав'язливого тиску батьків і високої насиченості середовища спонукальними

факторами. Формування і розвиток означених якостей особистості, можна забезпечити створенням сприятливого навчально-виховного середовища, реальним утіленням у життя принципу суб'єктності освіти.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Елементи творчості притаманні будь-якому виду діяльності. Творчість має велике значення для навчання, професійного й особистісного розвитку людини, є запорукою її емоційного здоров'я, має суттєвий психореабілітаційний ефект.

Завдання: *Чи вважаєте Ви себе творчою особистістю? Визначте мету творчого самоудосконалення?*

Сучасні знання характеризуються неперервним оновленням, постійним розширенням, що викликає необхідність не тільки постійного професійного самовдосконалення, а й розвитку творчих якостей людини, які сприяють її успішній адаптації у житті і професійній діяльності.

Акмеологічний підхід у вищій освіті

Акмеологія – це галузь наукового знання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом яких є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різних життєвих сферах професійної самореалізації, у тому числі й в освіті.

Акмеологія досліджує закономірності, умови та шляхи досягнення людиною вершин професіоналізму і особистісної зрілості, що виявляється у сукупності основних компонентів: відповідальність, почуття громадянського обов'язку, мотивації досягнень, цілісну Я-концепцію, позитивне ставлення до себе, терпимість, потребу у комунікації, саморозвитку, прагнення до максимально повної самореалізації, наявність власної життєвої філософії і гуманістичних установок.

Акмеологія – це вища математика людинознавства.

О.О.Бодальов

Акмеологія – наука про вдосконалення, корекцію й реорганізацію творчої діяльності досвідчених фахівців.

Н.В. Кузьміна

Об'єктом акмеології є зріла особистість, яка прогресивно розвивається, самореалізується, головним чином, у професійній діяльності й досягає вершини у своєму розвитку.

Б.Г. Ананьєв

Акмеологічний підхід синтезує у собі дослідницькі стратегії з позицій: системного підходу при вивченні освітніх систем, уперше застосований Н.Кузьміною; цілісного підходу до вивчення людини, обґрунтований Б.Ананьєвим; теорії функціональних систем, системо-утворювальним

чинником у якій виступає шуканий кінцевий результат на виході у нове середовище, розроблений П.Анохіним.

**Акмеологічний
підхід**

- ✎ Акмеологічний підхід скеровано на міждисциплінарні дослідження:
 - цілісності суб'єкта вищої освіти, що проходить різні ступіні зрілості для досягнення вершин професійної діяльності;
 - факторів, умов, критеріїв якості професійної підготовки фахівців;
 - чинників, що мотивують людину на особистісне зростання, професійний розвиток та самовдосконалення після здобуття повної вищої освіти.

Базуючись на принципах класичної акмеології (А. Деркач, В. Зазикін), сформулюємо загальнометодологічні принципи акмеології дослідження проблем вищої освіти:

- *Соціального детермінізму*, яка пов'язана з вирішальною роллю вищої освіти у житті суспільства, системоутворювальним чинником його досконалості. Вищий ступінь розвитку суспільства зумовлений високою якістю освіти, високими технологіями і високим професіоналізмом науково-педагогічних кадрів.

- *Особистісної детермінації*: особистість прагне використати свої внутрішні ресурси, з метою актуалізації її інтелектуальних можливостей, моделювання для особистості природних або штучних ситуацій, в яких вона підноситься на більш високий рівень своїх можливостей.

Акмеологічний підхід у вищій освіті має бути пріоритетним напрямком, який спонукає особистість майбутнього фахівця до прогресивного саморозвитку, самоорганізації та відповідно професійного самовдосконалення. Відтак, *акмеологічний підхід* у теорії вищої освіти скеровано на:

- дослідження вершинних характеристики «акме» (Н. Кузьміна, О. Бодальов, В. Бранський, Ю. Гагін, А. Деркач, С. Пожарський, П. Флоренський та інші), що проявляється у наступних властивостях, які розкривають сутність визначення акме: вищий ступінь будь-чого; вищий ступінь розвитку; вершина, квітуча сила, досконалість; вершина, як зрілість усього; вершина досконалості у людині; вершина, розквіт здібностей людини; вершина як фізична, особистісна і суб'єктивна зрілість людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина як результат діяльності; вершина, як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості у професійній діяльності і могутності.

- визначення умов і факторів, які дозволяють майбутньому фахівцеві досягти власного акме і усвідомити гуманістичний сенс поняття «акме» як вищого для кожної людини рівня розвитку її фізичного здоров'я, розуму, почуття, волі, взаємодія яких сприяє досягненню людиною найбільшого результату;

- розробку акмеологічних технологій розвитку особистості, критеріїв та еталонів професіоналізму;

- розробку акмеологічних моделей професіоналізму та особистості професіонала;

- обґрунтування факторів, що зумовлюють саморух людини до вершин майстерності шляхом самовдосконалення: суб'єктивні (мотиви, направленість, здібності, професійні дії та вміння), об'єктивні (середовище, яке може бути більш чи менш продуктивним), суб'єктивно-об'єктивні (пов'язані з іншими людьми);

- розробку акметехнологій, за допомогою яких організовується і реалізується рух особистості до вершин самореалізації в різних сферах життєдіяльності і взаємодії.

Акмеологічний підхід у практиці вищої освіти конкретизує ідею гуманізації освіти. Особливістю акмеологічного підходу до покращення підготовки фахівців у вищому навчальному закладі є його спрямованість на самовдосконалення особистості в освітньому середовищі, саморозвиток та просування майбутнього випускника від однієї вершини професійного, духовно-морального та фізичного розвитку до іншої.

Акмеологічний підхід у практиці вищої освіти спрямовано на:

- розвиток педагога-професіонала як процес і результат системних перетворень в особистості, що розвивається; прогресивні зміни основних властивостей, які формально розглядаються як підсистеми: професіоналізму діяльності, професіоналізму особистості, нормативності діяльності і поведінки, продуктивної Я-концепції (О.Дубасенюк);

- створення особистісно-гармонійного професійного іміджу та «Я-концепції», тобто активізація професійно-особистісних якостей, які сприяють самоствердженню, відокремлення власних поведінкових моделей, ціннісних установок; адекватне виділення себе із соціального й професійного середовища, оволодіння системою засобів, методів, механізмів саморегуляції, що сприятимуть самовдосконаленню та самореалізації людини як особистості;

- формування професійної компетентності у сукупності загальних, професійних, особистісних компетентностей;

- організація акмеологічного середовища, у якому майбутні фахівців набувають необхідних компетенцій, формують професійну компетентність, яка у подальшому у міру зростання професіоналізму приведе до вищих досягнень та досконалості. Для акмеологічного середовища характерним є: розвинена корпоративна культура, створені необхідні і достатні умови, міжособистісне співробітництво суб'єктів педагогічного процесу, орієнтація на досягнення високих результатів у власній професійній діяльності за умови дотримання морально-правових норм поведінки й духовно-моральних цінностей;

- розвиток інноваційного творчого потенціалу викладача, професійний потенціал якого полягає в готовності започатковувати нові технології і підходи до вирішення педагогічних завдань, створювати авторські

науково-методичні розробки, узагальнювати та розповсюджувати передовий педагогічний досвід;

- самореалізація творчого потенціалу суб'єктів професійної підготовки, яка дозволяє в повній мірі презентувати свої можливості та застосовувати їх у процесі продуктивної науково-педагогічної діяльності;

- залучення до науково-дослідної діяльності здобувачів вищої освіти, майбутніх фахівців з метою реалізації творчого потенціалу особистості;

- аналіз об'єктивних, об'єктивно-суб'єктивних й суб'єктивних чинників (основні причини, рушійні сили, головні детермінанти професіоналізму), які забезпечують упровадження акмеологічного підходу у вищу освіту; прагнення до самореалізації, високі особистісні й професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття й мислення, престиж професіоналізму та інші;

- впровадження акметехнологій у навчальний процес вищої школи для навчання фахівців проектувати високопродуктивні авторські моделі діяльності, спрямовані на самоосвіту, саморозвиток, самовдосконалення особистості педагога.

Практичне застосування акмеологічного підходу у вищій педагогічній освіті передбачає опору на ідеї *педагогічної акмеології*, як наукову дисципліну про саморозвиток суб'єктів педагогічного процесу – викладачів і студентів – засобами освітньої діяльності.

Педагогічна акмеологія досліджує етапи та *рівні* професійної діяльності і зрілості особистості педагога:

- оволодіння професією (адаптація до професії, первинне засвоєння вчителем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій);

- педагогічної майстерності (використання у своїй діяльності кращих зразків передового педагогічного досвіду, володіння прийомами індивідуального підходу до учнів\студентів, здійснення особистісно-орієнтованого навчання);

- самоактуалізації педагога у професії (усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток у професії);

- педагогічної творчості (внесення особистісного творчого вкладу, внесення авторських пропозицій, які стосуються як окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації процесу навчання, так і створення нових педагогічних систем навчання та виховання).

У процесі професійної підготовки викладача вищого навчального закладу закладається фундамент його професійної майстерності для реалізації гуманістичної місії – виховання творчої особистості, майбутнього громадянина світу. У цьому контексті розширення об'єктного та предметного полів акмеології сприяє кращому розумінню особливостей професійної підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі, де впроваджуються варіативні моделі та особистісно орієнтовані технології навчання.

Професійна діяльність викладача вищої школи

Професію вчителя називають вічною. У неї акумульований тисячолітній суспільно-історичний досвід поколінь. Саме через спеціально організовану педагогічну діяльність оволодівають всіма іншими професіями.

Необхідність передачі нагромадженого виробничого, соціального і духовного суспільного досвіду новим поколінням, підготовка цих поколінь до життя і праці привела до того, що навчання і виховання дуже рано виділились в самостійну суспільну функцію.

Педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу – це діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого фахівця, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у політичну, суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства.

Професійна педагогічна діяльність викладача вищої школи є особливим видом діяльності, об'єктом якої є людина з притаманними їй якостями. Діяльність має високу соціальну значущість, спрямованість на формування національної свідомості і духовної культури українського суспільства.

Професійна діяльність

☞ діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Професійна діяльність викладача вищої школи має особливості. Від інших видів її відрізняє своєрідність засобів праці викладача, значна частина яких – духовні. Це – розумова, творча діяльність; вона персоніфікована й високо відповідальна, оскільки від рівня сформованості професійної компетентності фахівців залежить розвиток економіки та народного господарства держави. Педагогічна діяльність є емоційною, має велике нервово навантаження на особистість.

Стадії професійного становлення особистості

- *формування професійних намірів* – усвідомлений вибір професії;
- *професійна підготовка* – освоєння системи професійних знань, умінь, навичок, формування соціально-значущих і професійно важливих рис;
- *професіоналізація* – адаптація в професії, професійне самовизначення, набуття професійного досвіду, розвиток властивостей і здібностей особи, необхідних для кваліфікованого виконання професійної діяльності;
- *майстерність* – якісне, творче виконання професійної діяльності.

Е.Ф. Зєєр

Викладачеві доводиться розв'язувати низку стратегічних і тактичних завдань професійного навчання, виховання та розвитку, які співвідносяться між собою і розв'язуються впродовж навчальної та позанавчальної діяльності студентів. Само тому говорять про метадіяльнісний, неалгоритмізований, поліфункціональний характер діяльності викладача. Особливістю діяльності викладача є спрямованість на реалізацію «само...»: самовиховання, самоосвіти, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, самоідентифікації, самодетермінації тощо.

Професійна діяльність викладача вищої школи включає цілу низку компонентів, які вимагають від нього певних визначених знань, умінь і навичок для стимулювання пізнавального інтересу студентів і лише творчий підхід дозволяє реалізувати вміння для найвищого рівня їх розвитку.

**Компоненти
діяльності
викладача вищої
школи**

Основними компонентами діяльності викладача вищої школи є гностичний, конструктивний, організаційний, комунікативний, операційний, рефлексивний.

Гностичний компонент передбачає систему знань та умінь викладача, які спрямовані насамперед на пізнавальну діяльність, що є основою його професійної діяльності. Зокрема даний компонент пронизує дослідницьку діяльність викладача, оскільки спрямований на діагностування, аналіз, самоаналіз результатів власної педагогічної діяльності, навчально-виховного процесу, рівня навчальних досягнень студентів.

Конструктивний компонент включає в себе: добір і композицію змісту інформації, яка стає надбанням студентів; проектування діяльності студентів, у якій необхідна інформація може бути засвоєна; проектування власної майбутньої діяльності поведінки, якими вони мають бути в процесі взаємодії зі студентами.

Конструктивний компонент педагогічної діяльності викладача вищої школи забезпечує реалізацію таких важливих завдань у діяльності педагога, як: структурування змістовних модулів дисциплін освітньої програми підготовки здобувача вищої освіти; вибір методів, форм, прийомів, які є найефективнішими для конкретної ситуації; планування навчальної, виховної та дослідницької роботи.

Організаторський компонент слугує упорядкуванню, самоорганізації власної педагогічної діяльності; організації освітнього процесу на рівнях вищої освіти. Наявність організаторських здібностей дозволяє вести успішну, ініціативну, повноцінну діяльність за основними напрямками згідно із функціями викладача вищої школи.

Комунікативний компонент є важливим при здійсненні різних видів педагогічної діяльності викладача вищої школи, адже від рівня комунікативності, стилю спілкування залежить легкість встановлення контактів з студентами, викладачами-колегами, адміністрацією. Комунікативні здібності викладача допомагають не лише у передачі навчальної інформації студентам, але й активізації їх навчально-пізнавальної діяльності, налагодженні наукових

контактів з іншими науковцями, а також у викладенні різних наукових положень, поглядів, думок з досліджуваної наукової проблеми у власних публікаціях.

Операційний компонент спрямовано на практичне вирішення навчальних і виховних задач: встановлювати міжособистісний контакт, організовувати міжособистісну взаємодію, упорядковувати і передавати навчальну інформацію тощо. Рефлексивний компонент передбачає виконання викладачем певних процесуальних дій: самопізнання, самопостереження, аналіз, самооцінювання та самоконтроль діяльності.

Професійні функції і професійні завдання викладача

На початку XXI століття спостерігаємо зміну функцій викладача як транслятора інформації і знань на якісно нову – менеджера, консультанта, тьютора, фасилітатора, дослідника тощо.

Така переорієнтація значною мірою детермінована змінами, що відбуваються у національних системах вищої освіти і якоюсь мірою враховують особливості університетської освіти і професійної підготовки фахівців у кожній країні.

Наука і освіта сьогодні відносяться до тих соціальних інститутів суспільства, у яких вага високопрофесійної інтелектуальної праці надзвичайно велика і де професійна якість наукових і педагогічних кадрів має вирішальне значення. Викладачі вищів є однією з основних професійних груп, на яку суспільство покладає дві, надзвичайно важливі і взаємопов'язані задачі:

- збереження, примноження і трансляцію культурного і науково-технічного здобутку суспільства і цивілізації в цілому;
- соціалізацію особистості майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки.

Відповідно до нової філософії освіти викладач вищої школи в сучасних соціокультурних умовах вбачається не просто транслятором науково-культурного й професійного досвіду, а носієм незаперечної істини, яка має бути засвоєна студентом. Центральний тягар в діалогічній культурі припадає на індивідуальність і індивідуальну свідомість, визнанні права на власну думку та позицію іншого, незалежно від соціально-рольової позиції, яку він обіймає.

Зважаючи на перехід вищої школи від інформативної системи навчання до проблемної, змінюються акценти в діяльності викладача вищої школи: відбувається зниження його ролі як єдиного «власника» наукових знань та зростає його роль як експерта, консультанта, порадника тощо.

Радикально змінюється місія викладача вищої школи: йому відводять роль менеджера процесу формування компетентного фахівця, управлінця пізнавальної активності студента. Головне завдання викладача – організувати процес із застосуванням різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності із залученням до них кожного студента. При цьому кожному з них має бути надано змогу вільно й активно пізнавати, виробляти власне розуміння наукових

теорій, особистісне бачення й вирішення професійних проблем тощо, отже, набувати власний пізнавальний досвід.

У контексті сучасних змін в освітянській галузі призначення й зміст діяльності викладача вищої школи функціонально змінюються.

Взаємодія педагога й студентів в освітньому процесі набуває різних форм вияву. Це спонукає викладача як організатора навчального процесу виконувати різні ролі, що визначається педагогічною ситуацією, конкретною освітньою метою, навчальним змістом, рівнем мотиваційної й навчальної готовності студентів до процесу. В залежності від міри втручання у процес навчання студентів і зростання їхньої самостійності, Т.Равчина виокремлює три ролі викладача: «науковий просвітитель»; наставник; фасилітатор і посередник.

У ролі наставника викладач організує оволодіння студентами науковими знаннями й уміннями за рахунок цілеспрямованого поетапного керівництва процесом набуття досвіду, при цьому поступово зростають самостійність і творчість студентів. Роль фасилітатора й посередника передбачає зниження міри втручання педагога в навчально-пізнавальну діяльність студентів. За таких умов викладач виконує функції супроводження студентів для підсилення їхньої активності й самостійності в процесі набуття власних знань і вмінь.

Викладач вищого навчального закладу виконує такі функції:

- організаторську, яка полягає в організації видів діяльності відповідно до функцій викладача вищої школи;
- інформаційну;
- трансформаційну (перетворення суспільно значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- орієнтовно-регулятивну (структура знань викладача визначає структуру знань студента);
- мобілізуючу (переведення об'єкту виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуку, самоутвердження);
- самоосвітню, яка полягає у цілеспрямованому та систематичному поліпшенні, вдосконаленні, розвитку себе та своєї діяльності (С.С.Вітвицька);
- науково-предметну, психолого-педагогічну, культурно-просвітницьку (А.Кузьмінський).

Види діяльності викладача вищої школи

Педагогічна діяльність є специфічною формою професійної самореалізації викладача вищої школи, який виконує такі види діяльності: навчально-педагогічну, навчально-методичну, організаційно-методичну, наукову, виховну.

- *Навчально-педагогічна діяльність* спрямована на організацію освітнього процесу у вищій школі згідно з вимогами суспільства. У педагогічній діяльності поєднується *теоретична* складова, пов'язана з розкриттям нових закономірностей, сутності науки, а також *практична*, спрямована на перетворення конкретних ситуацій, на розв'язання системи

педагогічних задач.

В обсяг навчальної роботи викладача вищої школи входить: читання лекцій, проведення лабораторних, практичних, індивідуальних занять, приймання заліків та екзаменів, керівництво виконанням індивідуальних навчально-дослідних завдань (реферати, розрахункові, графічні, курсові і дипломні проекти (роботи), навчальною і виробничою практикою студентів, рецензування курсових і дипломних проектів (робіт), керівництво кваліфікаційними роботами і дисертаціями, проведення консультацій для студентів та аспірантів, участь у державній атестації студентів, а також інші види робіт, для яких встановлені конкретні норми часу.

- З навчальною роботою тісно пов'язана *навчально-методична діяльність* щодо забезпечення навчального процесу згідно із профілем кафедри. У вищому навчальному закладі передбачається понад 30 конкретних видів навчально-методичної діяльності. В їх числі: *розробка* навчальних і робочих навчальних програм з дисциплін освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів; *підготовка* до лекційних, практичних, семінарських занять, практик (навчальних, педагогічних, виробничих тощо), самостійної роботи студентів; розробка, переробка і підготовка до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних пракикумів, методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять, з підготовки курсових і дипломних робіт; *розробка і постановка* нових лабораторних робіт; поточна робота стосовно підвищення педагогічної кваліфікації; рецензування конспектів лекцій, збірників задач і лабораторних практикумів; підготовка інтерактивних навчально-методичних комплексів з дисциплін (модулів дисциплін); складання екзаменаційних білетів, завдань для проведення модульного, тестового і підсумкового контролю; розробка і впровадження наочних навчальних посібників, нових форм, методів і технологій навчання; вивчення і впровадження передового досвіду організації навчального процесу тощо.

- Основними видами *організаційно-методичної роботи викладача вищої школи є*: робота з профорієнтації, організації педагогічних (виробничих тощо) практик, робота у приймальній комісії ВНЗ, підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради факультету або ВНЗ, організація і проведення навчально-методичних (науково-методичних) семінарів, практикумів, інших комунікаційних заходів.

До організаційної роботи входить: робота в науково-методичних комісіях, наукови, експертних, фахових радах, в спеціалізованих радах по захисту дисертацій, в учених, науково-методичних, науково-технічних радах і комісіях ВНЗ, факультету; організація та проведення наукових конференцій, симпозіумів і семінарів різного рівня; редагування, рецензування наукових збірників; участь у виховній позааудиторній роботі, виконання обов'язків куратора (наставника) академічної групи; керівництво студентським науковим гуртком, проблемною групою; участь у підготовці та проведенні студентських і

учнівських олімпіад, в організації та проведенні позанавчальних культурно-спортивних заходів тощо.

- Наукова робота спрямована на виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт; написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей і тез, доповідей на конференціях; редагування і рецензування підручників, написання відзвітів на дисертації, автореферати дисертацій; робота в редколегіях наукових журналів; керівництво науково-дослідною роботою студентів; участь у наукових радах тощо.

До наукової роботи входить виконання планових наукових досліджень із звітністю в таких формах: дисертація; словник, довідник, наукова стаття, заявка на винахід, тези доповіді; рецензування монографій, навчальних посібників, словників, довідників, наукових статей, наукових проектів, тематичних планів; перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників тощо.

Однією з вимог до професійного становлення викладача вищої школи є всебічний розвиток його творчих здібностей, формування вмінь вирішувати складні завдання виховання нового покоління. Мистецтво аналізувати найрізноманітніші педагогічні ситуації, визначати шляхи та засоби виховання молоді в умовах постійного оновлення і розвитку суспільства повинні стати невід'ємною частиною педагогічного професіоналізму викладача вищої школи.

Самоосвіта

у свідомлена потреба в постійному вдосконаленні своєї професійної діяльності з акцентом на її соціалізацію, на створення умов для розвитку особистісно і соціально значущих якостей («Я - концепція») викладача та кожного студента.

Надзвичайно важливим моментом стосунків між викладачем і студентом є усвідомлення унікальності і неповторності студента як індивідуальності, врахування динаміки змін, що відбуваються зі студентом, розуміння складності і неоднорідності процесу розвитку, визначення віддалених перспектив взаємодії, порівняння студента лише з ним самим для надання йому впевненості в успішному оволодінні знаннями і правильному становленні особистості.

Вищій школі на сучасному етапі її розвитку потрібен викладач який:

- бачить у кожному своєму студенті не «об'єкт педагогічного впливу», а самостійну особистість, яка знаходиться в постійному розвитку, має право на самоствердження;
- вміє жити в реальному світі, об'єктивно сприймати факти і працювати з ними, долаючи прагнення заховатись за систему власних психологічних захистів;
- навчився орієнтуватися у будь-якій ситуації, передбачати прямі й опосередковані наслідки кожного свого рішення і вчинку, об'єднувати окремі події в насичені єдиним смислом системи;

- може долати деструктивний вплив зовнішніх побічних (організаційних, бюрократичних, формальних) факторів на розвиток власної особистості і стосунки з учнями;
- бере на себе відповідальність за розвиток ситуацій, бо усвідомлює, що саме викладач має розуміти, що відбувається із студентом і як йому допомогти;
- уміє дозувати міру свого втручання в особисте життя студента, розділяти проблеми на ті, які повинен вирішувати сам студент, і ті, де необхідний його вплив;
- здатний навчатися протягом життя і залучати до безперервного процесу набуття компетенцій своїх учнів;
- може змінюватися у мінливому світі й змінювати світ на краще.

Інноваційна діяльність викладача ВНЗ

Інноваційність завжди була властива розвитку педагогічної дійсності.

Народжений ще в Давній Греції метод маєтики, сократівських бесід, що приводять до істини, був свого часу значним нововведенням і не втратив свого розвивального потенціалу до наших днів. Інноваційна спрямованість формування професійно-педагогічної культури викладача вищого навчального закладу припускає його залучення в діяльність зі створення, освоєння й використання педагогічних нововведень у практиці навчання й виховання студентів, створення у вищому навчальному закладі певного інноваційного середовища.

Інноваційна діяльність пов'язана зі змінами в мотиваційній сфері особистості викладача педагогічного ВНЗ. Інноваційний підхід до професійної діяльності надає перевагу мотивам самоактуалізації, співтворчості та самопізнання.

Інноваційний потенціал педагога

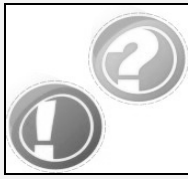

- ✎ сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність удосконалювати педагогічну діяльність;
- ✎ наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність

Дубасенюк О. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 73.

Інноваційний потенціал викладача характеризують: творчою здатністю генерувати нові ідеї, що зумовлено професійною установкою на досягнення пріоритетних завдань; уміннями проектувати і моделювати свої ідеї на практиці: викладачу-новатору притаманний високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів; новизна, оригінальність у проведенні занять, дослідницька спрямованість, висока результативність.

**ДИСКУТИВНА
ТОЧКА ЗОРУ**

Завдання: Прокоментуйте твердження щодо специфічності інноваційної педагогічної діяльності.

Інноваційна педагогічна діяльність як особливий вид творчої діяльності спрямована на оновлення системи освіти. Вона є результатом активності людини не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у зміні його відповідно до особистих і суспільних потреб та інтересів.

Теоретична модель інноваційної діяльності педагога, на думку В.Сластьоніна, містить такі структурно-функціональні компоненти: мотиваційний, креативний, технологічний і рефлексивний.

Креативний компонент інноваційної діяльності викладача педагогічного ВНЗ передбачає розвиток нового бачення, готовність відмовитися від звичних схем і стереотипів поведінки, сприйняття, мислення, усталеного підходу до організації процесу навчання студентів тощо. Креативний компонент має знаходити своє відображення в реальному процесі його взаємодії зі студентами.

Технологічний компонент реалізується шляхом взаємозв'язку з усіма структурно-функціональними компонентами інноваційної діяльності викладача, а також спрямовується на оволодіння сучасними технологіями навчання студентів. Крім того, технологічний компонент інноваційної діяльності викладача передбачає формування нового типу культури спілкування та інноваційного мислення майбутніх фахівців.

Рефлексивний компонент інноваційної діяльності викладача педагогічного ВНЗ передбачає його готовність працювати в ситуаціях невизначеності, гнучкість у прийнятті рішень, постійну спрямованість на пошук нового, нестандартність шляхів розв'язання професійних задач, здатність переосмислювати свій професійний і особистий досвід.

**Педагогічна
компетентність викладача
вищої школи**

Результатом професійної підготовки фахівця із кваліфікацією викладача вищої є сформовані загальні і фахові (загальнопрофесійні, професійно-предметні) компетентності.

Загальні компетентності визначають стратегію існування людини у суспільстві, тактику дій особи у різних сферах діяльності, зумовлюють набуття ним нового соціального досвіду, навичок практичної діяльності, забезпечують людині здатність самовизначитися у полікультурному середовищі, виконуючи різні ролі: громадянина, студента, члена сім'ї, робітника, друга, споживача, клієнта, виборця тощо. До них відносять: соціально-політичну, загальнокультурну, самоосвітню, інформаційну, дослідницьку компетентності.

Сформованість соціально-політичної компетентності означає здатність людини брати участь у спільному вирішенні проблем суспільства, поліпшенні демократичних інститутів влади; розв'язувати економічні, екологічні, інші проблеми сучасності у межах своїх повноважень. Загальнокультурна компетентність визначає світогляд людини, його культуру (мовлення,

поведінки, зовнішнього вигляду); здатність діяти відповідно до типових правил поведінки у соціумі.

Самоосвітня компетентність означає здатність особистості розвивати та підтримувати інтерес до різних галузей знань; самовдосконалюватися впродовж життя за допомогою формального, неформального, спонтанного видів навчання. Інформаційна компетентність свідчить про здатність майбутнього учителя до самостійного пошуку, аналізу, обробки необхідної інформації, при цьому він сам стає джерелом наукової, світоглядної і морально-етичної інформації. Дослідницька компетентність визначає здатність особи працювати з науковою та методичною літературою, джерелами, архівними та краєзнавчими матеріалами, проводити наукове дослідження.

Соціально-особистісні компетентності: розуміння ролі викладацької діяльності для соціально-економічного розвитку держави; здатність до викладацької діяльності; розуміння і сприйняття етичних норм та мотивації до педагогічної діяльності; креативність, здатність до системного мислення; сформована система цінностей та мотивації до педагогічної діяльності; адаптивність та комунікабельність; наполегливість у досягненні якості навчання; відповідальність за якість навчання; толерантність, полікультурна грамотність; здатність до сприймання змін у суспільних сферах та освітній галузі та самовдосконалення й саморозвиток відповідно до цих змін.

Інструментальні компетентності: володіння основами педагогічної майстерності; здатність до письмової та усної комунікації державною та рідною мовами; володіння сучасними методами та інтерактивними технологіями навчання, спрямованими на розвиток особистості студента, підготовки його до життя і праці в умовах інноваційних тенденцій розвитку суспільства; навички роботи з сучасними інформаційними технологіями; використання програмних засобів і інтернет-ресурсів; уміння створювати бази даних; навички організації освітнього процесу, зокрема за дистанційною формою, та управління навчально-пізнавальною діяльністю та самостійною роботою студентів; дослідницьки навички; навички полікультурного виховання; навички використання у навчальному процесі здоров'язберігаючих технологій.

Загальнопрофесійні компетентності визначають стратегії професійної педагогічної діяльності, відображають специфіку предметної діяльності, кваліфікаційний профіль викладача, його здатність акумулювати знання професійного «ядра» основної, другої (додаткової) спеціальності на освітніх рівнях вищої педагогічної освіти. Психолого-педагогічна компетентність сприяє успішній реалізації у професійній діяльності особистісно орієнтованої моделі взаємодії викладача із студентами; визначає здатність викладача творчо застосовувати педагогічні технології для розвитку особистості майбутнього фахівця. Управлінська компетентність пов'язана із здатністю майбутнього викладача виконувати функції менеджера в освіті, тобто аналізу, прогнозування, проектування, мотивації, організації, корекції, контролю, рефлексії.

Фахова спрямованість діяльності викладача зумовлює необхідність формування *професійно-предметних компетентностей* у площині певної галузі знань, напряму підготовки, предметного поля спеціальності і кваліфікаційного профілю випускника ВНЗ.

Процес формування професійної компетентності викладача має безперервний характер, що зумовлюється характером й особливостями його професійної діяльності. Динаміка розвитку професійної компетентності відображена в його кар'єрному зростанні, а успішність педагогічної діяльності зумовлена індивідуально-психологічними особливостями суб'єкта, до яких відносять здібності людини і його здатність до творчої діяльності.

Загальнонаукові компетентності: базові знання фундаментальних розділів педагогіки і психології в обсязі, необхідному для організації ефективної взаємодії зі студентами в процесі навчання та її спрямованості на цілісний розвиток особистості, зокрема інтелектуальний і творчий; методологічні знання; базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; базові знання в галузі природничих, гуманітарних та соціально-економічних наук, необхідних для реалізації міжпредметних зв'язків; базові знання в галузі методики викладання дисциплін за профілем підготовки.

Структура психолого-педагогічної компетентності викладача вищої школи

Базовим компонентом професійної компетентності викладача вищого навчального закладу є психолого-педагогічна компетентність.

Професійно-педагогічні *компетентності* класифіковано на загальні професійно-педагогічні і спеціалізовані професійно-педагогічні.

Базовим компонентом професійної компетентності викладача вищого навчального закладу є психолого-педагогічна компетентність.

Психолого-педагогічну компетентність викладача ВНЗ розуміють:

- як цілісний, динамічний особистісно-професійний феномен, що забезпечує його професійну самоорганізацію відповідно до вимог науково-педагогічної діяльності;
- як багатовимірну якість, що характеризує готовність і здатність викладача до саморозвитку шляхом самопізнання й саморегуляції (Л. Карпова, Н.Кузьміна, А.Маркова тощо.);
- як стрижневу складову професійної компетентності, оскільки саме вона забезпечує здатність спеціаліста до особистісного та професійного саморозвитку, самовдосконалення (О.Бодальов та ін.).

Психолого-педагогічну компетентність розглядають також як системоутворюючий компонент професійної компетентності фахівця, що має характерні ознаки – цілісності, системності, детермінованості, динамічності.

Системність означає наявність у компетентності певної сукупності елементів, які знаходяться у взаємовідношеннях і зв'язках між собою, утворюючи певну цілісність і єдність. Цілісність свідчить про те, що

компетеність складається із певної сукупності властивостей (якостей) особистості, що проявляються, утворюючи нову системну якість.

Професійна компетентність характеризується не тільки наявністю зв'язків і відношень між елементами, що її утворюють, але й нерозривною єдністю з навколишнім середовищем, при взаємодії з яким, вона проявляє свою цілісність. Системоутворюючим (детермінуючим) елементом є психолого-педагогічний компонент.

Професійна компетентність має ознаки динамічного явища, яке існує тільки в актуальних процесах або актах. Професійна діяльність, точніше сказати її зміст – професійні задачі, які необхідно вирішувати, і є тим каталізатором, навколо якого, за допомогою системоутворюючого елемента, проявляється дане явище. Тільки в контексті вирішення тих чи інших професійних задач можна говорити про певні знання, вміння, навички і, відповідно, професійну компетентність та рівні її прояву. Дане явище проявляється з певною періодичністю та різною комбінацією елементів.

Психолого-педагогічна компетентність викладача ВНЗ представлена як складна система, що характеризується внутрішніми та зовнішніми зв'язками, складається з кількох підсистем, має системоутворювальний елемент, потребує побудови концептуальної моделі для реалізації теоретичних пошуків у практичній діяльності.

З позиції синергетичного підходу психолого-педагогічна компетентність має дисипативний характер і є результатом взаємодії двох складних дисипативних структур: професійної (соціальної) й особистісної (соціально-психофізіологічної); її цілісність та існування (прояв) забезпечуються взаємозв'язком і постійним обміном із зовнішнім середовищем – умовами професійної діяльності викладача у вищій школі.

Психолого-педагогічна компетентність викладача

✎ особистісно-професійна системна якість педагога, що забезпечує на особистісному рівні його самоорганізацію (самопідготовку й самореалізацію) відповідно до вимог професійної діяльності у ВНЗ та виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.

Зміст психолого-педагогічної компетентності викладача ВНЗ детермінований особливостями соціально-історичного етапу розвитку освіти. Він також базується на єдності особистісного і професійного, де провідною є особистісна підсистема, й забезпечує відповідність особистісних властивостей фахівця вимогам професійної діяльності.

Психолого-педагогічна компетентність визначається на рівнях: готовності – для формування суб'єктивної моделі професійної діяльності (*інтеріоризації*) та здатності до практичної реалізації професійної педагогічної діяльності (*екстеріоризації*).

Феномен психолого-педагогічної компетентності викладача ВНЗ представлений, з одного боку, змістовими характеристиками: діяльнісними (професійні знання, вміння, навички) та особистісними (властивості, здібності й якості) компонентами, з другого – механізмами і процесами їх узагальнення та прояву. Поєднання цих складових здійснюється на основі самосвідомості, що характеризується рефлексивним (науковим) рівнем свого розвитку: усвідомлення педагогом своєї професійної (предметної) діяльності, професійних (соціальних) відносин і самого себе як суб'єкта діяльності та професіонала (Я – педагог).

**ДИСКУТИВНА
ТОЧКА ЗОРУ**

Завдання: Прочитайте і прокоментуйте основні кваліфікаційні вимоги до випускника магістратури зі спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Випускник магістратури:

- має високий рівень професійної підготовки, є підготовленим до активної громадської діяльності, володіє широкою ерудицією та культурою, що забезпечує розвиток його особистості та сприяє прогресу України;
- вміє орієнтуватись у світі культури, творчо працювати над удосконаленням своїх культурно-освітніх знань, обґрунтовувати свою світоглядну та громадську позицію, аналізувати економічні проблеми, жити в умовах світоглядного і політичного плюралізму; працювати в колективі, діяти з врахуванням вимог етики і права.

Підготовка науково-педагогічних працівників з інформатизації освіти

Професійна підготовка викладача вищого навчального закладу завжди являє собою предмет посиленої уваги науки, суспільства, держави.

Це зумовлено тим, що серед соціальних інститутів вища освіта посідає одну з провідних позицій, оскільки саме від неї значною мірою залежать добробут людини, темпи економічного, науково-технічного й соціального прогресу держави, рівень культури й духовності суспільства.

Тьюторство як окремий вид викладацької та тренерської діяльності тісно пов'язане з Інтернет-технологіями та електронним (дистанційним) навчанням. Майбутній учитель-тьютор має освоювати професію одночасно з освоєнням ключових принципів і технологій-навчання як користувач і майбутній куратор у системах дистанційного навчання.

Тьютори поєднують у собі якості:

- ☞ *викладача* — проводять тьюторські заняття; допомагають студентам у навчанні; забезпечують правильну організацію та контроль самостійної роботи, ефективне використання навчально-методичної літератури тощо;
- ☞ *консультанта* — координують пізнавальний процес студентів; проводять групові та індивідуальні консультації, комунікативні заняття тощо;
- ☞ *менеджера* — організують процес навчання за індивідуальним графіком, управляють проведенням групових тьюторських занять; контролюють

виконання студентами контрольних заходів (вхідний, поточний та підсумковий контроль).

Основними функціями тьютора є такі:

- ☞ Функція *забезпечення засвоєння знань* - педагогічна підтримка з боку тьютора забезпечує розуміння навчального матеріалу і оволодіння ним; демонструючи оптимальні способи роботи з ЕОР, тьютор стимулює вироблення нових навичок і способів поведінки;
- ☞ *Організаційна* функція – координація взаємодії студента з освітньою установою, організація взаємодії учнів з тьютором і один з одним, організація взаємного навчання, управління послідовністю і часом навчання; проводити тьюторіали в навчальній групі; організовувати роботу в Інтернет-конференції групи;
- ☞ *Комунікативна* функція – здійснення спілкування студентів з тьютором і між собою; управління груповою динамікою, розподіл групових позицій і ролей;
- ☞ *Мотиваційна* функція – виявлення індивідуальних мотивів і потреб студентів; допомога в усвідомленні особистісних перспектив, пов'язаних з навчанням;
- ☞ *Моніторинг і контроль* – виявлення індивідуальних утруднень студентів, допомога в їх подоланні; покроковий моніторинг діяльності студентів, контроль і оцінка знань і умінь по закінченні навчання.

Найважливішим у процесі підготовки викладачів-тьюторів є розвиток наступних вмінь та навичок он-лайнного консультування: письмового спілкування; організації та коректування зворотнього зв'язку; менеджмент часу; здійснювати пошук і прийняття рішень; надання психологічної підтримки; навички врегулювання конфліктів, здійснювати міжособистісну комунікацію, зокрема у полікультурному середовищі.

Структура професійної компетентності викладача-тьютора має включати компетенції у галузі педагогіки, психології, методики викладання та дистанційного навчання, а також соціально-особистісні, інструментальні, загально-наукові, загально-професійні та спеціалізовано-професійні.

Інформаційно-комунікаційна компетентність викладача

У науковій літературі поняття інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКТ-компетентності) має різноманітне трактування.

Кетлін Дюн (Kathleen Dunn) визначає, що інформаційну компетентність в загальному вигляді можна розуміти як сукупність компетенцій, пов'язаних з пошуком і аналізом інформації в традиційній друкованій формі, комп'ютерної компетенції, компетенції критичного сприйняття і аналізу, медіа-компетенції (як уміння працювати з різними формами подання інформації).

На думку А.Зав'ялова, інформаційна компетентність – це знання, уміння, навички і здатність їх застосовувати при розв'язанні задач в засобах нових інформаційних технологій.

В.Недбай визначає інформаційну компетентність як здатність знаходити, оцінювати, використовувати і повідомляти інформацію у всіх її видах і представленнях.

Американські дослідники визначають інформаційну компетентність як поєднання комп'ютерної грамотності, вмінь працювати з традиційним видом інформації у бібліотеці, технологічної грамотності, етики та критичного сприйняття інформаційних матеріалів.

Властивостями поняття «інформаційна компетенція» є: «*дуалізм* - наявність об'єктивної (зовнішньої оцінки) та суб'єктивної (внутрішньої - самооцінки власної інформаційної компетенції особистістю) сторін; *відносність* – знання та бази знань швидко старіють, їх можна розглядати в умовному відрізьку часу; *структурованість* – кожна людина має власні бази знань, структуровані по-своєму; *селективність* – не вся отримана інформація трансформується в знання; *аккумулятивність* – знання мають тенденцію до «накопичення» – стають ширшими, глибшими, повнішими; *самоорганізованість* – процес мимовільного виникнення в невірніоважених системах нових структур баз знань; «*поліфункціональність*» – наявність різноманітних предметно-специфічних баз знань (семантична складова баз знань є поліфункціональною)»¹².

Інформаційну компетентність можна визначити як інтегровану професійну якість особистості, яка з одного боку, віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею у всіх її формах (традиційній, друкованій та електронній тощо), а з іншого – як здатність її до роботи з комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями і застосування їх у професійній діяльності та професійному житті.

Саме такий, інтегрований підхід до поняття інформаційної компетентності дозволяє викладачеві реалізувати функції його професійної діяльності:

- інформаційно-пошукову (здатність до ефективної роботи з інформацією у всіх формах її представлення);
- комп'ютерно-технологічну (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням);
- процесуально-діяльнісну (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій у навчальному процесі).

Структуру інформаційно-комунікаційної компетентності фахівця можна представити як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства, вирішувати проблеми, пов'язані з професійною діяльністю. Для успішної реалізації вищезазначених функцій у вчителя мають бути сформовані здатності:

¹² Бондар С. Компетентність особистості - інтегрований компонент навчальних досягнень учнів // Біологія і хімія в школі. - 2003. - № 2. - С. 8 - 9.

- створювати для забезпечення навчально-виховного процесу: текстові документи; таблиці; рисунки (діаграми, графіки); презентації; комп'ютерні графічні об'єкти; Flash-анімацію тощо;
- використовувати інформаційно-комунікаційні технології для професійної діяльності (Інтернет-технології; телеконференції; локальні мережі; бази даних; інтерактивні дошки, електронні підручники, енциклопедії, навчальні, демонстраційні програми), оцінювання навчальних досягнень учнів, моніторингу якості освіти;
- розробляти власні електронні продукти, адже саме вони відображають бачення вчителя щодо викладання конкретного предмета і дають можливість формувати базу педагогічного професійного досвіду, допомагають постійно самовдосконалюватися.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Глобалізація і динамізація соціуму, ущільнення комунікаційних зв'язків, входження в добу якісно нових інформаційних, технічних та технологічних можливостей посилюють значення вищої освіти.

Настав час Homo educatus.

Завдання: Який сенс Ви вкладаєте в поняття «освічена людина»? Якими якостями має бути наділена освічена людина?

Лекція 8.

НІ

ЕКОНОМІКА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Економіка вищої освіти

Вища освіта XXI століття розглядається як важливий інструмент національної економіки; є основним фактором розвитку людського потенціалу і форм людського капіталу.

Від якості людського капіталу залежать результати економічного зростання країни в цілому, оскільки: по-перше, інвестиції в людський капітал забезпечують його власнику в майбутньому отримання більш високого доходу; по-друге, формування людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства значних затрат; по-третє, вкладення в людський капітал дають досить значні за обсягом, тривалі за часом та інтегральні за характером економічний і соціальний ефекти.

Розвиток ринкової економіки, реалізація інвестиційно-інноваційної моделі функціонування суспільства та орієнтація на євроінтеграцію можуть бути забезпечені за рахунок високого інтелектуального потенціалу нації. Загальновідомо, що рівень розвитку вищої освіти, стан людського капіталу, кваліфікація населення значною мірою впливають на соціально-економічний розвиток держави. Світова практика свідчить, що понад 50 % зростання ВВП на

душу населення забезпечується підвищенням продуктивності праці, освіченістю, кваліфікацією та фаховими навичками громадян. Саме тому слушно говорити про вищу освіту як ефективний інвестиційний ресурс і важливу умову інноваційного розвитку «суспільства знань».

Економіка освіти розглядається Світовим банком (СБ) як міждисциплінарна галузь, що досліджує всі рівні навчання дітей, молоді, дорослих у співвідношенні з іншими секторами (здоров'я, інфраструктура, розвиток приватного сектора тощо). Економісти освіти аналізують фактори, що визначають чи формують освіту і вплив, який має освіта на людей, суспільство і економічні системи, в яких вони живуть. Історично СБ багато уваги надавав визначенню результатів освітніх інвестицій і створенню людського капіталу.

Сьогодні головна місія групи економіки освіти у СБ полягає в тому, щоб визначити можливості поліпшення ефективності та якості освіти і сприяти ефективним процесам реформування освіти; підсилювати зв'язки систем освіти з ринком праці і з макроекономічним контекстом росту.

Процес становлення економіки освіти як науки відбувався на основі об'єктивних та суб'єктивних обставин. Об'єктивною основою для виділення економіки освіти в особливу галузь знання слугувало становлення системи освіти в якості самостійної та специфічної галузі народного господарства. Однак виділення економіки освіти не відбувається автоматично разом з формуванням системи освіти як галузі народного господарства.

Економіка вищої освіти досліджує і виявляє особливості дії економічних законів і категорій у сфері навчання і виховання підростаючого покоління, підготовки кваліфікованої робочої сили, підвищення освітнього і культурно-технічного рівня населення.

Об'єктом є економічні умови і форми відтворення робочої сили, форми суспільних затрат на розвиток системи освіти і підготовку кадрів. *Суб'єктом* дослідження і вивчення в економіці освіти виступають люди, більша частина населення, котра в тій чи іншій мірі включається в освітню трудову діяльність і користується освітніми послугами.

Економіка вищої освіти

☞ наука про специфіку виробничих сил і виробничих відносин у галузі, що створює освітні послуги і задовольняє потреби особистості і суспільства в них при обмежених ресурсах, що виділяються на ці цілі.

Економічні категорії в галузі освіти також проявляються по-особливому. Незвичайна тут праця і її компоненти, продукт праці - освітні послуги з їх особливою корисністю. Основним різновидом власності виступає інтелектуальна власність. Своєрідне вираження отримують і такі загальноекономічні категорії як товар, його ціна, заробітна плата, господарський механізм та інше.

Економічні знання дозволяють визначити більш раціональні типи навчальних закладів; покращувати зміст освіти, її форми й методи;

удосконалювати механізм оплати, стимулювати педагогічних працівників; оновлювати програми підготовки і перепідготовки кадрів; створювати нові моделі господарського механізму та інше. Засвоєння економіки освіти дозволяє педагогічним працівникам використовувати систему оцінок своєї діяльності не тільки з педагогічної, а й з економічної позиції, співставляти педагогічні результати з досягнутим економічним коефіцієнтом корисної дії, знати і уміти досягати підвищення соціально-економічної ефективності освіти за її основними напрямками.

Отже, економіка освіти розглядається у двох аспектах. По-перше, як галузь економіки, що має власну структуру та характеристики, властиві системі, і по-друге, вона належить до групи галузевих економічних наук, якою вивчається місце і роль системи освіти в економіці, організаційно-економічний механізм функціонування освіти, фінансування освітньої діяльності та соціально-економічна ефективність освітньої діяльності для суспільства.

Роль освіти у формуванні суспільства знань

У 1996 році Пітер Друкер, основоположник менеджменту, професор ряду американських університетів і консультант найбільших фірм США, увів у науковий обіг термін «суспільство знань».

Knowledge society визначає тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку.

У такому суспільстві знання посідають перше місце серед інших факторів суспільного розвитку. Одну з найважливіших ролей у формуванні, розвитку й реалізації інтелектуального капіталу (ІК) відіграє вища освіта, яка безпосередньо формує людський капітал (ЛК) і опосередковано через нього впливає на формування організаційного (ОК) і інтерфейсного (ІНК) капіталів як основних підсистем ІК. Її головне завдання – підготувати фахівців, здатних і бажаючих створювати й сприймати зміни й нововведення.

Класифікація знань (визначення експертів Єврокомісії)

- наукові знання, що сформувалися в університетах, державних науково-дослідних інститутах і приватному корпоративному секторі досліджень і розробок;
- технічні (технологічні) знання, основними постачальниками яких є компанії підприємницького сектора, державні наукові установи, університети;
- інновації, що здійснюються компаніями підприємницького сектора;
- інтелектуальний капітал, що створюється в результаті діяльності університетів з підготовки спеціалістів і кадрів вищої кваліфікації;
- інформаційно-комунікаційні технології.

Головною особливістю знання в умовах нової економіки є його властивість капіталізуватися.

Капіталізація знань є основним принципом функціонування нової економіки в постіндустріальну епоху розвитку суспільства, а також передбачає процес управління знаннями. На рис. 2.2 подано модель формування прибутку у процесі капіталізації знань.

Рис. 2.2 Модель формування прибутку у процесі капіталізації знань
(автор С.Щеглюк)

Термін «капіталізація» в економічній літературі має декілька значень: перетворення частини прибутку або всього прибутку в додану вартість, додані фактори виробництва (засоби праці, предмети праці, трудовий капітал тощо); оцінка вартості фірми на основі її основного та оборотного капіталів; оцінка вартості фірми на основі ринкової вартості її акцій та облігацій; визначення вартості фірми на основі щорічного прибутку.

Інтелектуальний капітал

У ХХІ столітті ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежать від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації.

У складі національного багатства домінування інтелектуального капіталу, а особливо людського капіталу стає очевидним. Основними виробничими ресурсами стають інформація та знання. Нині спостерігається перетворення інтелектуального капіталу на провідний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, радикальних структурних зрушень, саме він стає головним у визначенні ринкової вартості високотехнологічних галузей

економіки та формуванні високого рівня конкурентоспроможності не тільки освіти, а й держави в цілому.

Інтелектуальний капітал

- ☒ знання, які можуть бути конвертовані у вартість, інакше кажучи, це сума всього того, що знають і чим володіють працівники, що формує конкуренто-спроможність організації;
- ☒ знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

У складі інтелектуального капіталу виділяють три складові:

- *Людський капітал* – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний потенціал фізичних і духовних здібностей індивіда та інших продуктивних якостей, які цілеспрямовано використовуються у відповідній сфері економічної діяльності, що сприяє підвищенню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника. Структурними елементами людського капіталу є: знання, навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культура праці та ін.;

- *Організаційний капітал* – це вид капіталу, який складається з елементів, які відповідають на питання: що та як мають робити працівники для підвищення прибутку організації. До організаційного капіталу можна віднести такі основні структурні елементи: патенти, ліцензії, ноу-хау, програми, товарні знаки, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура й т.п.

- *Споживчий капітал* (або інтерфейсний капітал) – це система довгострокових, надійних, взаємовигідних відносин фірми з клієнтами та контрагентами, які побудовані на довірі (довіра є ключовим фактором успішної угоди в економіці, оснований на знаннях. Споживчий капітал збільшується за рахунок приросту кількості постійних клієнтів, зміцненню торгової марки, бренду організації. Цей вид капіталу включає такі складові елементи: зв'язки з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно-фінансовими установами, органами влади та ін.), інформація про економічних контрагентів, історія взаємин з економічними контрагентами, торговельна марка (бренд).

Одну з найважливіших ролей у формуванні, розвитку й реалізації інтелектуального капіталу (ІК) відіграє вища освіта, яка безпосередньо формує людський капітал і опосередковано через нього впливає на формування організаційного і інтерфейсного капіталів як основних підсистем ІК.

Інтелектуальний капітал ВНЗ

- ☒ сукупність інтелектуальних ресурсів і здатностей до їх реалізації, які забезпечують умови тривалого розвитку ВНЗ на основі генерації, накопичення і використання інформації і знань (фактів і правил).

Таблиця 2.1.

Структура інтелектуального капіталу ВНЗ
(автор: С.М.Ілляшенко)

Складові	Елементи складових
Знання та досвід:	знання та досвід науково-педагогічних та ін. працівників (у т.ч. як фактичні, так і підтверджені дипломами та атестатами про наявність відповідно наукових ступенів та вчених звань) державні та ін. відзнаки працівників корпоративна культура та соціально-психологічний клімат у ВНЗ
Документація та права:	наукова, навчально-методична, технічна, технологічна і т.п. документація права власності на патенти, торгові марки, промислові зразки, ноу-хау
Наукомістка продукція	вироби послуги технології
Інформаційні системи та технології	засоби комунікації та зв'язку інформаційні системи і технології інформаційне, програмне, технічне та ін. забезпечення інформаційних систем
Інформація та зв'язки	економічна інформація зв'язки з економічними контрагентами, контактними аудиторіями і т.п. імідж, репутація

Людський капітал – основний ресурс розвитку сучасного суспільства

Розвиток ринкової економіки, реалізація інвестиційно-інноваційної моделі функціонування суспільства й орієнтація на євроінтеграцію можуть бути забезпечені лише високим інтелектуальним потенціалом нації.

У сучасних умовах інтелектуальний капітал стає визначальним фактором соціально-економічного зростання країни, при цьому одним із найвпливовіших чинників, які його визначають, є рівень освіти. Людський капітал стає головним джерелом нагромадження національного багатства, а, отже, і передумовою збільшення сукупного суспільного виробництва. Людський капітал – головний фактор формування і розвитку інноваційної економіки і економіки знань, як наступного вищого етапу розвитку.

Вперше термін «людський капітал» використав Теодор Шульц, а його послідовник — Гері Беккер розвинув цю ідею, обґрунтувавши ефективність вкладень у людський капітал і сформулювавши економічний підхід до людської поведінки.

Спочатку під людським капіталом розумілася лише сукупність інвестицій в людину, що підвищує його здатність до праці, освіта і професійні навички. Надалі поняття людського капіталу істотно розширилося. Останні розрахунки, зроблені експертами Світового банку, включають у нього споживчі витрати –

витрати сімей на харчування, одяг, житла, освіти, охорону здоров'я, культуру, а також витрати держави на ці цілі.

Людський капітал

у широкому визначенні – це інтенсивний продуктивний чинник розвитку економіки, суспільства і сім'ї, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної і управлінської праці, середовище проживання і трудової діяльності, що забезпечують ефективне і раціональне функціонування ЛК як продуктивного чинника розвитку.

Людський капітал – це ті властивості, знання, навички і здібності людини, які використовуються для збільшення соціального та економічного розвитку суспільства.

Слід звернути увагу на кілька принципових моментів, що впливають з визначення людського капіталу:

- по-перше, людський капітал – це не просто сукупність зазначених характеристик, а саме сформований або розвинений в результаті інвестицій і накопичений певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій;
- по-друге, це такий запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який доцільно використовується для одержання корисного результату і сприяє зростанню продуктивності праці;
- по-третє, використання людського капіталу закономірно приводить до зростання заробітків (доходів) його власника;
- по-четверте, таке зростання доходів стимулює подальші інвестиції в людський капітал, що приводить до подальшого зростання заробітків.

Витрати, пов'язані з одержанням освіти, розділені на три групи.

1. *Прямі матеріальні витрати* (витрати, що здійснюються майбутнім власником людського капіталу або іншим інвестором (державою, підприємством, сім'єю). До них слід віднести: оплату за навчання, витрати на підручники, послуги бібліотеки, копіювання, канцтовари тощо; витрати, пов'язані зі зміною місця проживання (вартість житла, транспортні витрати, збільшення витрат на харчування в зв'язку з відокремленістю від сім'ї тощо).

2. *Втрачені заробітки*. Людина, яка навчається, не може працювати в такому самому режимі, в якому вона могла б працювати, якби не навчалася. Значить, заради одержання освіти вона свідомо на деякий час відмовляється від певних заробітків. Тому на Заході для людей працездатного віку «втрачені заробітки» вважаються витратами на освіту. Кількісно втрачені заробітки можна визначити як заробітки на роботі, яку могла б мати людина, якби вона не навчалася, мінус доходи студента (стипендія та підробітки). Якщо, наприклад, на час підвищення кваліфікації за людиною зберігається її заробітна плата за місцем роботи або стипендія приблизно така, якими були б заробітки, то людина не має втрачених заробітків, а цю частину витрат несе інвестор (той, який зберігає зарплату або виплачує стипендію).

3. *Моральні втрати*: втрата вільного часу — одного з найважливіших благ для людини, оскільки навчання, як правило, забирає більше часу, ніж нормальний робочий день; навчання нерідко буває важким і виснажливим заняттям, супроводжується перенапругою і стресовими ситуаціями під час іспитів; зміна місця проживання заради одержання освіти призводить до зміни звичного соціального оточення людини, розлучення з рідними та друзями.

Перші дві групи витрат на навчання можна підрахувати достатньою точністю, моральні втрати оцінити дуже важко хоча б тому, що вони різні для різних людей. Однак слід сказати, що інколи вони відіграють вирішальну роль при прийнятті рішення щодо отримання освіти. Можна стверджувати, що більш здібні люди, яким навчання дається легко і приносить задоволення, за інших рівних умов отримують вищий рівень освіти порівняно зі своїми менш здібними ровесниками.

Очікувана віддача від інвестицій в освіту теж складається з трьох груп доходів.

1. *Прямі матеріальні зиски*: вищий рівень заробітної плати протягом трудової діяльності; більша можливість брати участь у прибутках компанії; більша можливість отримувати персоніфіковані умови оплати праці, різноманітні пільги, премії, надбавки тощо; можливість отримати пенсійне, медичне страхування за рахунок підприємства.

2. *Непрямі матеріальні зиски*: більша можливість отримати подальші інвестиції у власний людський капітал з боку роботодавця (підвищення кваліфікації, перепідготовка, отримання іншої освіти та ін.), оскільки освіта збільшує інвестиційну привабливість найманого працівника; оздоровлення за рахунок підприємства більш вірогідне для висококваліфікованого працівника, оскільки він є дорожчим людським капіталом порівняно з низькокваліфікованими працівниками і, відповідно, про його здоров'я роботодавець піклується дужче; висококваліфіковані працівники, як правило, мають кращі умови праці та відпочинку; цінні працівники частіше отримують пільгові кредити та іншу допомогу від роботодавця для створення достойних умов життя (житло, автомобіль, телекомунікації тощо).

3. *Моральні зиски*: задоволення від обраної професії протягом життя (престижність, досягнення певного соціального статусу, самореалізація); доступ до цікавих видів діяльності, професійна творчість; висока конкурентоздатність на ринку праці, відчуття стабільності та впевненості в майбутньому; співробітництво з розумними та перспективними людьми тощо.

Інвестування — це важлива передумова виробництва людського капіталу, але ще не саме його виробництво, що здійснюється у процесі активної людської діяльності, в якій майбутній власник цього капіталу практично завжди виступає водночас і об'єктом, і суб'єктом, і результатом впливу.

Людський капітал створюється як у суспільному секторі економіки (наприклад, у сфері освіти) за рахунок і державних, і приватних інвестицій, так і на особистісному рівні в тому розумінні, що витрати часу та праці для

саморозвитку й самовдосконалення майбутнього власника людського капіталу абсолютно необхідні для нарощення цього капіталу.

У сучасному світі країнами-лідерами є держави, які виходять з того, що найвигідніші інвестиції – це інвестиції у людський капітал. Нині людський капітал у національному багатстві світового співтовариства складає 64 %, природний капітал – 20 %, а фізичний лише 16 %. В рейтингу найбільш успішних країн світу, який складає Британська організація Legatum Institute, у 2010 році перше місце серед 110-ти країн-учасниць посіла Норвегія. Цей рейтинг складається на основі вивчення 79 параметрів, включаючи матеріальний стан і якість життя громадян, економічні показники, рівень освіти, якість системи охорони здоров'я, безпеку, рівень особистих свобод і наявність демократичних інститутів. У першу десятку списку потрапили, також Данія, Фінляндія, Австралія, Нова Зеландія, Швеція, Канада, Швейцарія, Нідерланди і США.

Інвестиції в людський капітал класифікують за такими групами витрат:

- ✓ первинна освіта (дошкільна, початкова, середня, професійно-технічна, вища);
- ✓ охорона здоров'я в широкому розумінні, включно з усіма витратами, які сприяють продовженню тривалості життя, зміцненню імунітету, фізичної та психічної сили, витривалості людей;
- ✓ освіта дорослих, що включає навчання та підвищення кваліфікації на виробництві, самовдосконалення, додаткову освіту тощо;
- ✓ виховання гуманітарних складових людського капіталу, що включає вміння підтримувати нормальні стосунки, налагоджувати ділові контакти, політичну та соціальну лояльність, відповідальність людини, її корпоративність, моральність, ціннісні орієнтації;
- ✓ посилення мотивацій працівників до підвищення якості своєї праці;
- ✓ міграція працівників та їхніх сімей з метою поліпшення умов працевлаштування;
- ✓ пошук економічно важливої інформації.

До інвестицій у людський капітал деякі вчені відносять і витрати на фундаментальні наукові розробки. Адже в процесі розвитку науки не лише створюються інтелектуальні новації, на основі яких потім формуються нові технології виробництва і способи споживання, а й відбувається перетворення самих людей як суб'єктів господарювання, бо саме вони внаслідок цього стають носіями нових здібностей і потреб.

В інформаційному суспільстві, де визначальна роль належатиме сферам, у яких завдяки розвитку науки, освіти, культури накопичуються інформаційні багатства суспільства, що потім акумулюються у сфері технологій, наука перетворюється на своєрідний генератор людського капіталу. Схеми

формування основних активів людського капіталу за рахунок інвестицій подана на рис.2.1.

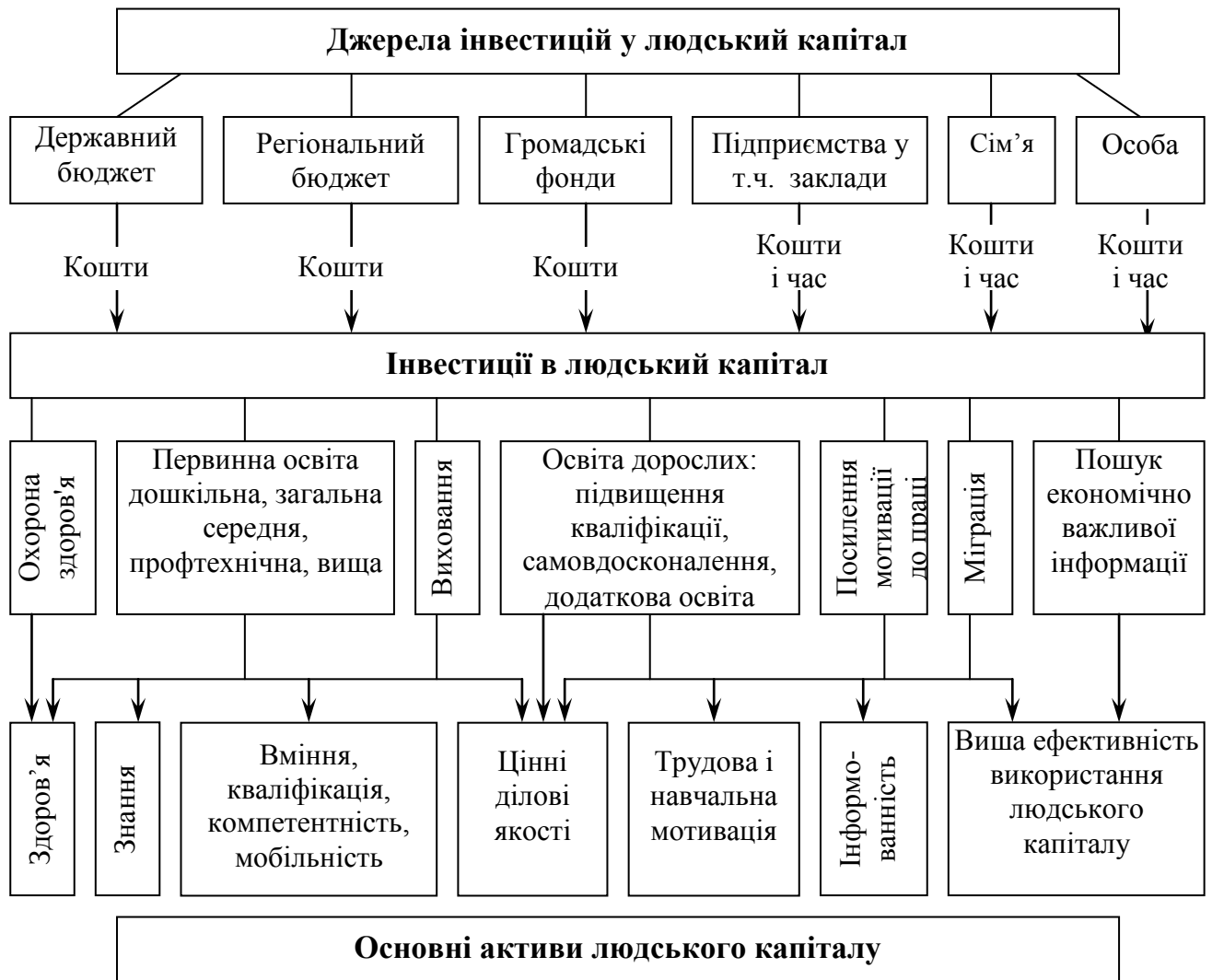

Рис. 2.1. Формування основних активів людського капіталу за рахунок інвестицій (автори В.Васильченко, А.Гриненко, О.Грішнова, Л.Керб)

Конкуренентоспроможність країни визначається техніко-економічним рівнем виробництва в країні, величиною витрат виробництва, якістю вироблюваних товарів, розвиненістю інфраструктури, наявністю абсолютних і відносних переваг.

Конкуренентоспроможність країни

☞ здатність економіки країни, держави брати участь в міжнародній торгівлі, утримувати і розширювати певні сегменти на світових ринках, проводити продукцію, відповідну світовим зразкам.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) країни, який щорічно

Фінансування вищої освіти

На сьогодні державна турбота про освіту — це турбота про створення потенціалу економічного зростання як найважливішого фактора у забезпеченні національної безпеки та добробуту країни, благополуччя кожного громадянина.

визначається Світовим Економічним Форумом (СЕФ) враховує 12 ключових факторів (субіндексів): стан державних та приватних інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я та *початкова освіта; вища та післядипломна освіта*; ефективність товарних ринків; ефективність ринку праці; технологічна готовність; ефективність фінансових ринків; обсяг ринку; «розвиненість» бізнесу; *інновації*. Розрахунок загального індексу відбувається шляхом зіставлення значень кожного з аналізованих показників і обчислення індексів по кожному з них. На основі отриманих результатів країні привласнюється певне місце в рейтингу, яке прямо пропорційне її балам, тобто, чим вище бали, тим вище рейтинг країни серед інших країн світу, отже, тим вище її конкурентоспроможність.

Основним показником рівня *розвитку людського потенціалу* у країні є індекс людського розвитку (ІЛР), впроваджений ООН у 1990 році.

ІЛР виступає інтегральним показником середніх досягнень країни за трьома головними напрямками: середньою очікуваною тривалістю життя при народженні; рівнем освіти; рівнем життя населення.

П'ять з дванадцяти складових ІГК тісно взаємопов'язані з показниками ІЛР. Четверта складова ІГК – охорона здоров'я і початкова освіта і п'ята складова – вища освіта та професійна підготовка співвідносяться з індексом освіти в структурі ІЛР. Сьома складова ІГК – ефективність ринку праці, стимулюючи найбільш ефективно використання працівників в економіці, визначає зайнятість і рівень доходів населення. Реалізація дев'ятої та дванадцятої складових ІГК – оснащення новітніми технологіями і інновації – забезпечується відповідним рівнем розвитку людського потенціалу, передусім його освітніми та інтелектуальними складовими. Всі складові ІГК володіють взаємним зв'язком і посилюють одна одну. Це стосується і елементів, пов'язаних з розвитком людського потенціалу. Наприклад, бізнес не зможе впроваджувати інновації, якщо відсутні висококваліфіковані науковці і спеціалісти для здійснення співпраці між університетом та бізнесом у дослідницькій діяльності, або якщо доходи даних працівників настільки малі, що їх діяльність передбачає лише боротьбу за виживання і задоволення первинних потреб.

Саме фінансові вкладення в освіту визнаються одними з найважливіших інвестицій у людський капітал.

За даними ЮНЕСКО, у світі в цілому державні видатки на освіту становлять 4,9 % глобального ВВП. Держави Північної Америки та Західної Європи виділяють на потреби освіти найбільші частки національних ресурсів: 5,5 % регіонального ВВП. За ними — країни Центральної та Східної Європи

(5,1 %), Африки на південь від Сахари (4,5 %), Латинської Америки (4,1 %), арабські держави (4,0 %). Набагато нижчим є рівень державних витрат на освіту у країнах Південної та Західної Азії (3,8 %) Східної Азії (3,6 %), а також Центральної Азії (3,2 %).

Фінансування

☞ забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і економічних програм, видів економічної діяльності, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо.

У Західній Європі найбільша частка національного доходу на освіту виділяється скандинавськими країнами. Лідером тут є Данія, яка витрачає на ці цілі 8,5% ВВП. Витрати державного бюджету на освіту у Великій Британії складають 6,3%, Німеччині – 6,4%, Франції – 6,9%,

Однак в абсолютному вираженні найбільше на освіту витрачають Сполучені Штати Америки (7,0%). За даними Інституту статистики ЮНЕСКО на США припадає 28% від світових щорічних витрат на освіту, при тому, що в цій країні проживає лише 4% від загальної кількості дітей та молоді у світі.

У розвинених країнах частка державного фінансування вищої освіти є дуже різною. Так, у Канаді частка держави у фінансуванні вищої освіти становить 70–85%, у Голландії – 90%, у Німеччині – 95%, у Великобританії – 62%. При цьому частка плати за навчання у структурі бюджету ВНЗ у всіх цих країнах значно нижча. В Англії плата за навчання складає 12%, у Канаді 11%, а студенти Голландії, Німеччини, Фінляндії, Швеції взагалі не сплачують за навчання. У Новій Зеландії університети фінансуються на 96% урядом, а 4% становлять доходи від плати за навчання.

Якщо в Європі, й особливо в скандинавських країнах, роблять акцент на державному фінансуванні системи освіти, то в розвинутих країнах в інших регіонах світу велика частка платної вищої освіти.

Так, за даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль, приватні кошти складають більше половини усіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї й Чилі – сягають 75%. В результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР в середньому в Європі плата за навчання одного студента складала \$1 100, а в США сягала \$5 500.

Фінансова залежність від держави означає, що фінансові можливості і перспективи розвитку вищих навчальних закладів залежать від становища державного бюджету.

Фінансування вищої освіти

☞ система відносин з метою формування, розподілу й використання різноманітних фінансових ресурсів у сфері вищої освіти.

Зростання потреби суспільства в освіті зумовило необхідність більших обсягів їх фінансування та, відповідно, – появу «бюджетних дефіцитів» майже у всіх країнах світу. Це призвело насамперед до розширення джерел фінансування, яке полягає в залученні різних не бюджетних ресурсів. Основним джерелом таких ресурсів стало надання навчальним закладом платних освітніх послуг. Аналіз світового досвіду свідчить, що сучасною тенденцією розвитку вищої освіти країн світу являється диверсифікація джерел його фінансування.

Ефективність діяльності системи вищої освіти в значній мірі залежить від рівня її фінансування, що в свою чергу, обумовлено специфікою формування та реалізації фінансового механізму.

Фінансовий механізм

☞ сукупність фінансових методів і форм, інструментів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства

Складовими фінансового механізму є: фінансове забезпечення; фінансове регулювання; система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.

Фінансове забезпечення у сфері вищої освіти як основи створення фінансових ресурсів означає визначення джерел формування та напрямків їх використання і проявляється у наступних формах: самофінансування, бюджетне фінансування й кредитування.

Фінансове регулювання системи вищої освіти здійснюється за допомогою фінансових інструментів і методів розподілу фінансових ресурсів, на основі яких реалізуються економічні інтереси суб'єктів ринку освітніх послуг.

Фінансове забезпечення діяльності вищих навчальних закладів – це сукупність форм і методів визначення джерел формування фінансових ресурсів та напрямків їх використання на покриття поточних і капітальних витрат, пов'язаних із здійсненням освітньої, науково-дослідної, виробничо-господарської, інших видів діяльності вищих навчальних закладів, з врахуванням вимог збалансованості їх фінансової автономії та виконання державою соціальних гарантій.

Моделі фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах

В умовах ринкової економіки особливу роль відіграє принцип диверсифікації джерел фінансування системи вищої освіти, що проявляється у можливості поєднанні різних форм фінансового забезпечення функціонування системи вищої освіти.

У зарубіжних країнах запроваджено різні моделі фінансування вищої освіти.

➤ Фінансування, орієнтоване на потреби, – бюджетні кошти надходять прямо від держави до вищого навчального закладу (ВНЗ). У межах

цієї моделі ВНЗ, які підписали угоду з відповідним державним органом, зобов'язуються готувати необхідних (із суспільної точки зору) спеціалістів за заздалегідь встановленими і узгодженими цінами. Переваги цієї моделі полягають у тому, що одночасно підвищується ефективність і мінімізуються витрати держави.

➤ Придбання державою освітніх послуг у ВНЗ для певних цілей. Дана система фінансування вищої освіти орієнтована на ринок. ВНЗ беруть участь у конкурсах на отримання замовлення на підготовку спеціалістів. Перемогу здобуває ВНЗ, освітні послуги якого максимально відповідають умовам конкурсу (потребам суспільства), а витрати на навчання є оптимальними.

➤ Фінансування ВНЗ, засноване на результатах їх роботи. Обсяг фінансування визначається такими показниками діяльності ВНЗ, як кількість випускників, чисельність студентів, зарахованих на перший курс, результати контролю знань студентів, кількість захищених дисертацій та ін. Метод фінансування «за результатами» базується на ефективності підготовки випускників та передбачає ретельний контроль якості надання освітніх послуг вищими навчальними закладами. Його використовують в Данії, Фінляндії, Ізраїлі, Голландії, США та інших країнах.

➤ Фінансування, яке здійснюється безпосередньо споживачами освітніх послуг і орієнтоване на попит і внутрішні потреби навчального закладу. У цій системі фінансування використовуються державні зобов'язання у вигляді купонів або сертифікатів (ваучерів), що передаються безпосереднім споживачам освітніх послуг. Як і в інших моделях фінансування вищої освіти, фінансування на основі ваучерів може доповнюватися додатковою платою зі сторони студента. Ваучерне фінансування вищої освіти набуло поширення в багатьох штатах США. Вищі навчальні заклади США при такій системі отримують фінансування не від штату, а від студентів, які будуть оплачувати навчання ваучерами. Перевага ваучерів полягає у кращому врахуванні запитів споживачів, збільшенні гнучкості шляхів отримання освіти, розширенні можливостей для сімей з низьким рівнем доходу і представників національних меншин. Саме сплата частини вартості навчання за рахунок власних коштів примушує студентів бути більш вимогливими до якості освітніх послуг.

➤ Пряме фінансування «по видатках» притаманне державам, в яких недостатньо розвинута освітня інфраструктура. Використання даного методу можна спрощено зіставити з такими трьома механізмами фінансування: лінійний бюджет – кошторис розбивається за типами – зарплата, обладнання, обслуговування студентів; програмний бюджет – розподіл бюджету за центрами вартості – під цим розуміється окремих факультет або, в деяких випадках, навіть окремих викладач, що відповідає за фінансування програм; кошторис за видами діяльності – окремо виділяються витрати на навчання та на дослідницьку роботу. Переваги такого методу фінансування полягають у тому, що він штовхає навчальні заклади на пошук додаткових коштів ефективного використання визначеної суми, і таким чином, кошти перетікають в ті області, які спроможні ефективніше здійснювати навчання. Такий підхід

використовують Канада, Великобританія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія.

➤ Фінансування на договірній основі практикують у Бразилії, Аргентині, Індії, Греції, Італії. Договірне фінансування сприяє високому ступеню контролю уряду за системою вищої освіти в цілому, а також за деякими ВНЗ. Основною особливістю даного фінансування є те, що рівень виділених фондів слабо зв'язаний з видами діяльності вищого навчального закладу. Різні зміни, такі як збільшення рівня прийому студентів не обов'язково призводять до адекватного збільшення бюджету. Серед договірних систем можна виділити системи з наростаючим бюджетом (отримання щорічної надбавки, не пов'язаної зі змінами цін, відносно минулорічного бюджету), системи з угодами «ad hoc» (виділення бюджету на базі договору між представником навчального закладу і відповідними міністерствами або фінансовими установами, що базується на політичному впливі представників даного навчального закладу) та системи з фіксованим доходом (виділення урядом навчальним закладам фіксованого проценту від національного доходу, наприклад в Йорданії навчальні заклади фінансуються з відсотків від поштового збору).

Аналіз основних тенденцій фінансування вищої школи зарубіжних країн дозволив визначити, що за кордоном останнім часом набирає визначеної форми тенденція перерозподілу фінансового тягаря між студентами, їх батьками та державою – збільшується частка витрат самих студентів. У багатьох країнах існує плата за вищу освіту: Австралія, Австрія, Бразилія, Китай, Угорщина, Нова Зеландія, Великобританія.

У країнах, де система платної освіти не дозволяється законодавством, для студентів може бути передбачена плата за надання окремих освітніх послуг, таких наприклад, як вступні іспити та навчальні матеріали. Або плата може стягуватися з груп студентів, що відвідують курси, тривалість яких перевищує встановлені норми (Чехія, Німеччина) чи за участь студентів у вивченні окремих програм (Єгипет). На сьогодні існує навіть тенденція, коли плата стягується із студентів заочної форми навчання, що відвідують заняття разом із студентами денного відділення.

У *Великій Британії* щороку Міністерство освіти і зайнятості публікує доповідь про основні задачі, цілі і пріоритети у галузі як вищої, так і загальної середньої освіти. На основі цієї доповіді незалежна від міністерства Державна Рада по фінансуванню вищої освіти розробляє та публікує план фінансування всіх ВНЗ країни. У вигляді щорічних блок-грантів урядом розподіляється до 80 % всього обсягу фінансування вищої освіти.

У *Німеччині* федеральне міністерство фінансує в основному лише значні капітальні вкладення у ВНЗ – на будівництво та придбання приладів. Всі інші витрати покриваються лише міністерствами освіти земель. При цьому існує жорстке державно-директивне фінансування ВНЗ за конкретними видами витрат, включно із визначенням чисельності викладацького складу.

Як приклад, опишемо процедуру фінансування вищих навчальних закладів Німеччини, яка складається з декількох етапів. На першому етапі ВНЗ повідомляє уряд землі про свої фінансові потреби за допомогою заявки, яка в свою чергу включається в бюджет. Після того, як парламент схвалить бюджет, кошти розподіляються і витрачаються у відповідності до потреб кожного ВНЗ, але під наглядом уряду землі. Водночас, цей процес не є стабільним, оскільки, Міністерство фінансів вводить певні обмеження, які ґрунтуються на реальних коштах. Схеми постатейного бюджету складні і детально розписують використання виділених коштів по групах статей і по окремих статтях. Особливість даної процедури фінансування полягає в тому, що перенесення залишку коштів, виділених вищому навчальному закладу на наступний навчальний рік не дозволяється. Невикористані кошти мають бути повернені міністерству, а бюджет ВНЗ на наступний рік буде таким чином зменшений. В даний час в більшості земель вводяться нові схеми фінансування вищої освіти.

Більша частина фондів університетів *Норвегії* базується на різних державних грантах, які Національна Рада досліджень щороку надає університетам. Гранти, що надаються суспільними або приватними фондами, Європейським Співтовариством, промисловими, державними і муніципальними агентствами, фінансують основну частину дослідницьких робіт в університетах. У *Норвегії* вища освіта є безкоштовною, проте студенти зобов'язані сплачувати за участь в організаціях соціального захисту, за житло та ін. Фінансова підтримка студентів заснована на стипендіях та позиках із Державного банку.

Реалізація політики фінансового забезпечення розвитку вищої освіти у *Фінляндії* має такий вигляд: університети отримують державне фінансування на основі ваучерів (близько 30 % державного фінансування). Іншу частину грошових коштів Міністерство освіти розподіляє відповідно до результатів роботи університетів, приміром, враховуючи кількість магістерських ступенів, отриманих студентами. Фінансування на отримання навчання надається студенту лише у тому випадку, якщо студент окрім навчання у своєму університеті вивчає певну кількість курсів в іншому. Це, на думку уряду, сприяє розвитку кооперації між університетами і мобільності студентів в умовах інтеграційних процесів.

У *Малайзії та Турції* значного розвитку набуло фінансування вищої освіти за рахунок коштів приватних осіб і благодійних організацій.

Значний досвід по запровадженню механізму подушевого фінансування використовує *Нова Зеландія* на рівні вищих навчальних закладів, де розподіл бюджетних коштів частково здійснюється на основі еквівалента студентів денної форми навчання. Його величина коливається від 3996 до 26137 новозеландських марок, диференціюється по восьми групах і залежить від віку студентів, статусу утримувача, типу вищого навчального закладу і курсу навчання. Проте, кожний рік держава інформує про пріоритетні напрями і курси, навчання на яких буде повністю фінансуватися державою, і відповідно про кількість студентів, навчання яких буде профінансоване державою. Даний механізм розподілу бюджетних коштів у вищій освіті Нової Зеландії має

обмежений характер дії, через нього реалізується «державне замовлення» на навчання.

Починаючи з 1993 року в Нідерландах в якості критерію фінансування було введено показники результатів діяльності ВНЗ. Основним показником фінансування університетів стала кількість студентів, яка закінчила навчання у встановлений термін. Таким чином, Міністерство стимулювало ВНЗ до скорочення часу навчання студентів в університетах. Частково пропонувалось обраховувати як кількість дипломів, випущених університетом, так і кількість першокурсників, які вступили на навчання в університет. Сьогодні доходи ВНЗ в Нідерландах включають наступні надходження: бюджетне фінансування освітньої і науково-дослідної діяльності; гранти, які були направлені на розвиток наукових досліджень; надходження від контрактної діяльності. Держава також виділяє субсидії ВНЗ на покриття капітальних видатків, пов'язаних з утриманням споруд і устаткування. Нова схема виділення коштів університетам на педагогічну діяльність має наступний вигляд. Так, наприклад, 37% складають кошти у вигляді фіксованого гранта, його розміри не залежать від результатів поточної діяльності університетів, а встановлюються на основі показників минулих років. Розміри другої частини бюджетних надходжень, а саме 50%, залежать від кількості випускників, які отримали диплом магістра, який в свою чергу має свою ставку фінансування. 13% бюджетних коштів виділяються університетам в залежності від кількості учнів, прийнятих на навчання на перший курс.

Останнім часом однією з актуальних задач економічної підтримки доступу населення до вищої освіти виступає участь підприємств в фінансуванні системи вищої освіти. В Європі інноваційна активність підприємств складає 60–70 %, в США і Японії – 70–82%. Фінансування підприємствами ВНЗ може здійснюватися через систему оподаткування шляхом прямого фінансування «підприємство – вищий навчальний заклад» та на основі фінансування системи навчання працівників даного підприємства. Така система залучення коштів дозволяє не тільки забезпечити ВНЗ додатковими фінансовими ресурсами, але і збудувати більш ефективну модель стипендіального забезпечення не бюджетних джерел.

Найбільш важливими програми фінансової підтримки студентів вищих навчальних закладів, установленої федеральним урядом США, є:

- Стипендія (або грант) Пелла (Pell Grants) відома ще як головна серед можливих освітніх стипендій (Basic Educational Opportunity Grants – BEOG) і призначається, щоб допомогти студентам оплатити своє навчання після середньої школи з урахуванням фінансового становища їх сім'ї. Це найбільша федеральна програма надання допомоги, і вона може досягти 1900 доларів на рік;

- Додаткова програма для забезпечення студентів стипендіями освіти (The Supplemental Educational Opportunity Grants Program – SEOG) надає можливість одержати грант до 2 000 доларів на рік. Сума цієї стипендії не може перевищувати 50 % розрахованих на рік фінансових потреб студента;

- Національна програма прямого надання позик студентам (The National Direct Students Loan Program – NDSL) забезпечує позиками деяку частину тих осіб, які мають відмінні та хороші показники. Під час навчання у вищому закладі освіти вони відсотків за позику не сплачують. Після того, як студент закінчив або перервав навчання, він починає повертати позику з банківським відсотком у 5 % річних;
- Програма «Робота-навчання» коледжів (The College Work-Study Program – CWS) надає роботу тим студентам, яким необхідна фінансова допомога. Вона дає шанс заробити гроші на витрати, пов'язані зі здобуттям вищої освіти;
- Страхова програма позик для студентів (The Guaranteed Student Loan Program - GSL) дозволяє студентам позичати гроші під невеликий відсоток у комерційних структурах шляхом страхування позичок державними агентствами та подальшого повторного страхування (перестраховування) з гарантіями федерального уряду. При цьому федеральний уряд виплачує замість студентів, які досягли успіхів у навчанні, їх відсотки за позику протягом усього їх навчання у коледжі. Після того, як студент закінчив навчання, починається повернення грошей;
- Програма батьківських позик для студентів ВНЗ, які здобувають ступінь бакалавра, (The Parent Loan to Undergraduate Students Program – PLUS), надає можливість родинам отримати для навчання дітей позику із невисокими відсотками. Уряд при цьому не виплачує відсотків за програмою PLUS, і батьки несуть відповідальність за виплату позики із нарахованими за час навчання відсотками відразу ж після закінчення вищого закладу освіти їх дітьми.

**Світовий
і національний
ринки експорту
освіти**

Північноамериканський центр (США, Канада, Мексика) – найпотужніший з точки зору вищої освіти. Його обсяг обчислюється приблизно 19 млрд. дол.

Внесок його учасників в Міжнародний ринок освітніх послуг (МРОП) не однаковий. Тут явний лідер – США, які отримують щорічний дохід близько 17 млрд. дол, включаючи прямі і непрямі витрати іноземних учнів. При цьому щорічні витрати держави на стимулювання американського експорту освітніх послуг становлять понад 4 млрд. дол, які надходять в цей сектор національного господарства через Державний департамент США.

У Європі найсильніші позиції на МРОП займає Великобританія (13%), за нею йдуть Німеччина (10%) і Франція (9%).

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні міцні позиції на МРОП у Японії і Австралії, причому австралійський континент в останні роки різко активізувався, зайнявши 5-е місце (6%).

За результатами опитування 200 глобальних компаній, проведеного Організацією ООН з розвитку та торгівлі, міжнародний ринок науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) в даний час

оцінюється у 310 млрд. дол. Перше місце у КНР (61.8%), друге у США (41.2%), третє у Індії (29.4%), четверте у Японії (14.7%), п'яте у Великобританії (13.2%).

Що стосується світового ринку інновацій, то його обсяг оцінюється в 50 млрд. дол, і він також має тенденцію до експоненціального зростання. На ньому домінують Індія і Китай - лідери в аутсорсингу і офшорному програмуванні.

Аналіз інформації про ринок вищої освіти, НДДКР та інновацій вказує на те, що вища освіта, будучи більш консервативним соціальним феноменом, в порівнянні з наукою і технологіями, формує МРОУ, на якому, незважаючи на велику кількість учасників, експортерами є лише розвинені країни, де сформувалася національна школа вищої освіти.

На початок 2006 р. обсяг об'єднаного ринку вищої освіти, НДДКР та інновацій становив приблизно 450 млрд. дол, а у 2010 р. з урахуванням діючих тенденцій, він подвоївся, тобто наблизився до 1 трлн. дол.

У цілому світовий ринок експорту освіти становить 50-60 млрд. доларів. На частку США припадає 25% цього ринку (в експорті товарів і послуг в цілому – 11%), 15% припадає на частку Великобританії (4% світового експорту), по 10% припадає на частку Франції та Німеччини (відповідно 4 і 12% світового експорту товарів та послуг). За 7-8% припадає на частку Австралії, Канади та Іспанії. Таким чином, практично весь ринок сконцентрований у 7 країнах. При цьому США і Великобританія міцно утримують позиції на світовому ринку освітніх послуг. Характерно, що за останні 35-40 років вони істотно поступилися своїми позиціями в частці виробництва світового ВВП і експорту товарів і послуг. У той же час на ринку освіти ці позиції не тільки не були загублені, але навіть укріплені.

Китай, Японія, Індія, Бразилія та інші країни, що швидко розвиваються за останні роки, все ще користуються освітніми послугами «традиційного» Заходу. Нікому зі швидко розвиваючихся країн ще не вдавалося завоювати серйозну нішу на освітньому ринку окрім декількох маленьких країн, наприклад, Сінгапуру.

ЄС є лідером у сфері міжнародних освітніх послуг, відчуваючи жорстку конкуренцію з боку США, Австралії та Китаю. Кількість іноземних студентів у країнах ЄС та в світі помітно зростає, і в умовах глобалізації, інтеграційних процесів у сфері вищої освіти, зростання буде тільки збільшуватися. У країнах ЄС навчається понад 40% іноземних учнів. Збільшення числа іноземних студентів є одним з найважливіших пріоритетів державної політики країн ЄС.

Експорт освітніх послуг стає однією з найважливіших і високо прибуткових статей в структурі загального експорту країн ЄС. Орієнтація на експорт і одержувані від нього значні фінансові кошти сприяють модернізації систем вищої освіти. Експорт освітніх послуг зростає швидкими темпами і в ряді країн перевищує обсяг експорту галузей матеріального виробництва. Частка коштів від експорту освітніх послуг в економічно розвинених країнах становить від 20 до 30% від загального обсягу коштів, одержуваних сферою освіти.

Для міжнародного ринку освітнього послуг характерні такі ключові тенденції, як зростання масштабів ринку, його масовість; диверсифікація територіальної структури ринку і поява нових «гравців»; інтернаціоналізація вищої освіти, що ґрунтується на універсальному характері знань, на мобілізації колективних зусиль міжнародного наукового співтовариства; універсалізація змісту освіти в епоху інформаційної революції і при існуючих світових універсальних комунікаційних системах у вигляді Інтернет.

Форми і методи інтеграції країн в міжнародний освітній простір різноманітні. В їх числі акредитовані та валідовані програми, франчайзингові програми, програми подвійних і спільних дипломів, створення єдиного освітнього простору. Головні пріоритети у створенні спільних із зарубіжними університетами програм (насамперед, у формі подвійних дипломів): можливість здійснення де-факто міжнародного визнання своїх дипломів; зміцнення свого академічного потенціалу через взаємодію із закордонним університетом; підвищення якості та конкурентоспроможності своєї програми; створення нових великих можливостей для розвитку та навчання студентів; зміцнення позицій на європейському і світовому ринках освіти.

Освітні послуги.

Ринок освітніх послуг

Вища освіта – це специфічна галузь ринкової економіки, а вищі навчальні заклади, які продукують освітні послуги, створюють приватні і суспільні блага, виступають на ринку в якості корпорацій.

На сьогодні загальновизнаним є функціонування сфери вищої освіти як ринку освітніх послуг, що характеризується попитом і пропозицією, їх взаємодією, наявністю механізму формування ринкової рівноваги та встановленням рівноважної ціни на освітні послуги. Ринок освітніх послуг сегментуються на ринок загальноосвітніх послуг і ринок професійних освітніх послуг.

Ринок освітніх послуг (РОП)

✎ особливий різновид ринку в умовах змішаної економіки, заснованої на розмаїтті форм власності й, відповідно, джерел фінансування сфери науки, культури й освіти, виникає й функціонує у взаємодії з ринком робочої сили, що значною мірою формує структуру попиту на освітні послуги, в першу чергу, внаслідок індивідуалізації вимог до рівня і якості освіти робочої сили з боку численних рівноправних роботодавців.

В якості суб'єктів цього ринку виступають: окремі особи або групи осіб – споживачі освітніх послуг; державні, комунальні або приватні навчальні заклади, а також юридичні або фізичні особи – виробники освітніх послуг.

Держава, як основний замовник, зацікавлена в підготовці високопрофесійної робочої сили, необхідної для ефективного розвитку економіки країни; роботодавці, в свою чергу, потребують кваліфікованого персоналу для забезпечення конкурентоспроможності підприємств, а студенти,

відповідно, бажають отримати якісні освітні послуги, що дозволить їм самореалізуватися на ринку праці.

Кожен із цих суб'єктів реалізує певні економічні інтереси: споживач – студент – прагне отримати рівень знань, адекватний вимогам сучасного ринку праці; виробник – навчальний заклад – запропонувати такі освітні послуги, які є конкурентоспроможними на ринку, держава – створити такі умови на ринку освітніх послуг і у сфері освіти у цілому, щоб забезпечити зростання частки висококваліфікованих спеціалістів у економічній системі, підвищити якість людського капіталу.

Ще одним важливим замовником (покупцем і споживачем) освітніх програм є суспільство, найчастіше представлене державою. Воно визначає державні стандарти, висуває вимоги, зорієнтовані не тільки на підготовку професійної робочої сили, потрібної кваліфікації, але й на задоволення потреби особистості в інтелектуальному, культурному, етичному розвитку.

При цьому слід враховувати специфічність освітніх послуг, які, по-перше, є нематеріальними, їх неможливо «відчути» до моменту їх придбання, для більшої наочності вони можуть бути проілюстровані навчальними планами, програмами, інформацією про методи, форми та умови надання послуг, сертифікати, ліцензії; по-друге, освітні послуги неможливо відділити від суб'єктів, які їх надають, а заміна одного викладача іншим може суттєво змінити процес надання та якість освітньої послуги; по-третє послуги неможливо зберегти, попередньо заготовити, зберігати в очікуванні підвищення попиту на них; по-четверте, на відміну від процесу реалізації товару, надання освітньої послуги відбувається не одномоментно, а протягом тривалого часу; по-п'яте, якість послуги може бути оцінено тільки через деякий час, у ході реалізації знань та навичок спеціаліста в практичній господарській діяльності.

Відповідність або невідповідність суб'єкта ринкового суперництва умовам ринкового середовища, свідчить про рівень конкурентоспроможності, показує наскільки продуктивний та ефективний суб'єкт по відношенню до конкурентів та споживачів продукції. Конкурентоспроможність освітньої послуги можна визначити як рівень її привабливості для споживачів, які здійснюють вибір на споживчому ринку, спираючись на власний інтерес та систему індивідуальних переваг. Так, у якості критерію вибору тієї чи іншої послуги, а на практиці – того чи іншого ВНЗ та спеціальності, може виступати імідж навчального закладу, мода на професії, вартість пропонованої послуги, географічний чинник тощо.

У теорії розрізняють порівняльні переваги, які забезпечуються традиційними джерелами і факторами (трудовими ресурсами, природними запасами, капіталом), які стосовно ВНЗ проявляються у високій кваліфікації персоналу, матеріально-технічній базі, наявності житла для студентів і викладачів, об'єктів соціальної інфраструктури; та конкурентні переваги, які базуються на розвинутому інноваційному середовищі, нових організаційно-інституціональних формах, унікальності товару і технологій. Функціонування на основі конкурентних переваг є переходом від цінової до нецінової

конкуренції, при цьому роль ціни на послуги не зменшується, а першочергово увагу приділяють унікальним властивостям товару, його високим якостям та функціональним характеристикам.

Вища освіта – це послуга, що перетворилася на своєрідний товар, вона надається усім бажаючим у певний проміжок часу. Виробниками товару є вищі навчальні заклади, а споживачами є всі громадяни, які здобувають вищу освіту. Цей товар близький до суспільного товару (public goods), оскільки водночас споживається студентами колективно, задовольняючи суспільство загалом й одночасно близький до індивідуального товару (individual goods), оскільки споживається людиною індивідуально.

Термін «освітні послуги» означає комплекс освітніх програм, що пропонуються вищим навчальним закладом і безпосередньо пов'язані зі здійсненням його основної місії. Товаром на ринку освітніх послуг є також інформація, знання, уміння й навички, що пропонуються суб'єктам ринку. Розроблені освітні програми ВНЗ пропонує як своїм безпосереднім споживачам – студентам (слухачам, аспірантам), так і опосередковано, через своїх випускників, які є конкурентоздатними на ринку праці або, навпаки, відчують власну професійну незахищеність та брак професійних знань. Таким чином, до споживачів освітніх послуг можна віднести, з одного боку – здобувачів вищої освіти, а з іншого – підприємства, установи, організації, компанії, загальноосвітні та вищі навчальні заклади. Ще одним важливим замовником (покупцем і споживачем) освітніх програм є суспільство, найчастіше представлене державою, яке визначає державні стандарти, висуває вимоги, зорієнтовані не тільки на підготовку професійної робочої сили, потрібної кваліфікації, а й на задоволення потреби особистості в інтелектуальному, культурному, етичному розвитку.

Прикметною ознакою освітньої послуги, що надає ВНЗ, є те, що вона створюється інтелектуальною працею професорсько-викладацького складу у вищих навчальних закладах, споживаної у вигляді діяльності і матеріальних елементів (речовинних чинників), що забезпечують освітній процес. Враховуємо той факт, що освітня програма – це комплекс освітніх послуг, спрямований на зміну освітнього рівня або професійної підготовки споживача, що забезпечений відповідними ресурсами закладу освіти. Таке визначення основного продукту ВНЗ, дозволяє класифікувати всі програми за освітньо-кваліфікаційним рівнем, напрямом підготовки, формою навчання, а також згідно із визначеною класифікацією педагогічних технологій. Не менш важливими є й додаткові компоненти, коли для досягнення поставленої мети недостатньо лише одних ресурсів закладу освіти. Адже розроблені освітні програми він пропонує як своїм безпосереднім споживачам – студентам (слухачам, аспірантам), так і опосередковано, через своїх випускників, які є конкурентоздатними на ринку праці або, навпаки, відчують власну професійну незахищеність та брак професійних знань. Таким чином, до споживачів освітніх послуг можна віднести, з одного боку – студентів-слухачів, а з іншого – підприємства, установи, організації, компанії, інші заклади освіти.

Освітній продукт вважають частиною інтелектуального продукту, який адаптований до відповідного сегмента ринку освітніх послуг і

використовується для задоволення потреб особи, суспільства та держави. Його особливість полягає у тому, що він може бути тільки наданим, а не відданим назавжди споживачу, адже передаються тільки права на користування знаннями. Ще однією особливістю освітньої послуги є те, що її якість залежить не лише від виробника (вищого навчального закладу, професорсько-викладацького складу), а й від індивідуального споживача (студента). Специфіка освітньої послуги як товару полягає у тому, що користь від нього отримують індивід, який споживає цей товар, підприємство, що наймає кваліфікованого спеціаліста, держава за рахунок підвищення конкурентоспроможності національної економіки і суспільство загалом. Освітніми послугами також вважають навчальну та наукову інформацію.

На розвиток вищої освіти впливають як макро- так і мікроекономічні фактори. До *макроекономічних факторів* відносяться явища та процеси, які визначають масштаби збільшення обсягу ВВП, можливості підвищення ефективності та якості економічного зростання, поліпшення добробуту населення.

Зовнішнє макросередовище національної системи вищої освіти представлене сукупністю політичних, економічних (надають перевагу країнам з вищим рівнем економічного розвитку, ніж їх власні держави), соціокультурних (мова, терпимість до інших релігій, відсутність конфліктів як на релігійному, так і на національно-расовому ґрунті), географічних (клімат), загальна привабливість країн характеристик розвитку суспільства країни, які впливають на рішення іноземного студента при виборі місця проходження навчання. Аналіз зовнішнього середовища в загальному вигляді спрямований на те, щоб визначити місце системи вищої освіти країни на світовому ринку освіти, виявити можливості і загрози, які можуть вплинути на її конкурентоспроможність.

Мікроекономічні фактори включають напрями підготовки, структуру спеціальностей (освітніх програм) вищих навчальних закладів та попит споживача на ринку праці; підготовку та професійний рівень професорсько-викладацького складу; стан матеріально-технічної бази та її раціональне використання; джерела формування та використання фінансових ресурсів

Факторами зовнішнього мікросередовища є: *конкуренти* (потенційно конкурентами освітньої системи країни в рамках міжнародного ринку є всі системи вищої освіти інших країн-учасниць ринку) і *споживачі* (потенційними споживачами освітньої послуги є здобувачі вищої освіти у всіх країнах світу).

Виділяють такі ключові напрями аналізу конкурентного середовища світового ринку вищої освіти: внутрішнє середовище (оцінка освітньої послуги, що надається тобто плата за навчання і вартість проживання в країні для іноземних студентів, наявність програм англійською мовою); внутрішня інфраструктура (кількість ВНЗ у країні, їх наповнюваність студентами, рівень використання інформаційних технологій, доступність ІКТ, стан бібліотеки, наявність книг і журналів іноземними мовами за всіма основними напрямками навчання у ВНЗ); якість професорсько-викладацького складу; імідж приймаючої країни; фінансування вищої освіти (джерела фінансування

діяльності ВНЗ країни, зокрема аспектів, пов'язаних з його інтернаціоналізацією, ступінь самостійності освітніх установ у питанні розподілу бюджетних коштів).

Переваги від отримання вищої освіти мають фізичні особи, які її здобувають, суб'єкти господарювання, що залучають висококваліфікований персонал і суспільство в цілому. Ці вигоди можуть бути як прямими, що виражені в грошовій формі так і непрямими, що опосередковано впливають на розмір заробітної плати. При цьому, прямими вигодами від вищої освіти є збільшення продуктивності праці, підвищення вкладу працівників у збільшення обсягу ВВП країни, що в свою чергу, впливає на зростання добробуту населення в цілому. Непрямі вигоди пов'язані із покращенням загального рівня культури населення, зменшенням соціальної напруги та запровадженням технологічних інновацій.

**ДИСКУТИВН
А ТОЧКА
ЗОРУ**

Індивід вибирає спеціальність (освітньо-професійну програму) на основі своїх інтересів, створених під впливом різних факторів, у тому числі впливу батьків, друзів, ЗМІ, рейтингів професій, і навіть певною мірою моди. Вибір цей дуже суб'єктивний – саме цієї крайньої суб'єктивністю вибору і відрізняється поведінка споживача на ринку освітніх послуг.

Завдання: Дайте відповіді на питання.

1. Що впливає на вибір споживача на ринку освітніх послуг?
2. Що має врахувати ВНЗ, просуваючи свої товари (спеціальності, програми) на ринку освітніх послуг?

Для побудови правильної ринкової стратегії вищими навчальними закладами, що здійснюють також і науково-дослідну діяльність, необхідно чітко розрізнити два види ринку знань:

- Ринок розподілу і передачі існуючих знань, який включає в себе ринок освітніх послуг, в рамках якого вже існуючі в суспільстві знання трансформуються і передаються іншим особам.

- Ринок нових знань – це та область, в рамках якої створюються нові наукові знання і технології в ході наукових і дослідно-конструкторських робіт.

Крім суб'єктивності споживача при виборі освітніх послуг позиціонування цих ускладнюється тими характеристиками, які властиві всім послугам. Однак в певній мірі цю проблему можна нівелювати, використовуючи різний інструментарій менеджменту і маркетингу.

**Маркетинг ринку
освітніх послуг**

Конкурентоспроможність ВНЗ детермінована не тільки адаптацією до вимог ринку, але і його здатністю активно впливати на неї.

За таких умов маркетингові дослідження ринку освітніх послуг дозволяють розв'язати загострені протиріччя між кризовим станом економіки та високими темпами зростання сфери освіти, між попитом і реальними

пропозиціями щодо освітніх послуг, між державним і недержавним секторами вищої освіти; сприяють ефективному управлінню навчальним процесом, удосконаленню методів пошуку та набору аітурієнтів, якісній зміні освітніх технологій.

Деякі науковці вказують на їх спрямованість щодо визначення оптимального співвідношення між гуманітарними та технічними спеціальностями, між реальними потребами народного господарства та показниками випуску фахівців, що здобули відповідну кваліфікацію у вищих закладах освіти.

Маркетинг освітніх послуг доцільно розглядати як управління пропозиціями вищого навчального закладу, що зорієнтовані на вимог ринку праці, з активним формуванням попиту на прогресивні освітні послуги й забезпеченням працевлаштування підготовлених фахівців.

Маркетинг ринку освітніх послуг

➤ вид діяльності ВНЗ, що спрямовано систематичний облік уподобань споживачів освітніх послуг на ринку для забезпечення ефективного відбору освітніх програм, їх розробки і реалізації для підготовки конкурентоспроможного фахівця, що відрізняється сформованою професійною компетентністю і здатністю діяти у межах визначених кваліфікацій.

Функціями маркетингу на рівні ВНЗ є: аналіз потоків потенційних клієнтів у форматі «ринок освітніх послуг – вищий навчальний заклад - ринок праці»; аналіз формування контингенту студентів за напрямками і спеціальностями вищої освіти; укладання та облік договорів з юридичними і фізичними особами на навчання; співробітництво із замовниками з питань працевлаштування випускників; моніторинг успішності їхньої професійної діяльності та кар'єрного зростання; аналіз діяльності потенційних конкурентів на ринку освітніх послуг; створення системної реклами освітніх послуг вищого навчального закладу; освітня, наукова, інтегруюча, мотивуюча, інформаційна.

Під *маркетинговим дослідженням* розуміємо збирання, обробку та аналіз інформації щодо успішності функціонування закладу освіти на ринку освітніх послуг та на ринку праці для реалізації програм професійної підготовки фахівців. Маркетингове дослідження – це ключовий елемент у цілісному полі маркетингової інформації, яка поєднує споживача, клієнта, громадськість і маркетолога в їх намірах щодо надання та отримання якісних освітніх послуг. У цьому контексті маємо також зробити посилання на думку В. Огаренка, який вважає, що це поняття містить такі складові: аналіз ринку, на якому функціонує ВНЗ, а також макро- і мікро середовища ринку; аналіз процесу його функціонування на ринку; аналіз внутрішнього середовища вищого навчального закладу з погляду можливості ефективного функціонування на ринку.

Згідно з Міжнародним процесуальним кодексом маркетингових і соціальних досліджень виділяють такі його види: кількісні та якісні; дослідження засобів масової інформації та реклами; business-to-business та

промислові дослідження; меншин і спеціальних груп, громадської думки, а також кабінетні дослідження (desk research). Оскільки ринки освітніх послуг та праці являють собою великі й надскладні системи, у нашому дослідженні доцільним вважаємо застосування комплексу методів, які дозволяють аналізувати як кількісну, так і якісну інформацію: соціологічні опитування, інтерв'ю, анкетування, прогнозування, методи індивідуального, експертного та факторного аналізу.

Орієнтовна схема маркетингу ринків освітніх послуг і праці може бути визначена як послідовна самоорганізація циклів: стратегічного планування, організації маркетингу, реалізації маркетингового плану, аналізу і презентації результатів маркетингу (див. рис. 2.2.)

Етап стратегічного планування передбачає таку систему дій: виявлення проблем і формулювання цілей дослідження; формування системи показників і індикаторів маркетингового дослідження; виділення основних сегментів ринку; оцінка ситуації на ринку праці для виявлення тенденцій його розвитку, попиту на фахівців тощо.

Організація маркетингового дослідження передбачає послідовність таких дій: визначення джерел інформації (у т.ч. первинної) із зазначенням способів, методів, термінів її збирання, розробка процедури; формування робочої групи, визначення її персонального складу, розподіл функціональних обов'язків тощо.

Реалізація маркетингового плану означає таке: збирання інформації із визначених джерел, включаючи соціологічні, лабораторні і польові, ринкові експерименти; визначення наявної інформації про об'єкт аналізу; корекція програми за результатами отриманої інформації у сегментах ринку.

Аналіз і презентація результатів маркетингу вимагає сукупності таких процесуальних дій дослідників: аналіз зібраної інформації: виявлення середніх значень змінних, розподіли частотності подій; визначення коефіцієнтів кореляції чинників, подій; визначення динаміки і тенденцій зміни чинників тощо; презентація здобутих результатів у вигляді аналітичних оглядів, таблиць, графіків, прогнозів, проектів рішень, рекомендацій, моделей; розробка відповідного комплексу заходів для кожного сегмента, що дозволить збільшити доступність освіти для споживачів, підвищити якість освітніх послуг; розробка рекомендацій щодо організації маркетингової діяльності, стратегії і тактики діяльності закладу освіти, що проводить маркетингове дослідження.

Таким чином, з позиції постачальників освітніх послуг забезпечення якості полягає:

- ✓ у правильній оцінці потреб потенційних учнів, студентів та інших споживачів;
- ✓ у виборі цільового сегмента ринку освітніх послуг і формуванні компонентів послуги, здатних забезпечити її якість;
- ✓ у доведенні інформації про якість послуг до потенційних споживачів;
- ✓ у постійному відстеженні (моніторинг) як швидко мінливих потреб на ринку освітніх послуг, так і якості, пропонованих даним постачальником послуг.

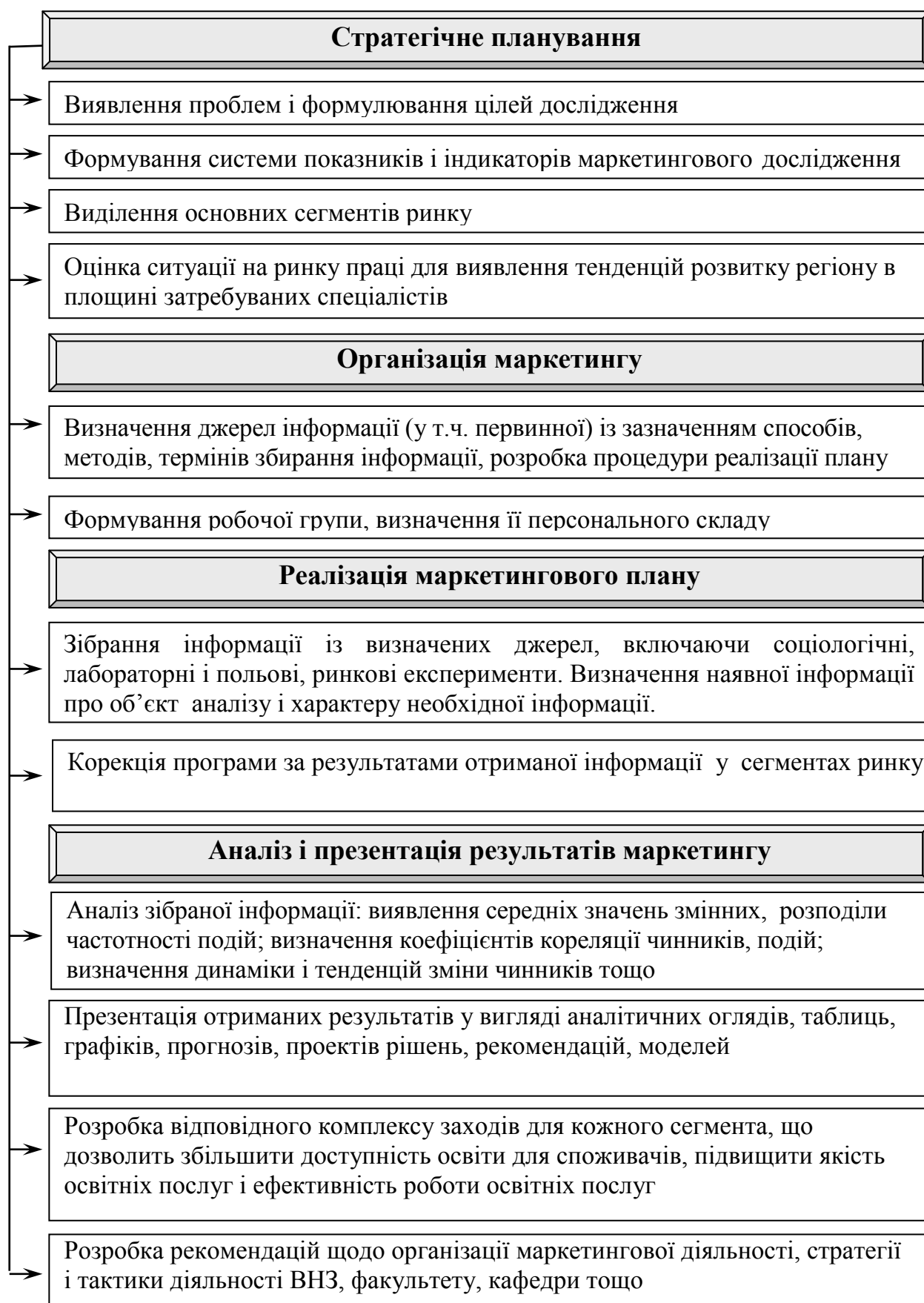

Рис.2.2. Схема маркетингового дослідження (автор – І.В.Соколова)

САМОСТІЙНА РОБОТА

- А.** Розкрити зміст основних понять теми.
- Б.** Перевести основну інформацію теми в мову таблиць, схем, графіків (вибір за бажанням).
- В.** На основі опрацювання літератури виконати такі практичні завдання:
1. Проаналізуйте проблему спільного фінансування вищого навчального закладу з боку держави й бізнес-структур.
 2. Проаналізуйте поняття «освітня політика», «освітнє право», «економіка освіти». Складіть порівняльні таблиці з окресленням цих понять різними авторами.
 3. Обґрунтуйте значення мікро і макроекономічних факторів для розвитку системи вищої освіти.
 4. Поясніть, у чому полягає процес управління конкурентоспроможністю ВНЗ.
 5. Визначте і проаналізуйте основні етапи маркетингового дослідження ринку освітніх послуг на прикладі конкретної освітньо-професійної програми ВНЗ, де ви навчаєтеся.

Лекція 9.

НІ

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Конкурентоспроможність вищої освіти і вищого навчального закладу

Сучасна економічна наука висуває на перший план в оцінці розвитку економіки країн концепцію національної конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність в цілому сьогодні трактується як інструмент забезпечення безпечного і сталого розвитку.

Під національною конкурентоспроможністю розуміється сукупність інститутів, політичних інструментів і факторів, які визначають рівень продуктивності країни. У свою чергу рівень продуктивності забезпечує стійкий рівень економічного і соціального добробуту. Іншими словами, держава з більш конкурентною економікою володіє реальними можливостями для забезпечення свого населення більш високим рівнем доходу. Рівень продуктивності також визначає рівень прибутковості капіталовкладень у даній економіці, а оскільки рівень прибутковості інвестицій є одним з основних детермінант економічного зростання, то більш конкурентоспроможна економіка – це економіка, яка буде розвиватися швидше в середньостроковій і довгостроковій перспективі.

У концепцію конкурентоспроможності, таким чином, включені статична і динамічна складові. Продуктивність країни визначає її можливість підтримання високого рівня доходів населення; вона також є одним з основоположних

чинників прибутковості інвестицій, які, в свою чергу, є одним з основних чинників, що зумовлюють потенціал зростання національної економіки.

Одним з інструментів універсального виміру конкурентоспроможності на рівні окремих держав сьогодні вважається *Індекс глобальної конкурентоспроможності* (Global Competitiveness Index, ІГК), уперше введений у 2004 р. у рамках Всесвітнього економічного форуму.

Відповідно до опублікованого дослідження Всесвітнього економічного форуму, Україна за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 посіла 79-е місце серед 140 країн світу, втративши за рік три позиції (у попередньому рейтингу займала 76-у позицію).

Очолила індекс глобальної конкурентоспроможності Швейцарія (5,7), на другому місці – Сінгапур (5,6), третє місце – у США (5,5). До топ-10 індексу увійшли Фінляндія, Німеччина, Японія, Гонконг, Нідерланди, Велика Британія і Швеція.

При створенні ІГК до уваги береться складність економічних процесів і пропонується виважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких відбиває один з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані у 12 складових конкурентоспроможності.

Базові вимоги: • Інституції • Інфраструктура • Макроекономічне середовище • Охорона здоров'я та початкова освіта.

Підсилювачі ефективності : • Вища освіта та професійна підготовка • Ефективність ринку товарів • Ефективність ринку праці • Рівень розвитку фінансового ринку • Технологічна готовність • Розмір ринку.

Фактори розвитку та інноваційного потенціалу:

• Рівень розвитку бізнесу • Інновації.

Усі ці елементи взаємозалежні. Наприклад, важко буде досягти високого показника у складовій інновацій (12-а складова), не маючи достатньо освіченої й добре підготованої робочої сили (4-а і 5-а складові), здатної втілювати найновіші технології (9-а складова), без належного рівня фінансування (8-а складова) науково-дослідних праць і без ефективного ринку товарів, який надає можливості просування інновацій на ринку (6-а складова). 12 складових агрегуються у єдиний підсумковий індекс конкурентоспроможності країни.

ІГК

Складова 5: Вища освіта й професійна підготовка

У зазначеній складовій оцінюється рівень зарахування до середніх шкіл та вузів, якість освіти з точки зору бізнес-спільноти. Ступінь навчання співробітників також враховується, зважаючи на важливість професійного й безперервного навчання без відриву від виробництва. Й хоча у багатьох країнах цьому не надають особливого значення, таке навчання необхідне з метою забезпечення безперервного підвищення навичок працівників.

Окреслені складники так чи інакше властиві всім країнам, але важливість кожного з них залежить передусім від конкретної стадії розвитку економіки тієї чи іншої країни.

Якісна вища освіта й професійна підготовка мають велике значення для економік, які намагаються рухатися вперед шляхом створення додаткової вартості, не обмежуючись звичайними виробничими процесами і продукцією. Зокрема, сучасна глобальна економіка потребує від країн створення резерву освічених працівників, які в змозі виконувати складні завдання, швидко адаптуватися до зміни середовища й нових вимог економіки.

Україна відноситься розробниками ІГК до так званих ефективно орієнтованих економік разом з такими країнами, як Мексика, Бразилія, Аргентина, Перу, Румунія, Болгарія, Сербія, Таїланд. Для даної стадії особливе значення мають стимулятори ефективності чи зростання, під якими в першу чергу розуміють вищу освіту і професійну підготовку як головний стратегічний інструмент та резерв соціально-економічного прогресу. Адже в умовах глобалізації рухатися вперед по шляху створення нових матеріальних благ без достатньої маси освічених працівників, здатних швидко адаптуватися до змін середовища, абсолютно неможливо.

За оцінками експертів ООН, конкурентоспроможними можуть бути лише ті країни, де не менше 60 % населення має вищу освіту.

У країнах Західної Європи, наприклад, в Іспанії з 46 млн. населення налічується 1,5 млн. студентів, які навчаються у 60 університетах, Великобританія – 62 млн. населення, 3 млн. студентів, 166 університетів та коледжів, Франція – 64 млн. населення, 2,3 млн. студентів та 100 вищих навчальних закладів.

Висока конкурентоспроможність національної системи освіти є базою функціонування економіки країни в режимі розширеного відтворення, забезпечення високого рівня життя населення, незалежності держави на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу, збільшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції.

За показником «Вища освіта і професійна підготовка» рейтингове місце України в The Global Competitiveness Report змінювалося так: 2008-2009 рр. – 43 місце зі 134 країн з коефіцієнтом 4,5 бала; 2009-2010 рр. – 46 місце зі 133 країн з коефіцієнтом 4,4 бала; 2010-2011 рр. – 46 місце зі 139 країн з коефіцієнтом 4,6 бала; 2011-2012 рр. – 51 місце зі 142 країн з коефіцієнтом 4,6 бала.

У 2016-2017 роках із коефіцієнтом 5.1 України посідає 33 місце¹. За показником «Якість освітньої системи» Україна посідає 56 місце з показником 4,0 (найвищий бал – 7.0) серед 138 країн.

¹ The Global Competitiveness Report 2016-2017. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>

Виходячи із змістовного значення самого терміна, який означає змагання, суперництво, зіткнення, сьогодні конкуренцію називають основою, енергією розвитку ринкової економіки, обов'язковою умовою розвитку в цілому при постійній зміні складу її суб'єктів. Предмет конкуренції – це продукт діяльності суб'єктів, з яким вони виходять на ринок.

Важливою умовою ефективного функціонування ринку є взаємодія та узгодження інтересів його суб'єктів. Відповідність або невідповідність суб'єкта ринкового суперництва умовам ринкового середовища свідчить про рівень конкурентоспроможності, показує, наскільки продуктивний та ефективний суб'єкт по відношенню до конкурентів та споживачів продукції. В найзагальнішому вигляді конкурентоспроможність підприємств визначають як набір переваг, використання яких дозволить зайняти вигідну позицію серед конкурентів.

Як і іншим галузям, вищій освіті притаманна ринкова конкуренція. Суб'єкти ринку освітніх послуг, як і учасники будь-якого іншого ринку, перебувають у стані конкуренції. Стосовно сфери вищої освіти найзагальнішим предметом конкуренції виступають освітні послуги.

Конкурентоспроможність освітньої послуги можна визначити як рівень її привабливості для споживачів, які здійснюють вибір на споживчому ринку, спираючись на власний інтерес та систему індивідуальних переваг. Так, у якості критерію вибору тієї чи іншої послуги, а на практиці – того чи іншого ВНЗ та спеціальності, може виступати імідж навчального закладу, мода на професії, вартість пропонованої послуги, географічний чинник тощо. Так, прагнення залучити студентів приводить навчальні заклади до необхідності підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг, а також їх диверсифікації.

Конкуренція проявляється у поведінці виробників освітніх послуг – навчальних закладів. При цьому розвиток конкурентних відносин відбувається за різними напрямками, серед яких: конкуренція між ВНЗ різних форм власності; конкуренція за студентів; конкуренція за висококваліфікованих викладачів; конкуренція за фінансові ресурси, зокрема, кошти державного бюджету; конкуренція за просування на міжнародний ринок освіти, за іноземних студентів.

Конкурентоспроможність вищого навчального закладу

➤ здатність розробляти конкурентоспроможні новації у своїй галузі, надавати освітні послуги, що задовольняють вимоги суспільства і потреби замовників зовнішньому або внутрішньому ринку праці, враховують тенденції конкретного сегмента освітнього ринку

Конкуренція серед ВНЗ – нормальний стан, викликаний дією ринкових механізмів, а також основний принцип діяльності сучасних університетів. При цьому конкуренція виконує досить важливі функції. Функціонування на основі

конкурентних переваг є переходом від цінової до нецінової конкуренції, при цьому роль ціни на послуги не зменшується, а першочергово увагу приділяють унікальним властивостям товару, його високим якість та функціональним характеристикам.

Конкурентоспроможність ВНЗ визначається його здатністю задовольняти потреби суспільства в освітніх послугах відповідно до державних стандартів і робити це не гірше, ніж у наявних на ринку конкурентів.

У теорії розрізняють порівняльні переваги, які забезпечуються традиційними джерелами і факторами (трудовими ресурсами, природними запасами, капіталом), які стосовно ВНЗ проявляються у високій кваліфікації персоналу, матеріально-технічній базі, наявності житла для студентів і викладачів, об'єктів соціальної інфраструктури; та конкурентні переваги, які базуються на розвинутому інноваційному середовищі, нових організаційно-інституціональних формах, унікальності товару і технологій.

Останнє у сфері вищої освіти проявляється через викладання курсів із застосуванням новітніх наукових здобутків, використання сучасних технологій викладання, нових форм навчання, зокрема, дистанційного, диференціацію послуг, поєднання стаціонарних і заочних форм навчання, привабливі освітньо-професійні програми з реалізації послуги, додатковий сервіс, рекламну діяльність.

Показниками ефективного управління конкурентоспроможністю ВНЗ є: місія ВНЗ, його зв'язки з зовнішнім середовищем, інструменти нової інноваційної економіки, застосування яких може забезпечити конкурентоспроможність закладу освіти, принципи, функції та методи управління; тип організаційної структури управління, гнучкість та раціональність, стиль та методи управління, адаптаційні можливості, гнучкість та гомеостатичність ВНЗ; маркетинг ринку освітніх послуг і ринку праці для визначення стратегії управління конкурентоспроможністю; діагностування конкурентоспроможності ВНЗ та його основних суперників на ринку освітніх послуг

Процес управління конкурентоспроможністю ВНЗ включає в себе наступні дії :

- маркетинг ринку освітніх послуг і ринку праці для визначення стратегії управління конкурентоспроможністю;
- діагностування конкурентоспроможності ВНЗ та його основних суперників на ринку освітніх послуг;
- конкурентне позиціонування вищого навчального закладу;
- розробка концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю ВНЗ;
- реалізація конкурентної стратегії ВНЗ;
- моніторинг конкурентного середовища та оцінку конкурентного статусу ВНЗ в освітній галузі.

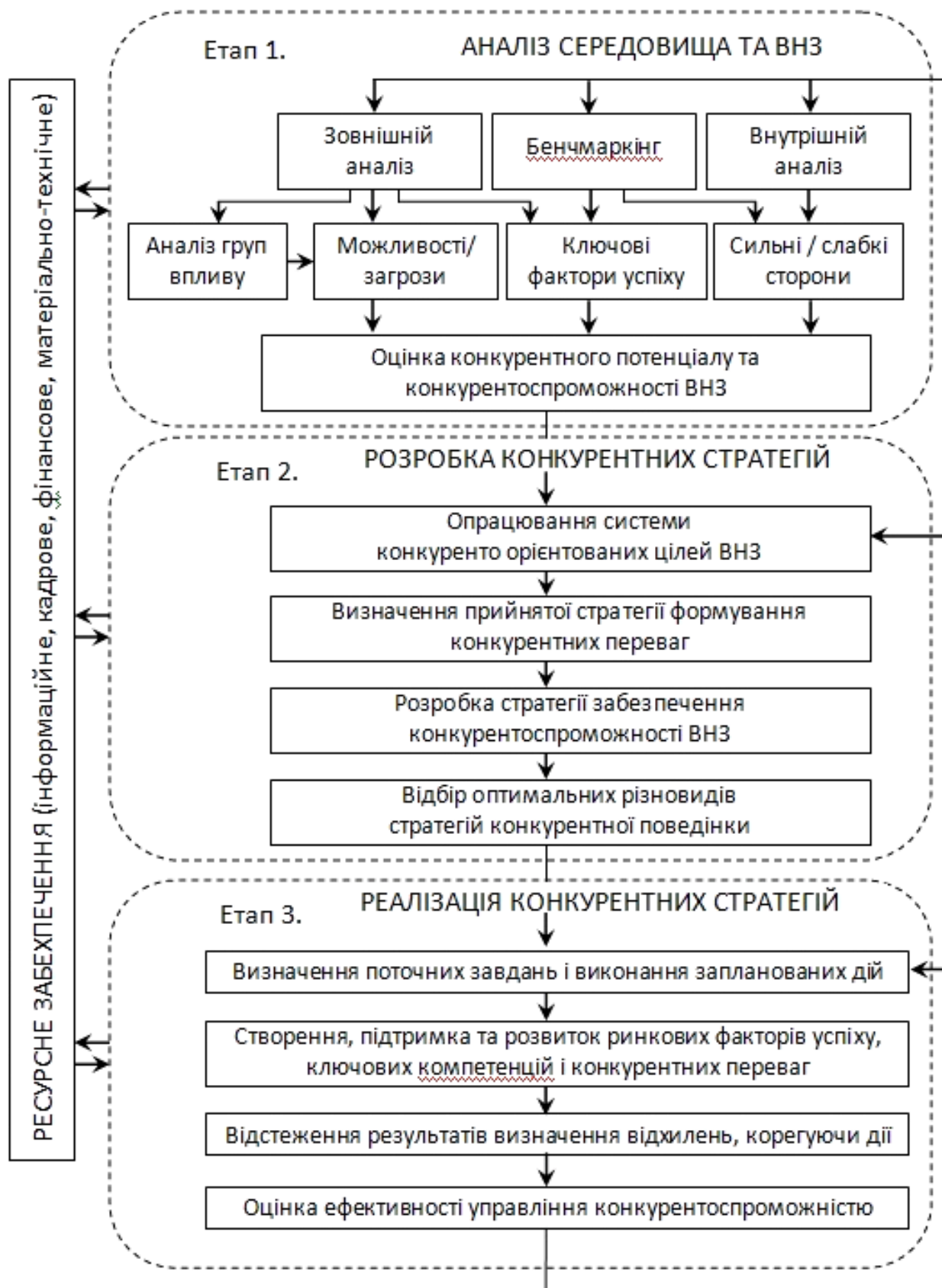

Рис. 2.3. Етапи і процедури процесу управління конкурентоспроможністю ВНЗ (автор К.В. Кравченко)

Конкурентоспроможність ВНЗ розглядається з таких позицій:

- здатність ВНЗ забезпечити належну якість підготовки фахівців відповідного напрямку і спеціальності;
- здатність студентів опанувати ключові компетентності, визначені Радою Європи: політичні та соціальні; компетенції, пов'язані з життям в мультикультурному суспільстві; компетенції, що стосуються володіння усною і письмовою комунікацією; компетенції, пов'язані з володінням інформаційними технологіями; здатність вчитися впродовж життя (неперервна освіта) в контексті як власне професійного, так і соціального життя.
- володіння випускниками вищів необхідними професійними знаннями і вміннями, що задовольняють потреби роботодавців і споживачів освітніх послуг;
- здатність роботодавців реально оцінити підготовленість випускників ВНЗ до відповідної професійної діяльності;
- рейтинг ВНЗ у світовому, європейському і національному освітніх прострах, що визначає його престижність і робить привабливим на ринку освітніх послуг.

Конкурентоспроможність вищого навчального закладу може оцінюватись за такими *параметрами*: матеріально-технічна база; рівень професорсько-викладацького складу; прогресивність навчальних технологій; рівень фінансового забезпечення; якість і професіоналізм управління; рівень контактів із зарубіжними ВНЗ; ефективність і справедливість прийому абітурієнтів; якість комп'ютерних комунікацій; престижність спеціальностей, за якими готують фахівців; спроможність і швидкість переорієнтації профілю ВНЗ на потреби ринку праці.

Підвищенню конкурентоспроможності та ефективності управління вищою освітою сприяє надання законодавством України широких повноважень самоврядуванню у вищих навчальних закладах, а саме можливостей самостійно визначати форми навчання, організації навчального процесу; надавати додаткові освітні послуги; самостійно розробляти і впроваджувати свої програми наукової та науково-виробничої діяльності; вести видавничу діяльність; здійснювати спільну діяльність з іншими ВНЗ; звертатись до органів управління вищою освітою з ініціативою про внесення змін до чинного законодавства у галузі освіти.

На сьогодні загальнодержавне завдання полягає у створенні реально діючих в умовах українського соціуму механізмів реалізації очікувань потенційних роботодавців. Це потребує спеціальної, ініційованої системи професійної підготовки фахівця зі своєрідними інформаційними надсистемами, яка міститиме всі комунікативні рівні: взаємозв'язків, взаємовпливів; обміну інформацією; діяльнісно-організаційні та контрольно-корегувальні.

**Якість
вищої освіти у
європейському
вимірі**

В умовах глобалізації ринку питання якості вищої освіти (Quality Assurance) є актуальними для всіх країн, тому що тільки продукція високої якості може бути конкурентоспроможною.

До 1980-х років у європейських університетах не розроблялося особливих механізмів або інструментів забезпечення якості вищої освіти – ані на рівні вищих навчальних закладів, ані на урядовому рівні, хоча проблема якості й декларувалася як центральна. Управління якістю було частиною неформальних саморегулювальних механізмів академічного співтовариства, не пов'язаних із зовнішньою оцінкою, що й не було предметом спеціальної відповідальності університетів. У цей час більшість європейських країн уже створили формальні системи й механізми забезпечення якості й пов'язані з ними процедури акредитації й зовнішньої звітності.

У 1985 році у Великобританії, Франції і Нідерландах уперше в світі ініційовано процеси по забезпеченню якості у вищій освіті.

У 1991 р. Комісія Європейського співтовариства опублікувала Меморандум про вищу освіту, у якому було зазначено напрями роботи з підтримки високої якості вищої освіти: сприяння найбільш ефективному використанню людських і матеріальних ресурсів вищої школи; розширення наукових досліджень і максимально можливе їхнє запровадження в навчальний процес; удосконалення й оптимізація прийому до вищих навчальних закладів і форм атестації студентів; підвищення професійної компетенції викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями.

Важливим поштовхом у поширенні практики забезпечення якості вищої освіти в Європі став пілотний проект Європейського союзу, здійснений у 1994 р. Європейське освітнє співтовариство неодноразово вдавалося до спроб визначити сутність поняття й базові критерії якості вищої освіти. «Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття», яка була прийнята в 1998 р. на організованій ЮНЕСКО Всесвітній конференції з вищої освіти, дала наступне визначення: «Якість у сфері вищої освіти є багатомірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції й види діяльності: навчальні й академічні програми; наукові дослідження й стипендії; укомплектування кадрами; студентів; споруди; матеріально-технічну базу; обладнання; роботу на благо суспільства й академічне середовище».

У 1998 році Радою міністрів з освіти Євросоюзу Рекомендацій про європейське співробітництво в забезпеченні якості у вищій освіті.

У рамках Болонського процесу поступово почало формуватися бачення єдиної європейської платформи для вироблення «критеріїв і методологій», що були зазначені у Декларації (1999).

Щоб сприяти поширенню процесу забезпечення якості, Європейська комісія підтримала створення Європейської мережі (на даний момент – асоціації) із забезпеченню якості вищої освіти (the Europe Network for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), яка початку свою діяльність в 2000 р. Її призначення – зміцнювати європейське співробітництво з метою розвитку порівнянних критеріїв і методологій оцінки якості.

Якість вищої освіти у Болонському вимірі є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору,

підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях.

У вересні 2001 р. Розроблено директивний документ Європейської асоціації університетів «Забезпечення якості у вищій освіті». Згідно із цим документом якості належить центральна роль у вищій освіті, а оцінка якості повинна:

- ґрунтуватися на довірі й співробітництві між вищими навчальними закладами й організаціями, що здійснюють оцінку;
- враховувати цілі й завдання навчальних закладів, а також освітніх програм;
- забезпечувати баланс між традиціями й новаторством, академічною спрямованістю й економічною релевантністю, логічною обґрунтованістю навчальної програми й свободою вибору для студента;
- включати перевірку викладання, дослідницької роботи, управління й адміністрування;
- враховувати відповідальне ставлення керівників вищих навчальних закладів до потреб студентів і якість неосвітніх послуг, що надаються студентам.

У 2001 році була утворена Європейська мережа гарантії якості у вищій освіті (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA). Основою її організації став «Європейський пілотний проект по оцінці якості вищої освіти» (1994-1995 рр.). Результат проведення проекту – прийняття Радою міністрів Євросоюзу Рекомендацій про Євроспівробітництво щодо забезпечення якості вищої освіти.

Берлінська конференції міністрів країн, що підписали Болонську декларацію (2003), доручила Європейській асоціації університетів, Європейському союзу студентів (ESIB) і Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) розробити набір стандартів, процедур і методичних рекомендацій із забезпечення якості освіти, досліджувати можливості створення прийнятної системи зовнішньої експертизи для органів і агентств із забезпечення контролю й/або акредитації.

На другому з'їзді Асоціації європейських університетів (EUA) у 2003 році було запропоновано 6 стандартів забезпечення якості.

Стандарт №1: процедури оцінки якості сприяють вузівській автономії й розмаїтості та стимулюють інновації через оцінку місії і стратегічних цілей ВНЗ.

Стандарт №2: оцінка підвищить організаційну якість.

Стандарт №3: процедури оцінки спрямовують установи і заклади освіти на якнайшвидшу розробку засобів внутрішнього оцінювання й визначають провідну роль самооцінки в процедурі.

Стандарт №4: процедури оцінки підвищать суспільну підзвітність ВНЗ шляхом залучення зацікавлених осіб у процес оцінювання, доведення результатів до відома громадськості.

Стандарт №5: процедури оцінювання відповідають принципам відкритості громадськості і ВНЗ та містять у собі апеляційні дії.

Стандарт №6: агенції з оцінювання, там, де вони існують, періодично проводитимуть самооцінку діяльності з метою визначення відповідності внутрішніх ресурсів та впливу на вищі навчальні заклади.

У доповіді європейської мережі з гарантування якості у вищій освіті (ENQA) за основу оцінки якості вищої освіти було запропоновано брати три групи стандартів: стандарти для внутрішнього гарантування якості вищого навчального закладу; стандарти для зовнішнього гарантування якості вищого навчального закладу; Європейські стандарти для зовнішніх агенцій з гарантування якості.

Згідно з першою групою стандартів вищі навчальні заклади: визначають внутрішню політику, розробляють стратегію постійного підвищення якості та процедури щодо її забезпечення; проводять постійний моніторинг своїх навчальних програм і дипломів; визначають та проводять процедуру оцінювання студентів, що передбачає послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур; забезпечують якість викладацького складу; гарантують достатні навчальні ресурси, ефективні інформаційні системи, а також публічність кількісної та якісної інформації про навчальні програми і кваліфікації, котрі вони пропонують.

Друга група стандартів ENQA зовнішнього забезпечення якості спрямована на таке: розробку процесів зовнішнього забезпечення якості, чітке формулювання і оприлюднення критеріїв, які послідовно застосовуються в діяльності вищого навчального закладу; розробку рекомендацій щодо подальших дій у напрямку забезпечення якості.

Третя група стандартів ENQA стосується зовнішніх агенцій з гарантування якості, які, в першу чергу, беруть до уваги наявність та ефективність вищеописаних вимог та рекомендацій. Процеси, критерії та процедури, котрі застосовуються агенціями, повинні визначатись наперед і бути доступними для широкого загалу. Очікується, що ці процеси включатимуть самооцінювання чи еквівалентну процедуру, яку здійснює суб'єкт діяльності із забезпечення якості; зовнішнє оцінювання незалежними експертами та (за необхідності) представниками студентства; публікацію звіту, разом із будь якими рішеннями, рекомендаціями чи іншими офіційними результатами; подальшу послідовність дій з метою пересвідчитись, що суб'єкт діяльності із забезпечення якості вжив необхідних заходів у відповідності до рекомендацій, які були зроблені у звіті за результатами перевірки.

Розроблені стандарти і рекомендації – European quality assurance standards and guidelines (ESG) – були схвалені на конференції міністрів, що відповідають за сферу освіти, в Бергені 2005 року. У підписаному міністрами документі було підкреслено, що за принципом автономії навчальних закладів первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі.

ESG (2015) встановлюють спільні рамки щодо систем гарантування якості для навчання і викладання на європейському, національному та інституційному рівні. Саме тому в основу системи внутрішнього забезпечення

якості вищої освіти на рівні інституції (вищого навчального закладу) покладено європейські стандарти якості.

Призначення ESG – надати допомогу і визначити орієнтири як для вищих навчальних закладів при розробці своїх власних систем забезпечення якості, так і для агенцій, які здійснюють незалежні перевірки.

Вимога стандарту 1.: Політика щодо гарантування якості освітньої програми є публічною і складає частину стратегічного менеджменту інституції (ВНЗ). Внутрішні (здобувачі вищої освіти, викладачі, адміністрація) і зовнішні (наприклад, менеджери освіти, вчителі, випускники, громадянське суспільство) стейкхолдери беруть на себе відповідальність за якість освітньої програми.

Вимога стандарту 2.: Освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти знаходяться у центрі місії закладів вищої освіти; відповідають визначеним для них цілям, включаючи заплановані результати навчання, шостому рівню національної рамки кваліфікацій вищої освіти, який є сумісним з першим циклом Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (РК – ЄПВО).

Вимога стандарту 3.: ВНЗ повинні забезпечити реалізацію програм таким чином, щоб заохотити студентів брати активну роль у розвитку освітнього процесу.

Вимога стандарту 4. ВНЗ повинні послідовно застосовувати визначені наперед та опубліковані інструкції, що охоплюють усі стадії «життєвого циклу» здобувача вищої освіти.

Стандарти і рекомендації 5 і 6 щодо забезпечення якості у вищій освіті стосуються викладацького складу, навчальних ресурсів та підтримки здобувачів освіти.

Вимога стандартів 7 і 8 стосується інформаційного менеджменту і публічної інформації щодо внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Стандарт 9 і 10 стосуються вимог щодо поточного моніторингу, періодичного перегляду програм і циклічного зовнішнього забезпечення якості як каталізатора для вдосконалення освітньо-професійної програми і визначення нових перспектив щодо діяльності ВНЗ.

4 березня 2008 року в Брюсселі (Бельгія) було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR) для надання громаді прозорої і доступної інформації про надійні агенції із забезпечення якості освіти, що працюють в Європі, а також з метою сприяння мобільності студентів та підвищення довіри до вищих навчальних закладів. Головною умовою включення до реєстру є відповідність ESG та ряд інших критеріїв, визначених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 року.

З кінця 1990-х років у Європі значно зросло зацікавлення до акредитації як до інструмента оцінки якості університетів і їх програм.

Системи акредитації на основі існуючих схем забезпечення якості (або як нові системи) були створені в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Нідерландах, Бельгії (Фландрії), Норвегії й Іспанії. У багатьох інших країнах Західної Європи з'являються механізми часткової акредитації. Згідно з одним із досліджень

ENQA, в 1998 р. із 21 країни Західної й Східної Європи тільки 6 (майже всі – країни Центральної й Східної Європи) мали яку-небудь схему акредитації освітніх установ. Однак уже через 5 років картина суттєво змінюється: у всіх країн, крім двох (Данія й Греція) до 2003 р. уже існувала та або інша процедура акредитації.

Це означає, що акредитація в Європі розвивається як відособлена форма оцінки якості освіти, однак на практиці вона часто зв'язана або інтегрована в існуючі заходи щодо забезпечення якості. Щоб сприяти розвитку процесу сумісності, у цей момент розглядається ідея про створення Європейського консорціуму із акредитації (European Consortium for Accreditation, ECA), що включає агентства із акредитації з 8 країн Західної Європи. Такі організації, як Міжнародна мережа агентств із забезпечення якості вищої освіти (INQAAHE) і ряд регіональних об'єднань, уже функціонують.

Більшість національних акредитаційних структур (агентств, бюро) опираються в своїй діяльності на наступні принципи: 1) незалежність від держави й вищих навчальних закладів і залучення зовнішніх експертів; 2) первинну оцінку проводять самі вищі навчальні заклади або програми; 3) зовнішня оцінка містить у собі відвідування вищих навчальних закладів і спільну експертизу; 4) публікація звітів. Тому поступовий і добровільний перехід на уніфіковані правила представляється кращим (і, схоже, є найбільш популярним) шляхом розвитку агенцій з акредитації й забезпечення якості.

Менеджмент якості вищої освіти

➤ процедура підтримки сталого розвитку вищої освіти на різних освітніх рівнях, у різних типах закладів освіти для гарантії міжнародних, європейських і національних стандартів якості.

Менеджмент якості дозволяє: суттєво покращити та оптимізувати діяльність і підвищити результативність роботи вищого навчального закладу; досягти і стабільно підтримувати високу якість своїх послуг для задоволення потреб і вимог споживачів; отримати визнання замовників через процедуру сертифікації; брати участь у тендерах, у тому числі міжнародних, щодо надання освітянських послуг на вигідних умовах.

Якість освіти можна оцінити за певними показниками (індикаторами). Найпоширенішими системами освітніх індикаторів є Освітні індикатори Ради з освіти Європейського Союзу, Освітні індикатори Міжнародного Консультативного Форуму з освіти для усіх, Освітні індикатори ЮНЕСКО, ОЕСР.

Системи показників якості, що використовують для поточного аналізу стану сфери освіти, поділяють на міжнародні (ЮНЕСКО, ЕС, ОЕСР) та національні (Бельгія, Швеція, Швейцарія, Данія, США).

Міжнародна освітня спільнота сьогодні виходить з того, що немає і не може бути абсолютно ефективної інтернаціональної системи забезпечення гарантії якості вищої освіти. Кожна країна вирішує цю проблему, виходячи із

особливостей національної системи вищої освіти, але враховуючи світовий та загальноєвропейський досвід. Задля виконання спільних проектів з розробки параметрів і критеріїв якості організуються міжнародні інституції. Зазначимо, що при розробці критеріїв спираються на вимоги Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED-97 (МСКО), Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000, а також стандарти якості, які узгодили країни-учасниці Болонського процесу.

Загально визнаними на сьогодні є міжнародні стандарти ISO серії 9000, де сконцентровано досвід управління якістю, нагромаджений у різних країнах. Світова практика менеджменту показує, що впровадження систем управління якістю, таких як «Тотальний менеджмент якості» («Total Quality Management»), де одним з принципів проголошено постійне покращення та самовдосконалення управління якістю, позитивно впливає на організаційну, ринкову та фінансову стратегію формування тривалих конкурентних переваг.

В основу міжнародних стандартів ISO серії 9000:2000 покладені вісім *принципів управління якістю*: орієнтація на споживача, що передбачає аналіз ринку і потреб споживачів; лідерство, відповідальність, що підкріплюється повноваженнями; залучення персоналу до участі у прийнятті й реалізації управлінських рішень; процесуальний підхід до організації всіх видів діяльності; системність; безперервність поліпшення якості шляхом навчання персоналу; прийняття рішень на основі фактів; взаємовигідні відносини з постачальниками.

На даний момент вищезгадана система стандартів працює досить успішно у багатьох країнах світу.

Сьогодні в її межах функціонують такі стандарти:

- ISO 9000 – фіксують зміст і основні принципи управління якістю та встановлюють відповідну термінологію;
- ISO 9001 – встановлюють вимоги до системи управління якістю (відповідають на питання – коли, за яких умов вищий навчальний заклад може демонструвати свою здатність готувати бакалаврів, спеціалістів, магістрів);
- ISO 9004 – пропонують рекомендації, які стосуються діяльності та ефективності системи управління якістю. Головною метою цього стандарту є покращення основних показників діяльності вищого навчального закладу, задоволення потреб споживача освітніх послуг та інших зацікавлених сторін на підготовку висококваліфікованого фахівця;
- ISO 9011 – містять рекомендації щодо аудиту системи управління якістю і рекомендації з управління якістю навчального закладу.

Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), які у свою чергу ґрунтуються на наступних основних принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства в цілому у високій якості вищої освіти;
- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що автономія несе із собою дуже серйозну відповідальність;

- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цієї системи своїх завдань.

Європейська рамка кваліфікацій

У сучасному світі професійні кваліфікації засвідчують знання і навички, що їх людина здобула завдяки навчання, роботі та життєвому досвіду.

Вони — мірило нашого «intellectual capital», котрий постійно потрібно розвивати, удосконалювати та пристосовувати до вимог ринку праці, що постійно змінюється. Саме тому, починаючи з останнього десятиліття ХХ ст. і дотепер, створення або модернізація єдиної національної системи кваліфікацій (далі — НСК) є одним із першочергових завдань США, Канади, Австралії та більшості Європейських держав. Досконала НСК не лише забезпечує збалансованість між попитом та пропозицією на внутрішньому ринку праці, але й дає можливість забезпечити міжнародне визнання національних стандартів освіти.

У Міжнародній стандартній класифікації освіти визначено такі рівні освіти: рівень 0 – освіта перед початковою, рівень 1 – початкова освіта; рівень 2 – перший етап середньої освіти; рівень 3 – другий етап середньої освіти, рівень 4 – післясередня не третинна (не вища) освіта, рівень 5 – короткий цикл третинної освіти (вищої); 6 – бакалавріат або його еквівалент; 7 – магістратура або її еквівалент; 8 – докторантура або її еквівалент.

У 2008 р. Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу було рекомендовано Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL): загальний системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють весь спектр кваліфікацій, здобутих у процесі формального, неформального, інформального навчання, зокрема загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Рамка є інструментом для поліпшення розуміння, порівняння, ідентифікації і визнання існуючих та запровадження нових кваліфікацій у різних країнах Європи, сприяє мобільності громадян між країнами та навчання впродовж життя. Кожен кваліфікаційний рівень описується в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, уміння і компетентність.

Європейська система кваліфікацій

Європейська система кваліфікацій (ЕСК) є мета-системою, яка призначена для забезпечення прозорості, порівняння та визнання кваліфікацій, дипломів та свідоцтв про освіту з метою розвитку академічної та трудової мобільності громадян на європейському континенті.

Для підвищення прозорості вищої освіти й полегшення визнання одержаних ступенів і мобільності студентів структура Болонських циклів була доповнена в 2004 р. відповідними дескрипторами, названими дублінськими

(Dublin Descriptors). Їхні розробники — інтернаціональна група експертів з вищої освіти, що йменувалася «Спільна ініціатива з якості» (Joint Quality Initiative).

Дескриптори кваліфікацій

☞ Загальні результати навчання для певного циклу (ступеня) називаються дескрипторами кваліфікацій.

Дублінські дескриптори описують сутність і природу кваліфікації в цілому. Вони становлять сукупність, сформульованих у термінах компетентності, що дозволяє встановити відмінності між різними циклами в широкому і загальному розумінні.

При описі системи кваліфікацій використовуються Дублінські дескриптори рівня навчальної програми (Cycle Descriptor) – які визначають загальні положення про очікувані результати періоду (циклу) навчання відповідно до одного із трьох циклів/рівнів. Дескриптор забезпечує чіткі точки прив'язки, що описують результати програми навчання фахівців з вищою освітою.

Це: • набуття знань і розуміння; • застосування знань і розуміння; • формулювання суджень і прийняття рішень; • передача знань і розуміння; • здатність до продовження навчання.

Наприклад, Дублінські дескриптори першого циклу (бакалаврат) припускають, що для одержання кваліфікації бакалавра студенти зобов'язані:

- продемонструвати знання й розуміння в галузі навчання;
- вміти професійно застосовувати свої знання й розуміння, бути здатними аргументовано міркувати й розв'язувати проблеми в обраній галузі навчання;
- вміти збирати й тлумачити актуальні дані в обраній галузі навчання, необхідні для вироблення суджень, у тому числі із соціальних, наукових і етичних питань;
- доносити до фахівців і нефахівців інформацію, цієї, проблеми й рішення;
- мати навички вчення, необхідні для продовження навчання, в тому числі й самостійно.

Випускники другого рівня (магістрат) повинні:

- опанувати предметну область на більш високому рівні, тобто володіти новітніми методами та технікою (дослідження), знати новітні теорії та їх інтерпретації;
- критично відстежувати та осмислювати розвиток теорії і практики;
- оперувати методами незалежного дослідження і вміти пояснювати його результати на більш високому науковому рівні;
- бути здатним зробити оригінальний внесок у дисципліну відповідно до канонів певної предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи;
- продемонструвати оригінальність і творчий підхід;

- оволодіти компетенціями на професійному рівні.

Дублінські дескриптори є основою Всеосяжної структури кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (the Overarching Framework for Qualifications in the European Higher Education Area — EQF/ EHEA), на яку, згідно з Бергенським комюніке (2005р.), країни-учасниці Болонського процесу повинні спиратися при реалізації національних структур кваліфікацій «нового стилю».

Світовий і європейський підходи до забезпечення доступності вищої освіти

Доступність вищої освіти означає, що кожна людина повинна мати можливість здобути той чи інший рівень, і для цього не повинно існувати надмірних перешкод правового чи адміністративного характеру.

В умовах масифікації вищої освіти – стрімкого розширення студентського контингенту за останні десятиліття у світі Оцінка рівня доступності освіти, зокрема вищої, виступає своєрідним соціальним барометром, що фіксує рівень задоволення-незадоволення суспільством і окремою людиною даною сферою. Одним з найбільш важливих індикаторів оцінки є принцип справедливості.

Аксіологічний принцип рівності повністю відповідає статті 26 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на освіту; ... вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здатностей кожного». Таким чином, «...доступ до вищої освіти є одним з фундаментальних питань, – якщо не самим головним, – у процесі реформування цього щабля освіти, тому що він визначає політику в цій області кожної країни або уряду.

Право на освіту гарантовано ст. 26 Загальної декларації з прав людини та ст. 13 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права. У цих документах обговорюються умови повної реалізації права на освіту: обов'язкова і безкоштовна початкова освіта для всіх; доступність середньої, професійно-технічної та вищої освіти; свобода батьків вибирати школи для своїх дітей і забезпечувати релігійне та етичне виховання дітей відповідно до власних переконань. Окремі особи та установи мають право створювати приватні навчальні заклади і керувати ними тільки за умови відповідності освіти в них мінімуму вимог, установлених державою.

Вищезазначені положення кореспондуються із положенням Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Відповідно до ст. 1 цієї Конвенції, поняття «дискримінація» охоплює будь-яку різницю, виключення, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або слідством знищення або порушення рівності відносин у галузі освіти, зокрема: закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу; обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб більш низьким рівнем освіти; створення або збереження роздільних систем освіти або

навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням ст. 2 цієї Конвенції; положення, несумісне з гідністю людини, в яке ставиться будь-яка особа або група осіб.

Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти спрямована на надання всім рівних можливостей в отриманні освіти «без жодної різниці, виключення або переваги за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження». З цією метою, згідно зі ст. 4 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, держави зобов'язуються: зробити вищу освіту доступною для всіх на засадах повної рівності і залежно від здібностей кожного; забезпечити дотримання передбаченої законом обов'язковості навчання; забезпечити в усіх державних навчальних закладах рівного ступеня однаковий рівень освіти та рівні умови щодо якості навчання; забезпечити без дискримінації підготовку до викладацької професії.

Аналітики ЮНЕСКО повторюють про тенденції універсалізації доступу до одержання вищої освіти в сучасних умовах. «Універсальність освіти має на увазі універсальний доступ до неї всіх тих, хто має для цього необхідні здібності, мотивацію (доступ і здібності), а також адекватну підготовку до всіх етапів життєвого шляху».

Всесвітні та державні інституції, розвиваючи пріоритетні засади загальнолюдських цінностей, напрацювали та запровадили у дію закони, декрети та кодекси, що у тій чи іншій мірі сприяють розв'язанню проблем людей з особливими потребами.

За останні десять років було докладено значних зусиль держав і світового суспільства для поліпшення доступу і забезпечення справедливості (рівності) вищої освіти. Розширення доступу стало пріоритетом у більшості країн-членів, і збільшення рівня участі у вищій освіті є основною світовою тенденцією.

У Комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (Париж, 5-8 липня 2009 р.) ДОСТУП, СПРАВЕДЛИВІСТЬ І ЯКІСТЬ визначені ЮНЕСКО основними пріоритетами на найближчі роки.

Учасниками світового форуму було наголошено на необхідності докласти зусиль для забезпечення успішності тих, хто навчається. Залишаються великі невідповідності, які є основним джерелом нерівності. Уряди і навчальні заклади повинні заохочувати доступ жінок, їх участь і успішність на усіх рівнях освіти. У розширенні доступу вища освіта повинна переслідувати одночасно цілі рівності (справедливості), відповідності і якості.

Справедливість не є просто справою доступу – цілком має бути успішна участь і завершення, одночасно забезпечуючи добробут студентів. Це повинно включати відповідну фінансову і освітню підтримку особам з малозабезпечених і маргіналізованих верств населення. Суспільство знань потребує різноманітності у системах вищої освіти, з рядом навчальних

закладів, що мають різноманітні повноваження і відповідають різним типам осіб, що навчаються. Крім державних навчальних закладів, важливу роль відіграє приватна вища освіта, що переслідує суспільні цілі.

«Європейський контекст» поняття афішує порівняльне дослідження взаємовпливів Зони європейської вищої освіти і національної системи щодо реалізації демократичної і гуманістичної ідеї доступності вищої освіти, розгляд поняття як цілого, що поєднує і пояснює соціально-політичні, соціально-культурні аспекти феномену вищої освіти.

Започаткування Зони Європейської вищої освіти, про що було наголошено у спільній заяві європейських міністрів освіти «Болонська конвенція» (1999), можна вважати інноваційним проектом щодо розширення можливості всіх і кожного здобути вищу освіту. Для забезпечення доступності вищої освіти було ініційовано низку заходів: прийняття системи зрозумілих ступенів і ступенів, які можна легко зіставити, у тому числі, через впровадження Додатка до диплома, для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкуренто-здатності європейської системи вищої освіти; запровадження європейської системи кредиту залікових одиниць трудомісткості як відповідного засобу підтримки студентської мобільності; сприяння необхідним європейським баченням у вищій освіті, особливо стосовно розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки й провадження наукових досліджень.

На зустрічі європейських міністрів, які відповідають за вищу освіту (2001, Прага) підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважним до суспільних зобов'язань (правил і т.ін.), і що студенти – повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цього погляду міністри прокоментували подальший процес у такий спосіб: прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів; прийняття системи, заснованої, на двох основних циклах; заснування системи кредитів; сприяння мобільності.

У Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту «Створення загальноєвропейського простору вищої освіти» (2003, Берлін) Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості і відповідні засоби: просування мобільності; запровадження системи кредитів; визнання ступенів: прийняття системи чітких і сумірних ступенів; вищі навчальні заклади й студенти; підтримка європейської складової у сфері вищої освіти; підтримка привабливості загальноєвропейського простору вищої освіти; навчання протягом усього життя.

Синтез вищої освіти і науки

Існування вищої освіти без науки неможливе. Витрати на освіту та популяризацію наукових знань, як правило, в кілька разів переважають витрати на дослідження, але на всіх стадіях розвитку суспільства необхідно шукати оптимальне співвідношення між цими величинами.

Відставання в науці обов'язково призведе до деградації рівня освіти, навіть при достатньому її фінансовому забезпеченні. У свою чергу неспроможність системи освіти модернізувати підготовку кадрів у відповідності з новітніми досягненнями науки зумовить неспроможність суспільства скористатися цими знаннями. Загальна тенденція, що супроводжує наближення до суспільства, базується на знаннях – зростання ролі науки і освіти у відтворювальному процесі, а отже і витрат порівняно з капіталовкладеннями у виробничий процес.

Сучасний етап науково-технологічного та інноваційного розвитку в ЄС характеризується створенням на континенті Європейського наукового простору, який передбачає об'єднання зусиль учених різних країн, забезпечення максимально ефективного використання наукового потенціалу і матеріальних ресурсів країн ЄС, використання накопиченого досвіду та досягнень, тісний взаємозв'язок регіональної та національної науково-технологічної політики, а також обмін знаннями та технологіями та мобільність науковців.

Наймасштабніший сучасний приклад створення інтегрованої освітньо-наукової системи на Європейському континенті являють собою Болонський процес та низка програм ЄС, спрямованих на формування і розвиток єдиного простору вищої освіти (European Higher Education Area) та єдиного наукового простору Європейського Союзу.

Головним завданням Шостої Рамкової Програми є внесок у створення «Європейського наукового простору» (European Research Area - ERA) шляхом сприяння інтеграції та координації досліджень у Європі. Одночасно дослідження спрямовані на посилення конкурентоздатності європейської економіки, вирішення основних соціальних питань і підтримку формування та запровадження інших напрямків діяльності Європейського Союзу. Діяльність Шостої Рамкової Програми повинна відповідати етичним принципам, включаючи принципи, зазначені у Хартії Основних Прав Європейського Союзу. Особливе місце у програмі відводиться проблемам теоретичних досліджень у «єдиній системі спільних проектів», а також у проведенні досліджень «за межами відомого» (проект NEST).

Розвиток вищої освіти, підвищення її якості, зокрема, за рахунок посилення інтеграції з науковими дослідженнями, є одним з пріоритетів Європейського Союзу. Рада Європи у 2000 році в Лісабоні (Португалія) прийняла так звану Лісабонську стратегію (Lisbon Strategy) розвитку Євросоюзу, а в 2003-му в Барселоні (Іспанія) цю стратегію було доповнено рішенням щодо необхідності спрямування до 2010 року не менше 3 % від ВВП на дослідження та інновації.

У 2007 р. для реалізації Лісабонської декларації «Університети Європи після 2010 року: різноманіття при єдності цілей» ЄАУ була прийнята спеціальна програма, в якій розроблені стратегії в організації й проведенні наукових досліджень в університетах у контексті зв'язку вищої освіти й науково-дослідної діяльності. Зокрема наголошується, що освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях, є одною з найбільш сильних сторін

європейських університетів. Тому навчальні заклади повинні забезпечити інтеграцію й розвиток науково-дослідної діяльності на всіх етапах процесу навчання, дозволяючи студентам набувати досвіду науково-дослідної роботи й заохочуючи інтерес до неї як до можливої майбутньої професії.

Всесвітній саміт з питань інновацій в освіті (Wise) є однією з провідних освітніх платформ. Понад 1000 фахівців збираються щороку у столиці Катару, місті Доха, з метою розробки інноваційних рішень і, остаточно, змін у сфері освіти.

Премія Wise розміром 500 тисяч доларів – єдина міжнародна грошова винагорода у царині освіти. Нагорода є важливим щаблем у розвитку освіти, її призначення – зробити інноваційні ідеї загальновідомими.

Університети – серце нової освіченої Європи. І дійсно, на сьогодні у вищих навчальних закладах працює 34% всіх дослідників у Європі, хоча показники в межах держав-членів ЄС коливаються у співвідношенні 1 до 3 (26% у Німеччині, 55% в Іспанії та більше 70% у Греції). В університетах проводиться 80% всіх найважливіших наукових досліджень у Європі.

Університети і науково-дослідницькі центри задіяні у ряді програм Європейського союзу, що стосуються сфери впровадження нових технологій, наприклад, програми з ефективного використання результатів наукових досліджень під егідою Рамкової програми або при підтримці структурних фондів та Європейського інвестиційного банку (EIB).

Велика кількість спільних міжуніверситетських тематичних проектів, що виступають в якості сховища ідей для подальшої розробки в майбутньому, також допомагає зміцнити співпрацю на рівні Європи.

Роль координаторів наукових досліджень відповідно до стратегії розвитку об'єднаної Європи відіграють Європейська дослідницька рада (European Research Council) та Європейський науковий фонд (European Science Foundation). В рамках програми LEONARDO діють проекти з забезпечення мобільності кадрів між університетами та сектором промисловості.

ЄС: наукові дослідження й інновації у вищій освіті

Європейський Союз підтримує вищі навчальні заклади та науково-дослідницькі центри, впроваджуючи низку програм у різних галузях науки.

Близько третини коштів галузь наукових досліджень отримує в межах рамкової програми з удосконалення технологій, а також із додаткових фондів, діяльність яких спрямована на підготовку фахівців з удосконалення технологій.

Програма стипендій імені Марії Кюрі

Програма Марії Кюрі, яка підтримує обміни європейських науковців з самого її початку у 1984 році, також сприяє формуванню поняття «Науковці без

кордонів». Ця робота спрямована на розвиток та розповсюдження дослідницьких навичок та вмінь, на консолідацію, на розширення кар'єрних можливостей та сприяння європейських наукових досліджень. Гранти програми Марії Кюрі можуть отримати науковці на будь-якому етапі своєї кар'єри, та в будь-якій науковій або технологічній сфері. Програмою можуть скористатися приватні компанії, заклади вищої освіти та науково-дослідницькі інститути. В конкурсах можуть приймати участь дослідники з країн Європейського Союзу, країн асоційованих з Європейським Союзом та третіх країн.

Перелік конкурсів: • конкурс на отримання стипендії на навчання та отримання дослідницького досвіду в іншій країні; • участь в наукових конференціях та навчальних курсах, які організовані університетами, дослідницькими центрами країн Європейського Союзу; • стипендії, що забезпечують дослідникам з Європи можливість працювати в третіх країнах; • стипендії, що забезпечують дослідникам з третіх країн можливість працювати в Європі.

COST Європейська міжурядова організація співробітництва у сфері науки та технологічних досліджень (European Cooperation in the field of Scientific and Technical Research)

Організація заснована за підтримки Європейського Співтовариства у 1971 році 19 країнами. Зараз кількість постійних членів налічує 35 країн та Ізраїль є асоційованим членом. Гнучка структура та демократичні засади діяльності COST дозволяють брати участь науково-дослідницьким установам країн, що не є членами, в оголошених у рамках організації дослідженнях. Основною метою діяльності COST є координація діяльності у сфері досліджень в Європі, що фінансуються на національних рівнях.

Пріоритетними галузевими напрямками є: сільське господарство та біотехнології; хімія; навколишнє середовище; продовольчі науки; матеріали; медицина та здоров'я; метеорологія; археологія; океанографія, фізика; соціальні науки; телекомунікації, інформаційні науки та технології; транспорт; прогнозування урбанізації населення.

CERN (European Organization for Nuclear Research)

Створений у 1954 році як європейський інститут, CERN (Європейський центр ядерних досліджень) став світовим науковим центром з фундаментальних ядерних досліджень. Тематика наукових досліджень постійно розширюється і у цей час вона охоплює дослідження кварків, глюонів, електронів, нейтрино-дослідження в області фізики елементарних часток. Країни-партнери CERN: Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Голландія, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Болгарія.

Статус країн, що спостерігають мають: Ізраїль, Японія, Російська Федерація, США, Туреччина, ЮНЕСКО.

Програма ІНТАС INTAS (International Association for the promotion of co-operation with scientists from the New Independent States of the former Soviet Union)

Мета програми Міжнародної асоціації для сприяння співпраці з вченими нових незалежних держав колишнього Радянського Союзу – підтримка співробітництва між науково-дослідними інститутами, університетами та промисловими підприємствами з країн – членів ІНТАС та новими незалежними державами колишнього Радянського Союзу в галузі прикладних та фундаментальних досліджень.

Напрями досліджень: фізика, математика, інформаційні технології, телекомунікації, хімія, екологія, енергетика, технічні науки, аеронавтика, космічні дослідження, економіка, соціальні та гуманітарні науки.

Члени ІНТАС: держави Європейського союзу. Країни-партнери: Вірменія, Азербайджан, Беларусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан.

Програма Горизонт 2020 Horizon 2020

Горизонт 2020 є програмою ЄС з досліджень та інновацій. Її фонд складає майже 80 млрд.євро, які можуть бути використані на фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Тепер частину цих грошей теоретично зможуть отримати у вигляді грантів або позик українські вчені та інноваційні підприємства. Мета програми – наукові відкриття та розробки, здатні здійснити прорив в світовій науці, а також «перенесення цих ідей від лабораторій до ринку», тобто акцент робиться саме на комерціалізації досліджень.

Серед пріоритетних дослідницьких напрямків – підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток ІКТ, нано- та біо- технологій, космічної галузі, а також пошук відповідей на найбільш гострі соціальні виклики в сфері охорони здоров'я, демографії, екології, сільського господарства та енергетики. На практиці, таким дослідницьким напрямком може бути, наприклад, пошук шляхів вирішення проблеми питної води, її очищення, доступу до неї у великих містах тощо.

Світові рейтинги університетів

Адаптацію вищої школи до міжнародних стандартів не можна розглядати відірвано від інших сфер, зокрема, економічної та суспільної інтеграції, інтеграції ринку праці і виробництва, а також культури.

Для оцінки розвитку системи вищої освіти в країні використовують наступні параметри ступенів відповідності:

- ✓ освітньої політики в підготовці висококваліфікованих професіоналів і реальної потреби у фахівцях на конкретно-історичний період розвитку держави і суспільства;
- ✓ цілей освіти стандартам вищої школи і одержуваним результатам;
- ✓ державних та інших джерел фінансування вищих навчальних закладів;

- ✓ співвідношення в країні державних, громадських та приватних вузів;
- ✓ якості та рівня вищої освіти світовим стандартам;
- ✓ відкритості системи вищої освіти при входженні у світовий освітній простір;
- ✓ орієнтирів на світові стандарти і збереження сформованих традицій.

У світовій і вітчизняній практиці при оцінці ефективності розвитку університету використовуються певні групи критеріїв і показників:

- ✓ рівень розвитку наукових шкіл і їх повнота згідно сучасної класифікації наук;
- ✓ ступінь відповідності загальнокультурної складової університетської освіти фундаментальним і спеціальним дослідженням;
- ✓ відкритість вузу для інновацій та адаптації світового досвіду;
- ✓ рівень матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення;
- ✓ джерела та можливості фінансування;
- ✓ якість забезпечення професійно-педагогічними кадрами, комплектація викладацького штату через аспірантуру та докторантуру;
- ✓ рівень підготовки фахівців;
- ✓ число студентів на одного викладача;
- ✓ площа навчального приміщення на одного студента;
- ✓ вибір випускниками сфери професійної та науково-дослідної діяльності.

Системи ранжирування університетів різняться своєю методологією, рівнем агрегації даних (глобальні, національні, спеціалізовані, регіональні дані), цільовою аудиторією.

«Академічний рейтинг світових університетів», **ARWU** (або, як його ще називають, Шанхайський рейтинг) розроблено фахівцями Інституту вищої освіти Шанхайського університету (Shanghai Jiao Tong University) і видається щорічно, починаючи з червня 2003 року. Початковою метою складання рейтингу було оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів на світовому рівні. Після оприлюднення цей рейтинг отримав безліч схвальних відгуків і наразі вважається одним із найбільш авторитетних і виважених світових рейтингів вищих навчальних закладів.

Визначено індикатори за 6 параметрами: якість освіти (загальна кількість випускників, які отримували Нобелівську премію або інші престижні премії); якість професорсько-викладацького штату (загальна кількість викладачів, які отримували Нобелівські премії з фізики, хімії, медицини або економіки, або Філдсівську премію з математики; цитованість наукових робіт викладачів за переліком із 21 основних наукових дисциплін за версією ISI Highly Cited); результативність наукових досліджень (кількість статей, опублікованих в журналі Nature та Science за попередні 5 років, кількість посилань на статті в інших наукових роботах (підрахунок за SCIE, SSCI та AHCI); розмір навчального закладу (оцінка академічної роботи по відношенню до розміру

установи. Розраховується як сума балів за попередніми чотирма критеріями, поділена на кількість штатних викладачів).

Рейтинг університетів світу QS (QS World University Rankings)

Рейтинг університетів світу компанії Quacquarelli Symonds публікується щорічно починаючи із 2004 року (до 2010 року – у партнерстві із «Таймс» під назвою Times Higher Education–QS World University Rankings), і на сьогодні має славу одного із найбільш авторитетних і широко цитованих міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів.

Рейтинг QS прагне оцінити різні аспекти роботи університетів: якість наукових досліджень, кар'єрний потенціал випускників, міжнародну орієнтацію, якість викладання. Оцінка частково базується на результатах масштабного опитування науковців і роботодавців із різних країн світу, і частково – на статистичних даних. Найбільшу вагу в рейтингу (40%) має репутація університету серед представників академічної спільноти, що визначається за результатами глобального Інтернет-опитування науковців з усіх куточків світу: у 2011 році при побудові рейтингу було враховано відповіді більш ніж 33 тисяч науковців із 140 країн. Під час цього опитування респонденти могли назвати до 30 університетів (окрім власного), що, на їхню думку, можуть вважатися найкращими у світі. В середньому, опитані називали близько 20 закладів, тобто в дослідженні було зібрано майже 500 тисяч оцінок.

Інші критерії, що враховувалися при побудові рейтингу, – репутація серед роботодавців (10%), цитованість праць викладачів (30%), співвідношення кількості викладачів і студентів (20%), відсоток іноземних студентів (5%) та іноземних викладачів (5%).

На сьогодні рейтинг QS оцінює майже 3000 університетів і публікує перелік 700 найкращих. Перші сходинки рейтингу традиційно займають університети Великої Британії та Сполучених Штатів.

У 2016-2017 н.р. рейтинг топ-10 університетів із найкращими сумами балів показано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рейтинг Топ-10 вищих навчальних закладів світу

Rank	Institution	Location
1	Massachusetts Institute of Technology	United States
2	Stanford University	United States
3	Harvard University	United States
4	University of Cambridge	United Kingdom
5	California Institute of Technology	United States
6	University of Oxford	United Kingdom
7	University College London	United Kingdom
8	ETH Zurich-Swiss Federal Institute of Technology	Switzerland
9	Imperial College London	United Kingdom
10	University of Chicago	United States

За рейтингом QS визначаються також кращі вищі навчальні заклади у певній галузі знань (по 30 спеціальностям) : «Мистецтво і гуманітарні науки», «Інженерія і технології», «Природничі науки», «Науки про життя і медицина», «Соціальні науки»,

У таблиці 2.3. представлено кращі університети, які за сумою балів макб високі досягнення у галузі знань «Соціальні науки. Освіта» у 2013-2014 році.

Таблиця 2.3.

Рейтинг Топ-10 вищих навчальних закладів світу у галузі знань
«Соціальні науки. Освіта»

Rank	Institution	Location	Overall score
1	Harvard University	United States	96.40
2	University of Cambridge	United Kingdom	95.80
3	The University of Melbourne	Australia	89.70
4	Stanford University	United States	87.00
5	University of Oxford	United Kingdom	85.60
6	Monash University	Australia	85.10
7	Institute of Education, University of London	United Kingdom	84.90
8	The University of Sydney	Australia	83.80
9	University of California, Los Angeles (UCLA)	United States	83.30
10	The University of Queensland	Australia	83.10

Рейтинг Інтернет-присутності Вебометрікс (Webometrics)

Рейтинг Вебометрікс складається компанією Cybermetrics Lab (Іспанія) із 2004 року і публікується двічі на рік. Він був ініційований задля заохочення кращої представленості академічних та дослідницьких установ в Інтернет-мережі та стимулювання вільного доступу до наукової інформації. У найбільш загальному вигляді концепцію цього рейтингу можна сформулювати словами Біла Гейтса: якщо вас немає в Інтернеті, значить, вас не існує. Університет не може на світовому рівні приваблювати талановитих студентів і викладачів (а, отже, готувати високоякісних фахівців), не будучи ефективно представленим в Інтернет-просторі. Відповідно, оцінка Інтернет-присутності може бути одним із можливих вимірів ефективності діяльності університетів у світовому масштабі.

Рейтинг Вебометрікс ґрунтується на аналізі офіційних веб-сайтів навчальних закладів, тому до рейтингу включені лише ті університети, які мають власний незалежний веб-домен. При аналізі враховуються різні індикатори, які характеризують обсяг, помітність та вагомість Інтернет-присутності університетів. Загальний показник веб-впливу (Web Impact Factor, WIF) включає дані щодо кількості зовнішніх посилань на ресурс і характеристик сайту університету: розмір, помітність, «вагомні файли» та індекс

цитованості. Вага цих компонентів при розрахунку рейтингу є такою: 50% складає оцінка зовнішніх посилань на ресурс («помітність»), 30% – наукові публікації в Google Scholar і Scimago, 10% – розмір сайту, 10% – кількість розміщених на сайті текстових документів (файлів у форматі pdf, doc+docx, ppt+ppts and ps+eps).

У світовому рейтингу явними лідерами є університети США. У трійку найкращих входять Гарвардський університет, Массачусетський технологічний інститут, Стенфордський університет. Найкращі показники показують також Мічиганський університет, Університет Каліфорнії (Берклі), Університет штату Мічиган, Університет Вісконсін-Медісон, Вашингтонський університет, Пітсбурзький університет.

Рейтинг науково-дослідних організацій SCImago (SIR)

Рейтинг науково-дослідних організацій SCImago відображує масштаби дослідницької роботи університетів та інших наукових установ, що вимірюється шляхом аналізу обсягів і резонансу наукових публікацій, виданих цими установами протягом останніх п'яти років.

Як наголошують автори проекту, це – не зовсім рейтинг у звичному розумінні цього слова. Його основне завдання – надати інформацію щодо результатів наукової діяльності різних установ і за різними параметрами, а не визначити ієрархію установ. У звіті, що готується дослідниками, установи ранжовані за показником кількості публікацій, проте користувачі самі можуть обрати інший, більш релевантний для них критерій порівняння.

Звіт за 2011 рік пропонує оцінку наукових установ за шістьма показниками (до наявних чотирьох у 2011 році було додано два нові): наукова продуктивність (кількість статей у наукових журналах), міжнародна співпраця (відсоток наукових статей, написаних у співавторстві із зарубіжними дослідниками), впливовість (нормована оцінка цитованості у відповідній науковій галузі), високоякісні публікації (відсоток статей, що були опубліковані у найбільш авторитетних наукових журналах світу), спеціалізованість (міра предметної зосередженості/різноманіття наукових публікацій), висококласність (відсоток публікацій, що належать до 10% найбільш цитованих публікацій у галузі). У 2012 році було додано ще один індикатор – Leadership, який відображає кількість наукових статей установи – наукові праці, які опубліковані кожним автором, що тут працює.

Джерелом інформації для складання рейтингу слугує наукометрична база Scopus.

Рейтинг університетів світу «Таймс» (The Times Higher Education World University Rating)

Рейтинг університетів світу «Таймс» як спільний проект авторитетного британського журналу Times Higher Education і дослідницької компанії Thomson Reuters виник наприкінці 2009 року, коли, розірвавши стосунки із Quacquarelli Symonds, у «Таймс» вирішили розпочати все з початку і розробити

нову рейтингову систему, яка б, на їхню думку, краще відповідала сучасним потребам та запитам галузі вищої освіти.

Методологія нового рейтингу «Таймс» була сформована після тривалих консультацій із експертами з усього світу і вперше апробована у 2010 році. Із незначними змінами, ця ж методологія була використана при складанні рейтингу «Таймс» у 2011 році.

Для оцінки вищих навчальних закладів використовуються тринадцять індикаторів, що характеризують якість викладання (30% підсумкового балу), дослідницьку діяльність (30%), цитованість праць викладачів (30%), трансфер технологій (2,5%) і міжнародну взаємодію (7,5%). Джерелами для побудови рейтингу слугують результати всесвітнього опитування вчених, проведеного компанією Thomson Reuters, а також інформація, надана або підтверджена самими університетами.

Перші сходинки рейтингу «Таймс» у 2016-2017 році посіли Університет Оксфорду, Каліфорнійський технологічний інститут, Стенфордський університет, Університет Кембриджу, Массачусетський технологічний інститут. До рейтингу потрапили 148 американських вишів і 91 британський. У топ-200 вибилися дев'ятнадцять азійських університетів. Серед них — університети Китаю, Кореї та Сінгапуру.

U-Multirank – проект нового багатовимірного рейтингу університетів світу, що був ініційований і фінансується Європейською комісією.

Розробником методології і виконавцем дослідження виступає об'єднання дослідницьких організацій під назвою CHERPA network (Consortium for Higher Education and Research Performance Assessment – Консорціум для оцінки ефективності роботи закладів вищої освіти і дослідницької діяльності).

Відповідно до завдань, поставлених Європейською комісією перед розробниками методології рейтингу, U-Multirank має оцінювати університети всього світу (а не лише європейські); охоплювати різні виміри діяльності університетів; включати як загальний рейтинг університетів, так і рейтинг за напрямками підготовки; оцінювати усі типи вищих навчальних закладів і дослідницьких установ; відповідати потребам різних зацікавлених сторін. Базові методологічні принципи цього рейтингу передбачають, що його результати не будуть підсумовуватися у загальний бал, а даватимуть багатовимірну оцінку за різними критеріями. Також не буде фіксованих ваг для окремих індикаторів, і, відповідно, рейтинги будуть інтерактивними, тобто користувач сам зможе обрати показники, які для нього є найбільш значимими, і дізнатися, які університети найкращою мірою відповідають цим вимогам. Оскільки будь-яка оцінка допускає певну неточність, а різниця між університетами може бути незначною, аби не перебільшувати відмінності між закладами результати рейтингу представлятимуться не у вигляді переліку університетів із чітко визначеними місцями, а у вигляді груп із більш-менш схожими показниками.

U-Multirank оцінюватиме університетську діяльність *за п'ятьма основними напрямками*: викладання і навчання; дослідницька активність; передача

знань; інтернаціоналізація; регіональна включеність. Для оцінки використовується близько 30 індикаторів, остаточний перелік яких іще формується.

Проект ЕЗМ (European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission) фінансується Європейською комісією у рамках Програми навчання впродовж життя і розробляється за участі університетів із восьми європейських країн. Цей проект націлений на створення всеохоплюючого інструменту для визначення, вимірювання та порівняння діяльності університетів, що виходить за рамки традиційних функцій навчання (як передачі знань) та науково-дослідницької діяльності (як створення нових знань). Йдеться про так звану «третью місію» університетів – їхню суспільну функцію (участь у житті громади, передача знань і технологій тощо).

Перш за все, у рамках цього проекту планується створити систему індикаторів для вимірювання трьох основних форм реалізації третьої місії – навчання впродовж життя, трансферу технологій та інновацій і соціальної включеності.

По-друге, у рамках цього проекту має бути розроблена методологія ранжування університетів відповідно до успішності виконання їхньої соціальної ролі. Цей проект має надати інформацію про успішність університетів у здійсненні їхньої третьої місії, продемонструвати найбільш успішні практики та посилити відносини із іншими інституціями, що надають послуги суспільству.

САМОСТІЙНА РОБОТА

А. Розкрити зміст основних понять теми.

Б. Перевести інформацію змістового модулю у мову таблиць, схем, графіків (вибір за бажанням).

В. На основі опрацювання літератури виконати такі практичні завдання:

1. Проаналізуйте переваги багатопрофільних університетів щодо забезпечення конкурентоспроможності майбутніх фахівців та їх мобільності на ринку праці.

2. Визначте фактори, що впливають на конкурентоспроможність системи освіти країни, вищого навчального закладу.

3. Обґрунтуйте основні тенденції розвитку Європейського наукового простору.

4. Визначте напрями міждисциплінарних досліджень у галузі освітнього права і економіки вищої освіти.

5. Визначте та обґрунтуйте професійні компетентності викладача вищої школи, які є загальними для ЄПВО, специфічними для кожної країни і особистісним надбанням здобувача вищої освіти.

ВИСНОВКИ ДО МОДУЛЮ 2.

☞ Вища освіта як соціальний інститут постіндустріального суспільства виконує важливі функції: трансляцію і поширення цінностей культури в суспільстві, виховання національної еліти, професіоналізації, соціальної селекції.

☞ Вища освіта є потужною соціальною інституцією, яка спрямована на формування духовно-інтелектуального потенціалу нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку, консолідацію суспільства.

☞ Вища освіта є предметом і результатом правового регулювання. Предметом освітнього права є освітні відносини. До об'єктів освітніх відносин відносять: освітні послуги; умови для кожної людини, створені з метою повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку.

☞ Основними учасниками освітніх правовідносин є здобувачі освіти, наукові, науково-педагогічні працівники, педагогів та навчальні заклади, статус яких має специфічні ознаки. У більшості розвинутих країн усталася певна архітектура посад професорсько-викладацького складу.

☞ У сучасних умовах інтелектуальний капітал стає визначальним фактором соціально-економічного зростання країни, при цьому одним із найвпливовіших чинників, які його визначають, є рівень освіти.

☞ Вища освіта – специфічна галузь ринкової економіки, а вищі навчальні заклади, які продукують освітні послуги, створюють приватні і суспільні блага, виступають на ринку в якості корпорацій.

☞ Капіталізація знань є основним принципом функціонування нової економіки в постіндустріальну епоху розвитку суспільства, а також передбачає процес управління знаннями.

☞ Фінансові вкладення в освіту визнаються одними з найважливіших інвестицій у людський капітал.

☞ Складовими фінансового механізму є: фінансове забезпечення; фінансове регулювання; система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.

☞ Освітній продукт вважають частиною інтелектуального продукту, який адаптований до відповідного сегмента ринку освітніх послуг і використовується для задоволення потреб особи, суспільства та держави.

☞ На розвиток вищої освіти впливають як макро- так і мікроекономічні фактори, згідно з якими виділяють ключові напрями аналізу конкурентного середовища світового ринку вищої освіти.

☞ Конкурентоспроможність вищого навчального закладу детермінована адаптацією до вимог ринку і його здатністю активно

впливати на нього. За таких умов маркетингові дослідження ринку освітніх послуг сприяють ефективному управлінню освітнім процесом.

☒ Якісна вища освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

☒ Якість вищої освіти у Болонському вимірі є основою створення Європейського простору вищої освіти відповідно до узгоджених стандартів забезпечення якості.

☒ Європейська система забезпечення якості освіти базується на Європейських стандартах і рекомендаціях (ESG), які у свою чергу ґрунтуються на основних принципах.

☒ Педагогіка постіндустріального світу спрямована на розвиток особистості в усіх багатоаспектних вимірах прояву антропологічної, гуманістичної, культурологічної парадигм.

☒ Особливістю акмеологічного підходу до покращення підготовки фахівців у вищому навчальному закладі є його спрямованість на самовдосконалення особистості в освітньому середовищі, саморозвиток та просування майбутнього випускника від однієї вершини професійного, духовно-морального та фізичного розвитку до іншої.

☒ Компетентнісний підхід у практиці вищої освіти зорієнтовано на розкриття, розвиток та реалізацію життєвих і професійних навичок, опанування мистецтвом швидких трансформаційних змін у локальному і глобальному просторі XXI століття.

☒ У Європейському освітньому просторі очікувані результати навчання на кожному з освітніх рівнів підготовки бакалавра, магістра, доктора описуються мовою компетенцій або компетентностей, які у теорії вищої освіти визначаються через категорії «здатність», «готовність», «здібність»; тлумачаться у контексті знаннєвого, системно-структурного, особистісно-діяльнісного підходів і сприймаються як оцінні категорії.

☒ Педагогічна діяльність викладача вищої школи є особливим видом діяльності, специфіка якої полягає у людиноцентрованій спрямованості.

☒ Процес формування професійної компетентності вчителя або викладача має безперервний характер, що зумовлюється особливостями професійної діяльності. Конотативними ознаками професійної компетентності є поняття «майстерність», «професіоналізм», «професійна готовність» тощо.

☒ Динаміка розвитку професійної компетентності відображена в його кар'єрному зростанні, а успішність педагогічної діяльності зумовлена індивідуально-психологічними особливостями суб'єкта, до яких відносять здібності людини і його здатність до творчої діяльності.

☒ Базовим компонентом професійної компетентності викладача вищого навчального закладу є психолого-педагогічна компетентність як цілісний, динамічний особистісно-професійний феномен, що визначається

на рівнях: готовності – на рівні формування суб'єктивної моделі професійної діяльності (інтеріоризації) та здатності до практичної реалізації професійної педагогічної діяльності – на рівні екстеріоризації.

 Інтегрований підхід до поняття інформаційної компетентності викладача вищої школи дозволяє викладачеві реалізувати функції його професійної діяльності: інформаційно-пошукову; комп'ютерно-технологічну; процесуально-діяльнісну.

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 2.

1. Вища освіта у системі соціальних інститутів суспільства.
2. Вища освіта як компонент правової системи.
3. Правовий простір вищої освіти.
4. Правове регулювання у сфері вищої освіти.
5. Освітня політика.
6. Управління вищою освітою у зарубіжних країнах.
7. Права суб'єктів освітнього процесу у вищій школі.
8. Функціонування та розвиток вищої освіти в умовах ринкових відносин.
9. Вища освіта як сфера послуг.
10. Освітня послуга. Ринок освітніх послуг.
11. Вищий навчальний заклад як підприємство сфери освітніх послуг.
12. Інтелектуальна економіка. Поняття людського капіталу.
13. Специфічні особливості ринку освітніх послуг.
14. Вища освіта як економічна категорія. Вплив вищої освіти на економічний розвиток суспільства.
15. Моделі фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах.
16. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти.
17. Поняття конкуренції та конкурентоспроможності вищих навчальних закладів.
18. Сучасні підходи до забезпечення доступності вищої освіти.
19. Основні критерії вибору країн-лідерів у сфері вищої освіти.
20. Компетентність і компетенція. Європейський вимір визначення компетентності.
21. Управління якістю вищої освіти. Критерії якості вищої освіти.
22. Світові моделі управління якістю вищої освіти.
23. Європейська рамка кваліфікацій для вищої освіти.
24. Мобільність та конкурентоспроможність фахівців з вищою освітою.
25. Дублінські дескриптори якості вищої освіти.
26. Міжнародні проекти і програми в галузі вищої освіти.
27. Міжнародні академічні рейтинги університетів.
28. Вимоги до професійно-педагогічної діяльності педагога вищої школи. Види діяльності викладача вищої школи.

29. Структура і зміст професійної компетентності викладача вищої школи.
30. Педагогічна творчість. Критерії оцінювання творчих якостей викладача вищої школи.

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

Зміст навчальних елементів

- Державна освітня політика України. Управління вищою освітою.
- Система вищої освіти України.
- Напрямки реформування вищої освіти в Україні.
- Організація освітнього процесу у ВНЗ в умовах ЄКТС.
- Управління якістю вищої освіти.
- Фінансування вищої освіти.

Компетентності

- Здатність характеризувати нормативно-правове забезпечення вищої освіти.
- Здатність визначати зміни у системі вищої освіти; характеризувати основні напрями реформування вищої освіти України.
- Здатність визначати організаційно-методичні умови використання метаінформаційних технологій в освітньому процесі вищого навчального закладу.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Акредитація; галузь знань; здобувач вищої освіти; ліцензування; мета технології; мобільність (академічна, професійна; Національна рамка кваліфікацій; освітня політика; освітній процес; правове регулювання сфери освіти; програми (освітні, наукові); рівні вищої освіти; система вищої освіти України; стандарти (освітньої діяльності, вищої освіти); стандарти якості вищої освіти; студентське самоврядування; ступені вищої освіти; суб'єкти державної політики, суб'єкти освітньої політики; форми фінансування вищої освіти; управління вищою освітою

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Вища освіта України і Болонський процес. Управління вищою освітою України

*К. Астахова, В. Андрущенко, В. Вікторов, О. Жабенко,
В. Журавський, С. Калашнікова, В. Коваленко, П. Куделя,
Б. Корольов, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода, В. Огаренко,
Л. Ордерій, Л. Полякова, Ю. Рашкевич, І. Ходикіна*

Професійна підготовка фахівців

*Н. Батечко, В. Осадчий, В. Коваль, Т. Коваль, Н. Мачинська,
С. Сисоєва, І. Соколова, Л. Сущенко*

Лекція 10.

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ

Державна
освітня політика

Освіта належить до найважливіших напрямів державної політики України.

Освіта – це стратегічний ресурс соціально- економічного, і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Термін «державна політика в галузі освіти» або «державна освітня політика» почав використовуватися у науковій літературі 60-70-х років ХХ століття, коли в СРСР, США, державах Європи та в Японії освіту розглядали як найважливіший чинник економічного розвитку й соціального прогресу, як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні.

Цей період характеризується «інформаційним вибухом», тобто бурхливим розвитком природничих і фізико-математичних наук, значними успіхами СРСР у галузі космічних досліджень.

Освітня політика

- найважливіша складова політики держави, інструмент забезпечення фундаментальних прав і свобод особи;
- складний політичний феномен, що уособлює в собі мету – формування освітнього простору, забезпечення взаємодії інститутів освіти на основі принципу субсидіарності, покликаною забезпечити ефективність національної політики у галузі освіти з урахуванням європейських тенденцій її розвитку

Освітня політика є основою державно-громадської системи управління на відміну від директивної системи управління.

Протягом 1991-2015 рр. в Україні на основі міжнародних документів з питань демократизації, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснено низку заходів щодо створення нової національної нормативно-правової бази вищої освіти України.

Розвиток державної політики в галузі освіти незалежної України відбувається протягом чотирьох періодів.

Перший етап – 1991-1997 рр. : було закладено основи державної освітньої політики України з урахуванням визначених країною пріоритетів у сфері вищої освіти; започатковано ступеневу освіту.

У 1991 р. ухвалено Закон Української РСР «Про освіту» та Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», у яких окреслено право України на формування власної, незалежної від центру політики в галузі освіти і науки.

У 1996 р. прийнято Конституцію України та внесено зміни і доповнення до Закону Української РСР «Про освіту».

Одним із перших кроків у загальнонаціональному масштабі стосовно перебудови освіти стало прийняття Першим З'їздом педагогічних працівників України Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), яка у 1993 році була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України. Головна мета Програми – визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу ХХІ століття, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Другий етап – 1998-2005 рр.: прийнято закони прямої дії, що визначають стратегію розвитку національної освіти, закріплюють її нормативи, вимоги, стандарти, законодавчо регулюють відносини всіх структурних підрозділів освіти; затвердження стратегічного плану дій – Національної доктрини розвитку освіти; активна державна політика наближення національної системи освіти до європейських стандартів, особливо з приєднанням України у травні 2005 р. до Болонського процесу.

У 1998 році прийнято першу за роки незалежності України Концепцію педагогічної освіти (1998 р.), у якій визначено спрямованість педагогічної освіти – формування вчителя, здатного всебічно розвивати особистість дитини, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток і готового працювати творчо в закладах освіти різного типу.

У 2002 році Указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти. Мета державної політики щодо розвитку освіти, як зазначається в цьому документі, полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти.

Виключно важливим кроком у розбудові вищої освіти і забезпечення правових, організаційних, фінансових та інших засад функціонування системи вищої освіти, створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях стало прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2002 р.).

Третій етап – 2005- 2014 рр. : формування освітньої політики на засадах євроінтеграції України і прийняття європейського вектору вищої освіти; ухвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки; формування національної структури кваліфікацій, прийняття переліку галузей освіти і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кадрів; упровадження освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів; визначення системи педагогічної освіти як складової системи вищої освіти.

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

1 липня 2014 року Верховною Радою України сьомого скликання ухвалено нову редакцію Закону України «Про вищу освіту», який враховує сучасні вимоги економіки України, входження національної вищої освіти до Європейського простору вищої освіти та перехід системи вищої освіти до впровадження Національної рамки кваліфікацій.

Четвертий етап з 1 вересня 2014 року – розпочато імплементацію Закону України «Про вищу освіту». Цей період характеризується комплексною модернізацією освітньо-наукової сфери.

На державному рівні визначено стратегію реформування галузі, в основі якої запровадження рівнів вищої освіти, сумісних з європейськими стандартами; контроль якості вищої освіти незалежним органом і конкурентна система держзамовлення; академічна, фінансова, господарська автономія ВНЗ і гарантоване державне фінансування науки; прозорість діяльності ВНЗ за всіма напрямками; зростання ролі студентського саморядування, академічна мобільність студентів.

У 2015 р. у контексті формування Європейського дослідницького простору було прийнято прогресивний Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

У 2015-2016 рр. внесено на розгляд Парламенту проект Закону України «Про освіту», підготовлено інші акти освітнього законодавства, що продовжили системне осучаснення законодавчої бази національної освіти.

Таким чином, за роки незалежності Україна зробила істотні кроки на шляху формування, реалізації та розвитку державної політики в галузі освіти.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

«Освітня політика – складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти..... Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку».

Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В. С. Журавський // Правова держава: щорічник наукових праць. – Вип. 14. – К. – 2003. – С. 20–30.

Найперше завдання освітньої політики на сучасному етапі – це досягнення сучасної якості освіти, її відповідність актуальним і перспективним потребам особи, суспільства й держави.

Вища освіта

- ✎ сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Закон України «Про вищу освіту»

Метою вищої освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Державна політика у галузі вищої освіти є складовою (підсистемою) загальнодержавної політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і супроводу розвитку вищої освіти. Державну політику в галузі вищої освіти України визначає вищий законодавчий орган, здійснюють органи державної виконавчої влади й органи місцевого самоврядування на основі затвердженої органами державної влади та схваленої громадською думкою концепції розвитку вищої освіти.

Державна освітня політика ґрунтується на *конституційних нормах*; стратегічних документах розвитку освіти (доктрини, програми, концепції тощо); міжнародних, міждержавних договорах, ратифікованих вищим законодавчим органом; законах, законодавчих актах; указах і розпорядженнях Президента України; постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; наказах, розпорядженнях Міністерства освіти і науки України, міністерств і відомств, яким підпорядковані заклади освіти; наказах та розпорядженнях регіональних (місцевих) органів виконавчої влади, виданих у межах їхньої компетенції.

Правове регулювання сфери освіти в Україні

☞ сукупність правових засобів, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини в освітянській галузі.

Державна політика в галузі вищої освіти ставить за мету розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвинутої, соціально активної, творчої особистості, а також як одного з чинників економічного й соціального прогресу суспільства.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на *принципах*: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступності вищої освіти; незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів); міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій

національної вищої школи; наступності процесу здобуття вищої освіти; державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності; державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність; сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Державне управління вищою освітою

☞ організована самостійна частина загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу вищої освіти

Поняття «державне управління» відбиває сутність, характер і ціннісно-функціональний аспект засад державної політики, як системи теоретично розроблених і законодавчо закріплених загальних принципів і пріоритетів управління державою, що фіксують стратегічні напрями економічної, соціальної, національної, гуманітарної та іншої політики України на найближчі роки й подальшу перспективу. Державне управління вищою освітою при цьому постає як один із напрямів здійснення державної політики, який синтезує і конкретизує здійснення основних функцій виконавчої влади стосовно даної галузі.

Державне управління вищою освітою означає цілеспрямований організаційний і регулюючий вплив держави на стан і розвиток системи вищої освіти, свідомість, поведінку та діяльність суб'єктів освітнього процесу з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції України та законодавчих актах.

Державне управління вищою освітою відбувається шляхом запровадження державної освітньої політики, виробленої політичною системою і законодавчо закріпленою, а також через діяльність органів державної влади відповідно до їх компетенцій.

Процес управління має певні особливості, врахування яких забезпечує успішність і ефективність управлінської діяльності: гнучкість як здатність змінювати процес управління залежно від запланованих завдань; сталість – збереження і забезпечення наступності національних традицій; циклічність, послідовність, дискретність, що забезпечують можливість побудувати управління на наукових засадах.

Державне управління в Україні сьогодні охоплює діяльність органів і установ усіх гілок державної влади з вироблення і здійснення регулюючих,

організуючих і координуючих впливів на всі сфери (у т.ч. й освітою) життєдіяльності суспільства з метою задоволення його потреб.

Елементами системи державного управління є: суб'єкти державного управління, тобто органи державної влади; об'єкти державного управління, тобто сфери (наприклад, освіта) та галузі суспільного життя, що перебувають під організуючим, регулюючим і координуючим впливом держави; державно-управлінська діяльність (*процес*), тобто певного виду суспільні відносини, через які реалізуються численні прями та зворотні зв'язки між суб'єктами та об'єктами державного управління.

Механізми державного управління – практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему (освіту) з метою досягнення поставлених цілей.

Досягти ефективного державного управління сфери вищої освіти можна за допомогою різних за функціональним призначенням таких механізмів:

- правовий (регулює відносини між державою та суспільством через закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, а також накази відповідних міністерств і відомств);

- організаційний (визначає об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури через методичні вказівки, інструкції, норми, нормативи й стандарти);

- фінансово-економічний (забезпечує регулювання фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності шляхом складання стратегічних планів розвитку, поточного бюджетування та фінансування закладів вищої освіти);

- інформаційний (запроваджує інформаційне забезпечення в державному управлінні через складання звітності ВНЗ, статистичних збірників та застосування Інтернет-ресурсів);

- економічний (визначає ефективність державного управління).

Нормативно- правова база розвитку вищої освіти

Нормативно-правове поле реалізації освітніх процесів в Україні формують нормативно-правові документи, прийняті на різних управлінських рівнях, що регламентують відносини в освітній сфері, відповідають національним інтересам та нормам міжнародного права.

Основними складовими *нормативної бази сфери освіти в Україні* є: Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти та України у XXI столітті; Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту».

У загальному вигляді структура цих законів має такі *складові*: загальні положення (правове регулювання відносин, державна політика і гарантії громадян); система освіти і науки (структура системи, порядок створення,

реорганізація, управління закладами); управління системою освіти і науки (державні стандарти, контроль за якістю); фінансово-економічна діяльність; соціальний захист учених, педагогів, їх вихованців; міжнародна і зовнішньополітична діяльність; заключні положення.

До проголошення незалежності Україна не мала свого правового освітнього поля. Закони, норми, правила, які регулювали життєдіяльність освітянської галузі, відтворювали й повторювали загально визначену ідеологію законів колишнього СРСР. Вони слугували домінуючій в ті часи ідеологічній доктрині, відтворювали тоталітарну практику соціального (партійного) контролю над людиною, забезпечували формування одновимірної особистості в «закритому» освітянському просторі.

Сформовані, як правило, в кінці 60-х – на початку 70-х років минулого століття, закони і норми, зрештою, просто застаріли, відстали від життя, виявились об'єктивно неспроможними охопити сучасні освітянські реалії, зміна яких обумовлена утвердженням України як незалежної держави та входженням у європейський і світовий простір, специфікою державотворчих процесів, ринкових і демократичних перетворень.

Нормативно-правова база освітньої політики у сфері освіти України представлена документами, які класифікують за такими критеріями:

За юридичною силою: закони (ухвалюються Верховною Радою України – вищим органом законодавчої влади); підзаконні акти (ухвалюються відповідальними органами державної влади, місцевого самоврядування).

За суб'єктом ухвалення: акти глави держави (укази, розпорядження Президента України); акти законодавчого органу (закони, постанови); акти Кабінету Міністрів України (постанови, розпорядження); акти інших органів виконавчої влади (накази, інструкції, постанови, вказівки); акти органів місцевого самоврядування (постанови, рішення).

За сферою дії: загальнообов'язкові; спеціальні; локальні.

За рівнем загальності правових норм: загальні; конкретизаційні.

За часом дії: визначено-строкові; невизначено-строкові.

Нормативні акти у сфері вищої освіти регулюють відносини за такими напрямками, як:

- ✓ управління системою освіти на різних рівнях;
- ✓ структура вищої освіти;
- ✓ підготовка здобувачів вищої освіти;
- ✓ стандартизація змісту вищої освіти;
- ✓ забезпечення якості вищої освіти; діяльність Національного агентства із забезпечення якості;

- ✓ ліцензування та акредитація у сфері вищої освіти;
- ✓ атестація наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації;
- ✓ підвищення кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів;
- ✓ організація вступної компанії;
- ✓ організація науково-дослідницької діяльності;
- ✓ розвиток міжнародного співробітництва, академічна і професійна мобільність здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників тощо.

Функції суб'єктів державної політики

Державна політика в галузі освіти ставить за мету пріоритетний розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвиненої, соціально активної, творчої особистості.

Стаття 53 Конституції України закріплює за кожним право на освіту.

Відповідно до Конституції держава забезпечує:

- доступність і безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;
- розвиток вищої і післядипломної освіти; різних форм навчання;
- надання державних стипендій та пільг учням і студентам;
- громадянам можливість безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі;
- право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства громадянам, які належать до національних меншин тощо.

Об'єктами освітньої політики України є національна система освіти, структурні елементи освіти і міжнародні зв'язки вітчизняної системи освіти.

Суб'єктами освітньої політики виступають – держава, національні спільноти, органи управління освітою, система освіти, світовий освітній простір, споживачі освітніх послуг – учні і студенти, їх батьки, структури, які отримують освіченого випускника закладу освіти за певними рівнями (середня, професійна, вища) і ступенями.

До *суб'єктів освітньої політики* в Україні на державному рівні належать: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Міністерство освіти і науки України; інші центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування та підпорядковані їм органи управління освітою.

Державні органи управління освітою

➤ *Державні органи управління освітою* — ієрархічна система керівних органів, яка включає парламентсько-президентський, урядово-центральний, регіональний, локальний рівні.

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

Парламентсько-президентський рівень визначає державну освітню політику, розробляє законопроекти, нормативно-правову базу функціонування та розвитку освіти.

Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти – орган Верховної Ради України, який утворюється для здійснення законопроектної роботи, підготовки, попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, та виконання контрольних функцій у таких сферах відання:

- освіти; науки, науково-технічної діяльності;
- правового статусу та соціального захисту педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- інноваційної діяльності, розвитку високих технологій; інтелектуальної власності;
- організації підготовки висновків щодо наукового рівня загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку та охорони довкілля, затвердження яких віднесено до повноважень ВРУ.

Відповідно до чинного законодавства Комітет здійснює наступні функції: законопроектну, організаційну, контрольну.

Урядо-центральний рівень предствалений Кабінетом Міністрів України і Міністерством освіти і науки України.

Основними функціями суб'єктів управління центрального рівня щодо реалізації державної освітньої політики є аналітико-прогностична, організаційна, контролююча. До їх компетенції входить:

- контроль за втіленням освітньої політики та дотриманням законодавчих актів у галузі вищої освіти, діяльністю вищих навчальних закладів;
- розробка програм розвитку вищої освіти, стандартів вищої освіти, правил прийому до вищих навчальних закладів;
- визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення вищих навчальних закладів;
- аналіз тенденцій і визначення стратегічних напрямів розвитку вищої освіти;
- проведення державного інспектування, акредитації закріплених за ними навчальних закладів,
- контроль дотримання вимог щодо якості освіти,
- організація упровадження в практику досягнень науки і передового досвіду;
- формування та забезпечення функціонування системи атестації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів, організація підвищення кваліфікації зазначених категорій тощо.

Кабінет Міністрів України, з-поміж основних функцій, забезпечує розробку та впровадження державної політики у сфері освіти; затверджує стратегію розвитку освіти України; затверджує та виконує державні цільові програми у сфері освіти; на конкурсних засадах призначає на посаду Освітнього омбудсмена тощо.

Реалізація державної політики в галузі освіти в Україні покладається на центральний орган державної виконавчої влади – профільне Міністерство, яке здійснює керівництво освітою, інші міністерства і відомства, яким підпорядковано заклади освіти, місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Міністерство освіти і науки України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю вищих навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Міністерство освіти України, яке об'єднало функції колишніх Міністерства народної освіти УРСР і Міністерства вищої освіти УРСР, було утворено у 1992 р.

З метою вдосконалення структури органів виконавчої влади та підвищення ефективності державного управління в 1999 р. було створено Міністерство освіти і науки України на базі Міністерства освіти України і Державного комітету України з питань науки та інтелектуальної власності.

У 2010 році шляхом реорганізації Міністерстві освіти і науки України і Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту було створено Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (*МОНмолодьспорт України*).

У 2013 році відбувалася чергова реорганізація суб'єкта освітньої політики – шляхом розділення на Міністерство освіти і науки України та Міністерство молоді та спорту України.

До Міністерства освіти і науки України належать департаменти: управління справами; загальної середньої та дошкільної освіти; професійно-технічної освіти; вищої освіти; науково-технічного розвитку; інноваційної діяльності та трансферу технологій; атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування; правового забезпечення; економіки та фінансування; кадрового забезпечення. До складу входять також профільні управління та сектори за напрямами діяльності міністерства.

Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування забезпечують виконання державних програм у галузі, фінансують утримання закладів комунальної власності; забезпечують розвиток мережі, зміцнення матеріальної бази, господарське обслуговування закладів освіти; здійснюють соціальний захист студентської молоді, науково-педагогічних, інших працівників закладів та установ освіти і науки; забезпечують розвиток мережі вищих навчальних закладів, зміцнення матеріальної бази, господарське обслуговування закладів вищої освіти; вивчають потреби у фахівцях на місцях і вносять пропозиції щодо обсягів

державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців, залучають підприємства, установи, організації для вирішення проблем розвитку вищої освіти; сприяють працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів, які їм підпорядковані.

У реалізації державної освітньої політики бере участь і локальний рівень управління, що представлений вищими навчальними закладами різних форм власності, де заклади освіти розглядаються як об'єкт, а їх власники як суб'єкти управління.

Студентське самоврядування

Посилення ролі студентського самоврядування у вищих навчальних закладах є одним з важливих моментів впровадження Закону України «Про вищу освіту».

Студентське самоврядування не лише репрезентує студентську громаду свого вищого навчального закладу, а й покликане ефективно діяти у багатовекторному форматі: від захисту прав студентів до раціональної організації їхнього дозвілля.

Студентське самоврядування

✎ право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні вищим навчальним закладом. Тому погодження рішень органами студентського самоврядування, а також їх участь у робочих органах, комісіях, слід вважати однією із форм участі органів студентського самоврядування в управлінні вищим навчальним закладом.

Закону України «Про вищу освіту», Ч.1, ст. 49.

Студентське самоврядування – системне утворення, оскільки охоплює більшість сфер життєдіяльності вищого навчального закладу (навчально-виховну, науково-дослідну, спортивно-оздоровчу, культурно-дозвілєву, громадську тощо) та має функціонувати на рівнях академічної групи, курсу, факультету (інституту), гуртожитку, студентського містечка, вищого навчального закладу.

Основними функціями студентського самоврядування є:

- захист і представництво прав та інтересів осіб, які навчаються;
- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- забезпечення участі студентів у реалізації державної молодіжної політики;
- проведення організаційних, наукових, культурно-масових, спортивних, оздоровчих та інших заходів;
- діяльність спрямована на підвищення свідомості студентів, їх вимогливості до рівня своїх знань, виховання патріотизму до свого навчального закладу;
- сприяння залученню осіб, які навчаються, до творчої та науково-

дослідної роботи;

- сприяння гласності всіх сторін життя студентства через засоби масової комунікації;
- сприяння поліпшенню умов проживання й відпочинку студентів;
- сприяння працевлаштуванню осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі;
- укріплення зв'язків між вищими навчальними закладами, міжрегіональних, загальнодержавних та міжнародних контактів;
- сприяння участі студентів у міжнародних, загальноукраїнських, міжрегіональних, регіональних та інших студентських конкурсах, конференціях, олімпіадах.

Риси, що характерні для європейського самоврядного руху – органів студентського самоврядування (ОСС):

- ✓ фінансування діяльності ОСС адміністрацією вузів;
- ✓ прямі і таємні вибори до ОСС;
- ✓ відсутність студентських профспілок;
- ✓ забезпечення ОСС потужною базою для здійснення своїх обов'язків: приміщенням, технікою, зв'язком;
- ✓ значний досвід роботи в демократичних умовах.

Права суб'єктів освітнього процесу у вищій школі

Основними учасниками освітніх правовідносин є здобувачі освіти, наукові, науково-педагогічні працівники, педагоги та навчальні заклади.

Статус освітян, зокрема науково-педагогічних працівників, лише певною мірою схожий зі статусом державного службовця та посадової особи. Порядок набуття статусу відрізняється від передбаченого трудовим правом порядку набуття статусу найманого працівника. Він передбачає наявність освітнього цензу, репутаційного цензу, обов'язкові періодичні процедури професійної атестації, підвищення кваліфікації, додаткові підстави дисциплінарної відповідальності тощо. Статус освітянина відрізняється також і від статусу особи, що надає цивільно-правові освітні послуги, оскільки сам освітянин не пов'язаний договірними зобов'язаннями зі здобувачами освіти.

Здобувачі вищої освіти

☞ особи, які навчаються у вищому навчальному закладі на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації

Закон України «Про вищу освіту»

Статус здобувача освіти відрізняється від статусу будь-якої фізичної особи – замовника інших послуг, оскільки: досягнення кінцевого результату

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

прямо залежить від його цілеспрямованої діяльності (а також від невідконтрольних йому його власних здібностей); якість освітніх послуг (а певною мірою – і здібності здобувача освіти) не можуть бути об'єктивно оцінені до споживання - вихідні, основоположні ідеї, які визначають весь інший механізм правового регулювання, правозастосування, тлумачення права, правоохоронної та правозахисної діяльності, розв'язання правових спорів тощо.

- Студент – особа, зарахована до ВНЗ з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра.
 - *Аспірант* (латин. *aspirans (aspirantis)* – той, що чогось прагне) – особа, зарахована до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії.
 - Ад'юнкт – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії
 - Докторант – особа, зарахована або прикріплена до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук.
-

Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:

- вибір форми навчання; безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту; трудову діяльність у позанавчальний час; додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами вищого навчального закладу; забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами); користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами ВНЗ у порядку, передбаченому статутом вищого навчального закладу; забезпечення гуртожитком на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації; у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку; в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення; у громадських об'єднаннях; участь у діяльності органів громадського самоврядування ВНЗ і органів студентського самоврядування;

- вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу;

- навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох вищих навчальних закладах, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету; академічну мобільність, у тому числі міжнародну;

- участь у формуванні індивідуального навчального плану; безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством тощо.

Здобувачі вищої освіти зобов'язані:

- дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

- виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями

- виконувати вимоги освітньої (наукової) програми.

Учасниками освітнього процесу у ВНЗ є: наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; інші працівники вищих навчальних закладів. До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.

Науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи в університетах, академіях, коледжах займаються навчальною, методичною, науковою (науково-технічною, мистецькою) та організаційною діяльністю.

Педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

Статус педагогічних та науково-педагогічних працівників забезпечує певні державні соціальні гарантії щодо оплати праці, відпусток та пенсійного забезпечення.

Наукова та науково-технічна діяльність науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів регулюється законодавством про наукову і науково-технічну діяльність.

Наукові ступені доктора і кандидата наук присуджують за результатами прилюдного захисту дисертацій спеціалізовані вчені ради.

В Україні присвоюються такі вчені звання: старший дослідник; доцент; професор.

Вчене звання професора та доцента присвоюється особам, які професійно здійснюють науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність. Вчене звання старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність.

Вчене звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада ВНЗ. Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ. Рішення відповідних вчених рад затверджує атестаційна колегія центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Основними посадами науково-педагогічних працівників ВНЗ є:

- керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо); заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом;
- директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом; декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом; директор бібліотеки;
- завідувач (начальник) кафедри; професор; доцент; старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист, науковий працівник бібліотеки; завідувач аспірантури, докторантури.

Основними посадами педагогічних працівників вищих навчальних закладів є: викладач; методист.

Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники вищого навчального закладу всіх форм власності мають право:

- на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом;
- на академічну мобільність для провадження професійної діяльності;
- на захист професійної честі та гідності;
- брати участь в управлінні вищим навчальним закладом, у тому числі обирати та бути обраним до вищого органу громадського самоврядування, вченої ради вищого навчального закладу чи його структурного підрозділу;
- обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу;
- на забезпечення створення відповідних умов праці, підвищення свого професійного рівня, організацію відпочинку та побуту, встановлених законодавством, нормативними актами вищого навчального закладу, умовами індивідуального трудового договору та колективного договору;
- безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів вищого навчального закладу;
- на захист права інтелектуальної власності;

- на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років;
- одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;
- отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;
- брати участь в об'єднаннях громадян;
- на соціальне та пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

- дотримуватися статуту вищого навчального закладу, законів, інших нормативно-правових актів;
- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);
- забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання навчальних дисциплін освітньої-професійної, освітньо-наукової програми відповідної спеціальності;
- дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;
- розвивати в осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, самостійність, ініціативу, творчі здібності.

Особливості і протиріччя вищої освіти України

1. Суперечності, пов'язані з глобалізацією суспільства та її впливом на сферу вищої освіти.

Прикладом позитивного впливу глобалізаційних інновацій на освітні процеси є розвиток глобальної наукової культури, що ґрунтується на універсальному прагненні до пошуку істини. Іншим прикладом є збільшення відкритості наукових і освітніх просторів національних держав.

Водночас однією з загроз можна назвати певну втрату академічних цінностей у вищій школі, що відбувається внаслідок поглиблення професіоналізації освіти. Адже цінність університетської освіти тепер оцінюється її конкурентноспроможністю на ринку праці.

Утім, втрата академічних традицій породжує комерціалізацію науки, відхід від теоретичних і безкорисних неприкладних досліджень. Отже, глобалізація є одночасно й загрозою, і можливістю вдосконалення національної системи освіти.

Завдання вищої школи – виховувати громадянина держави України, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях і підвищенні загальноосвітнього та професійного рівня асоціюється зі зміцненням власної держави.

Загальновідомий вклад фундаторів української педагогічної думки у світову педагогічну науку, їх праці вивчають у всьому світі, поважаючи традиції української національної педагогіки. Тому і входження України в Європейський простір має супроводжуватися врахуванням надбань вітчизняної педагогічної думки.

Процеси глобалізації породжують нові технології, новий контингент студентів із зростання розбіжностей за віком, поширюється навчання за другою (іншою) спеціальністю тих, хто працює. Навчання людини протягом усього життя стає необхідною умовою професійної діяльності.

Виникають нові провайдери вищої освіти: комерційні корпоративні університети, віртуальні університети, змішані (традиційні та віртуальні) провайдери, які прагнуть задовольнити очікування студентів.

Отже, знаходження компромісу між національними надбаннями в галузі вищої освіти та процесами глобалізації та конвергенції освіти і є, напевно, найскладнішим завданням модернізації вищої освіти України на сучасному етапі.

2. Юридичні суперечності виявляються в неузгодженні законодавчої бази вищої освіти та законів ринкової економіки, а саме – розподілу праці, змінності праці, конкуренції.

Нині юридична основа автономії вищих навчальних закладів виражається передусім академічними свободами визначення аспектів навчальних програм, педагогічної та дослідницької діяльності, демократичними свободами у внутрішніх процесах університетської стратегії та управління. Проте, насправді рівень автономії та самоврядування не відповідає європейським стандартам.

3. Фінансові і економічні протиріччя спостерігаються між потребою галузі освіти та відсутністю механізму забезпечення необхідного фінансування, передусім для розвитку матеріально-технічної бази вищів і проведення науково-дослідної роботи.

В Україні досі домінує державне фінансування освіти, відсутня практика державного стимулювання участі корпоративного сектору у фінансуванні вищої освіти. Досі не створено реальних програм заохочення бізнесу до цього: немає податкових пільг, практики софінансування, відсутні державні гарантії інвестицій в освіту, не запроваджено гарантування банківських кредитів на здобуття освіти.

4. Подолання організаційних суперечностей у структурі вищої освіти України дозволить сформувати оптимальну модель мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, навчальними програмами, термінами навчання й джерелами фінансування задовольняла б інтересам особи й держави в цілому. У цьому контексті кількісні показники на ринку освітніх послуг України мають перейти у якісні.

Стратегії навчального закладу мають мобільно змінюватися, бути гнучкими й спрямованими на формування в особистості тих рис, які допоможуть їй стати успішною в соціумі. Роботодавцям цікаві фахівці з сучасними знаннями за напрямом підготовки, інформовані та обізнані у

світових досягненнях даної галузі виробництва, гуманітарна складова їх підготовки сучасний ринок праці цікавить мало.

5. *Суперечності в утвердженні демократичних цінностей* у системі вищої освіти України пов'язані зі складністю впровадження принципів демократизації у діяльність вищої школи. Українське суспільство не підготовлене до кардинальних демократичних змін у системі вищої освіти. Наявні консерватизм мислення та упереджене ставлення до освітніх інновацій представників влади, страх науково-педагогічних працівників, студентства перед адміністрацією вищів у захисті і відстоюванні соціальних прав.

6. *Психологічні протиріччя* виникають між становленням європейських демократичних цінностей в українському суспільстві й недостатнім сприйняттям як студентами, так і викладачами утвердження колегіальності та демократизму у вищій школі.

7. *Процеси євроінтеграції* зумовлюють також низку протиріч: працевлаштування молодих фахівців за кордоном не є пріоритетом для України, яка переживає значно глибшу демографічну кризу, ніж країни ЄС. Унаслідок еміграції однієї людини Україна втрачає щонайменше 200 тис. дол. США, вченого – 1-2 млн. дол. Перехід до ступеневої вищої освіти, стимулювання обміну студентами та сприяння працевлаштування при величезній різниці в оплаті праці посилює вплив з України освіченої робочої сили – найціннішого в економіці знань ресурсу. Існує також реальна небезпека втрати українського внутрішнього ринку освіти та зниження експорту освітніх послуг унаслідок конкуренції більш потужних, рейтингових і краще оснащених європейських університетів та міжнародної освіти.

8. Протиріччя, зумовлені нинішньою *системою управління в галузі*. Ринкова економіка вимагає гнучкого ринку праці, а розвиток вищої освіти повинен підпорядкуватися законам ринкової економіки: розподілу, змінності праці та конкуренції на ринку освітніх послуг. Останнє спонукає до порушення проблеми ширшої автономії вищих навчальних закладів та самоврядування, вдосконалення системи управління вищою освітою, позбавлення її рис авторитарності та утвердження принципів демократії.

9. *Суперечності пов'язані із запровадження Болонського процесу.*

Одним із яскравих прикладів взаємозв'язку «глобального» та «національного» є суперечності, що виникають під час запровадження вимог Болонського процесу, який потрібно сприймати як інтеграцію через зближення, а не уніфікацію системи освіти.

Приєднання до Болонського процесу – це не просто механічне переведення трудомісткості навчальних дисциплін у кредити ECTS, наявність каталогів курсів і додатків до дипломів, які мали б полегшити порівняння освітніх систем. Це насамперед переосмислення структури навчального процесу, забезпечення його гнучкості, створення всіх умов для повноцінної самостійної роботи студентів, забезпечення якості вищої освіти.

Стратегічний пріоритет освітньої політики — формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті.

Лекція 11.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ПРОГРЕСУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Вища освіта є системою, що розвивається, тому її модернізація стала закономірним історичним процесом, пов'язаним із необхідністю зміни освітньої моделі, що сформувалася в умовах індустріальної культури й суперечить культурним реаліями постіндустріального суспільства.

Модернізація як процес удосконалення будь-якої системи в нових умовах, у тому числі й освітньої, починається з нової філософії, геокультури. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку – це філософія та культура постмодерну.

Модернізація освіти

✎ Модернізація сучасної освіти спрямована не тільки на оновлення змісту, форм і методів освітньої діяльності, а й торкається самого розуміння сучасної освіти як неперервної, спрямованої на формування творчої особистості глобального інформаційного суспільства XXI століття, здатної до саморозвитку та навчання впродовж життя.

Модернізація освіти, вважає В.Огнев'юк, є новою філософією освітньої діяльності, яка потребує нового інноваційного мислення, нових принципів організації навчального процесу, нових взаємовідносин в освітньому середовищі. На його думку, зміни в сучасній освіті ґрунтуються на трьох важливих імперативах: імператив всебічного, універсально-цілісного, гармонійного розвитку особистості; імператив формування нової парадигми проблемно-орієнтованого професіоналізму; імператив переходу від одновимірної до багатовимірної людини (навчання стає мистецтвом, яке сприяє прагненню особистості до саморозвитку)¹.

Модернізуючи вищу школу, Україна вирішує внутрішні проблеми (демократизація суспільства, формування економічно і суспільно активних громадян та ін.), а також утверджується серед інших держав в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Цілі заключаються в зміні змісту вищої освіти на нових правових і методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки випускників вищої школи, збереження досягнень минулого і наближення до європейського рівня в кількісних та інших показниках.

Стратегічними завданнями модернізації вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах:

■ національної ідеї вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні та примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана

¹ Віктор Огнев'юк Реформування – як сутнісна характеристика сучасної освіти // Освітні реформи : місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В.Кременя, Т.Лєвовицького, В.Огнев'юка, С.Счисової. – К.: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. – 460 с. – С. 61.

виховувати громадянина України, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та в підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

■ соціально-політичної, економічної детермінованості розвитку вищої освіти, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичились у системі вищої освіти, пов'язані насамперед із розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами; запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу; вийти на творчі, ділові зв'язки з замовниками фахівця.

■ Врахування тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі європейських. Для цього необхідно привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог; відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові; упорядкувати перелік спеціальностей; переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

■ Розроблення національної системи оцінювання якості освіти, що полягає у впровадженні національної системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, забезпечення їх участі у міжнародних порівняльних дослідженнях з питань якості вищої освіти, а також в основних міжнародних рейтингах найкращих університетів;

Напрями модернізації вищої освіти в Україні, з одного боку, стратегічні, з іншого – вони дадуть імпульс для реформування галузі і вищої школи у найближчій перспективі.

Вища освіта і євроінтеграційні процеси

Наприкінці 90-х років ХХ століття – початку ХХІ набув організаційного оформлення процес створення Європейського простору вищої освіти та наукових досліджень.

Освітня сфера є однією з найважливіших на шляху інтеграції України до об'єднаної Європи – впровадження європейських норм і стандартів в освіті сприятиме підвищенню в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього середовища, зазначається в «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», затвердженій Указом Президента № 615/98 11 червня 1998 року.

В цьому документі було зазначено про необхідність досягнення вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на культурно-освітньому та науково-технічному рівнях, які охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери. Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки будуть працювати на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських вчених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Протягом 2005 – 2014 рр. відбувається якісно новий виток у розробленні організаційних і науково-методичних засад розвитку вітчизняної освіти із врахуванням соціально-політичних і соціо-культурних змін, що відбуваються на теренах світового і європейського освітнього простору.

Зазначимо основні документи, сфера дії яких спрямована на реформування освітньої галузі України в умовах прийняття європейського вектора міжнародної політики.

Передусім слід відзначити Програму економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Метою реформи системи освіти було визначено підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір.

Для досягнення цієї мети на період реформи поставлено такі завдання: створити єдиний освітній простір, удосконалити систему управління освітою; підвищити якість освіти; забезпечити доступність до якісної освіти, спадкоємність рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної, освіти протягом життя); підвищити ефективність фінансування освіти.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Осмислюючи ціннісний аспект поняття "європейський вимір освіти", експерти у галузі розвитку педагогічної освіти визначили сутність "європейськості" як складової професійної компетентності вчителя: *європейська ідентичність, європейське знання, європейський мультикультуралізм, європейська мовна компетентність, європейський професіоналізм, європейська громадянськість, європейські виміри якості, європейська мобільність учителів.*

А.А.Сбруєва

Завдання: *Розкрийте зміст компонентів професійної компетентності вчителя*

На державному рівні було прийнято Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки; *Укази Президента України:* «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30 вересня 2010 №926/2010; «Про підготовку та забезпечення здійснення заходів, пов'язаних з головуванням України в Комітеті Міністрів Ради Європи» від 6 липня 2010 №758.

Вища освіта в контексті

Євроатлантична інтеграція України є суттєвим фактором зміцнення її національної безпеки,

євроатлантичних процесів

покликаним сприяти розвитку демократичних інститутів, громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини, і, таким чином, відповідає життєво важливим інтересам українського народу.

Геостратегічне і геополітичне становище України як складника єдиного європейського простору визначає її місце в європейських справах, зумовлює вагому роль української держави у створенні нової архітектури загально-континентальної безпеки, серцевиною якої покликана стати Організація Північноатлантичного договору. Євроатлантична інтеграція України має на меті гарантувати її незалежність, територіальну цілісність, суспільний прогрес, запобігати виникненню нових загроз стабільності і безпеці на європейському континенті.

Визначальними чинниками успішного просування України цим курсом є досягнення відповідності політичним критеріям підготовки до членства та базовим принципам держав-членів Організації Північноатлантичного договору, таким, як плюралістична демократія, верховенство права, дотримання прав людини, та іншим відповідним положенням, викладеним у Плані дій щодо членства (ПДЧ), що схвалений Вашингтонським самітом навесні 1999 року.

На виконання наказів Міністерства освіти і науки від 14.11.2008 р. №1038 «Про затвердження Плану заходів з виконання державної цільової програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 роки» та від 27.01.2009 р. №37 «Про затвердження плану заходів з виконання Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки» Міністерство України і науки сприяло введенню у загальноосвітніх навчальних закладах факультативних/спеціальних курсів з питань міжнародної безпеки, євроатлантичної та європейської інтеграції України, співпраці з НАТО.

Виходячи з політичних реалій сьогодення, українська політична еліта та експертне середовище розглядає Організацію Північноатлантичного договору як основу загальноєвропейської системи безпеки і підтримує процес її розширення. Розширення НАТО є еволюційним процесом, відкритим для співробітництва з іншими державами, що сприяє зміцненню європейської стабільності і безпеки в контексті загальноєвропейської інтеграції.

Вища освіта України і Болонський процес

З 2005 р., коли Україна приєдналася до Болонського процесу, виникла необхідність приведення вітчизняної системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації до європейських стандартів шляхом прийняття і упровадження нових нормативно-правових актів.

З часу приєднання до Болонського процесу в Україні проведено низку заходів, що свідчать про системне реформування вищої школи.

Вихідними принципами розвитку вищої освіти України в рамках Болонського процесу визначено такі: створення інноваційного простору на основі освітньої і наукової підтримки; адаптація системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних принципів європейського простору вищої освіти;

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

забезпечення соціального контексту вищої освіти, який надасть можливість випускникам вищих навчальних закладів формувати свою професійну кар'єру на основі принципів соціальної справедливості, відповідальності та загальнолюдських цінностей.

У 2006/2007 навч. р. студенти всіх вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації були залучені до двоциклової системи підготовки (бакалаври–магістри). У ВНЗ запроваджено кредитно-трансферну систему.

Метою запровадження Європейської кредитно-трансферної системи та її ключових документів у вищих навчальних закладах є забезпечення якості вищої освіти та інтеграція національної системи вищої освіти в європейське та світове освітнє співтовариство.

З 2007 р. набув чинності галузевий “План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 р.” розпочато формування національної структури кваліфікацій бакалавра для адаптації в загальноєвропейську систему кваліфікацій.

У 2009 році за координаційної підтримки Представництва Європейського Союзу в Україні та Національного Темпус-офісу в Україні, відповідно до рішення Виконавчого агентства ЄС з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури сформовано національну команду експертів з реформування вищої освіти в Україні. Експертними напрямами визначено такі: вироблення пропозицій щодо розвитку національної політики та модернізації системи вищої освіти в контексті європейського і світового простору вищої освіти (ЄПВО); розвиток стратегії навчання впродовж життя та визнання попереднього навчання шляхом надання консультацій вищим навчальним закладам; забезпечення якості вищої освіти (внутрішнє та зовнішнє).

У 2009 році в аналітичному звіті Болонського Секретаріату, підготовленому на основі Національного звіту із запровадження положень Болонського процесу в системі вищої освіти України у 2007–2009 рр., було визначено досягнення країни і вищих навчальних закладів. До таких, зокрема, відносять: упровадження ступеневої системи, стандартів і рекомендацій забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог званої міжнародної організації «Європейська мережа забезпечення якості», набуття урядового членства в Європейському реєстрі із забезпечення якості, введення європейської кредитно-трансферної системи, Додатку до диплома європейського зразка.

Згідно з Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010) Україна забезпечує підтримку ініціативам Болонського процесу, визнаючи головну роль вищих навчальних закладів у розвитку європейського простору вищої освіти та переваги співпраці, заснованої на партнерстві.

Указом Президента України «Про заходи щодо пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30 вересня 2010 р. № 926 визначено низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема, спрямованих на узгодження національної системи із забезпечення якості освіти з загальною європейською.

Починаючи з 2010 року запроваджуються стандарти, рекомендації та основні інструменти мобільності Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), що сприятиме сумісності, порівнянності, визнанню періодів та термінів навчання у вищих навчальних закладах.

Відповідно до нового Закону України «Про вищу освіту» шляхом об'єднання й укрупнення освітнього і наукового переліків введено новий Перелік галузей знань і спеціальностей (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266), де визначено переліків галузей знань — 27 і спеціальностей — 114.

**ДИСКУТИВНА
ТОЧКА ЗОРУ**

Завдання: *Висловіть Вашу точку зору щодо зазначеної проблеми?*

Євроатлантична інтеграція України з майбутнім членством в Альянсі надасть можливості для рішення таких важливих проблем, як:

- одержання надійних гарантій державного суверенітету, політичної незалежності, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів;
- гарантування національної безпеки найбільш ефективним з політичної, військової, економічної і фінансової точок зору способом;
- сприяння входженню України в інші європейські і світові структури.

**Кількісні показники
розвитку вищої
освіти**

За роки незалежності України основні параметри системи вищої освіти (мережа закладів та їх структура, абсолютна та відносна чисельність студентів тощо) постійно змінювалися.

Згідно з даними Держкомстату, якщо у 1990-91 навчальному році в Україні налічувалося 149 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, то новий 2000-01 навчальний рік розпочали 315 ВНЗ.

У 2013-2014 році мережа вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації налічувала 803 заклади, з них державної форми власності — 415 закладів, комунальної форми власності — 221, приватної форми власності — 167.

З 478 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації — 200 державної форми власності, 207 — комунальної та 71 — приватної. З 325 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації — 215 державної форми власності, 14 — комунальної та 96 — приватної.

Незважаючи на зростання загальної кількості студентів протягом 1994/95—2007/08 н. р., в Україні вже з 2003 р. почалося зменшення чисельності молоді віком 15—19 років, а з 2009 р. — віком 20—24 роки.

Таким чином, скорочення кількості ВНЗ різних рівнів акредитації було зумовлено, перш за все, демографічним чинником. Водночас, протягом останніх років спостерігалася тенденція до поступового скорочення кількості ВНЗ, переважно через реорганізацію ВНЗ I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Окупація Криму, частини Донецької і

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

Луганської областей, складна соціально-політична ситуація в країні також призвели до скорочення кількості ВНЗ і контингенту студентів в них.

У 2013/2014 н.р. контингент студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності становив понад 2 млн. 052,7 тис. осіб.

У 2014-2015 н.р. у 277 вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації навчалося 1млн.438 тис. студентів.

Станом на 2015/16 навчальний рік функціонувало 659 закладів вищої освіти. З них 525 державних і 134 приватних, що загалом мали студентський контингент 1,6 млн осіб. Нинішні 288 вищих навчальних закладів, які до 2014 р. мали III-IV рівні акредитації, відповідно до нового Закону зберігають статус закладів вищої освіти. З них 208 є державними.

Протягом 2007/08–2013/14 н. р. структура підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями у вітчизняних ВНЗ не зазнала значних змін: зросла частка молодших спеціалістів (з 22,5 до 27,6%), зменшилися частки бакалаврів (з 59,4 до 52,2%) і спеціалістів (з 14,6 до 13,3%).

Відбулося збільшення як питомої ваги магістрів (з 3,5 до 6,8%), так і абсолютної чисельності студентів, які навчаються за магістерськими програмами (з 9,9 тис. до майже 14 тис. осіб)¹.

У 2015 році зараховано до вищих навчальних закладів усіх типів, форм власності та підпорядкування за всіма ступенями та освітньо-кваліфікаційними рівнями 554 757 осіб, у тому числі 237 484 особи за кошти державного та місцевого бюджетів, що становить майже 50% від зарахованих. За освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра – 48,4%, спеціаліста – 37,5%, магістра – 44,5%.

Розподіл студентів за напрямками підготовки демонструє збереження невинуватеної (з точки зору можливості працевлаштування по завершенні навчання) популярності різноманітних економічних та правових спеціальностей.

За останні роки покращився фаховий склад науково-педагогічних працівників вітчизняних ВНЗ: частка кандидатів наук зросла з 43,7% до 51,5%, докторів наук – з 8,6% до 10,6%, доцентів – з 31,5% до 35,1%, професорів – з 8, %6 до 9,3%. Також поступово збільшується відсоток штатних працівників (з 83,6 до 86,8)².

Реформування вищої освіти і вищої школи України

Міністерство освіти і науки України розпочало реформу галузі освіти, що передбачає приведення структури освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграцію України у світові освітні і наукові процеси.

¹ Хмелевська О.М. Основні трансформаційні зрушення у системі вищої освіти в Україні \ \ Демографія та соціальна економіка, 2014, No 2 (22). – С.21-33.

² Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) є соціальним проектом, суб'єктивними показниками ефективності імплементації якого мають бути кількісні і якісні зміни у сфері вищої освіти (організаційні, технологічні, змістовні), яких суспільство очікує у найближчій перспективі.

Організаційні зміни стосуються: нормативно-правового забезпечення діяльності ВНЗ згідно із нормами Закону; поступове зменшення кількості ВНЗ, оптимізацію їх структури; ресурсного забезпечення освітнього процесу; приведення національної системи освіти у відповідність до Міжнародної стандартної класифікації освіти; акредитація освітніх програм, за якими здійснюватиметься підготовка здобувачів вищої освіти; розроблення та затвердження для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності стандартів освітньої діяльності.

Основними індикаторами *технологічного супроводу* вищої освіти є: зрозумілі ознаки державного диплому та диплому ВНЗ; створення едебо як прозорого та публічного реєстратора даних, серії відкритих публічних реєстрів ВНЗ та їх філій, спеціалізацій та освітніх програм; запровадження програмного забезпечення для супроводу вступу на бакалаврські програми тощо.

Економічні інновації у сфері вищої освіти спрямовані на запровадження електронного врядування, в т.ч. у сфері фінансової звітності у ВНЗ; визначення порядку отримання цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти; розробка методики матеріально-технічного і фінансового забезпечення ВНЗ; упровадження рейтингової системи нарахування академічної стипендії; розробка критеріїв розподілу державного фінансування для підготовки наукових кадрів відповідно до показників якості цієї підготовки; конкурсне фінансування наукових проектів; комерціалізація результатів наукової діяльності на вітчизняному та міжнародному ринках.

Інтернаціоналізація і мобільність як стратегія адоптації національної вищої освіти до Європейського освітнього і наукового простору передбачає збільшення кількості спільних програм та відповідно обмінів серед викладачів та студентів між українськими університетами та між українськими та закордонними ВНЗ; поступове зростання частки англomовних магістерських (5%) та бакалаврських програм (3 %) від загального числа освітніх програм; розробка стратегії експорту послуг вищої освіти за кордон з врахуванням нинішньої і майбутньої географії глобального попиту на українську вищу освіту; визначення сегменту вищої освіти, в якому українські ВНЗ конкурентні або мають перспективи бути конкурентними; збільшення присутності результатів досліджень українських викладачів у міжнародному науковому товаристві і частки українських наукових видань в наукометричних базах; запровадження структурованих програм підготовки докторів філософії.

**ДИСКУТИВНА
ТОЧКА ЗОРУ**

Завдання: *Висловіть Вашу точку зору щодо проблеми реформування вищої освіти?*

«Мета реформи – якісна доступна освіта та рівні можливості.... Сьогодні освіта – це така галузь, реформи в якій стосуються практично усіх громадян України. Саме тому

для успіху цих реформ необхідно вести системний діалог з громадськістю, експертами, вчителями, науковцями, студентами та батьками»

Сергій Квіт (2015)

У жовтні 2014 р. МОН України оприлюднив проект «Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр.» Після громадського обговорення Концепції, яке відбулося у листопаді 2014 – лютому 2015 р. доопрацьовану концепцію було покладено в основу Проекту Дорожньої карти освітніх реформ.

Дорожня карта (ДК) — це матриця освітніх реформ, яка доводить до певного рівня деталізації заходи, необхідні для запровадження реформ, встановлює певні часові рамки, але при цьому залишає простір для постійного доопрацювання, кореляції та доповнень.

Розробники ДК визначають найнагальніші заходи, які треба здійснити в короткостроковій перспективі (1 – 3 роки):

- *у системі управління:* оптимізація функцій усіх ланок системи управління освітою, реорганізація МОН України, зменшення його контрольно-регулюючих і розподільчих функцій, натомість посилення стратегічно-аналітичних;

- *у системі кадрового забезпечення:* демонополізація системи післядипломної педагогічної освіти, проведення загальнонаціонального дослідження системи педагогічної освіти (якість, ефективність, методи навчання) та оптимізація цієї системи за результатами дослідження, запровадження стимулюючої системи професійного зростання учителів;

- *розпочати формування нової системи моніторингу якості освіти* через формування Національної агенції з якості вищої освіти, створення системи індикаторів якості, сумісних з міжнародними системами, входження української системи освіти в міжнародні програми оцінювання навчальних досягнень: PISA (2018), TIMSS (2019), PIRLS (2021);

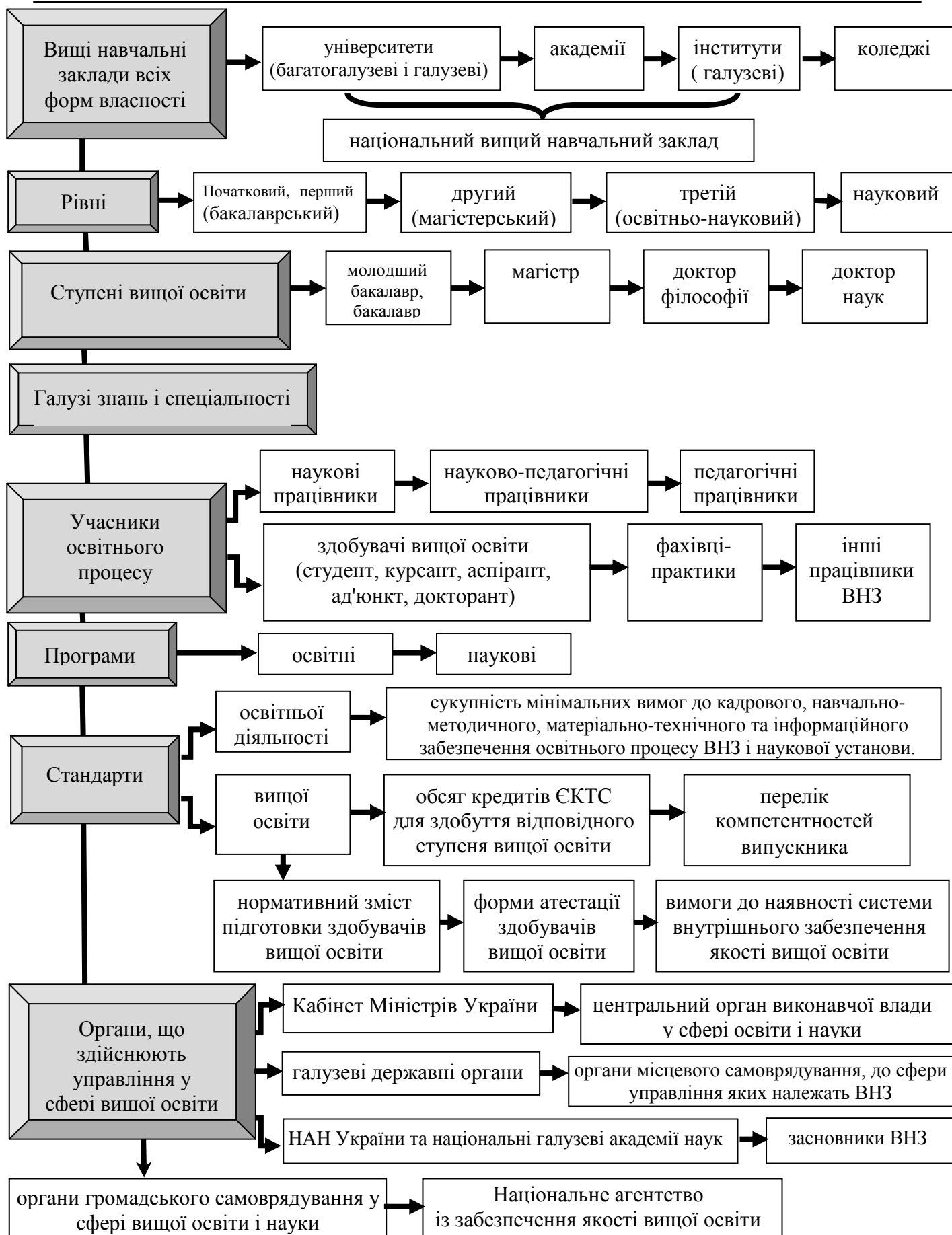
- *провести експертне оцінювання наявної системи фінансування освіти і розробити план реформи цього сегменту, скасувати наявну систему держзамовлення у вищій освіті і запровадити систему, базовану на змагальності і зв'язку з ринком праці.*

Система вищої освіти України

Систему вищої освіти України становлять: вищі навчальні заклади всіх форм власності; рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти; галузі знань і спеціальності; освітні та наукові програми; стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти; органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти; учасники освітнього процесу.

На рис. 3.1. унаочнено систему вищої освіти України.

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

Статус вищих навчальних закладів має специфічні ознаки, що відрізняють його від статусу державних (комунальних, муніципальних) підприємств, установ, органів, громадських організацій, приватних юридичних осіб.

Організація (установа, заклад) – це організаційна структура, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Державний класифікатор України

Заклад – це установа з певним штатом службовців і адміністрацією, що працюють в якій-небудь галузі освіти, науки, культури тощо.

*Великий тлумачний словник
сучасної української мови*

Статус ВНЗ зазнає вплив адміністративного права, оскільки передбачає складний ліцензійний та акредитаційний порядок набуття статусу навчального закладу, наявність владних повноважень щодо інших учасників освітніх правовідносин.

Основними завданнями вищого навчального закладу є:

- провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;
- участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;
- формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;
- збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;
- поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;
- налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

Вищий навчальний заклад

☞ це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Ст. 1 Закону України «Про вищу освіту»

Основними *типами* вищих навчальних закладів в Україні є: університет, академія, інститут, коледж.

➤ *Університет* – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження.

➤ *Академія, інститут* – галузевий вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження.

Університет, академія, інститут є провідними науковими і методичними центрами; мають розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

➤ *Коледж* – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Рівні освіти в Україні

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на рівнях вищої освіти.

Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає п'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою

виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного *ступеня* вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Бакалаврат у структурі вищої освіти України

В Україні протягом XVII-XIX ст. учнів середніх шкіл називали «бакалярами».

У Росії бакалаврами у свій час іменувалися викладачі духовних академій.

У Львівському університеті (1661 р.) навчання проводилося за програмами єзуїтських шкіл і завершувалося отриманням наукових ступенів – ліцензіата, бакалавра, магістра, доктора наук. Випускники Львівського університету викладали в європейських і російських університетах, а в період із середини XVIII до середини XIX століття тут починає формуватися українська науково-педагогічна школа.

В кінці XVIII ст. цей ступінь отримували випускники Вчительського інституту при Московському університеті. В Україні та в Росії ступінь бакалавра проіснувала до 1869 року.

Нова історія бакалаврату розпочинається в незалежній Україні, коли у вищих навчальних закладах розпочинають запроваджувати ступеневу освіту.

З 1996 року структура підготовки фахівців складається з таких освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр (ст. 30 Закону України «Про освіту» (1996 р.) і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65).

У Постанові 1998 року бакалавр визначено *освітньо-кваліфікаційним рівнем* фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства.

Протягом 1998-2014 рр. змінювалися напрями підготовки бакалаврів із вищою освітою, розроблялися і упроваджувалися державні стандарти підготовки бакалаврів за певними спеціальностями.

За новим Законом України «Про вищу освіту» обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр

☞ освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180 - 240 кредитів ЄКТС.

Закон України «Про вищу освіту» (2014)

Підготовка бакалаврів здійснюється за напрямами підготовки. Класифікація напрямів підготовки здійснюється за ознаками спорідненого змісту вищої освіти та професійної підготовки.

Магістратура і докторантура у системі вищої освіти України

Поняття «магістр» зазнало поступового еволюційного розвитку впродовж століть: з'явившись ще за часи Римської імперії як назва державної посади, в епоху середньовіччя це поняття набуло звичного нам значення, а вже в ХІХ столітті поняття «магістр» вживається для позначення вченого ступеню.

У 1661 році на західноукраїнських землях за зразком Києво-Могилянської академії було засновано Львівський університет, навчання в якому проводилося за програмами єзуїтських шкіл і завершувалося отриманням наукових ступенів, зокрема магістра і доктора наук.

У 1803 році в «Збірнику розпоряджень по Міністерству народної освіти» було зафіксовано, що отримання ступеню магістра було першим кроком до

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

отримання професорського ступеню. В січні цього ж року Імператором Російським Олександром I було підписано Наказ «Про устрій училищ», який надавав право присуджувати вчені ступені чотирьом університетам, а саме Московському, Дерптському (Естонія), Казанському та Харківському. Підготовка магістрів у цих університетах, як і в усій російській імперії в той час, велася відповідно до наукової спрямованості університетських кафедр, що випускали магістрів.

Починаючи з 1819 року, вступає в силу обов'язкове для всіх російських університетів «Положення про вчені ступені». Це положення визначало науки (факультети), за якими можна було проводити випробування на отримання наукового ступеню. Ступінь магістра мав достатньо високий науковий статус, а магістерські дисертації вважалися серйозними науковими працями, в яких було закладено фундаменти цілих наукових напрямів.

У другій половині XIX століття магістерські дисертації друкувались у «Вчених записках», «Вістях» університетів. Головною умовою отримання вченого ступеня магістра став публічний захист дисертації, на якому був присутній представник міністерства.

У 1918 році Декретом Раднаркому РРФСР від 1 жовтня «Про деякі зміни у складі та устрої державних учбових та вищих учбових закладів» вчені ступені було скасовано. Було введено єдиний ступінь професора для провідних викладачів вищих навчальних закладів та звання викладача вищого навчального закладу.

Перші експериментальні програми підготовки магістрів в Україні впроваджувались Києво-Могилянською Академією з початку 90-х років минулого століття.

У 1998 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)». Положення визначало магістра як освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства.

Магістр

освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.

Реальне впорядкування магістерських програм розпочалось на початку 2000-х років. З'явилися стандарти магістратури з багатьох спеціальностей, які встановлювали переліки нормативних дисциплін та їх зміст, форми державної атестації та її наповнення.

У 2006 році Спільне Бюро Болонського процесу Конференції ректорів ВНЗ визначило, що отримання ступеню магістра надає виключне право на

подальшу наукову діяльність та право на захист докторської дисертації з подальшим здобуттям докторського ступеню. Також здобуття ступеню магістра в Європі надає певні привілеї на ринку праці, крім можливості займатися науковою діяльністю, магістр має можливість стати фахівцем у будь-якій професійній галузі, що потребує поглибленої підготовки; ступень магістра також може стати гарантією для отримання посад вищих рівнів.

Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90 - 120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Подібно до світової практики, в Україні зберігається наскрізна підготовка магістрів медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямування на основі повної загальної середньої освіти (без присудження ступеня бакалавра).

Доктор філософії

☞ освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра.

Ступінь доктора філософії вводиться замість наукового ступеня «кандидат наук». Обов'язковою складовою його підготовки стає виконання освітньо-наукової програми обсягом 30-60 кредитів ЄКТС, а стандартний строк навчання збільшується з трьох до чотирьох років.

Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Стає можливим захист дисертацій не тільки в постійно діючих, але й в разових спеціалізованих радах, що відповідає сучасній світовій практиці і дозволяє оцінювати дисертаційні дослідження в колі вузьких фахівців з відповідної проблематики.

Серйозної деформації зазнала етика наукової праці. У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» прямо передбачені суворі санкції для здобувача наукового ступеня, який буде викритий в академічному плагіаті, а також для наукових керівників, офіційних опонентів та самих спеціалізованих вчених рад.

У 2013 році вперше в історії України на засіданні атестаційної колегії Міносвіти присвоїли 15 ступенів доктора філософії (PhD).

Доктор наук

☞ другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії.

Науковий ступінь передбачає набуття здобувачем найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Незважаючи на скасування у 1919 р. першими радянськими декретами наукових ступенів, в Україні у Кодексі законів про народну освіту УСРР (1922 р.) передбачено науковий ступінь, що визначає “вищу вчену кваліфікацію, і присуджується особам, які зарекомендували себе науковими дослідженнями, відповідно до особливого Положення про порядок присудження наукового ступеня, затвердженого Наркомосом”.

У “Положенні про вчений ступінь” (1922 р.) було зазначено, що ступінь доктора наук, “ може бути отриманий під час захисту своїх праць в особливих комісіях, не пов’язаних із факультетами й ВНЗ, склад яких може гарантувати повну безпристрасність рішення”.

*О деятельности Научного Комитета Наркомпроса
и научных учреждений
и организаций Украины (1921–1923 гг.).
– Х.: Путь просвещения, 1923. – 46 с.*

Імплементация європейських стандартів якості вищої освіти в Україні

Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Забезпеченню якості освіти підпорядковані матеріальні, фінансові, кадрові та науково-методичні ресурси суспільства, а також державна політика в галузі освіти. Висока якість освіти передбачає органічний взаємозв'язок освіти й науки, педагогічної теорії й практики. Критерії та показники якості визначаються національними освітніми стандартами. Держава

здійснює перманентний моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

Приєднавшись до Болонського процесу, Україна взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів.

Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 31.12.2005 р. №1312 «Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти» якою затверджено Положення про Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО). Починаючи із 2008 року всі вступники зараховуються до ВНЗ за результатами зовнішнього незалежного тестування.

З метою подальшого розвитку національної системи освіти, забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство наказом Міністра освіти і науки України № 612 від 13.07.2007 р. затверджено «План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року».

Членство України (з 2008 р.) у новій міжнародній структурі — Європейському реєстрі абезпечення якості — вимагає певних років на шляху до створення національних стандартів якості, які мають бути узгодженими з європейськими і світовими.

У квітні 2009 року колегією Міносвіти було прийнято рішення про запровадження в усіх ВНЗ моніторингу якості освітніх послуг. Було розроблено проект типового положення про Центр моніторингу якості освітніх послуг вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації. Такий Центр мав з'ясовувати думки викладачів, співробітників і студентів про складові і форми навчального процесу, науково-дослідну роботу, принципи організації та адміністрування діяльності ВНЗ, проводити моніторинг поглядів академічної спільноти, а також забезпечувати фахове опрацювання отриманих даних із використанням інформаційних технологій.

Починаючи з 2010 року проблема оцінювання якості освіти визначається як одна з найважливіших у державних програмних документах.

В Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.) наголошено на потребі залучення громадськості до підготовки та реалізації основних заходів щодо реформування системи освіти, врахування пропозицій громадських організацій із цих питань; запровадження, починаючи з 2011 року, національної системи моніторингу рівня якості освіти та забезпечення участі української сторони у відповідних міжнародних моніторингових дослідженнях.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки окреслені засадничі принципи та напрями забезпечення моніторингу й оцінювання якості освіти в Україні, а саме: розроблення її Концепції; проведення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі методології педагогічних вимірювань, оцінювання результативності освітньої політики;

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

розроблення моделі проведення моніторингових досліджень для різних рівнів управління; розроблення системи показників якості освіти на національному рівні, які відображають умови, процеси та освітні результати; здійснення моніторингу якості ресурсного забезпечення, освітніх процесів та результатів; участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти (TIMSS, PISA, PIRLS тощо); створення розгалуженої мережі регіональних центрів моніторингу якості освіти; модернізація та оновлення системи освітньої статистики.

Так, 14 грудня 2011 року Кабінетом Міністрів України було ухвалено підготовлений МОНМСУ «Порядок проведення моніторингу якості освіти». За відсутності очікуваної Концепції національної системи моніторингу та оцінювання якості освіти, законодавчого урегулювання цих процесів, усупереч існуючій міжнародній практиці та стандартам і рекомендаціям ENQA функції щодо визначення напрямів проведення моніторингу, затвердження плану заходів його реалізації та здійснення контролю за їх виконанням покладено на МОН України.

Наразі освітня політика у площині забезпечення якості вищої освіти зосереджена на обґрунтуванні методології і методичних рекомендації щодо розроблення ліцензійних умов освітньої діяльності та стандартів вищої освіти з урахуванням Національної рамки кваліфікацій, Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG, 2015), рекомендацій щодо реалізації компетентнісного підходу у вищій освіті за проектом Європейської Комісії «Налаштування освітніх структур в Європі» (Тюнінг 2000 р.), Міжнародної стандартної класифікації освіти (2011, 2013 рр.), Національного освітнього глосарію: вища освіта (2011, 2014 рр.).

Стандарт освітньої діяльності

☞ сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

Стандарти освітньої діяльності розробляються затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами. Стандарти є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук.

Стандарт вищої освіти

☞ сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ). Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми: обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності).

Лише половина випускників українських університетів де-факто затребувана роботодавцями. У 2009 році майже 50 % випускників ВНЗ склали ті, хто здобув освіту за напрямками підготовки «соціальні науки, економіка, комерція та підприємництво, право», тоді як «інженерія, транспорт, архітектура» — 21 %, «освіта, культура і мистецтво, гуманітарні науки» — 19 %, «природничі науки, сільське господарство, лісництво і рибництво» — 5,3 %, «медицина» — 2,7 %, «математика та інформатика» — 2,6 %.

Галузі знань і спеціальності: узгодженість з МСКО

Підготовка здобувачів вищої освіти в Україні здійснюється за галузями знань і спеціальностями.

Попередній перелік був занадто роздутим (містив більше 500 спеціальностей), не систематизованим, він не відповідав ні сучасним вимогам розвитку вищої освіти, ні потребам ринку праці і був результатом лобізму окремих університетів чи кафедр.

Галузь знань

☞ основна предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка

У 2015 році було затверджено новий перелік галузей знань і спеціальностей, що було одним з важливих етапів впровадження Закону «Про вищу освіту». У новому переліку визначено 27 галузей знань, зокрема й «освіта», «культура і мистецтво», «гуманітарні науки», «соціальні та поведінкові науки» тощо.

Спеціальність. Спеціалізація

☞ складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка
☞ складова спеціальності, що визначається вищим

навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти

Перелік 2015 року відповідає міжнародним нормам, зокрема Міжнародній стандартній класифікації освіти (МСКО), затвердженій ЮНЕСКО.

Освітня програма

За Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО-2011) «освітня програма» тлумачиться як сукупність узгоджених послідовних видів освітньої діяльності або комунікацій, що розроблені та організовані для досягнення наперед поставлених навчальних цілей або виконання конкретної сукупності освітніх задач упродовж певного тривалого і безперервного часу».

Цілі включають удосконалення інформації, знань, розумінь, ставлень, цінностей, умінь, поведінки, інших компетентностей у будь-якому особистому, громадянському, соціальному, виробничому контексті. Навчальні цілі, як правило, пов'язують з підготовкою до навчання на більш високому рівні та/або освоєння певної професії чи класу професій, а також можуть бути спрямовані на особистісний розвиток людини чи дозвілля.

Загальною характеристикою освітньої програми є те, що при досягненні навчальних цілей зазвичай видається сертифікат, який засвідчує її успішне завершення особою. Освітня діяльність передбачає цілеспрямовані дії, пов'язані з тією чи іншою формою спілкування (комунікації) задля навчання.

У МСКО, «курс», зазвичай, є еквівалентно за змістом до «модуль», «блок» і / або «предмета». Освітня програма може мати основні компоненти зазвичай не охарактеризовані як курси: наприклад, практики (періоди для набуття досвіду роботи), науково-дослідні проекти, підготовка дисертацій.

Як правило, освітня програма завершується наданням відповідної освітньої кваліфікації. Освітні програми та відповідні освітні кваліфікації (освітні досягнення) мають системну рівнево-орієнтаційну та галузеву кодифікацію згідно з МСКО-2011 та МСКО-2013: галузі освіти і підготовки, що актуально для практики.

Основні компоненти освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) програми на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності:

- визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою;
- перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення;
- кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми;
- очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти.

Національна рамка кваліфікацій

23 листопада 2011 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України» з урахуванням зауважень і

рекомендацій, наданих експертами Ради Європи та Європейського фонду освіти.

Даний стандарт покликаний стати основою для розробки і модернізації цілої низки документів, що визначають розвиток і якість української освіти відповідно до вимог сучасної економіки та європейських стандартів із забезпечення якості, а також має забезпечити можливість реалізації системних реформ у суспільстві.

Завданням Національної системи кваліфікації є формування єдиної, цілісної, відкритої та гнучкої системи кваліфікацій, що охоплюватиме всі рівні кваліфікації і види початкової, середньої, професійно-технічної, вищої, післядипломної, неформальної та інформальної освіти, навчання впродовж життя особи.

Національна рамка кваліфікацій впроваджується в Україні з метою: введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудова відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

Національна рамка кваліфікацій в Україні, як складовий компонент НСК, має 10 (0–9) кваліфікаційних рівнів із описом (дескриптором) елементарних (базових) компетентностей (навчальних результатів). Нульовий рівень є певною мірою еквівалентним дошкільному рівню формальної освіти, а дев'ятий – докторському рівню формальної освіти.

Національна рамка кваліфікацій (НРК)

- ✎ системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів.
- ✎ Кваліфікаційний рівень – структурна одиниця НРК, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня.

Для розуміння описів кваліфікаційних рівнів варто заакцентувати на значенні термінів:

- автономність і відповідальність – здатність особи самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності;
- знання – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні);
- кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами;
- компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;
- комунікація – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

➤ результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання;

➤ уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв’язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

У таблиці 3.1. подано описи кваліфікаційних рівнів вищої освіти: шостий – для першого (бакалаврського); сьомий – для другого (магістерського); восьмий – для третього (освітньо-наукового) рівня.

Таблиця.3.1

Опис кваліфікаційних рівнів для вищої освіти

Рівень	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
6	<i>Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов</i>			
	Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень	розв’язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності	управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах
	Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності		здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію	відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності
7	<i>Здатність розв’язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог</i>			
	Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання	розв’язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в	зрозуміле і недвозначне донесення власних	прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що

	та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи	умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог	висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються	потребує застосування нових підходів та прогнозування
	Критичне осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей	провадження дослідницької та/або інноваційної діяльності	використання іноземних мов у професійній діяльності	відповідальність за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним
8	<i>Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики</i>			
	Найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності і на межі предметних галузей	критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей	спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності	ініціювання інноваційних комплексних проектів, лідерство та повна автономність під час їх реалізації
		розроблення та реалізація проектів, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих соціальних,		соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень здатність саморозвиватися і

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

		наукових, культурних, етичних та інших проблем		самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших
--	--	--	--	---

Упровадження Національної системи кваліфікацій потребує удосконалення законодавства у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, а також визначення рівнів та типів кваліфікацій, розроблення дескрипторів для різних типів кваліфікацій, визначення термінів підготовки в кредитах ECTS/ECVET, траєкторій навчання.

Організація співпраці з соціальними партнерами має на меті залучення роботодавців до розроблення професійних стандартів, участі у розробленні стандартів вищої і професійно-технічної освіти, програм підготовки; розроблення комплексу стимулюючих заходів (нормативних, організаційних, фінансових) із організації роботодавцями навчально-виробничої практики, створенню умов в отриманні першого робочого місця випускниками навчальних закладів.

Акредитація та ліцензування ВНЗ

Основними інструментами регулювання якості, що здатні забезпечити як внутрішню, так і зовнішню оцінку на національному та міжнародному рівнях, зберігаючи при цьому повагу до автономії ВНЗ та його академічних свобод, є механізми ліцензування та акредитації, спеціальностей, програм, самого навчального закладу, а також механізми контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг і правил провадження освітньої діяльності навчальним закладом в цілому та його окремими структурними підрозділами. Тому *організацію ліцензійно-акредитаційних процесів можна визначити як основу менеджменту вищої освіти України.*

У ст. 12 Господарського Кодексу України ліцензування, стандартизація та державне замовлення називаються «засобами державного регулювання» і «засобами регулюючого впливу держави».

Ліцензування

☞ засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів» .

Закон України « Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015)

Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (2015 р.) регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської

діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

Основними *принципами* державної політики у сфері ліцензування визначено: принципи єдиної державної системи ліцензування, тобто забезпечення рівності прав, законних інтересів усіх суб'єктів господарювання; встановлення єдиного порядку ліцензування видів господарської діяльності на території України; дотримання законності і відкритості процесу ліцензування; пріоритетності захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави;

Орган ліцензування – це орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або уповноважений законом державний колегіальний орган.

Згідно із ст. 7 Закону Ліцензуванню підлягають різні види господарської діяльності, у т.ч. освітня діяльність закладів освіти. Ліцензіат зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов відповідного виду господарської діяльності, а здобувач ліцензії для її одержання – відповідати ліцензійним умовам.

Ліцензійні умови та зміни до них розробляються органом ліцензування, що є центральним органом виконавчої влади, підлягають погодженню спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться вищими навчальними закладами, науковими установами (для підготовки фахівців ступеня доктора філософії) на підставі ліцензій, які видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України згідно з Законом «Про вищу освіту».

Ліцензування у вищій освіті

☞ процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності.

Закон України «Про вищу освіту»

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» (2015) розроблена у зв'язку з перехідним періодом імплементації Закону України «Про вищу освіту».

Зазначеним законом передбачено зміни механізму ліцензійної експертизи освітньої діяльності через створення колегіального органу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як незалежного колегіального органу. Функції ліцензійної експертизи відповідно до стандартів освітньої діяльності та акредитації у сфері вищої освіти відповідно до стандартів вищої освіти передаються від МОН України до зазначеного Національного агентства.

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

Ліцензійній експертизі підлягає відповідність заявника стандарту освітньої діяльності, який планує надавати такі освітні послуги: підготовка здобувачів вищої освіти за певними спеціальностями на певному рівні вищої освіти; військова підготовка студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу; підвищення кваліфікації. Також ліцензійній експертизі у сфері вищої освіти підлягає збільшення (перерозподіл) ліцензованого обсягу.

Ліцензійна експертиза у сфері вищої освіти

☞ процедура встановлення спроможності ВНЗ (наукової установи) провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності, що передбачає надання експертного висновку про можливість видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності.

Ліцензійні умови надання освітніх послуг визначають нормативи кадрового, навчально-методичного, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, необхідних для ліцензування, і затверджуються МОН України.

Акредитація освітньої програми

☞ оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу за цією програмою на предмет:

- відповідності стандарту вищої освіти;
- спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання;
- досягнення заявлених у програмі результатів навчання

Закон України «Про вищу освіту»

Ліцензійну експертизу у сфері вищої освіти проводить Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (National Agency for Higher Education Quality Assurance).

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти:

- формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів;
- проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- формує за поданням вищих навчальних закладів (наукових установ) пропозиції, у тому числі з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

- формує єдину базу даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;
- проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;
- формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, вищих навчальних закладів України, за якими можуть визначатися рейтинги вищих навчальних закладів України;
- розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ) та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їх діяльність;
- акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Лекція. 12

НІ

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Організація освітнього процесу

Мета освітнього процесу в умовах Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) – підготовка конкурентоспроможних фахівців, забезпечення розвитку та набуття ними необхідних загальних та фахових компетентностей відповідно до рівнів Національної рамки кваліфікацій (далі - НРК), а також можливостей для особистісного розвитку.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за освітніми (освітньо-професійними, освітньо-науковими) програмами.

Обсяг програми підготовки бакалавра становить 240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС.

Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми: обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми

атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Формування і реалізація програм підготовки бакалавра, магістра, доктора філософії в освітньому процесі відбувається на компетентнісній основі. Визначення загальних (інструментальних, міжособистісних, системних) та фахових компетентностей, які мають бути досягнуті в програмі підготовки, є необхідними для визнання професійної та/або академічної кваліфікації здобувача вищої освіти.

Основою для розробки освітньо-професійних, освітньо-наукових програм і навчальних планів випусковими кафедрами за участю ініціативних груп науково-педагогічних працівників є: перелік компетентностей випускника, які демонструють результати навчання (опис того, що студент повинен знати, вміти і бути здатним продемонструвати після завершення навчання); нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності) або кваліфікаційних характеристик працівників.

Освітня діяльність

➤ діяльність вищих навчальних закладів, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб.

Освітня діяльність спрямована на:

- створення умов для особистого розвитку і творчої самореалізації людини, формування національних та загальнолюдських цінностей,
- створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти, підготовки до життя і праці в сучасних умовах,
- розроблення та запровадження освітніх інноваційних технологій,
- демократизацію освіти та навчально-виховного процесу,
- розвиток неперервної освіти впродовж життя,
- інтеграцію української освіти в європейський і світовий простір,
- забезпечення соціального захисту студентів та науково-педагогічних працівників.

Положення про організацію освітнього процесу затверджується вченою радою вищого навчального закладу відповідно до законодавства.

Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: очна (денна, вечірня); заочна (дистанційна). Форми навчання можуть поєднуватися.

Освітній процес

✎ інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Закон України «Про вищу освіту», ст.47.

Освітній процес у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Ефективність організації СРС забезпечується реалізацією таких принципів: *індивідуального підходу* до студентів, що позначається у сформованому індивідуальному стилі діяльності; *диференціації та індивідуалізації* (врахування особливостей розвитку психічних процесів людини, психологічних закономірностей продуктивного мислення, механізмів вчення та навчання); *праксеологічності* (максимальна активізація пошуково-дослідницьких дій студентів); *діалогічності* в підсистемі “викладач – студент” для створення атмосфери спільної педагогічної дії з метою реалізації спільної задачі; *інформаційної технологічності*; *керованості* (активне стимулювання студентів до самостійної освітньої діяльності, оцінка способів продуктивної навчальної діяльності студента, контроль та корекція, підготовленість студентів до виконання завдань).

Зміст СРС полягає в науково обґрунтованій системі дидактично і методично оформленого навчального матеріалу і визначається з урахуванням структурно-логічної схеми підготовки фахівців, відображеної в освітньо-професійній програмі та робочому навчальному плані. За таких умов для кожної навчальної дисципліни визначається комплекс компетентностей, які формуються змістом навчальної дисципліни та технологіями навчання в Університеті.

Зміст самостійної роботи студента у форматі конкретної дисципліни визначається навчальною і робочою програмами дисципліни, навчально-методичними матеріалами.

Практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними вищими навчальними закладами договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку.

Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС)	ЄКТС є кредитною системою вищої освіти, що використовується в Європейському просторі вищої освіти, включаючи усі країни, що входять до Болонського процесу.
---	---

ЄКТС була впроваджена у 1989 році в рамках програми Еразмус (Erasmus) для перенесення кредитів, отриманих студентами під час навчання за кордоном, у кредити, що визнавалися вітчизняними університетами, куди студенти поверталися для продовження своєї навчальної діяльності. З часом її почали використовувати не тільки для перенесення кредитів на основі навчального навантаження і отриманих результатів навчання, а й для накопичення кредитів, передбачених ступеневими програмами освітніх закладів.

Більшість країн Болонського процесу законодавчо закріпили застосування ЄКТС у своїх системах вищої освіти.

За традиційних підходів, орієнтованих на викладача, предметні вимоги, знання і навчальний процес як такі вважалися основними складовими освітніх програм. Навчання, орієнтоване на особу, ставить навчання в центр розробки та способу виконання навчальних програм та надає особам, що навчаються, більший вибір щодо змісту, способу, темпів та місця навчання.

Європейська кредитно-трансферна система (ECTS) 	орієнтована на особу, яка навчається, система накопичення і трансферу (перенесення) кредитів з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти.
--	--

Мета ЄКТС полягає у сприянні планування, запровадження й оцінювання освітніх програм, а також мобільності студентів через визнання навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання.

використання ЄКТС забезпечує досягнення таких цілей ЄПВО:

- сприяє визнанню попереднього навчання й досвіду і заохочує до здобуття освіти вищого рівня та активнішої участі у навчанні впродовж життя;
- встановлює зв'язок між освітніми програмами й суспільними вимогами, поліпшує взаємодію з усіма зацікавленими сторонами, включаючи сферу праці і суспільство в цілому;

сприяє мобільності всередині навчального закладу чи країни, із закладу до закладу, з країни до країни, між різними секторами освіти і навчальними контекстами (тобто формальне, неформальне, неофіційне навчання і навчання на базі організації) через визнання і перенесення кредитів.

Основними принципами ECTS є: кредитність та модульність. Принцип кредитності полягає в декомпозиції змісту освіти й навчання на відносно самостійні за навчальним навантаженням частки, які відповідають нормам ECTS, оволодіння ними забезпечує академічну мобільність студентів, державне й міжнародне визнання їх освітніх досягнень на конкретних етапах виконання індивідуального навчального плану.

Принцип модульності визначає підхід до навчання на основі змістовних модулів, що детермінує специфіку методів і форм навчально-пізнавальної діяльності та зміщення акцентів на самостійне творче оволодіння майбутнім фахом.

Кредити ЄКТС ґрунтуються на навчальному навантаженні, необхідному студентам для досягнення очікуваних результатів навчання. Результати навчання описують те, що має знати, розуміти чи вміти робити студент після успішного закінчення процесу навчання. Вони пов'язані з дескрипторами рівнів національних і європейської рамок кваліфікацій.

Кредити призначаються кваліфікаціям або навчальним програмам в цілому, а також їх навчальним (освітнім) компонентам (таким, як модулі, навчальні курси, виробнича практика та лабораторна робота). Кількість кредитів, що призначається кожному компоненту, визначається на основі його вагомості в обчисленні навантаження студента, необхідного для досягнення результатів навчання у формальному контексті. Кредити присвоюються окремим студентам («повної» або «неповної» форми навчання) після завершення навчальної діяльності, яку вимагає формальна навчальна програма або окремий освітній компонент та успішне оцінювання досягнутих результатів навчання. Кредити можуть накопичуватися з метою отримання кваліфікацій за рішенням закладу, який присвоює ступені. Якщо студент досягнув результатів навчання в інших навчальних контекстах або часових рамках (формальному, неформальному або неофіційному), відповідні (асоційовані) кредити можуть бути присвоєні після успішного оцінювання, підтвердження або визнання цих результатів навчання.

У ВНЗ, в якому використовують ЄКТС, особи, що навчаються, мають право очікувати:

- *каталог курсу*, в якому чітко описаний навчальний план з очікуваними результатами навчання та його компоненти, включаючи *призначені кредити ЄКТС*;
 - *методи оцінювання*, співвідносні з очікуваними результатами навчання та навантаженням;
 - *інформацію* про ці методи оцінювання;
 - *присвоєння кредитів ЄКТС*, що призначені кожному освітньому компоненту, після успішного проходження необхідної процедури оцінювання;
 - *участь у періодичному моніторингу та перегляді* визначеного
-
-

навантаження і, відповідно, призначення кредитів;

- участь студентських представників у процесі запровадження ЄКТС;
- можливості отримання консультацій і підтримки;
- можливість врахування досягнень попереднього навчання, таких, як неформальне чи неофіційне навчання, чи кредити з інших навчальних закладів, для подальшого навчання;
- права на академічну апеляцію, якщо за успішно завершені компоненти не були присвоєні кредити.

Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). – Брюссель, 2009. – С. 35.

ECTS полегшує можливість подальшого навчання за кордоном. Адже система ECTS відрізняється від багатьох інших програм студентської мобільності передусім тим, що гарантує студентам академічне визнання навчання за кордоном; забезпечує доступ до повноцінних навчальних курсів та академічного життя в іншому вищому навчальному закладі; дозволяє продовжити навчання за кордоном і навіть залишитися в закордонному закладі, щоб здобути ступінь.

Організація освітнього процесу в умовах ЄКТС

Першою спробою впровадження ЄКТС в Україні в 2003–2005 роках було введення кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП). Ця система була гібридом європейських рекомендацій та вітчизняної модульно-рейтингової системи.

Наприкінці 2009 року в Україні була зроблена наступна спроба офіційного запровадження ЄКТС на основі Довідника ЄКТС 2009 року. Розроблені в лютому 2010 року Методичні рекомендації з її впровадження забезпечували подолання протиріч з існуючою нормативною базою та реальне виконання трансферно-накопичувальних функцій.

У 2014 році з ухваленням нової редакції Закону України «Про вищу освіту» ЄКТС в Україні набула належної легітимності.

Починаючи з 2015-2016 н.р., у вищих навчальних закладах України навчальні плани (робочі навчальні плани) формуються для здобувачів ступенів вищої освіти бакалавра та магістра на новій основі.

- Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС. В Україні введено поняття кредиту ЄКТС як одиниці вимірювання обсягу навчального навантаження, а обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження навчального року повинно відповідати 60 кредитам ЄКТС. Таким чином, обсяг одного кредиту ЄКТС уніфіковано та приведено до європейських показників.

- Навчальні дисципліни і практики плануються, як правило, в обсязі трьох і більше кредитів ЄКТС. Їх кількість на навчальний рік не перевищує шістнадцять (вісім на семестр).

- Орієнтовно кількість годин аудиторних занять в одному кредиті ЄКТС (денна форма навчання) для здобувачів ступеня бакалавра може становити від 50% до 33%. Кількість аудиторних годин в одному кредиті ЄКТС може відрізнятись залежно від галузі знань та спеціальності: підготовка у сфері природничих наук, інженерних спеціальностях тощо потребує більшого часу на роботу в лабораторіях та практичну підготовку, у той час при підготовці студентів за спеціальностями соціально-гуманітарного спрямування більше часу має виділятися на самостійну роботу студента.

- За новою системою відбувається зменшення кількості годин аудиторного навантаження орієнтовно до 1/3 від кредиту ЄКТС та збільшення годин на самостійну роботу до 2/3 кредиту ЄКТС.

- Згальний обсяг вибіркових дисциплін має складати не менше 25% від загального обсягу кредитів ЄКТС. Серед вибіркових - дисципліни професійно-орієнтованих для певної спеціальності, а також з інших циклів (соціально-гуманітарної, природничо-наукової підготовки).

Кожен ВНЗ у Положенні про організацію освітнього процесу, інших внутрішніх документах визначає процедуру здійснення вибору предметів студентами з визначеними строками проведення запису на вивчення вибіркових дисциплін.

Академічна і професійна мобільність

До недавнього часу, в Україні не було жодних державних програм щодо сприяння студентському обміну. А програми, що пропонують комерційні структури, не по кишені більшості українським студентам та їх батькам, аспірантам і викладачам.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 411 визначено механізм організації навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних закордонних вищих навчальних закладах. Для його реалізації розроблено та затверджено (постанова КМУ від 16 травня 2011 р. № 546) Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для навчання студентів та стажування аспірантів, наукових і науково-педагогічних працівників у провідних закордонних вищих навчальних закладах.

Крім того, значно спрощено механізм використання вищими навчальними закладами коштів на навчання студентів та стажування аспірантів і науково-педагогічних працівників за кордоном, усунуто низку бюрократичних перепон, що існували до цього часу та не давали вищим навчальним закладам у повній мірі проводити таку роботу.

Академічна мобільність

☞ це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність тощо в іншому вищому навчальному закладі на території України чи поза її межами

У 2011 році вперше Міністерством освіти і науки, молоді та спорту проведено конкурсний відбір студентів, аспірантів і науково-педагогічних працівників на навчання або стажування у провідні закордонні вищі навчальні з метою підвищення рівня їх теоретичної та практичної підготовки, проведення авторських досліджень з використанням сучасного обладнання і технологій, опанування новітніми унікальними методами, набуття досвіду здійснення науково-дослідної і викладацької діяльності, забезпечення інформаційного обміну та розширення наукових контактів із зарубіжними науковцями.

Участь в конкурсі брали студенти державних вищих навчальних закладів денної форми навчання, які мають високі результати навчання та досягнення у студентській науково-дослідній роботі і володіють на необхідному рівні англійською мовою або мовою країни, в якій передбачається проходження навчання.

Також в конкурсі взяли участь аспіранти денної форми навчання, викладачі та науковці, які мають наукові статті, опубліковані в зарубіжних, міжнародних та вітчизняних фахових виданнях, беруть участь у зарубіжних, міжнародних та національних наукових конференціях і володіють на необхідному рівні англійською мовою або мовою країни, в якій передбачається проходження їх стажування.

У 2011 році, вперше за часи незалежності України, на навчання та стажування в провідних вищих навчальних закладах з держбюджету виділено 44,1 млн. грн. У 2011/2012 навчальному році було направлено на навчання в провідні західні університети 275 осіб.

З кожним роком Уряд поступово збільшуватиме їх кількість. Адже, саме наявність достатньої кількості фахівців, які володіють найсучаснішими технологіями в різних сферах життєдіяльності – обов'язкова умова успішних реформ. За результатами зазначених конкурсів відібрано та направлено на навчання або стажування в провідних зарубіжних вищих навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році 353 особи з 47 українських вищих навчальних закладів: 180 студентів, 73 аспіранта і 100 науково-педагогічних працівників.

Державна підтримка і фінансування навчання та стажування за кордоном в найкращих вищих навчальних закладах США, Великобританії, Франції, Німеччини, Японії та інших економічно розвинених країн надається студентам, аспірантам і фахівцям природничого та інженерно-технічного напрямів, у яких на сьогодні в державі є найбільша необхідність. Зокрема, це такі напрямки, як ІТ-технології, біонанотехнології, інформаційно-комунікаційні технології, нанофізика та наноелектроніка, електротехніка, нові нетрадиційні джерела енергії, раціональне природокористування, розробка корисних

копалин, металургія, машинобудування, авіаційна та ракетно-космічна техніка, атомна енергетика, хімічна технологія та інженерія тощо.

12 серпня 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, це стало ще одним кроком в імплементації (впровадженні) Закону України «Про вищу освіту».

За місцем реалізації права на академічну мобільність вона поділяється на:

- *внутрішню академічну мобільність* – академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах в межах України;
- *міжнародну академічну мобільність* – академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах (наукових установах).

Основними видами академічної мобільності є:

ступенева мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів;

кредитна мобільність – навчання у вищому навчальному закладі, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи), що будуть визнані у вищому навчальному закладі постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

Формами академічної мобільності для учасників освітнього процесу, що здобувають освітні ступені молодшого бакалавра, бакалавра, магістра та доктора філософії у вітчизняних ВНЗ, є: навчання за програмами академічної мобільності; мовне стажування; наукове стажування.

Формами академічної мобільності для осіб, що здобувають наукову ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу, є: участь у спільних проєктах; викладання; наукове дослідження; наукове стажування; підвищення кваліфікації.

Типи (метатехнології) у вищій освіті

Основними метатехнологіями у вищій школі є: організації навчання, навчальні, соціально-виховні, виховні, технології управління, інформаційно-комунікаційні.

Технологіями організації процесу навчання вважають такі: дистанційну, «E-learning»-навчання, модульне навчання, кредитно-трансферну систему організації освітнього процесу (КТСООП), модульно-рейтингове навчання.

До педагогічних технологій навчання відносять технології дослідницького (евристичного) навчання, розвиваючого навчання, проблемне навчання.

Соціально-виховні технології – це соціально-психологічні тренінги, ігрові, дискусійні технології, проектні технології, моделювання, клубні технології, тренінги спілкування, «мозковий штурм», прес-метод, аналіз ситуації (розв’язання соціально-педагогічних завдань),

Інформаційно-комунікаційні технології – це мультимедійні технології навчання (медіа-освіта).

Модульне навчання це організація процесу навчання, за умов якого суб’єкти навчального процесу працюють з навчальною інформацією, наданою у вигляді завершених модулів, які характеризуються цільовими настановами; інтеграція різних видів та форм навчання (оглядово-настановчі лекції, тьюторські, лабораторно-практичні заняття та СРС), узгоджених у часі та впорядкованих у єдиний комплекс.

Підвалинами модульної організації навчання є:

- *принципи* модульності, поетапного й автономного оцінювання успіхів студентів, структуризації змісту навчання на відокремлені елементи; динамічності; діяльності; гнучкості; усвідомленої перспективи; різнобічності методичного консультування; паритетності;

- *систему самостійної роботи*, яка побудована на врахуванні зростання індивідуального кумулятивного індексу (сума набраних залікових одиниць).

Принцип модульності дозволяє структурувати зміст професійної підготовки майбутнього фахівця у ВНЗ у модулі, за кожним з яких закріплені чітко визначені функції та професійні завдання, враховучи функціональні види діяльності майбутнього фахівця. За таких умов зміст сприяє формуванню у студентів цілісної картини світу, є підґрунтям для трансдисциплінарного синтезу гуманітарних знань у системі професійної підготовки за напрямом підготовки (спеціальністю).

Принцип кредитності полягає в декомпозиції змісту освіти й навчання за пов’язаними та відносно самостійними за навчальним навантаженням студентів частинами, які забезпечують:

- на рівні індивідуального навчального плану – сукупність (акумуляція) визначеної трудомісткості кількості кредитів, які відповідають розрахунковій нормі виконання студентом навчального навантаження в умовах кредитно-модульної організації навчального процесу;

- на рівні вивчення навчальної дисципліни – сукупність (акумуляція) встановленої для певної дисципліни кількості кредитів, що передбачають виконання необхідних видів діяльності, визначених програмою навчальної дисципліни.

Кредитно-модульна технологія навчання передбачає поточний та підсумковий контроль за станом засвоєння елементів ЗВН, що якісно характеризує пізнавальну активність студента, а кількісно виявляється у балах. Це дозволяє чітко визначити кількість заходів поточного контролю ЗВН у форматі змістового модуля. Базовий мінімум елементів ЗВН є орієнтиром для

проміжного, тематичного та підсумкового видів контролю із залікового кредиту.

У процесі вивчення модуля оцінюються всі його основні елементи, різні види навчальної (індивідуальної, самостійної) роботи. Під час розподілу балів у кожному конкретному випадку викладачем береться до уваги важливість «ядра» знань у загальній структурі дисципліни, складність завдання та його трудомісткість.

Модульно-рейтингова система навчання передбачає: стимулювання систематичної самостійної роботи студентів протягом усього семестру і підвищення якості їх знань; підвищення об'єктивності оцінювання знань студентів; запровадження здорової конкуренції в навчанні; виявлення та розвиток творчих здібностей студентів.

Модульно-рейтингова система навчання – це така організація навчального процесу, при якій вивчення студентом навчальної дисципліни відбувається шляхом послідовного і ґрунтовного опрацювання навчальних модулів, а оцінювання якості його роботи та рівня здобутих вмінь і знань здійснюється безпосередньо за рейтинговою системою.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

У площині «інтегративного підходу в освіті» педагогічна технологія розглядається як:

- спосіб організації, напрямок думок про матеріали, людей, заклади, моделі і системи типу «людина – машина», як перевірка економічних можливостей проблеми (*Д. Фіні*);
- міждисциплінарний конгломерат, що має зв'язки (відносини) фактично з усіма аспектами освіти – від короткого навчального фрагмента до національної системи з усіма її функціями (*П. Мітчелл*).

Завдання. *Висловіть вашу позицію щодо наведених вище тез. Чи збігається ваша думка з авторською?*

Рейтингова система оцінювання знань, умінь і навичок студентів враховує такі умови:

- кожна навчальна дисципліна і робота студента з її опанування оцінюється у залікових одиницях, сумою яких визначається рейтинг;
- обов'язково ведеться облік поточної роботи студента, який відображається у підсумковій оцінці (у залікових одиницях);
- враховуються особливості викладання різних предметів (складність, значення дисципліни в навчальному плані), тобто коефіцієнт складності (значущості);
- наявність різних видів контролю (вихідний, поточний, проміжний, підсумковий);
- навчальний рейтинг студента за семестр або рік визначається як середньоарифметичний від рейтингу з кожної навчальної дисципліни.

Медіа-освіта в Україні

20 травня 2010 року постановою Президії Національної академії педагогічних наук України була схвалена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні.

У цьому документі медіаосвіта розглядається як важливий складник модернізації національної освіти. Концепція базується на вивченні медіакультури населення України та міжнародному досвіді організації медіаосвіти.

Метою медіа-освіти є формування медіа-культури особистості. Головні завдання медіа-освіти полягають у *сприянні формуванню*:

- *медіа-імунітету* особистості, який робить її здатною протистояти агресивному медіа-середовищу, забезпечує психологічне благополуччя при споживанні медіа-продукції, що передбачає медіа-обізнаність, уміння обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів;
- *рефлексії і критичного мислення* як психологічних механізмів медіа-грамотності, які забезпечують свідоме споживання медіа-продукції на основі ефективного орієнтування в медіа-просторі та осмислення власних медіа-потреб, адекватного та різнобічного оцінювання змісту і форми інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа;
- *здатності до медіа-творчості* для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань, покращення якості міжособової комунікації і приязності соціального середовища, мережі стосунків і якості життя в значущих для особистості спільнотах;
- *спеціалізованих аспектів медіа-культури*: візуальної медіа-культури (сприймання кіно, телебачення), музичної медіа-культури, розвинених естетичних смаків щодо форм мистецтва, опосередкованих мас-медіа, та сучасних напрямів медіа-арту тощо.

Медіаосвіта: національний дискурс

✎ частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Концепція впровадження медіа-освіти в Україні

Основними принципами медіа-освіти в Україні є такі: особистісного підходу, перманентного оновлення змісту, орієнтації на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, пошанування національних

традицій, пріоритет морально-етичних цінностей, громадянської спрямованості, продуктивної мотивації.

☐ Медіа-освіта базується на актуальних медіа-потребах споживачів інформації з урахуванням їхніх вікових, індивідуальних та соціально-психологічних особливостей, наявних медіа-уподобань і рівня сформованості медіа-культури особистості та її найближчого соціального оточення.

☐ Зміст медіа-освіти постійно оновлюється відповідно до розвитку технологій, змін у системі мас-медіа, стану медіа-культури суспільства та окремих його верств. Використовуються актуальні інформаційні прецеденти, поточні новини, сучасні комплексні медіа-феномени, популярні в молодіжному середовищі.

☐ Медіа-освіта спирається на передові досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, використовує їх для організації роботи медіа-педагогів, формування спільних інформаційних ресурсів, полегшення комунікації та координації в середовищі взаємодії учасників медіа-освітнього руху.

☐ Медіа-освіта базується на культурних традиціях народу, враховує національну та етнолінгвістичну специфіку медіа-потреб її суб'єктів, забезпечуючи паритетність їхньої взаємодії і конструктивність діалогу.

☐ Медіа-освіта спрямована на захист суспільної моралі і людської гідності, протистоїть жорстокості і різним формам насильства, сприяє утвердженню загальнолюдських цінностей, зокрема ціннісному ставленню особи до людей, суспільства, природи, мистецтва, праці та самої себе.

☐ Медіа-освіта в міру набуття нею форми медіа-освітнього руху сприяє розвитку в країні громадянського суспільства. Вона спирається на потенціал громадських об'єднань і асоціацій, узгоджує свої зусилля з розвитком інших громадських рухів. При цьому медіа-грамотність громадян перетворюється на важливий складник політичної культури суспільства.

☐ У межах медіа-освіти поєднуються акценти на творче сприймання медіа і розвиток здатності того, хто вчиться, створювати власну медіа-продукцію. Виробництво в медіа-освітньому процесі медіа-продукту з метою його подальшого використання в спільноті, на фестивалях, конкурсах тощо сприяє формуванню продуктивної мотивації учасників медіа-освітнього процесу.

Під формами медіа-освіти слід розуміти її здійснення в усіх складових системи безперервної освіти в Україні.

Медіа-освіта дошкільна є принципово інтегрованою і спрямована на збалансований естетичний та інтелектуальний розвиток особистості дитини, забезпечує її захист від агресивного медіа-середовища (у тому числі від інформаційного «сміття», невідповідних віковим можливостям психіки дитини інформаційних впливів, зокрема продукції, що містить елементи насильства, жахів, еротики), уміння орієнтуватись, обирати і використовувати адаптовану відповідно до вікових норм медіа-продукцію .

Медіа-освіта шкільна охоплює інтегровану медіа-освіту (використання медіа-дидактики в межах існуючих предметів), спеціальні навчальні курси, факультативи, гурткову, студійну та інші форми позакласної роботи. Ця форма медіа-освіти спрямована переважно на формування критичного мислення, комунікаційної медіа-компетентності. Важливу роль мають відігравати шкільні бібліотеки як сучасні комп'ютеризовані центри, в яких концентрується інформаційно-пошукова діяльність учнів.

Медіа-освіта позашкільна спрямована на розвиток способів творчого самовираження особистості, має супроводжувати шкільну медіа-освіту, підсилювати її ефект. Базується переважно на діяльності громадських організацій, волонтерських і комерційних засадах, охоплює сімейну медіа-освіту, використовується в межах психотерапевтичної і психолого-консультаційної допомоги.

Медіа-освіта у вищій школі передбачає підготовку як фахівців для мас-медіа, так і медіа-педагогів та медіа-психологів. Крім того, медіа-освітні елементи мають увійти до навчальних програм циклу професійно-орієнтованої гуманітарної підготовки з інших спеціальностей у відповідних їм обсягах.

Батьківська медіа-освіта забезпечує ефективність медіа-освіти сім'ї як провідного чинника і соціального середовища ранньої соціалізації дитини. Має стати частиною цілісної системи медіа-освіти, зокрема складником психологічного блоку підготовки фахівців у вищій школі, діяльності громадських шкіл свідомого батьківства, центрів по роботі із сім'ями тощо.

Медіа-освіта дорослих – форма безперервної освіти, заснована на використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і новітніх медіа; забезпечує вирівнювання досвіду поколінь (зокрема старшого покоління, соціалізація якого відбувалася в умовах іншої системи мас-медіа), постійний особистісний розвиток і підвищення кваліфікації.

Медіа-освіта засобами медіа – провідна форма стихійної медіа-освіти дітей і дорослих, яка, однак, за відповідних зусиль може набувати ознак цілеспрямованості та конструктивності. Цілеспрямована медіа-освіта засобами медіа забезпечується навчальними, інформаційно-аналітичними, інформаційно-розважальними програмами та медіа-проектами, потребує значного підвищення якості освітньої медіа-продукції, залучення до виробництва та експертизи якості медіа-продукту фахових медіа-педагогів і медіа-психологів.

Завдання: Прокоментуйте авторську формулу медіаосвіти.

«Медіаосвіта = захист від ЗМІ + підготовка до аналізу ЗМІ + розуміння ества функцій ЗМІ + усвідомлена участь в медіакультурі».

Вартанова Е. Л., Засурский Я. Н. Российский модуль медиаобразования: концепции, принципы, модели // Информационное общество. – 2003. – № 3. – С. 5–10.

Інтернет-орієнтовані педагогічні технології

До інтернет-орієнтованих педагогічних технологій відносять: менторство, мережеве спілкування, спільну творчу роботу, колективне навчання, презентації тощо.

Мережевий ментор – це професіонал у певній предметній галузі, який допомагає студентові самостійно освоїти те чи інше питання як в рамках навчальної програми, так і поза нею.

Парне навчання. Два учасники групи спільно готуються до підсумкової презентації (подання проекту, виступу з доповіддю на конференції тощо). Кожен з них підготував свою власну презентацію. Однак перед ними ставиться нове завдання – «програти» один перед одним ці презентації, а потім обговорити їх якість, поставити один одному якомога більшу кількість запитань, намагаючись передбачити, які ситуації можуть виникнути під час майбутньої офіційно запланованої презентації перед усією групою.

Спілкування через інтернет. Листування по електронній пошті, спілкування в чатах дуже ефективні при вивченні іноземних мов, для тренування мовних умінь і навичок та спілкування з носіями мови. Повинні бути поставлені конкретні завдання, їх діяльність має вписуватися в певний навчальний курс і здійснюватися за планом. Ця форма роботи дуже часто використовується при навчанні за проектною методикою.

Рецензування. Дана форма спільної роботи студентів передбачає обмін рецензіями на роботи один одного. Виконані роботи разом із рецензіями пересилаються електронною поштою викладачеві для перевірки та підготовки коментарів.

Колективне навчання. Диспут – це публічний спір, одна з активних форм роботи зі студентами, яка може проводитися за допомогою асинхронної комунікації (за допомогою списків розсилки, форумів) або у вигляді телеконференцій у режимі реального часу. Диспут може також проводитися або у формі відеоконференції, що дуже близько за способом організації до традиційного диспуту, або у формі асинхронної конференції. У цьому випадку будь-хто з учасників або викладач пише вступ. Кожен (пари, група студентів) публікує свій виступ на конференції; потім йде аргументоване обговорення, у якому ключову роль відіграє координатор колективного навчання.

Доповідь (презентація) – публічне повідомлення, що представляє собою розгорнутий виклад певної теми. Доповідь може бути представлена різними учасниками процесу навчання: викладачем (лектором, координатором); запрошеним експертом; студентом; групою студентів. Доповідь проводиться у вигляді телеконференції в режимі реального часу. Також доповідь в умовах Інтернет цілком може бути представлена і в відстроченому режимі. Для цього доповідач готує всі необхідні матеріали (текст доповіді, слайди PowerPoint, ілюстрації тощо, аж до відеозапису даної доповіді) і розміщує все це на одному із сайтів Інтернету.

Проблемна лекція. Лекції в Інтернет дуже популярні (багато установ дистанційного навчання будують увесь навчальний процес саме у формі лекцій

та семінарів). Як правило, при цьому мова йде про такі перспективні технології, як стрімінг-відео. Однією з цікавих форм лекції є проблемна лекція. Проблемна лекція спрямована на обговорення студентами якої-небудь проблеми (найбільш важливої в рамках навчального курсу, концептуально значущою, актуальною тощо).

Зустрічі з експертами. У рамках дистанційного курсу при використанні проблемного методу навчання, методу проектів і кооперативного навчання координатори можуть запросити на зустріч зі студентами професіоналів, які грають роль експертів у даній галузі, відповідаючи на запитання студентів, проводячи «відкриті уроки майстерності» або оцінюючи творчі проекти студентів. Це може бути зроблено як у формі мультимедійної конференції, так і в умовах мережевого форуму або просто електронною поштою.

Завдяки більшій «методичній» свободі і незалежності, інтернет-курси в порівнянні з традиційною методикою, що склалася десятиліттями, будуються на інноваційних підходах до навчання. Серед різноманітних технологій, з якими стикаються нині користувачі Інтернету, виділяють кілька груп, які мають пряме відношення до дистанційного навчання, завдяки їх специфічним дидактичним властивостям: забезпечення інформаційного обміну між користувачами Інтернету; представлення інформації в різній формі і обсязі; взаємозамінність (наприклад, обмін файлами по FTP і електронною поштою); сполучуваність (можливість одночасного використання) різних технологій, їх дидактична універсальність.

До *комп'ютерно орієнтованих методів навчання*, які доцільно застосовувати в поєднанні з традиційними у процесі формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, можна віднести: наочні комп'ютерно орієнтовані методи навчання; комп'ютерне вивчення дисциплін; методи комп'ютерної діагностики готовності студентів до занять; комп'ютерно орієнтовані методи навчального контролю і самоконтролю; проблемно-дослідницькі комп'ютерно орієнтовані методи навчання; комп'ютерно-імітаційні методи навчання; методи організації проблемних дискусій в інформаційно-навчальному середовищі.

Наочні комп'ютерно орієнтовані методи навчання базуються на використанні у навчально-виховному процесі засобів мультимедіа (multimedia). Мультимедіа є інформаційною технологією, яка дозволяє об'єднати в єдиній системі текст, звук, відео і графічні зображення, а також анімацію. Сучасні досягнення комп'ютерної та проєкційної техніки, мережних засобів зв'язку дозволяють створити багатофункціональні демонстраційні мультимедіа-системи, коли використовуються персональні комп'ютери, «електронні дошки», мультимедійні проєктори та інші технічні засоби з метою підтримки навчального процесу графічною, текстовою чи звуковою наочністю з дисципліни.

Мультимедійна лекція є наочним методом подання студентам навчально-методичного матеріалу на лекційних заняттях з використанням гіпертекстової

технології та програмних засобів створення презентацій, зокрема програми MS PowerPoint.

Гіпертекстова технологія набула поширення, завдяки можливостям створення гіпертексту за допомогою мови HTML (англ. HyperText – надвеликий, збільшений текст, HyperText Markup Language – гіпертекстова мова розмітки). Гіпертекст – це здатність поєднувати в єдиний смисловий ланцюжок інформацію різного виду, яка може розміщуватися не лише в різних файлах, а й на різних комп'ютерах. Він містить текстові елементи, які об'єднані тематикою і ґрунтуються на асоціативних зв'язках – гіперзв'язках, що пов'язують текстові елементи в єдине ціле. Використання гіпертексту робить можливим багаторівневий розподіл навчального матеріалу, при якому на верхньому рівні знаходиться найбільш істотна інформація, а доступ до більш низького рівня надається по запиті.

До суттєвих *переваг мультимедійних лекцій* з використанням гіпертекстової організації початково-методичного матеріалу можна віднести: інтеграцію в єдине інформаційно-навчальне середовище багатогранних видів інформації, як традиційних (текст, таблиці, ілюстрації та ін.), так і оригінальних (музика, фрагменти відеофільмів, анімація та ін.) з гіпертекстовою технологією подання їх аудиторії; можливість організації лекцій з елементами проблемного навчання з розгалуженою траєкторією подання навчального матеріалу студентам та активною участю їх у вирішенні проблемних завдань; спрощення навігації навчальним матеріалом; швидкий зворотний зв'язок між студентами та викладачем; можливість швидкого виходу до інформації та комп'ютерно орієнтованих засобів навчання, розміщених у мережі Інтернет.

Метод *«електронного портфеля студента»*, як метод самоконтролю, самоаналізу та самооцінки власної пізнавальної, творчої та дослідницької навчально-пізнавальної діяльності, базується на створенні студентом власного «електронного портфеля» самостійно виконаних завдань упродовж відповідного терміну – модуля, семестру чи всього терміну вивчення дисципліни. Метод спрямовано на формування у студентів умінь самоаналізу і самооцінки у вигляді аналізу, аргументування, міркування, пояснення та обґрунтування.

Метод *мультимедійних презентацій* робіт студентів передбачає їх публічний виступ з комп'ютерними презентаціями. Участь у проектній діяльності допомагає студентам навчитися швидко знаходити, аналізувати, систематизувати й узагальнювати міждисциплінарну інформацію, а також сформувати вміння системно, логічно, критично та творчо мислити.

У вищих навчальних закладах стають поширеними методи комп'ютерного вивчення дисциплін як практичні методи навчання, що передбачають самостійну роботу студентів в інформаційно-навчальному середовищі. Ці методи базуються на принципі комп'ютерної комунікації, що забезпечує процес передачі знань і реалізацію зворотного зв'язку між суб'єктами професійної підготовки та комп'ютерно орієнтованими засобами навчання.

Серед *методів комп'ютерного вивчення* дисциплін можна вказати роботу з комп'ютерно орієнтованими засобами навчання, що знаходяться в мережі Інтернет

чи безпосередньо на персональному комп'ютері. Наприклад, самостійна позааудиторна робота під час вивчення дисципліни «Інформатика та комп'ютерна техніка» передбачає роботу з мультимедійними навчальними курсами та програмами, наприклад, мультимедійними навчальними курсами серії TeachPro (Word, Excel, Access), що підвищує мотивацію студентів до процесу навчання та активізує їхню самостійну навчально-пізнавальну діяльність. Незаперечною перевагою цих мультимедійних навчальних курсів і програм є методична досконалість їх застосування як комп'ютерно орієнтованих тренажерів під час самостійного одержання студентами знань, умінь і навичок з інформаційних технологій. Але головними недоліками їх є те, що вони враховують вимоги робочих програм дисциплін щодо рівневої диференціації змісту навчального матеріалу та розгалуженого зворотнього зв'язку.

Поширеним комп'ютерно орієтованим методом вивчення дисциплін, що застосовується в процесі професійної підготовки з інформаційних технологій, є робота з *комп'ютерно орієтованими засобами навчання*, зокрема такими, як: електронні підручники і посібники, гіпертекстові навчально-методичні матеріали, електронні енциклопедії, довідники, словники, інформаційні системи та бази даних, що знаходяться в мережі Інтернет. Цей метод переважно застосовується в процесі самостійної позааудиторної роботи студентів і передбачає закріплення навчального матеріалу, який їм подається на лекціях та практичних заняттях.

Слід також зазначити, що робота з автоматизованими словниками та інформаційними системами машинного перекладу дозволяє відкрити для майбутнього фахівця нові можливості вдосконалення своєї майстерності в перекладі ділових документів та одержати реальну кваліфіковану допомогу під час підготовки ділових контрактів із зарубіжними партнерами в процесі вивчення дисциплін інформаційно-комп'ютерного циклу.

Метод телекомунікаційних проєктів спрямований здебільшого на колективну самостійну позааудиторну діяльність студентів у інформаційно-навчальному середовищі в процесі співробітництва. Упровадження цього методу ґрунтується на сучасних мережних засобах зв'язку та інформаційно-довідкових, навчальних та наукових електронних ресурсах, що знаходяться у всесвітній мережі Інтернет, та допомагають фахівцям швидко знаходити потрібну інформацію під час проєктної діяльності, наприклад, із створення презентацій закладу освіти на персональному комп'ютері, власної веб-сторінки, бізнес-проєктів, реклам, баз даних тощо.

Технології мультимедіа (від англ. Multimedia – багатокомпонентне середовище) дозволяють використовувати текст, графіку, відео та мультиплікацію в інтерактивному режимі, розширюючи у такий спосіб рамки застосування комп'ютера у навчальному процесі.

Віртуальна реальність (від англ. Virtual reality – можлива реальність) – це нова технологія неконтактної інформаційної взаємодії, що створює за допомогою мультимедійного середовища ілюзію присутності в реальному часі в стереоскопічно представленому «екранному світі».

**Українські
рейтинги
університетів**

Рейтингове оцінювання діяльності вищих навчальних закладів усіх форм власності є невід'ємною складовою національного моніторингу вищої освіти.

Ця складова задовольняє попит споживачів ринку освітніх послуг і ринку праці щодо репутації вищого навчального закладу, стимулює змагальність, сприяє активізації участі цільових груп у формуванні сучасних вимог до рівня підготовки фахівців.

Рейтинг «ТОП-200 Україна»

Рейтинг проводить Європейський центр із вищої освіти ЮНЕСКО – СЕПЕС і кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика». Результати щорічно публікуються на сторінках тижневика «Дзеркало тижня».

За основу методики цього рейтингу була прийнята методика визначення рейтингів кращих університетів світу «Shanghai Jiao Tong University TOP-500», але вона була максимально наближена до української системи вищої освіти.

У використовуваній методиці діяльність вищого навчального закладу оцінюється за допомогою агрегованого показника (інтегрального індексу), що формується на підставі індикаторів прямого вимірювання (80%), експертного оцінювання якості підготовки випускників вищів представниками роботодавців і академічного співтовариства (15%), а також із використанням міжнародних наукометричних і веб-метричних даних (5%).

Інтегральний індекс представлено трьома складниками: якість науково-педагогічного потенціалу, якість навчання та міжнародне визнання.

Рейтинг «ТОП-200 Україна» оцінює діяльність вищих навчальних закладів, використовуючи інтегрований індекс **Iз**, що включає в себе оцінки викладацького складу, якості навчання та міжнародного визнання: **Iз = I_{нп} + I_н + I_{мв}**.

Усього для формування зазначених індексів використовується 21 індикатор прямого виміру із сумарною вагою 80% і експертне оцінювання з ваговим коефіцієнтом 20%.

Індикаторами якості науково-педагогічного потенціалу (**I_{нп}**) у цьому рейтингу слугують дані щодо кількості академіків, член-кореспондентів, професорів, доцентів, докторів наук та лауреатів різних премій серед штатних співробітників ВНЗ.

Якість навчання (**I_н**) визначається за кількістю переможців міжнародних та українських олімпіад серед студентів, співвідношення кількості студентів і викладачів та рівень розвитку навчальної бази ВНЗ.

Міжнародне визнання (**I_{мв}**) визначається за часткою іноземних студентів та членством ВНЗ у міжнародних асоціаціях університетів. Експертне оцінювання проводилося за такими критеріями: рівень базової, загальноосвітньої підготовки студентів, рівень їхньої фахової підготовки, рівень практичного володіння інформаційними технологіями, затребуваність випускників ВНЗ ринком праці.

Рейтинг вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus

Одним із ключових показників, що широко використовується в усьому світі для оцінки роботи дослідників, наукових колективів і наукових установ, є індекс цитування.

Рейтинг складається проектом "Наука України в дзеркалі наукометричної бази даних SciVerse Scopus".

База даних Scopus позиціонується видавничою корпорацією Elsevier як найбільша у світі універсальна реферативна база даних з можливостями відстеження наукової цитованості публікацій. У багатьох країнах світу Scopus є одним із головних джерел даних для оцінки якості наукових досліджень і складання рейтингів суб'єктів наукової діяльності (дослідників, наукових установ, навчальних закладів) як в масштабах однієї країни, так і в міжнародних масштабах. Зокрема, дані Scopus використовуються у рейтингу провідних університетів світу Times Higher Education Supplement: World University Rankings, а також у міжнародному рейтингу SCImago Institutions Rankings.

В Україні проекти щодо використання бази даних Scopus для оцінки наукового потенціалу країни загалом та окремих суб'єктів наукової діяльності на рівні вищих органів державної влади почалися у 2009 р. Створення рейтингу вищих навчальних закладів за показниками бази Scopus є важливим кроком включення українських ВНЗ до світового контексту — адже це дозволяє не лише порівняти українські ВНЗ між собою, але й оцінити їхнє місце серед інших університетів усього світу.

База даних Scopus постійно індексує більше 20 тисяч наукових журналів 5 тисяч видавництв, 370 книжкових серій та 5,5 млн праць конференцій. Серед проіндексованих видань 47 % видаються у Західній Європі, 33 % – у Північній Америці, 9 % – видання Азійсько-Тихоокеанського регіону, 5 % назв східноєвропейських видавців.

Індекс Гірша "Scopus"

Індекс ГІРША дорівнює N якщо науковець чи наукова установа опублікувала N наукових статей, кожна з яких була процитована щонайменше N разів, а решта ж статей були процитовані менше, ніж N разів.

"SCOPUS" - бібліографічна і реферативна база даних, а також інструмент для відстеження цитованості статей, опублікованих в наукових виданнях. база даних індексує більше 20 000 наукових видань з технічних, медичних та гуманітарних наук. також, до бази даних потрапляють публікації наукових журналів, матеріали конференцій та книжкових видань.

У рейтинговій таблиці вищі навчальні заклади України відранжовані за індексом Гірша - кількісним показником, що базується на кількості наукових публікацій і кількості їх цитувань.

П'ять університетів України входять до міжнародного рейтингу QS World University Rankings за 2015 р., з яких два належать до ТОП-500, а саме: Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. У 2015 р. зазначені університети також увійшли у Times Higher Education World University Rankings (позиції ТОП 601-800).

Україна: наукові дослідження й інновації

Україна є сьогодні державою з достатньо високим інтелектуальним потенціалом, з традиціями, що склалися історично у галузі прикладної та фундаментальної науки.

На пострадянських теренах вона вважається однією з провідних країн, маючи великий накопичений досвід проведення цільових наукових досліджень, упровадження результатів науково-дослідних розробок, випуску наукомісткої продукції.

В Україні існує державна система організації і управління науковими дослідженнями. Вона дає можливість концентрувати й спрямовувати науку на виконання найбільш важливих завдань, виходячи з потреб соціально-економічного розвитку держави.

Державна система управління наукою має на меті вироблення стратегічних і тактичних рішень для здійснення фундаментальних і прикладних досліджень, підвищення їх ефективності, вибір найбільш перспективної наукової тематики, інформаційне забезпечення досліджень, економічне стимулювання їх діяльності.

Законодавчу основу для організації науки створює Верховна Рада України. Виконавчим органом, який розробляє і здійснює заходи по проведенню єдиної політики в галузі науки – є Кабінет Міністрів України. Йому підпорядковані установи та організації, які здійснюють безпосереднє керівництво науковою діяльністю в державі: Національна Академія наук України, галузеві і міжгалузеві міністерства, комітети та відомства.

Організація науки в державі включає чотири основних сектори:

академічний – спрямований на забезпечення фундаментальних досліджень, які приводять до одержання нових знань, ідей та теорій;

вузівський – спрямований на забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, які дають нові знання та розробки, придатні до практичного застосування;

галузевий – спрямований на проведення прикладних досліджень та здійснення розробок і нововведень;

виробничий – пов'язаний із запровадженням науково-технічних розробок, удосконаленням техніки і технологій, завдяки чому здійснюються винаходи, створюється нова техніка та нова продукція.

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки України) — центральний орган виконавчої влади, утворений 9 грудня 2010 року. Діяльність цього агентства спрямовується і

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України.

Основними завданнями Держінформнауки України є:

- реалізація державної політики у сфері наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інформатизації, формування, використання і захисту державних електронних інформаційних ресурсів та створення умов для розвитку інформаційного суспільства;
- внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах.

Сьогодні науково-дослідну роботу ведуть:

- науково-дослідні та проектні установи й центри Академії наук України (НАН);
- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академій (Національна академія педагогічних наук України; Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України);
- науково-дослідні, проектні установи і центри міністерств і відомств;
- науково-дослідні установи і кафедри вищих навчальних закладів;
- науково-виробничі, проектні установи і центри при промислових підприємствах, об'єднаннях;
- ієрархічну вершину цієї сукупності установ, центрів, підприємств завершує Державний комітет України з питань науки і технологій, який забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання в практиці.

Національна академія наук України заснована 27 листопада 1918 року у м. Києві. Її першим президентом був видатний учений із світовим ім'ям В.І. Вернадський.

В НАН України функціонують 3 секції (фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних наук; суспільних і гуманітарних наук), що об'єднують 14 відділень наук: математики; інформатики; механіки; фізики та астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії, фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства.

В Академії діють регіональні наукові центри. Всього на цей час в НАН України діють 169 наукових установ та 46 організацій дослідно-виробничої бази.

Національна академія наук України згідно з чинним законодавством є вищою державною науковою організацією України, що заснована на державній власності та користується правами самоврядності, які полягають у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків. Академія об'єднує дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів, усіх науковців її установ, організовує і здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних та соціогуманітарних наук.

В Академії сформувалося чимало наукових шкіл. Їх засновниками були видатні вчені-математики Д. Граве, М. Крилов, М. Боголюбов, механіки О. Динник і М. Лаврентьєв, фізики К. Синельников, Л. Шубников, В. Лашкар'єв, О. Ахієзер, О. Давидов, А. Прихотько, О. Усиков, С. Я. Брауде, хіміки Л. В. Писаржевський, О. Бродський, А. Думанський, біологи і медики Д. Заболотний, О. Богомолец, В. Філатов, М. Холодний, І. Шмальгаузен, В. Моргун. У всьому світі відомі українські школи електрозварювання Є. Патона і кібернетики В. Глушкова. Набули широкого визнання економічні й гуманітарні школи, які очолювали економісти М. Птуха і К. Воблій, історики М. Грушевський і Д. Яворницький, сходознавець А. Кримський, мовознавець Л. Булаховський, літературознавці С. Єфремов і О. Білецький.

Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки в Україні до 2020 року визначено:

- фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих
- проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- інформаційні та комунікаційні технології;
- енергетика та енергоефективність;
- раціональне природокористування;
- науки про життя, нові технології профілактики та лікування
- найпоширеніших захворювань;
- нові речовини і матеріали.

Академія педагогічних наук України — вища галузева наукова установа, створена у 1992 році. 24 лютого 2010 р. згідно з Указом Президента України № 258/2010 «Про надання Академії педагогічних наук України статусу національної» академії надано статус національної і надалі іменовано — **Національна академія педагогічних наук України.**

Основними завданнями Академії є: опрацювання нової філософії освіти; обґрунтування цілей і шляхів розвитку національної системи освіти; комплексний аналіз психічного розвитку дітей і молоді, формування у них сучасного світогляду, моральної і громадянської позиції; створення теорії цілісного розвитку особистості; опрацювання методології і теорії змісту освіти та процесу навчання в різних типах навчальних закладів; створення

підручників, навчальних посібників, засобів навчання нового покоління; розроблення державних стандартів і системи оцінювання якості освіти на різних рівнях; дослідження актуальних питань інформатизації і комп'ютеризації навчального процесу; розроблення проблем професійної, вищої освіти та освіти дорослих; розвиток спеціальної освіти та ін.

Підвідомчі установи НАПН України – науково-дослідні інститути, центри та Університет менеджменту освіти об'єднано в п'ять відділень: загальної педагогіки та філософії освіти; психології, вікової фізіології та дефектології; загальної середньої освіти; професійної освіти і освіти дорослих; вищої освіти.

У складі Академії функціонують: Інститут педагогіки, Інститут психології ім. Г.С. Костюка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, Інститут проблем виховання, Інститут спеціальної педагогіки, Інститут соціальної та політичної психології, Інститут вищої освіти, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання, Інститут професійно-технічної освіти, Інститут обдарованої дитини, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Навчально-науковий центр професійно-технічної освіти, Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти, Науково-методичний центр «Українська етнопедогогіка і народознавство» (м. Івано-Франківськ), Кримський науково-методичний центр управління освітою (м. Сімферополь), Південний науковий центр (м. Одеса), Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського, Педагогічний музей України, видавництво «Педагогічна думка».

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Основі риси єдиної національної освітньої-наукової системи

єдність мети – усі рівні освіти працюють на вирішення єдиних, особистісно і суспільно значущих завдань, що становлять логічну систему;

системна єдність усіх рівнів і компонентів освіти – початкової, середньої, професійної, вищої та освіти протягом життя і забезпечення якомога тісніших зв'язків освіти з наукою та економікою; єдність змісту освіти;

єдність якості освіти – забезпечення єдиної високої якості освіти на всіх рівнях і в усіх закладах освіти;

єдність освітніх стандартів, у тому числі кваліфікаційних;

єдність наукових досліджень, освітнього процесу та виробничої діяльності.

*Формування єдиного відкритого освітньо-наукового простору
України: оптимальне використання засобів забезпечення
випереджального розвитку: анал. доповідь /
С.І. Здіорук, А.Ю. Іценко, М.М. Карпенко – Нац. інс-тут
стратегічних досліджень. – Київ – 2011. – С. 5.*

Загальна чисельність членів НАПН України становить 154 особи, з них 63 дійсних членів (академіків) і 91 член-кореспондент. Окрім того, до Академії обрано 35 іноземних членів, 10 почесних академіків.

У наукових установах працюють 1329 вчених, з них 222 доктори і 529 кандидатів наук. Наукові та науково-практичні працівники установ і члени Академії виконують 283 науково-дослідних роботи за 40 науковими напрямками.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» визначено пріоритети у науковій та інноваційній діяльності, зокрема:

- здійснення практико орієнтованих психолого-педагогічних досліджень з актуальних проблем розвитку освіти, зокрема: з'ясування нових концептуально-методологічних підходів до створення державних стандартів освіти нового покоління; розроблення інваріантної складової навчання з кожного предмета на основі компетентнісного підходу до навчання та норм психофізичного розвитку дитини і, особливо, педагогічних технологій, пов'язаних з діалогізацією навчання, гармонізуючим, здоров'язбережним навчанням;

- вивчення потреб і забезпечення розвитку дітей особливих груп: обдарованих і з особливими потребами; розробка індивідуальних методик організації їх навчання та соціалізації, проектування особистісно розвивального середовища обдарованих дітей і молоді;

- розроблення ефективних моделей розвитку життєвої компетентності та інтеграції в суспільство дітей і молоді з особливими потребами шляхом сучасного науково-методичного забезпечення змісту корекційної та інклюзивної освіти.

З 20 березня 2015 року Україна є асоційованим учасником програми «Горизонт 2020», нової програми ЄС з досліджень та інновацій. триватиме з 2014 року до 2020 року з загальним бюджетом приблизно 70 млрд. євро.

У жовтні 2016 року Україна стала асоційованим членом Європейської організації ядерних досліджень. Статус асоційованого члена CERN дає унікальну можливість для українських учених отримувати досвід участі у передових дослідженнях, працювати в CERN у якості співробітників та брати участь у програмах розвитку кар'єри. Також це розширить доступ до проектів та освітніх програм CERN, сприятиме підвищенню ефективності наукових розробок і підготовки наукових працівників вищої кваліфікації.

**Діяльність Ради
молодих учених в
Україні**

Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України є консультативно-дорадчим органом, який створений з метою сприяння реалізації прав молодих учених щодо їх участі у формуванні та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Основними завданнями Ради є:

1) сприяння взаємодії Міністерства освіти і науки та самоврядних наукових молодіжних організацій наукових установ та ВНЗ України;

2) формування пропозицій щодо створення правових та соціально-економічних умов для залучення талановитої молоді до роботи у науковій сфері, стимулювання професійної діяльності молодих учених у вітчизняних наукових установах та вищих навчальних закладах, підвищення їх фахового рівня і реалізації їх творчої та професійної активності;

3) консультативна підтримка молодих учених у питаннях науково-дослідницької діяльності, співробітництво з іноземними замовниками наукової продукції тощо;

4) сприяння залученню молодих учених до участі у конкурсах наукових робіт, формуванню колективів молодих учених для виконання перспективних наукових проектів.

28 березня 2014 року Рада стала повноправним членом EURODOC - Європейської ради аспірантів та молодих учених.

EURODOC – це авторитетна міжнародна організація, місією якої є консолідація європейських аспірантів та молодих науковців у їх прагненні до професійної реалізації. Eurodoc відомий своїм вагомим внеском у розвиток Європейського дослідницького простору (ERA) та Європейського простору вищої освіти (EHEA), боротьбою за поліпшення умов праці молодих учених та підвищення якості вищої освіти і науки.

Серед важливих функцій EURODOC: поширення інформації, яка стосується молодих дослідників; лобювання їхніх інтересів у європейських інституціях; встановлення та зміцнення співпраці між національними організаціями. Eurodoc є стратегічним партнером основних стейкхолдерів у європейській політиці вищої освіти і наукових досліджень, зокрема співпрацює з Європейською комісією (Генеральним директором з наукових досліджень) та Європейською асоціацією університетів.

Лекція. 13

НІ

ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Функція фінансування є однією з головних і важливих функцій державного управління системи вищої освіти.

Сутність дії фінансового забезпечення вищої освіти полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів державним бюджетом України на діяльність галузі, а також на розв'язання окремих завдань щодо здійснення фінансової політики в системі вищої освіти.

Фінансове забезпечення виконує як забезпечувальну, так і регулятивну функцію. Забезпечувальна функція проявляється у встановленні джерел фінансування ВНЗ, проектів, робіт, заходів тощо. Умовно це можна охарактеризувати як пасивний вплив фінансового забезпечення з метою покриття повсякденних потреб галузі. Функція *фінансового забезпечення* змінюється в напрямі все більшої диверсифікації джерел фінансування вищої

освіти, зменшення державної частки в загальному обсязі фінансових ресурсів вищої освіти. Це вимагає посилення і ускладнення змісту іншої функції, а саме регулятивної.

Регулятивна функція, на відміну від забезпечувальної, характеризує активний вплив фінансового забезпечення на розв'язання конкретних завдань і проблем у галузі. При цьому вплив здійснюється як через саме виділення достатніх коштів, так і через конкретну форму фінансового забезпечення.

Показник фінансування освіти у % ВВП демонструє, якої ваги держава надає сфері освіти у загальному розподілі ресурсів. Законом України «Про освіту» (1996) було передбачено фінансування національної освіти в розмірі не менше 10% ВВП. Досягти такого рівня фінансування освіти в Україні ніколи не вдавалось.

В Україні на початку 90-х років ХХ століття частка державних видатків на освіту від ВВП сягала 5,6 % (281 млрд. крб. у 1992 р.). За часів незалежності цей показник становив у середньому 5,8 % і за останнє десятиліття коливався від 4,3% у 1999 році до 8,4 % (майже 80 млрд. грн.) у 2010 році. При цьому треба врахувати, що показник ВВП в Україні за останні роки знижується.

У 2013 році державні витрати на освіту від ВВП становили 7,1%. Державні витрати на вищу освіту досягли максимуму в 2010 році (2,3% ВВП) і надалі мають тенденцію до скорочення з урахуванням зменшення кількості студентів (2,1% у 2013 році).

Структура видатків Зведеного бюджету України на освіту за освітніми рівнями в 2012-2014 рр. усереднено характеризується такими показниками: дошкільна освіта – 14,8 %, загальна середня – 41,3 %, професійно-технічна – 6,0 %, вища – 28,5 %, інші – 9,4 %.

Витрати на освіту складаються з поточних та капітальних витрат. Капітальні витрати – це витрати інвестиційного характеру, що включають придбання довгострокових товарів та послуг: обладнання, будівництво, капітальний ремонт. Поточні витрати – це всі витрати, які потрібні для повсякденного функціонування ВНЗ; вони передбачають оплату праці, стипендіальне забезпечення студентів, комунальні платежі, навчальні матеріали, соціальні послуги (харчування, надання гуртожитків, медобслуговування) тощо.

Відповідно до функціональної класифікації переважна частка бюджетних коштів спрямовується на фінансування загальної середньої освіти (41,5 % бюджетних асигнувань на освіту), вищої освіти (30,9 %), дошкільної освіти (11,7 %) та професійної технічної освіти (6,2 %). Решта коштів (9,7 %) витрачається на фінансування післядипломної освіти, позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми, програми матеріального забезпечення навчальних закладів, дослідження і розробки у сфері освіти та інші заклади та заходи у сфері освіти¹.

¹ Валовий внутрішній продукт і валовий національний дохід України за 2009 рік (Експрес-випуск) [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2010/03_10/78.zip.

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

В Україні фінансування вищої освіти здійснюється за наступними формами:

- фінансування бюджетне – форма централізованого виділення з державного бюджету фінансових ресурсів шляхом безповоротного, безоплатного надання коштів, інвестицій на розвиток економіки, соціально культурні заходи, оборону та інші господарські потреби;
- фінансування кошторисне – фінансування чого–небудь відповідно до затвердженого кошторису;
- фінансування кошторисно–бюджетне – надання державою коштів на утримання установ, що перебувають на бюджетному фінансуванні, здійснюване за фінансовими планами–кошторисами витрат;
- фінансування пряме – спосіб фінансування, за якого кошти спрямовуються безпосередньо від власників заощаджень до позичальників без участі фінансових посередників;
 - фінансування непряме – сукупність фінансових ринкових каналів, по яким грошові кошти спрямовуються від власників заощаджень до позичальників через фінансових посередників;
 - фінансування цільове – виділення фінансових ресурсів цільовим призначенням для досягнення певної мети, вирішення конкретної соціально–економічної проблеми, створення конкретного об'єкта.

В Україні за рахунок бюджетних коштів переважно фінансуються: фундаментальні дослідження і розробки, зокрема в інтересах оборони країни; роботи, що виконуються в межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, результати яких мають загальнодержавне значення; роботи, пов'язані з науково-технічним співробітництвом на основі міждержавних угод.

У країнах ОЕСР поточні витрати в загальній структурі витрат ВНЗ становлять від 80% до 96%. Середній показник у цих країнах дорівнює 90,9%. Відповідно капітальні витрати в середньому становлять 9,1%. В Україні показник капітальних витрат (4,1%) більше ніж вдвічі нижчий за середній рівень країн ОЕСР.

У країнах ОЕСР у середньому 25% усіх витрат ВНЗ спрямовується на науково-дослідну діяльність, в Україні цей показник знаходиться на рівні 3%.

Education at a Glance, OECD 2011, МОН України

Крім бюджетних асигнувань, вища школа може одержувати кошти з таких додаткових джерел, як

- кошти, одержані за підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- плата за надання додаткових освітянських послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчально-виховними установами на замовлення підприємств, установ, організацій і громадян;

- доходи від реалізації продукції учбово-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, устаткування;
- дотації органів місцевого самоврядування (місцевих бюджетів);
- кредити й позички банків;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян.

Всі надходження за виконані роботи, надані послуги, одержані за оренду, є спеціальними (позабюджетними) коштами бюджетних установ (вузів). Бюджетні асигнування, спеціальні кошти та інші кошти, одержані з додаткових джерел, включаючи плату за навчання у вузі на комерційній основі, та інші надходження, не підлягають вилученню й повністю залишаються у розпорядженні установи, яка їх заробила. Ці кошти витрачаються на організацію навчального процесу, виконання науково-дослідних робіт, перепідготовку кадрів, господарську діяльність тощо.

Вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи мають право на зовнішньоекономічну діяльність на основі угод з іноземними юридичними та приватними особами, мають валютні рахунки в банках та формують свої фонди валютних надходжень. На рис. 3.2. представлена структурно-функціональна модель фінансового забезпечення розвитку вищої освіти і науки України.

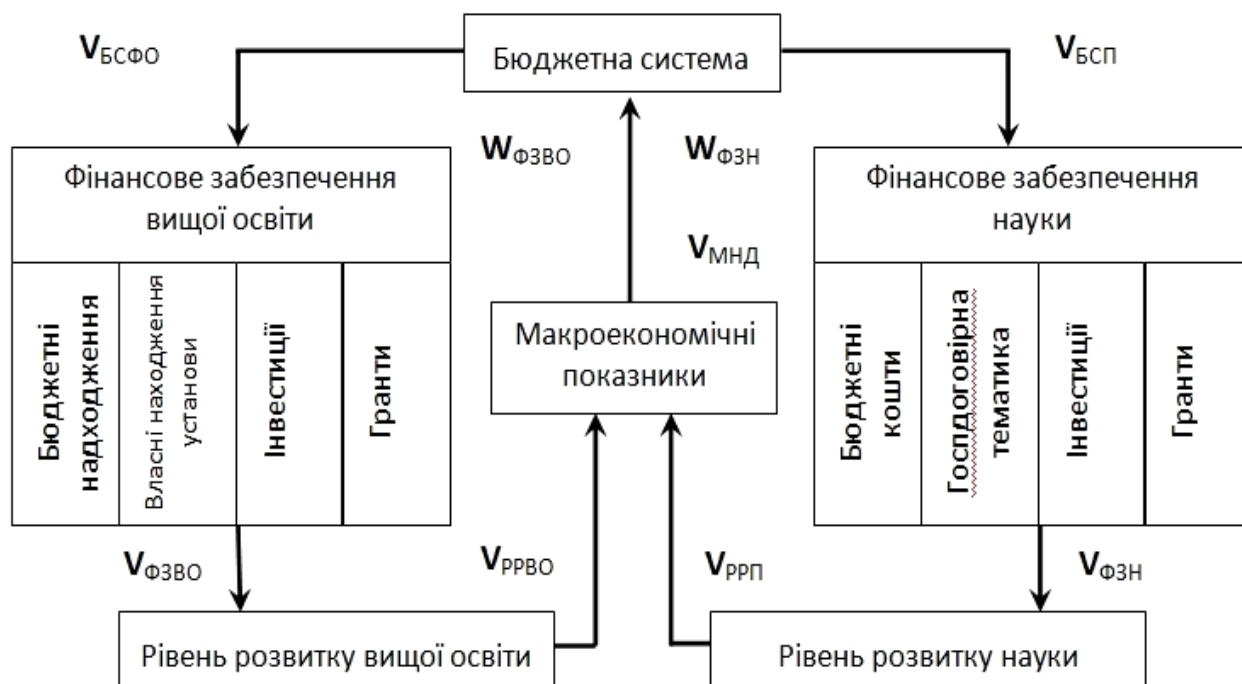

Рис.3.2. Структурно-функціональна модель фінансового забезпечення розвитку вищої освіти і науки України (автор Т.М. Боголіб)

ВНЗ спільно з іншими державними установами забезпечують проведення роботи щодо встановлення еквівалентності атестатів і дипломів міжнародному

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

визнанню навчальних курсів, кваліфікацій, вчених ступенів та знань; для цього в Україні проводиться акредитація вищих учбових закладів.

Зважаючи на поточний стан економіки України, збільшення видатків на освіту з Державного бюджету у найближчі роки неможливе. Тому одним із пріоритетних напрямів реформування національної системи освіти в Україні має бути реформування її економічних засад, спрямоване на оптимізацію використання таких коштів та створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на освіту.

Вища школа України на шляху до фінансової автономії

Ефективна система фінансування освіти, у т.ч. вищої, означає побудову ефективних механізмів і врахування кращого зарубіжного досвіду.

Україна повинна здійснити перехід від переважно бюджетного фінансування освіти до залучення додаткових джерел (фандрайзингу), таких як комерційний бізнес та банки. Потрібно розширити можливості навчальних закладів залучати додаткові кошти за рахунок некомерційних фондів; використання грантової підтримки дослідних проєктів та освітніх інновацій; розширення списку платних послуг, що надаються вищими навчальними закладами.

Затвердження урядом Постанови №657 «Про затвердження Порядку розміщення вищими і професійно-технічними навчальними закладами на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору економіки тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг» (2015) створює засади для фінансової автономії закладів вищої та професійно-технічної освіти і є важливим етапом впровадження Закону «Про вищу освіту».

Фінансова автономія

навчальні заклади мають певні права в питаннях розпорядження коштами та їх витрачання на конкретні цілі і не повинні попередньо погоджувати ці витрати з державним органом

Прийнята постанова дає право університетам: витрачати кошти на забезпечення навчального процесу чи оновлення матеріально-технічної бази без погодження з Казначейством, своєчасно здійснювати необхідні платежі і, загалом, більш раціонально розподіляти свої фінанси.

Раніше університети мали безліч труднощів через те, що Держказначейство, де були розміщені їх кошти, не завжди вчасно робило проплату, або ж вимагало багато підтверджень, чому необхідно здійснити ті чи інші виплати. Бували ситуації, коли в університетів через це зривалися міжнародні наукові проєкти. Вся ця складна і непрозора система фінансових взаємовідносин, окрім труднощів, створювала і корупційні ризики.

Параметри фінансової автономії університету :

- Тривалість циклу державного фінансування. Чим рідше держава або контролюючий орган визначає обсяг фінансування, тим більше свободи має університет у формуванні свого бюджету, тим більш довгострокову стратегію може визначати для себе. Бюджетний цикл більше 1 року діє лише у 4 країнах: Австрії, Норвегії, Люксембурзі та Бранденбурзі. В Україні, як і ще в 25 освітніх системах Європи, розмір державного фінансування визначається на 1 рік.
- Тип державного фінансування – можливість самому визначати статті витрат. В більшості країн уряд виділяє фіксовану суму з бюджету, а університет сам вирішує, як і на що її витратити.
- Можливість зберігати прибуток. Право зберігати у себе до наступного бюджетного циклу невикористаний прибуток або надлишок є ознакою автономії. Така можливість є в університетів 15 освітніх систем Європи, серед яких Австрія, Фінляндія, Франція, Нідерланди та інші.
- Право власності на будівлі. Право вільно купувати чи продавати будівлі зрідка зустрічається в Європі. В Україні університети розпоряджаються майном на праві оперативного управління, тобто праві користування і розпорядження майном в цілях і межах, встановлених державою.
- Можливість встановлювати розмір плати за навчання. Українські університети мають право самі визначати ціну на платну форму навчання. В європейських же країнах немає одностайної політики. Лише в чотирьох освітніх системах університети не обмежені в політиці ціноутворення. У 12 освітніх системах Європи немає плати за навчання для студентів цієї країни і країн-членів ЄС.

Ірина Світяшук Від прозорості до автономії

<http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/vid-prozorosti-do-avtonomii#sdfnote12sym>

Відтепер університети, отримавши державне фінансування чи гроші «за надання платних послуг» (наприклад, від «контрактників») самі вирішують, на що їх спрямувати у першу чергу. Проте фінансова автономія і свобода розпоряджатися коштами не означає, що навчальні заклади не повинні звітувати про витрати згідно з Бюджетним кодексом. Окрім того, вищі навчальні заклади зобов'язані оприлюднювати фінансову звітність на своєму сайті.

Також, з січня 2016 року університети та професійно-технічні навчальні заклади отримують право розміщувати кошти, отримані «за надання платних послуг», на депозитних рахунках державних банків. Це відкриває шлях до створення «ендаумент-фондів» – практики, типової для неприбуткових закладів (музеїв, університетів) в розвинених країнах, коли заклад має спеціальний грошовий фонд і має право витратити отримані цим фондом відсотки. Така практика є важливою для фінансової автономії навчальних закладів.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки

Національна стратегія визначає основні напрями і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти впродовж найближчих 10 років у нових соціально-економічних умовах розвитку України.

Ключовими напрямами державної освітньої політики у найближчі 10 років визначено такі:

▣ реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти;

▣ оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу;

▣ модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку;

▣ створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти;

▣ побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;

▣ забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя;

▣ формування здоров'язбережного середовища, екологізації освіти, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу;

▣ розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;

▣ інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;

▣ забезпечення національного моніторингу системи освіти;

▣ підвищення соціального статусу педагогів;

▣ створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

В умовах цивілізаційних змін особливого значення набуває інноваційна діяльність людини, *здатність до новаторства як до початку нової справи*. Такі якості людини, як уміння брати на себе відповідальність і приймати рішення; здатність переконувати інших і переконуватися самому; високі етичні стандарти; володіння іноземними мовами та сучасними інформаційними технологіями характеризують особистість сучасного професіонала. *Людські особистісні якості у сучасних умовах стають частиною професійного інструментарію*.

Найвищим рівнем творчої діяльності є діяльність інноваційна.

ДИСКУТИВНА ТОЧКА ЗОРУ

Інноваційна діяльність в освітній сфері є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності. Як соціальний інститут, орієнтований на майбутнє, сучасна освіта повинна бути інноваційною за визначенням. Імплементация освітніх

інновацій є запорукою конкурентоспроможності національних проектів у майбутньому.

В. Кремень

Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред.. В.Г.Кременя. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – С. 7.

Завдання: Дайте відповіді на поставлені питання.

1) Про які виклики сучасності йдеться?

2) Які інноваційні проекти, на Вашу думку, мають бути реалізовані у сфері вищої освіти найблищим часом?

Формування інноваційної людини, підтримка обдарованості й таланту стають в умовах цивілізаційних змін запорукою динамічного розвитку суспільства та успішності самої особистості.

Вища освіта для консолідації суспільства

Важливою умовою розвитку суспільства у постмодерновий період є консолідація суспільства навколо об'єднуючих цінностей. Особливо велика роль у цьому процесі належить вищій освіті.

Головною ознакою зрілої держави і формою існування сучасних націй є консолідованість суспільства.

Серед низки історичних викликів, перед якими постає освіта у ХХІ ст., – забезпечення оптимального балансу між локальним та глобальним з тим, щоб людина, формуючись, як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити і діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути, по суті, не тільки громадянином країни, а й громадянином світу.

Чим більше утверджується Україна в своїй державності, тим інтенсивнішим стає пошук загальнонаціональних ідейно-духовних орієнтирів, здатних консолідувати суспільство, зміцнити державу, вивести її на високий рівень цивілізованості й культури. Історія засвідчує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення української державності невіддільна від почуття патріотизму.

Консолідація суспільства (територіальна, ціннісна, загальнонаціональна, ситуативна) розуміється як його об'єднання для досягнення спільних цілей, оскільки в українському суспільстві спостерігається значна кількість регіональних розбіжностей (у сфері мови, культури, світосприйняття, політичних уподобань тощо).

Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за територіальну цілісність країни, її соціально-економічний розвиток, упровадження демократичних цінностей.

Вища освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої,

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина України і патріота своєї Батьківщини, консолідувати суспільство на засадах пріоритету демократичних прав і свобод особистості.

Вихідними ідейними принципами консолідації українського суспільства мають бути загально визнані прогресивні принципи демократизму, людиноцентризму, наступності, безперервності, культуровідповідності:

▣ демократичність означає виховання духу соціальної солідарності, справедливості, вміння конструктивно взаємодіяти із суспільством та приймати рішення; передбачає діалогічний характер освіти, суб'єктно-суб'єктні відносини між викладачем і студентами, атмосферу взаємоповаги та довіри у педагогічному колективі, студентське самоврядування, відкритість і зв'язок ВНЗ з іншими агентами процесу соціалізації (молодіжними громадськими організаціями, засобами масової інформації, церквою тощо);

▣ гуманізм означає пріоритетність ідеї прав і свобод людини, творчий розвиток особистості, виховання людської гідності, поваги до приватної власності, розуміння значущості особистісної автономності; співвіднесення освітніх вимог з можливостями та природними здібностями студента;

▣ наступність і безперервність означає поетапне, відповідно до вікових особливостей, розширення інформаційного, виховного, інструментального (практичного) обсягу системи вищої освіти, та освіти для дорослих; передбачає виховання потреби вчитися навичок громадянськості протягом усього життя;

▣ культуровідповідність передбачає врахування у змісті вищої освіти етнонаціонального, регіонального культурного і звичаєвого контексту, зв'язок з місцевою громадою, участь у спільних із нею соціальних, культурних, природоохоронних акціях;

▣ полікультурність означає наповненість вищої освіти ідеєю універсальності прав людини, а також ідеєю етнокультурного розмаїття України, Європи, світу, правової рівності національних культур; передбачає виховання особистості на засадах міжетнічної толерантності, поваги до представників інших культур; означає практичну реалізацію прав представників української нації, інших етнічних спільнот на розвиток і збереження своєї мови, культурної самобутності у контексті формування української політичної нації;

▣ плюралізм означає виховання поваги до засад політичної, ідеологічної, етнонаціональної, расової різноманітності; уникнення екстремістських поглядів і поведінки у студентському колективі, виховання толерантного ставлення до різних світоглядних, політичних доктрин, релігійних переконань, до діяльності у ВНЗ різних молодіжних громадських організацій; виховання усвідомлення неприйнятності будь-якого політичного екстремізму.

САМОСТІЙНА РОБОТА

А. Розкрити зміст основних понять змістового модулю.

Б. Перевести основну інформацію змістового модулю в мову таблиць, схем, графіків (вибір за бажанням).

В. На основі опрацювання наукових джерел виконати такі практичні завдання:

1. Доведіть, що державну політику в галузі вищої освіти України маємо сприймати як систему і процес.

2. Розкрийте зміст поняття «цілі і цінності вищої освіти» на основі відповідно до Вашого світосприйняття проранжуйте визначені цілі та цінності вищої освіти. Аргументуйте Вашу точку зору прикладами з практики вищої освіти.

3. Обґрунтуйте змістовні площини понять «модернізація вищої освіти» і «реформування вищої освіти». Чи є суперечність у дефініційних ознаках понять?

4. Визначте організаційно-методичні умови використання мета (або інформаційних) технологій в освітньому процесі вищого навчального закладу.

5. Проаналізуйте основні підходи до створення Національної рамки кваліфікацій з точки зору інструменту контролю за якістю вищої освіти.

6. Порівняйте дескриптори Європейських рамок кваліфікацій для вищої освіти та для навчання упродовж життя.

ВИСНОВКИ ДО МОДУЛЮ 3.

➤ Державна політика в галузі вищої освіти є складовою загальнодержавної політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою з вироблення і здійснення регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери. Її елементами як системи є *суб'єкти і об'єкти, процес, механізми державного управління (правовий, організаційний фінансово-економічний інформаційний економічний)*.

➤ Протягом 1991-2016 рр. в Україні на основі міжнародних документів з питань демократизації, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснено низку заходів щодо створення нової національної нормативно-правової бази вищої освіти України.

➤ Нормативно-правова база освітньої політики у сфері освіти України представлена документами, які класифікують за такими критеріями: за юридичною силою, за суб'єктом ухвалення, за сферою дії, за рівнем загальності правових норм, за часом дії.

➤ Стратегічними завданнями модернізації вищої освіти в Україні є: трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні – процес, який

ВИЩА ОСВІТА І ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ

має базуватися на засадах національної ідеї вищої освіти; підпорядкування розвитку вищої освіти законам ринкової економіки в контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем. Напрями модернізації вищої освіти в Україні, з одного боку, стратегічні, з іншого – вони дадуть імпульс для реформування галузі і вищої школи у найближчій перспективі.

➤ В основі стратегії реформування галузі вищої освіти: запровадження рівнів вищої освіти, сумісних з європейськими стандартами; контроль якості вищої освіти незалежним органом і конкурентна система держзамовлення; академічна, фінансова, господарська автономія ВНЗ і гарантоване державне фінансування науки; прозорість діяльності ВНЗ за всіма напрямками; зростання ролі студентського саморядування, академічна мобільність студентів.

➤ Головною метою реформування вищої освіти України є підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи вітчизняної освіти в єдиний європейський освітній простір, удосконалення системи управління освітою, підвищення її якості та забезпечення доступності.

➤ Систему вищої освіти України становлять: вищі навчальні заклади всіх форм власності; рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти; галузі знань і спеціальності; освітні та наукові програми; стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти; органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти; учасники освітнього процесу.

➤ Починаючи з 2010 року в Україні запроваджуються стандарти, рекомендації та основні інструменти мобільності Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), що сприятиме сумісності, порівнянності, визнанню періодів та термінів навчання у вищих навчальних закладах.

➤ Основними інструментами регулювання якості вищої освіти є механізми ліцензування та акредитації. Національна рамка кваліфікацій в Україні, як складовий компонент НСК має 10 (0–9) кваліфікаційних рівнів із описом (дескриптором) елементарних (базових) компетентностей (навчальних результатів).

➤ Система освіти України в умовах інформатизації суспільства стає більш відкритою, набуває якісно нових ознак, які зумовлені процесами глобалізації і соціально-економічними трансформаціями в країні.

➤ Основними метатехнологіями у вищій школі є: організація навчання (дистанційна, «E-learning»-навчання, модульне навчання, кредитно-модульна система організації навчального процесу, модульно-рейтингове навчання), навчальні, соціально-виховні, виховні, технології управління, інформаційно-комунікаційні.

➤ Інформаційно-комунікаційні технології є метатехнологіями, оскільки містять всі компоненти педагогічної технології (взаємодію викладачів і студентів, інколи опосередковану і асинхронну; специфічні форми, методи і засоби навчання).

➤ В Україні фінансування вищої освіти здійснюється за наступними формами: бюджетне, кошторисне, кошторисно–бюджетне, пряме, непряме, цільове.

➤ У Національній стратегії розвитку освіти окреслені засадничі принципи та напрями забезпечення моніторингу й оцінювання якості освіти в Україні.

**ПИТАННЯ
ДО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ 3.**

1. Державна політика в галузі вищої освіти. Напрями євроінтеграційної політики в галузі вищої освіти. Складові системи державної освітньої політики.
2. Реформування вищої освіти України. Система вищої освіти України.
3. Рівні, ступені, освітні програми у вищій освіті.
4. Стандарти вищої освіти для забезпечення якості. Інструменти забезпечення якості вищої освіти.
5. Автономія у вищій освіті.
6. Акредитація і ліцензування у вищій освіті.
7. Особливості організації освітнього процесу в умовах ЄКТС.
8. Метатехнології у вищій школі.
9. Форми фінансування вищої освіти. Фінансова автономія вищих навчальних закладів. Рейтингове оцінювання діяльності вищих навчальних закладів.
10. Національна стратегія розвитку вищої освіти.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИЧНІ РЕСУРСИ ПОСІБНИКА

4.1. Плани і методичні вказівки до семінарсько-практичних занять

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1.

Сучасні моделі й технології забезпечення якості та інноваційності вищої освіти

План проведення

1. Вища освіта в умовах цивілізаційних змін, парадигм і концепцій.
2. Модернізація і реформування вищої освіти: світові, європейські і національні тенденції, напрями, перспективи.
3. Університетська освіта: компаративний аналіз моделей.
4. Інноваційна освіта – інноваційна діяльність – інноваційна діяльність викладача вищої школи.

Питання для обговорення:

1. Як Ви розумієте інноваційну діяльність і інноваційну діяльність педагога вищої школи?
2. Чим відрізняються поняття інноваційної діяльності і творчої діяльності?
3. В чому полягає сутність інноваційної діяльності педагога вищої школи? Які її складові? Що або хто виступає продуктом інноваційної діяльності педагога вищої школи?
4. Які етапи в інноваційній діяльності педагога вищої школи Ви б виділили?
5. Як Ви розумієте поняття «інноваційна людина»?
6. Яка діяльність називається проектною? Які класифікації проектів Ви знаєте? Назвіть види і типи проектів.
7. Який напрям модернізації вищої освіти Ви вважаєте провідним? Чому?
8. Як Ви розумієте поняття «модель», «парадигма», «технологія», «інноваційність»?
9. Які сучасні освітні парадигми Ви знаєте?
10. Чим відрізняється андрагогічна модель навчання у вищій школі від педагогічної? Коли доцільно використовувати андрагогічну модель навчання у вищій школі, коли педагогічну?
11. Як ви розумієте поняття «якість вищої освіти»? Які, на Ваш погляд, критерії якості вищої освіти?
12. Проаналізуйте моделі сучасної університетської освіти в Україні.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2. Професійний саморозвиток викладача вищої школи

План проведення

1. Освітні парадигми у постіндустріальному суспільстві.
2. Інституціональний і особистісний рівні неперервної професійної освіти.
3. Професійний розвиток, саморозвиток, самовдосконалення викладача вищої школи.
4. Діагностичні засоби виявлення утруднень у професійній діяльності та напрями їх подолання через саморозвиток професійно значущих якостей викладача вищої школи.

Питання для обговорення:

1. Як Ви розумієте поняття «професійний саморозвиток» викладача вищої школи?
2. Які чинники зумовлюють необхідність постійного професійного самовдосконалення й саморозвитку викладача вищої школи?
3. Які основні напрями професійного саморозвитку викладача вищої школи? Чи існує динаміка зміни цих напрямів? Чим вона зумовлюється?
4. Які технології професійного саморозвитку Ви знаєте, чи застосовували Ви їх раніше?
5. Як Ви розумієте ідеї і парадигми навчання упродовж життя?
6. В яких документах Європейського Союзу та України визначаються провідні ідеї неперервної професійної освіти?
7. Які уміння й навички забезпечують можливість викладачеві вищої школи навчатися упродовж життя?
8. Яка суспільна й особистісна цінність неперервної професійної освіти?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3. Інформаційно-технологічне забезпечення вищої освіти

План проведення

1. Сучасні технології навчання у вищій школі. Класифікації сучасних технологій навчання.
2. Відкриті системи освіти.
3. Дистанційна освіта і дистанційне навчання.
4. Медіа-педагогіка: предмет, завдання, напрями дослідження. Основні категорії.
5. Медіа-освіта: основні функції, форми здобуття.

Питання для обговорення:

1. Які сучасні технології навчання у вищій школі Ви знаєте? Які з них використовуються у вищому навчальному закладі, де Ви здобуваєте вищу освіту?
2. У чому переваги інтерактивних технологій навчання для використання у вищій школі?
3. Адаптивні технології навчання та технологія модерації. Коли доцільно їх використовувати?
4. Як Ви розумієте процес проектування технології навчання?
5. Які форми і методи називають активними?
6. Відкриті системи освіти. В чому їх переваги?
7. Для якої категорії споживачів освіти доцільно використовувати відкриті системи освіти?
8. Які технології варто вважати сучасними інформаційними технологіями навчання? У чому переваги і особливості використання у вищій школі технологій мультимедія?
9. Дистанційна освіта і дистанційне навчання. Яка різниця між цими поняттями?
10. У чому полягають дидактичні особливості використання дистанційної форми навчання?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4.

Вплив вищої освіти на економічний розвиток суспільства

План проведення

1. Вища освіта і економічний розвиток суспільства: економічна глобалізація, інтелектуальна економіка.
2. Вища освіта як чинник розвитку національної економіки.
3. Капіталізація знань і інтелекту в постіндустріальному суспільстві.

Питання для обговорення:

1. Як Ви розумієте взаємозв'язок вищої освіти й економічного розвитку суспільства?
2. Розкрийте поняття «економіка освіти».
3. Як Ви розумієте вислів: «Вищий навчальний заклад як суб'єкт ринку»?
4. Розкрийте основні тенденції розвитку освітніх послуг на світовому і національному ринках.
5. Як Ви розумієте процес капіталізації інтелекту і знань в постіндустріальному суспільстві?
6. Розкрийте поняття «інтелектуальна економіка».

7. На сьогодні в сучасному суспільстві стають ефективними інвестиції в людський капітал. Як Ви це розумієте?
8. В чому полягає вплив освіти на розвиток національної економіки?
9. Які ознаки того, що система освіти стає самостійною галуззю господарства?
10. Розкрийте економічну роль інтеграційних процесів у вищій освіті.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 5. **Сучасні моделі й технології забезпечення якості та інноваційності вищої освіти**

План проведення

1. Світові моделі управління якістю вищої освіти.
2. Управління якістю вищої освіти в Україні.
3. Забезпечення якості підготовки фахівців з вищою освітою в умовах європейської кредитно-трансферної системи.
4. Статус науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти в Україні.

Питання для обговорення:

1. Які сучасні вимоги щодо якості підготовки сучасного фахівця з вищою освітою?
2. Які компетенції викладача вищої школи забезпечують якість та інноваційність вищої освіти?
3. Як Ви розумієте поняття «особистісно орієнтоване навчання»? Які умови необхідно створити для організації навчання у вищій школі як особистісно орієнтованого і студентоцентрованого?
4. Які чинники впливають на творчий розвиток студента у процесі здобуття університетської освіти?

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 6. **Управління якістю вищої освіти**

План проведення

1. Конкурентоспроможність вищого навчального закладу : параметри, умови.
2. Управління якістю вищої освіти і професійної підготовки фахівців в Україні.
3. Інноваційний розвиток університету.
4. Забезпечення якості підготовки фахівців з вищою освітою в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Питання для обговорення:

1. Якими є сучасні вимоги щодо якості підготовки сучасного фахівця з вищою освітою?
2. Які компетенції викладача вищої школи забезпечують якість та інноваційність вищої професійної освіти?
3. Як оцінити якість інноваційного розвитку університету?

4.2 Навчально-дослідницькі завдання : методичний коментар

Навчально-дослідницька діяльність студентів – це такий вид навчально-пізнавальної роботи творчого характеру, який спрямовано на пошук, вивчення й пояснення фактів і явищ дійсності з метою набуття й систематизації суб'єктивно нових знань про них.

Навчально-дослідницьке завдання (НДЗ) є видом позааудиторної самостійної роботи студента, яке виконується у процесі опанування навчальним контентом.

Мета. Самостійне вивчення частини програмного матеріалу (змістового модулю), систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи.

Навчальний контент. Завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних в процесі лекційних та семінарських занять, охоплює одну або декілька тем змістовного модулю або змістовних модулів.

Оцінювання. НДЗ оцінюється за такими критеріями: самостійність виконання; логічність і послідовність викладення матеріалу; повнота розкриття теми (проблемної ситуації або практичного завдання); обґрунтованість висновків; використання статистичної інформації та довідкової літератури; можлива наявність конкретних пропозицій; якість оформлення. Максимальна кількість балів, яку студент може отримати за виконання НДЗ – 25 балів. При виконанні групових НДЗ сума балів розподіляється за всіма учасниками. За додатково виконані завдання студент може отримати бонуси.

Організація роботи. Студент має право вибрати одне або кілька завдань, взяти участь у виконанні як індивідуальних, так і групових проектів для отримання максимальної кількості балів або бонусів. Вид завдання і тематика обговорюються з викладачем. Графік виконання завдання залежить від теми, форми виконання, складності тощо і погоджується з викладачем.

4.3. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ

При виконанні індивідуального навчально-дослідницького завдання (ІНДЗ) студент повинен продемонструвати вміння творчого й оригінального розв'язання завдань. Для формування необхідних компетенцій передбачено виконання різних варіантів завдань, кожен з яких має свою специфіку.

При вивченні змістовних модулів, враховуючи зміст самостійної роботи з модуля дисципліни, студенти можуть залучатися до виконання індивідуальних і групових завдань.

Варіанти завдань

1. Реферування фахової літератури (монографій і авторефератів дисертацій, захищених за останні 5 років) з таких проблем :
 - Університетська освіта України: історія і сучасність
 - Підготовка магістрів у вищих навчальних закладах : національний і зарубіжний досвід.
 - Формування професійної (педагогічної) компетентності викладача вищого навчального закладу.
2. Огляд фахової літератури (збірників наукових праць не менше, як 5 найменувань за останній рік) з таких проблем :
 - Інновації у сфері вищої освіти.
 - Вища освіта в умовах процесів глобалізації, світової євроінтеграції та інформатизації суспільства.
3. Складання тез доповідей за такими проблемами:
 - Основні пріоритети розвитку сучасної вищої освіти.
 - Цілі та цінності вищої освіти.
4. Написання педагогічного есе з таких проблем:
 - Якщо сучасна вища освіта зазнала кризи, чи доцільно замінити її системою Інтернет або консалтингу?
 - Яким має бути вектор розвитку особистості у постіндустріальному світі?
5. Підготовка мультимедійних презентацій до таких тем:
 - Болонський процес: сучасні реалії і прогнозований результат.
 - Бакалаврат і магістратура в університетській освіті : від давнини до сучасності.
 - Розвиток дистанційної освіти (на прикладі європейських країн або інших регіонів світу).

Приклади формування завдань

Тема: Інноваційна та проектна діяльність викладача вищої школи.

Мета: Формування навичок проектної та інноваційної діяльності.

Завдання:

На основі виявлення утруднень для майбутньої діяльності викладача вищої школи скласти проект власного професійного саморозвитку на час навчання в магістратурі. Виявити відмінність між поняттями «професійне самовдосконалення» і «професійний саморозвиток».

Для цього спочатку:

1. Визначте, яких професійно-значущих рис і компетенцій Ви не отримали (або недостатньо розвинули) у процесі навчання в університеті?
2. Розробіть структуру аксіологічних та акмеологічних компетенцій викладача вищої школи.
3. Розкрийте основні етапи проектування як процесу.
4. Які організаційні етапи реалізуються у процесі виконання проекту?

Тема: Відкрита та дистанційна освіта.

Мета: Формування навичок використання сучасних інформаційних технологій навчання у відкритій та дистанційній освіті.

Завдання:

Здійснити порівняльний аналіз навчальних можливостей різних систем дистанційного навчання. На основі аналізу педагогічної і методичної літератури написати фрагмент навчання дисципліни (за вибором) за дистанційною формою навчання. Обґрунтувати вибір платформи для організації дистанційного навчання.

Групові навчально-дослідницькі завдання

1. Організувати і провести науково-практичну конференцію з проблем вищої освіти, визначивши «ключові», актуальні питання для обговорення на засіданнях секцій.
2. Організувати і провести брейн-ринг з питань вищої освіти.
3. Підготувати аналітичні довідки за такими питаннями:
 - Стан інформатизації освіти в Україні.
 - Стан розробки державних стандартів вищої освіти в Україні.
 - Упровадження інноваційних технологій в освіті.
 - Порівняльний аналіз навчальних можливостей різних систем дистанційного навчання.
4. Підготувати Web-Quest за матеріалами змістових модулів.
5. Скласти методичні рекомендації з таких питань:
 - Організація студентського самоврядування на факультеті, в академічній групі.
 - Організація діяльності куратора ECTS у ВНЗ.
 - Підготовка мультимедійних презентацій для викладу лекції (наукової доповіді).
6. Для поповнення мультимедійної колекції з проблем теорії і практики вищої освіти скласти і описати каталог Інтернет-ресурсів.
7. Підготувати глосарій термінів і понять з вищої освіти, які широко вживані у документах ЮНЕСКО, матеріалах Болонського процесу.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ПІДГОТОВКИ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ

Аналітична обробка теоретичного матеріалу через його кодування (схеми, таблиці, діаграми, графіки).

Анотація наукової публікації. Підлягають анотуванню невеликі за обсягом публікації, які включені до наукових періодичних видань або збірників наукових робіт.

Доповідь на науково-практичну конференцію за результатами вивчення дисципліни.

Написання есе. Під есе розуміють твір незначного обсягу та вільної композиції з окремої теми.

Наукова публікація. Тема публікації (статті, доповіді, тез доповіді) визначається разом з викладачем. На першому етапі бажаючі у співбесіді з викладачем визначають проблематику, яка цікавить студента та має актуальність. На другому етапі, після ознайомлення із бібліографією проблеми, разом із викладачем конкретизується тема дослідження. На третьому етапі розробляється гіпотеза, методи, етапи, ціль та завдання дослідження та структура тексту щодо викладення його результатів. Проміжні та остаточний варіанти надаються на паперових та електронних носіях.

Огляд фахової літератури.

Підбір цитат, висловлень видатних філософів, учених, педагогів, які розкривають проблемні питання, що включені до змісту лекцій.

Підготовка та проведення науково-практичної конференції з проблем вищої освіти. Дане завдання передбачає колективну форму роботи щодо моделювання етапів підготовки і проведення заходу, визначення відповідальних осіб, керівництва роботою робочих груп; складання і виготовлення типографським способом програми конференції, проведення пленарного, підсумкового засідань, наукових сесій; підготовку прес-релізу, проведення фото-сесії, нагородження кращих доповідачів за визначеними критеріями оцінювання виступів тощо.

Підготовка повідомлень, аналітичних довідок. Виконуються лише по темам, прямо рекомендованим у робочій навчальній програмі дисципліни, інші теми – безпосередньо узгоджуються з викладачем. Обов'язково забезпечується захист підготовленого завдання на семінарському занятті, тематика якого йому відповідає. Тексти рефератів перевіряються за допомогою електронних систем «антиплагіат».

Підготовка і проведення брейн-рингу з теорії і практики вищої освіти. Питання повинно базуватися на додатковому, цікавому матеріалі з проблематики освітнього права. Ретельно зазначається джерело, з якого отримані відомості для питання.

Поповнення мультимедійної колекції з проблем теорії і практики вищої освіти. Можуть надаватись будь-які мультимедійні матеріали (фото, відео, звукові файли тощо), які на Вашу думку, пов'язані зі змістом навчальної

дисципліни або можуть бути використані під час її викладання. Надаються не самі файли, а гіперпосилання на них, розташовані в мережі Інтернет з дотримання вимог про авторське та суміжні права.

Проект. Колективна форма роботи, передбачає конкретний результат проектного характеру (сценарій рольової, імітаційної чи ділової навчальної гри, конспект заняття тощо).

Проекти повинні слугувати вирішенню практичних задач, пов'язаних з освітньою практикою або вивченням навчальної дисципліни. На першому етапі тема колективного проекту повинна бути обґрунтована ініціаторами та попередньо узгоджена з викладачем. Остаточний варіант надається на електронних та паперових носіях.

Реферативне дослідження.

Розв'язання Web-Quest. Це колективне завдання, яке полягає у розв'язанні комплексної проблеми (зазначені у робочій програмі дисципліни) за допомогою глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Для цього необхідно знайти в Інтернеті думки експертів з приводу визначеної проблеми, порівняти їх між собою та визначити варіанти вирішення проблеми.

Розробка глосаріїв (словників). До глосарію обов'язково включаються опорні поняття з усіх навчальних тем. Бажано на підставі узагальнення різних дефініцій надавати власні. Надається на перевірку на паперових носіях (у зошитах).

Розробка структурно-логічних схем або порівняльних таблиць з теорії і практики вищої освіти. Як правило, тема не може перевищувати обсяг змісту одного навчального питання плану семінарського або лекційного заняття. Допускається їх подальше використання у презентаціях чи доповідях.

Розробка комп'ютерних презентацій. Тема презентації повинна відповідати назві та змісту будь-якої теми семінарського чи лекційного заняття з освітнього права. Текст та матеріали, що будуть включені до слайдів та структура презентації повинні бути попередньо узгоджені з викладачем. При розробці слід враховувати, що головна мета презентації – зробити сприйняття матеріалу простіше та яскравіше, тобто полегшити роботу мислення та залучити до процесу сприйняття та навчання емоції.

При створенні презентації слід зважати на можливий особистий словник (тезаурус) майбутнього студента і на початку знайомства запобігати незнайомим словам чи термінам.

Презентація курсу може бути представлена в електронній формі засобами текстової інформації та анімації.

Основні поняття як курсу, так і навчального процесу, бажано відокремлювати кольором або шрифтом. Формат презентації мусить бути спроектованим з урахуванням його активного сприйняття (варіативне, кольорове, просторове і цифрове представлення окремих нарисів, супроводження анімацією).

Мова презентації має бути стислою, виразною, без зайвих епітетів та незнайомих термінів. Текст презентації, так само, як і основного курсу, бажано

супроводжувати відповідними до змісту цитатами, афоризмами, стислими міркуваннями у запитальній формі тощо.

Розробка кросвордів. Виконуються по одній темі семінарського або лекційного заняття. Забороняється включення питань, які стосуються тем семінарських та лекційних занять, які будуть вивчені у подальшому. Рекомендується надання на електронних носіях.

Складання методичних рекомендацій (за напрямками діяльності викладача і видами роботи).

Складання тез для виступу на науково-практичній конференції.

Формування бібліографічного переліку. Тематики для формування бібліографічного переліку попередньо надається викладачем.

Методичні рекомендації щодо написання есе

Вступ

Есе від французького «essai», англ. «essay», «assay» – спроба, проба, нарис; від латинського «exagium» – зважування. Творцем жанру есе вважається Монтень («Досліди», 1580 р.).

Есе є науковим твором з вільною композицією структури, що відображає індивідуальні враження та міркування з конкретної проблеми або питання і, як правило, не претендує на визначальне або вичерпне трактування предмета.

Есе може мати філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний, белетристичний характер.

Есе студента – це самостійна письмова робота на тему, запропоновану викладачем (тема може бути запропонована і студентом, але погоджена з викладачем).

Есе спрямовані на здатності чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використати основні категорії аналізу, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати свої висновки; оволодіти науковим стилем мови.

Тема есе

Тема не повинна ініціювати виклад лише визначень понять, її мета – спонукати здобувача до процесу міркування. Тема есе повинна містити в собі питання, проблему, мотивувати на міркування. Наприклад, тема «Порівняйте джерела фінансування вищої освіти у нашій країні і однієї з зарубіжних (за вибором)» передбачає не тільки визначення загальних для всіх трьох концепцій положення, але і розробку категорій для порівняння.

Структура есе

1. Титульний аркуш
2. Вступ – обґрунтування вибору даної теми, включає низку компонентів, пов'язаних логічно і стилістично.

На цьому етапі дуже важливо правильно сформулювати питання, на які ви збираєтеся знайти відповідь у ході свого дослідження.

При роботі над вступом можуть допомогти відповіді на наступні питання: «Чи треба давати визначення термінам, що пролунали в темі есе?», «Чому тема, яку я розкриваю, є важливою в даний момент?», «Які поняття будуть залучені в мої міркування по темі?», «Чи можу я розділити тему на трохи більше дрібних підтем?».

3. Основна частина – це виклад результатів теоретичного дослідження питання.

Залежно від поставленого питання аналіз проводиться на основі наступних категорій: причина - наслідок, загальне - особливе, форма - зміст, частина – ціле; сталість - мінливість.

У процесі написання есе необхідно пам'ятати, що один параграф має містити тільки одне твердження й відповідний доказ, підкріплений графічним й ілюстративним матеріалом. Отже, наповнюючи змістом розділи аргументацією (відповідної підзаголовкам), необхідно в межах параграфа обмежити себе розглядом однієї головної думки.

4. Висновок – узагальнення й аргументовані висновки з теми. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині. Методи, що рекомендуються для складання висновку: повторення, ілюстрація, цитування, вражаюче твердження. Висновок може містити такий дуже важливий, що доповнює есе елемент, як вказівка на застосування (імплікацію) дослідження, не виключаючи взаємозв'язку з іншими проблемами.

Вимоги до фактичних даних і інших джерел

При написанні есе надзвичайно важливо те, як використовуються емпіричні дані та інші джерела. Не можна забувати також, що дані, що стосуються спірних питань, завжди піддаються сумніву. Від автора не чекають визначеної або остаточної відповіді. Необхідно зрозуміти сутність фактичного матеріалу, пов'язаного з цим питанням, і продемонструвати це в есе. Не можна посилалися на роботи, які автор есе не читав сам.

Як підготувати і написати есе?

Якість будь-якого есе залежить від трьох взаємозалежних складових, таких як:

- вихідний матеріал, який буде використаний (конспекти прочитаної літератури, лекцій, власні міркування й накопичений досвід по даній проблемі);
- якість обробки наявного вихідного матеріалу (його організація, аргументація й доводи);
- аргументація (наскільки точно вона співвідноситься з піднятими в есе проблемами).

Процес написання есе можна розбити на кілька стадій: обмірковування – планування – написання – перевірка – виправлення. Планування – визначення мети, основних ідей, джерел інформації, термінів закінчення і представлення роботи.

Мета повинна визначати дії. Ідеї, як і цілі, можуть бути конкретними і загальними, більш абстрактними. Думки, почуття, погляди і уявлення можуть бути виражені у формі аналогій, асоціації, припущень, міркувань, суджень, аргументів, доказів і т.д.

Аналогії – виявлення ідеї та створення уявлень, зв'язок елементів значень.

Асоціації – відображення взаємозв'язків предметів і явищ дійсності у формі закономірного зв'язку між нервово - психічними явищами (у відповідь на той чи інший словесний стимул видати «першу прийшла в голову» реакцію).

Припущення – твердження, не підтвержене ніякими доказами.

Міркування – формулювання і доказ думок.

Аргументація – ряд пов'язаних між собою суджень, які висловлюються для того, щоб переконати читача (слухача) у вірності (істинності) тези, точки зору, позиції.

Судження – фраза або речення, для якого має сенс питання: істинно або хибно?

Доводи – обґрунтування того, що укладення вірно абсолютно або з якої-небудь часткою ймовірності. В якості доказів використовуються факти, посилання на авторитети, свідомо істинні судження (закони, аксіоми і т.п.), докази (прямі, непрямі, «від протилежного», «методом виключення») і т.д.

Коректність – це стиль написаного. Стиль визначається жанром, структурою роботи, цілями, які ставить перед собою пишучий, читачами, до яких він звертається.

Оцінювання есе

Критерії оцінки есе можуть трансформуватися залежно від їхньої конкретної форми, при цьому загальні вимоги до якості есе можуть оцінюватися за такими критеріями:

Критерій	Вимоги до студента	Максимальна кількість балів
Знання і розуміння контенту	<ul style="list-style-type: none"> • Викладає зміст, коректно використовує поняття і терміни, наводить приклади; • самостійність виконання роботи. 	2 бали
Аналіз та оцінка інформації	<ul style="list-style-type: none"> • Грамотно застосовує категорії аналізу; • вміло використовує прийоми порівняння та узагальнення для аналізу взаємозв'язку понять і явищ; • здатний пояснити альтернативні погляди на розглянуту проблему й дійти узагальнюючого висновку; • діапазон використовуваного інформаційного простору (студент використовує велику кількість різних джерел інформації); 	4 бали

МЕТОДИЧНІ РЕСУРСИ ПОСІБНИКА

	<ul style="list-style-type: none">• обґрунтовано інтерпретує текстову інформацію за допомогою графіків, таблиць і діаграм;• дає особисту оцінку проблеми.	
Побудова суджень	<ul style="list-style-type: none">• Ясність і чіткість викладу інформації;• логіка структурування доказів. Висунуті тези супроводжуються грамотною аргументацією;• наводяться різні точки зору і дається особиста оцінка;• загальна форма викладу отриманих результатів та їх інтерпретації відповідає жанру проблемної наукової статті.	3 бали
Оформлення роботи	<ul style="list-style-type: none">• Робота відповідає основним вимогам до оформлення та використання цитат;• дотримання лексичних, фразеологічних, граматичних і стилістичних норм української літературної мови;• оформлення тексту з повним дотриманням правил орфографії та пунктуації;• відповідність формальним вимогам.	1 бал

ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Нормативні документи

1. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва освіти і науки України № 1176 від 14 серп. 2013 р. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/
2. Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України № 586 від 13 трав. 2014 р. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/nmon_586_13052014_594_25371_05062014.pdf
3. Концептуальні засади розвитку електронної освіти в Україні [Електронний ресурс] : проект М-ва освіти і науки України від 12 лют. 2013 р. – Режим доступу : <http://tdo.at.ua/mon/project.pdf>
4. Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] : роз'яснення М-ва юстиції України від 14 жовт. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0067323-11>.
5. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні [Електронний ресурс] : затв. постановою М-ва освіти і науки України від 20 груд. 2000 р. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.

6. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс] : проект. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : схвалено Указом Президента України № 344/2013 від 25 черв. 2013 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
8. Перелік індикаторів розвитку інформаційного суспільства [Електронний ресурс] : затв. постановою Кабінету Міністрів України № 1134 від 28 листоп. 2012 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF>
9. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України № 1556-VII від 1 лип. 2014 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
10. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листоп. 2011 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квіт. 2015 р. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1421144886/1424935774/>
12. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс] : проект. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/438/43883/HE_Reforms_Strategy_11_11_2014.pdf

Монографії. Наукові видання

1. **Андрущенко В. П.** Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – Київ : Леся, 2012. – 448 с. – (Філософія освіти: пошук пріоритетів : у 7 кн., кн. 5).
2. **Андрущенко В. П.** Стратегія реформування освіти в Україні : рек. з освітньої політики / В. П. Андрущенко. – Київ : К.І.С., 2003. – 296 с.
3. **Батечко Н. Г.** Підготовка викладачів вищої школи в умовах магістратури: теоретико-методологічні засади : моногр. / за ред. Я. В. Цехмістера ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ : Едельвейс, 2014. – 708 с.
4. **Биков В.Ю.** Моделі організаційних систем відкритої освіти: : моногр. / В.Ю. Биков. – К.: Атака, 2008. – 684 с.
5. **Зязюн І.А.** Філософія педагогічної дії: : моногр. / – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
6. **Інновації у вищій освіті:** проблеми, досвід, перспективи : моногр. / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
7. **Клепко С. Ф.** Філософія освіти в європейському контексті : моногр. / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.
8. **Кремень В.Г.** Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с. – Бібліогр.: с. 504-511.
9. **Кремень В.Г.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
10. **Левченко Т. І.** Європейська освіта: конвергенція та дивергенція : моногр. / Т. І. Левченко. – Вінниця : Нова кн., 2007. – 656 с.

11. **Модернізація вищої освіти** в Україні і світі: десять років наукового пошуку : моногр. / за ред.: В. П. Андрущенко, В. І. Лугового, М. Ф. Степка ; АПН України, Ін-т вищої освіти. – Харків : ХНУА, 2009. – 504 с.
12. **Огнев'юк В.О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К.: Знання України, 2003. – 448 с. – Бібліогр.: С. 437-446.
13. **Освітологія: витоки наукового напрямку** : моногр. / В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова та ін. ; за ред. В. О. Огнев'юка. – Київ : Едельвейс, 2012. – 336 с.
14. **Освітні реформи: місія, рефлексія** : моногр. / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – Київ : Едельвейс, 2013. – 460 с.
15. **Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні** : моногр. / кол. авт. : В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – Київ : Пріоритети, 2014. – 156 с.
16. **Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід** : моногр. / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
17. **Рашкевич Ю.М.** Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : моногр. / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
18. **Сисоєва С. О.** Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : моногр. / С. О. Сисоєва. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.
19. **Сисоєва С. О.** Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко. – Київ : ЕКМО, 2011. – 344 с.
20. **Терепищій С. О.** Стандартизація вищої освіти (спроба філософського аналізу) : моногр. / С. О. Терепищій. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 197 с.
21. **Управління освітою** / за наук. ред. В. П. Беха ; редкол.: В. П. Бех, М. В. Михайліченко та ін. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 546 с.
22. **Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів** / авт. кол.: В. П. Андрущенко (кер.), М. І. Бойченко, О. Є. Гомілко та ін. ; НАПН України, Ін-т вищої освіти. – Київ : Педагогічна думка, 2011. – 319 с.

Підручники. Посібники

1. **Вища освіта і Болонський процес** : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навч. кн.-Богдан, 2004. – 384 с.
2. **Коваль Т.І., Сисоєва С.О., Суценко Л.П.** Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: навч.-метод. посіб. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 380 с.
3. **Сисоєва С.О.** Основи педагогічної творчості вчителя : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ін-т систем. дослідж. освіти України, Київ. держ. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : ІСДОУ, 1994. – 111 с. – Бібліогр.: с. 108–110.
4. **Сисоєва С. О.** Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : Овід, 2012. – 352 с.
5. **Сисоєва С. О.** Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / С. О. Сисоєва ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ : ЕКМО, 2011. – 320 с.

Довідкові видання

1. **Андрущенко В. П.** Стратегія реформування освіти в Україні : рек. з освітньої політики / В. П. Андрущенко. – Київ : К.І.С., 2003. – 296 с.
2. **Біла книга** національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – Вид. 3-є. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 342 с.
3. **Дубов Д. В.** Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – Київ : НІСД, 2010. – 64 с.
4. **Енциклопедія освіти** / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. **Інформаційні технології** як фактор суспільних перетворень в Україні : зб. аналіт. доп. / М. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк, Т. О. Ісакова ; за заг. ред. Д. В. Дубова. – Київ : НІСД, 2011. – 96 с.
6. **Національний освітній глосарій**: вища освіта / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий та ін. ; за ред. В. Г. Кременя. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ : Плеяди, 2014. – 100 с.
7. **Національна доповідь** про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / [авт. кол.: В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін. ; редкол.: В. Г. Кремень (гол.), В. І. Луговий, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; Нац. акад. пед. наук України. – Київ : Пед. думка, 2011. – 304 с. – (До 20-річчя незалежності України).
8. **Сисоєва С.О.** Неперервна професійна освіта у документах Європейського Союзу / Сисоєва С.О., Заскалета С.Г.– КП «Миколаївська обласна друкарня», 2009. – 479 с.

Додаткова література:

1. **Гершунский Б.С.** Философия образования для XXI / (в поисках практико-ориентированных общеобразовательных концепций) / Борис Семенович Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
2. **Коваль Т.І.** Професійна підготовка з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів: : моногр. / – К.: Ленвіт, 2007. – 264 с. – Бібліогр. С. 202-232.
3. **Культурно-історична спадщина** Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоєвої. – Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2011. – 433 с.
4. **Коломієць А.М.** Інформаційна культура вчителя початкових класів: : моногр. / – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
5. **Менегетти А.** Система и личность / Пер. с итальянского ННБФ «Онтопсихология». – Изд. 2-е, исправленное и дополненное. – М.: ННБФ «Онтопсихология», 2007. – 352 с.
6. **Моніторинг** якості освіти: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [Редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – 196 с. [<http://elib.kmpu.edu.ua/608/1/KONFERENCIYA.pdf>]

7. **Розвиток сучасної освіти:** освітологічні наголоси: наук. пр. / за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»; авт. кол.: В.Г. Кремень, О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех, В.О. Огнев'юк, В.М. Ткаченко, П. Ю. Саух, Д.І. Дзвінчук, С.О. Сисоєва, І.В. Соколова. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с.
8. **Огнев'юк В.О.** Освітологія як відображення міждисциплінарного підходу в наукових дослідженнях феномену сучасної освіти // Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: наук. пр. / за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»; авт. кол.: В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, В. О. Огнев'юк, В. М. Ткаченко, П. Ю. Саух, Д. І. Дзвінчук, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с. – С. 53-62.
9. **Основные тенденции** развития высшего образования: глобальные и болонские измерения / под науч. ред. В. И. Байденко. – Москва : Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. – 352 с.
10. **Соколова І.В.** Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: : моногр. / За ред. С.О. Сисоєвої // МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
11. **Світанок Європи:** проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи ХХІ століття. – Київ : Знання України, 2011. – 1099 с. – Бібліогр.: с. 799–993.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Аксіологія

- Аксіологічний підхід
- Аксіологічний підхід у вищій освіті

Акмеологія

- Акмеологічний підхід
- Акмеологічний підхід у вищій освіті

Андрагогіка

- Андрагогічний підхід у вищій освіті

Бакалавр

- Бакалаврат

Болонський процес

Викладач вищої школи

- професійні функції викладача вищої школи
- професійно-особистісні якості
- професійне самовдосконалення викладача вищої школи
- саморозвиток викладача вищої школи

Вища освіта

- глобалізація вищої освіти
- гуманізація вищої освіти
- гуманітаризація вищої освіти
- інтернаціоналізація вищої освіти
- інформатизація вищої освіти
- конвергенція вищої освіти
- модернізація вищої освіти
- освітні рівні вищої освіти
- регіональна вища освіта
- ступенева вища освіта
- технологізація вищої освіти

Вища школа

- інформаційно-технологічне забезпечення вищої школи

Вищий навчальний заклад

- вищі навчальні заклади різної форми власності

Глобалізація

- процеси глобалізації

Діяльність

- види діяльності викладача вищої школи
- компоненти діяльності викладача вищої школи
- професійна діяльність викладача вищої школи
- професійно-педагогічна діяльність

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК

Дискурс

економічний дискурс
педагогічний дискурс
культурологічний дискурс

Дублінські дескриптори

Здобувач вищої освіти

Економіка

інтелектуальна економіка
економіка знань
економіка вищої освіти

Європейська кредитно-трансферна система

Єдиний європейський простір вищої освіти

Інтеграція

Євроатлантична інтеграція
інтеграція вищої освіти

Інформатизація

інформатизація освіти
інформатизація суспільства

Капітал

людський капітал
інвестиції у людський капітал

Кваліфікація

дескриптори кваліфікацій
Європейська рамка кваліфікацій
Європейська система кваліфікацій
національна рамка кваліфікацій

Компетенція

Компетентність

інформаційно-комунікаційна компетентність
компетентнісний підхід у вищій освіті
професійна компетентність
професійно-педагогічна компетентність
психолого-педагогічна компетентність

Конвергенція

конвергенція вищої освіти

Конкурентоспроможність

конкурентоспроможність вищої освіти
конкурентоспроможність вищого навчального закладу
конкурентоспроможність країни

Магістр

магістратура

Маркетинг

маркетингове дослідження
маркетинг ринку освітніх послуг

Модель навчання

андрагогічна модель навчання
модель університету
педагогічна модель навчання

Навчання

дистанційне навчання
інтегроване навчання
е-навчання
навчання упродовж життя
особистісно орієнтоване навчання

Освіта

медіа освіта
дистанційна освіта
експорт освіти
інформальна освіта
культурологія освіти
міжкультурна освіта
модернізація освіти
неперервна освіта
неперервна професійна освіта
неформальна освіта
полікультурна освіта
транснаціональна освіта
університетська освіта
формальна освіта

Освітня діяльність

Освітнє право

Освітній процес

суб'єкти освітнього процесу

Освітня політика

Освітня послуга

ринок освітніх послуг

освітня (освітньо-професійна, наукова) програма

Парадигма

антропологічна
гуманістична
культурологічна

Педагогіка вищої школи

медіа педагогіка

Право

Правова держава

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗЧИК

Правове поле вищої освіти
Правовий простір
Правова система
Правове регулювання у сфері освіти

Система вищої освіти
 відкриті системи освіти
Соціальний інститут
Соціалізація
Спеціальності вищої освіти
 поєднані, подвійні спеціальності

Технологія
 інформаційні технології
 інформаційно-комунікаційні технології
 Інтернет-орієнтовані педагогічні технології
 метатехнології
 педагогічна технологія
 соціокультурна технологія
 технології мультимедія

Технологізація
 технологізація вищої освіти

Університетська освіта
 дослідницький університет
 функції університетської освіти
 моделі університетської організації

Управління
 державне управління
 державні органи управління освітою
 механізми державного управління
 система державного управління
 управління вищою освітою
 управління вищими навчальними закладами
 управління конкурентоспроможністю ВНЗ

Фінансування
 моделі фінансування вищої освіти
 фінансування вищої освіти
 фінансове забезпечення вищої освіти
 фінансовий механізм

Якість
 менеджмент якості вищої освіти
 стандарти якості вищої освіти
 якість вищої освіти